2. BASKI

Zekeriya Sertel

Mavi Gözlü Dev

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

can
inceleme

"Zekeriya Sertel'in, Nâzım Hikmet'in yaşamına ilk tanıklığı, şairin devrim Moskova'sında geçen üniversite yıllarından sonra Türkiye'ye döndüğünde ilk işi olan *Resimli Ay* dergisinde düzeltmen olarak çalışmasıyla başlayıp ülkeden kaçacağı son âna kadar sürer. Elinizdeki kitap, Sertel'in aşağıdaki satırlarıyla bitiyor:

Memleketi terk edeceğinden bir gün önce Kadıköy'de Mühürdar Gazinosu'nda görüştük. Karısı ve çocuğuyla son defa olarak buraya gelmişti. Orada beraber son bir resim çektirdik. Kendisine hayırlı ve başarılı yolculuk diledik ve ayrıldık.

Ne bir sürat teknesiyle Karadeniz'den sağ çıkıp çıkmayacağını bilemeden meçhul bir yolculuğa çıkan Nâzım Hikmet ne de beride kalan Zekeriya Sertel, yıllarını Sovyetler'de ve Dünya Barış Konseyi adına çıktıkları yolculuklarda birlikte geçireceklerini bilebilirdi."

Gündüz Vassaf

can YKY YAPI KREDİ YAYINLARI

canyayinlari.com twitter.com/canyayinlari facebook.com/canyayinevi
www.ykykultur.com.tr YapiKrediKulturSanatYayincilik YKYHaber

ZEKERİYA SERTEL

MAVİ GÖZLÜ DEV

© 2016, Can Sanat Yayınları A.Ş.
© Zekeriya Sertel
© 2011, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
© Mehmet Hikmet
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Ant Yayınları, 1968
YKY ve Can Yayınları'nda 1. basım: 2016
2. basım: Eylül 2016, İstanbul
Bu kitabın 2. baskısı 1000 adet yapılmıştır.

Editör: Emre Taylan

Düzelti: Aylin Samancı
Mizanpaj: M. Atahan Sıralar, Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3 Güven İş Merkezi, Bağcılar, İstanbul
Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-2745-0

CAN SANAT YAYINLARI YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 31730

YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Kemeraltı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3 Karaköy 34425 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
www.ykykultur.com.tr
ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr
Sertifika No: 12334
Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık PEN International Publishers Circle üyesidir.

ZEKERİYA SERTEL

MAVİ GÖZLÜ DEV

İNCELEME

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

can

Zekeriya Sertel'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Hatırladıklarım, 2015
Davamız ve Müdafaamız (Sabiha Sertel'le birlikte), 2015

Nâzım Hikmet'in YKY'deki kitapları:

Romanlar - 1 (*Kan Konuşmaz*)
Romanlar - 2 (*Yeşil Elmalar, Yaşamak Hakkı*)
Romanlar - 3 (*Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*)

Oyunlar - 1 (*Ocak Başında, Kafatası, Bir Ölü Evi, Unutulan Adam, Bu Bir Rüyadır*)
Oyunlar - 2 (*Yolcu, Ferhad ile Şirin, Sabahat, Enayi*)
Oyunlar - 3 (*İnsanlık Ölmedi Ya, Allah Rahatlık Versin, Evler Yıkılınca, Yusuf ile Menofis, İvan İvanoviç Var mıydı Yok muydu?*)
Oyunlar - 4 (*İstasyon, İnek, Demokles'in Kılıcı, Tartüf-59*)
Oyunlar - 5 (*Kadınların İsyanı, Yalancı Tanık, Kör Padişah, Her Şeye Rağmen*)

Yazılar - 1 (*Sanat, Edebiyat, Kültür, Dil*)
Yazılar - 2 (*1924-1934*)
Yazılar - 3 (*1935*)
Yazılar - 4 (*1936*)
Yazılar - 5 (*1937-1962*)
Yazılar - 6 (*Konuşmalar*)

Masallar, Hikâyeler - 1 (*Hikâyeler*)
Masallar, Hikâyeler - 2 (*Çeviri Hikâyeler*)
Masallar, Hikâyeler - 3 (*Orman Cücelerinin Sergüzeşti, Sevdalı Bulut, Sevda Masalları, Öbür Masallar*)
Masallar, Hikâyeler - 4 (*La Fontaine'den Masallar*)

Ne Güzel Şey Hatırlamak Seni (Genco Erkal'ın Sesinden Nâzım Hikmet Şiirleri)
Hanene Huzur Dolsun / Sevdalı Bulut (Nâzım Hikmet'ten Çizgi Filmler)

Delta:
Bütün Şiirleri

Doğan Kardeş:
Sevdalı Bulut
Henüz Vakit Varken Gülüm - Seçme Şiirler
Sevdalı Bulut Masalı
Üç Şiir - Yaşamaya Dair, Ceviz Ağacı, Masalların Masalı

ZEKERİYA SERTEL, 1890'ların başında Makedonya Usturumca'da doğdu. Selanik'te hukuk öğrenimi gördü. Gazeteciliğe Yunus Nadi'nin çıkardığı *Rumeli* gazetesinde başladı. 1915'te Sabiha Sertel'le evlendi. 1919'da ABD'ye giderek Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik tahsili yaptı. Türkiye'ye döndüğünde matbuat umum müdürü oldu. *Cumhuriyet* gazetesinin kurucuları arasında yer aldı. *Resimli Ay, Büyük Mecmua, Sevimli Ay, Resimli Perşembe* dergilerini, 1930'da *Son Posta* gazetesini çıkardı. 1934'te ise *Tan* gazetesini devraldı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'deki tek parti rejimine karşı keskin bir muhalefet yürüttü. Faşizm ve Nazizme karşı, yazılarıyla mücadele verdi. 4 Aralık 1945'te Tan Matbaası'nın basılmasının ardından Sabiha Sertel'le beraber tutuklandılar. 1950'de ülkeyi terk etmek zorunda kalan Zekeriya Sertel, Türkiye'ye ancak 1977'de gelebildi. 12 Mart 1980'de Paris'te öldü. Mezarı hâlâ oradadır.

NÂZIM HİKMET, (Selanik, 14 Ocak 1902 - Moskova, 3 Haziran 1963) Bahriye Mektebi'ni bitirdi (1919), Hamidiye Kruvazörü'ne stajyer bahriye subayı olarak atandı. 1920'de sağlık kurulu kararıyla askerlikten çıkartıldı. Ocak 1921'de milli mücadeleye katılmak üzere Anadolu'ya geçti. Cepheye gönderilmedi, bir süre Bolu'da öğretmenlik yaptıktan sonra Eylül 1921'de Batum üzerinden Moskova'ya gitti, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) okudu. 1924'te Türkiye'ye döndü, bir yıl sonra yeniden Moskova'ya gitti, 1928'e kadar orada kaldı. 1928'de döndüğünde bir süre tutuklu kaldı. Şiirleri ile ilgili açılan pek çok davada beraat eden Nâzım Hikmet, 1933 ve 1937'de örgütsel faaliyetleri nedeniyle bir süreliğine tutuklandı. 1938'de bu kez "orduyu ve donanmayı isyana teşvik" suçlamasıy-

la tutuklandı ve toplam 28 yıl 4 ay hapis cezasına mahkûm edildi. 14 Temmuz 1950'de çıkan Genel Af Yasası'ndan yararlanarak, 15 Temmuz'da serbest bırakıldı. Yasal olarak yükümlülüğü olmamasına karşın, askerliğine karar alınmasını hayatına yönelik bir tehdit gördüğü için 17 Haziran 1951'de İstanbul'dan ayrıldı, Romanya üzerinden Moskova'ya gitti. 25 Temmuz 1951 tarihinde, Bakanlar Kurulu kararıyla Türk vatandaşlığından çıkarıldı. Ölümüne kadar pek çok ülkeye seyahatler yaptı, konferanslar verdi, şiirlerini okudu. Moskova'da Novodeviçiy Mezarlığı'nda gömülüdür. Şiir yazmaya 1914'te başlayan Nâzım Hikmet'in ilk şiiri, Mehmed Nâzım imzasıyla ("Hâlâ Servilerde Ağlıyorlar mı") 3 Ekim 1918'de *Yeni Mecmua*'da yayımlandı. 1921-1924 yılları arasında Moskova'da öğrenim görürken tanıştığı Rus fütüristleri ve konstrüktivistlerinden esinlenerek, klasik şiir kalıplarından sıyrılmış, özgür, yeni bir şiir dili ve biçimi geliştirmeye başladı. Bu ilk çalışmalarından bazıları *Aydınlık* dergisinde yayımlandı. İlk şiir kitabı, *Güneşi İçenlerin Türküsü* 1928'de Bakü'de yayımlandı. 1929'da İstanbul'da basılan *835 Satır*, edebiyat çevrelerinde geniş bir yankı uyandırdı. Zamanla, tam anlamıyla klasik de denilemeyecek ama biçimsel bakımdan daha az deneysel bir şiir dili geliştirdi. Halk şiirinin de Doğu şiirinin de çağdaş bir şiirden ödün vermeden nasıl kullanılacağını gösterdi. Edebiyatın yanı sıra, tiyatro ve sinema da Nâzım Hikmet'in ilgi alanına girmiştir. Moskova'da bulunduğu yıllar, bu iki sanat türünde Rusların öncülük ettiği çağa uygun düşmektedir. Pek çok filmin senaryosunu yazdı, çekimlerine katkıda bulundu. Gazete yazıları, romanları, öyküleri, çevirileri de olan Nâzım Hikmet'in yapıtları, 1938'den 1965 yılına dek Türkiye'de yasaklandı. 1965'ten başlayarak, çeşitli basımları yapılan yapıtları, "Bütün Yapıtları" kapsamında, bir araya getirildi. Yapı Kredi Yayınları, bu "külliyat"ı yeniden gözden geçirerek yayımlamaktadır.

Ben, bir insan,
ben Türk şairi komünist Nâzım Hikmet ben,
tepeden tırnağa insan,
Tepeden tırnağa kavga, hasret ve ümitten ibaret.

NÂZIM HİKMET

İçindekiler

Umudun Şairi Nâzım Hikmet 13
Önsöz 19
1. Dindar Nâzım Hikmet 23
2. Âşık Nâzım Hikmet 38
3. Milliyetçi Şair Nâzım Hikmet 66
4. Devrimci Nâzım 108
5. Kavgacı Nâzım Hikmet 165
6. Hapishane Hayatı 219
7. Nâzım'ın Yurttan Ayrılışı 300

Umudun Şairi Nâzım Hikmet

Halikarnas Balıkçısı, Sabahattin Ali, Nâzım Hikmet...

20. yüzyıldan edebiyat tarihimize miras kalan nice yazar, ilk eserlerini Zekeriya Sertel'in dergi ve gazetelerinden Türkiye'ye sesini duyurdu.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında hükümetin de eğilimi doğrultusunda, ülkede Nazi ideolojisi yayılırken, bir tek Sertel'in *Tan* gazetesiydi Hitler'e karşı Sovyetler, İngiltere ve savaş sonuna doğru devreye giren ABD güçlerini destekleyen.

"Gazete toplumu yansıtan ayna olmalıdır," diyen Zekeriya Sertel, bildiklerini okurlarıyla paylaşırken günümüzün bir tür Julian Assange, Edward Snowden'ıydı. Akıbeti de onlar gibi oldu. Devlet gazetesini yıktırttı. Eşi Sabiha Hanım'la linç edilmekten kurtulan Serteller, Türkiye'den ayrılmaya mecbur kaldı. Nâzım Hikmet'in davetiyle uzun yıllar Sovyetler Birliği'nde yaşadılar. Sonunda rejimin istibdatından kaçıp Fransa'ya siyasi mülteci olarak sığındılar. MİT'in, solu birleştirir paranoyası yüzünden Türkiye'ye dönmesi engellenen Zekeriya Sertel, 30 yıla yakın gurbet yıllarından sonra yurda alınmasına izin verildiğinde 87 yaşındaydı.

Ülkesine tek bir bavul getirdi.

Biliyorum çünkü dayım Zekeriya Sertel'le birlikte döndük.

İçinde, bir gün Türkiye'de kitap olarak yayımlamaya cesaret eden çıkar diye umduğu, gurbet yıllarında yazdıkları.

Mavi Gözlü Dev, ilk defa Doğan ve İnci Özgüden tarafından Ant Yayınları'ndan 1969'da yayımlandığında okur, Nâzım Hikmet'in yaşamıyla tanışmakla kalmadı, şiirlerini, nerde, ne zaman, hangi koşul ve duyguların etkisi altında yazdığını öğrenme fırsatını bulmuştu.

Kitap ilk çıktığından bu yana nerdeyse yarım asır geçmiş.

Neler değişti?
O yıllarda Nâzım Hikmet Türkiye'de kimdi?

* * *

Türkiye'de kitlelere ulaşan ilk solcuydu.

Marx, Engels, Lenin, Stalin ya da Mao'nun yazdıkları kitap raflarında dursa bile pek okunmuyor, okunsa da anlaşılmıyordu.

Nâzım Hikmet'i efsane haline getiren, mahpusluğu ve yasaklı şiirleriydi. 1960'lara değin Marksist yayınları ülkeye sokmaya cesaret edebilenler bir elin parmaklarını geçmezdi. Aşağıda, devletin sol düşünceye karşı paranoya ve cehaletini gösteren tipik bir örnek:

Polis, Fransızların *La Rousse* sözlüğününün kapağındaki "Rousse" sözcüğünü "Rus" oradan da hareketle komünizm ve Sovyetler Birliği'yle ilişkilendirip toplattığından, çoğu kişi sözlüğünü kâğıtla kaplayarak kullanırdı. Gene o yıllarda Boğaz'dan geçen orak çekiçli Sovyet tankerlerine bakmaktan bile korkulurdu.

Türkiye'de sol düşünceye bir tür girizgâh olan Nâzım Hikmet, Marksist ideolojiye kestirmeden giden bir yoldu. İnsan onu bir kez okuduğunda, eşitsizliğe ve zulme karşı duygusal bir donanıma kavuşuyor, konu hakkında her şeyi bildiğini sanıyordu. Elbette bunun en büyük nedeni o dönemde Marksizme ilişkin pek az kaynak olmasıydı.

Bu durum Türkiye'de özellikle gençlik hareketlerini etkilemiş ve ABD destekli askerî darbelerden önce ülkenin istikrarsızlıştırılması sürecinde onların eyleme geçmelerini kolaylaştırmış olabilir mi?

Soruya yanıt vermek güç fakat şurası kesin ki, başka birçok ülkedeki '68 hareketlerinden farklı olan ve silahlanmayı da içeren bu eylemsellik hali doğal olarak trajediyle sonuçlandı. Gençler "pratik"lerini pek az teorik bilgiyle destekleyerek olanca heyecan ve cehaletleriyle eyleme geçtiler.

Arkalarında onların sırtlarını sıvazlayıp teşvik eden İlhan Selçuk ve Doğan Avcıoğlu gibi darbe peşinde koşanlarla, siyasi parti̇ciklerle, Moskova ya da Bejing doğrultusunda hareket ederek asgari müştereklerde birleşmek yerine birbirlerini hain ilan eden yöneticiler ve ajan provakatörler vardı. Bölünmüşlüklerinde solun putlaştırdığı ortak isim Nâzım Hikmet'ti.

Nâzım Hikmet'in gençler üzerindeki etkisi sınırsızdı. Şiirinden ve ideolojisinden etkilenmekle kalmadılar, şairi öncü kurban

olarak sahiplendiler. Onunla o denli özdeşleşenler oldu ki, hapise girmedik diye kendilerini suçlu hissettiler.

* * *

Nâzım Hikmet bugün kim?

Gençliğinde eski şiir anlayışına karşı "putları yıkıyorum" diye kampanya başlatan, Sovyetler Birliği'nde putlaştıran Stalin'e karşı şiir yazan, Kurtuluş Savaşı'nı anlattığı *Kuvayı Milliye Destanı*'nında, Mustafa Kemal'i bile anarken adını zikretmeyen Nâzım Hikmet'i, sonunda biz putlaştırdık.

Aziz Nesin'in, Nâzım yıkanmaktan hoşlanmaz, "Ben ördek miyim?" diye itiraz eder diye yazdığını hatırlıyorum. Vay sen misin bunu yazan! Bu ve benzer nedenlerden öyle bir kıyamet koptu ki, Nesin başkanı olduğu Yazarlar Sendikası'ndan istifa etmek mecburiyetinde bırakıldı. Hikmet'in, "Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni" dizelerindeki vasiyetinin sembolizmini görmezden gelenler de, bugün bile putlaştırmanın etkisi altında. Moskova'daki mezarıysa çoğumuz için hicret yeri.

Nâzım Hikmet'in uzun hapis yıllarının geçtiği Milli Şef İnönü döneminde hem şairin hem de şiirlerini okuyanların vatan haini muamelesi görmesinin etkisi de, 60'lardan bu yana inişli çıkışlı bir şekilde sürüyor.

12 Eylül'ün ilk günlerinde, Boğaz Köprüsü'nden dolmuşla geçerken, askerin arabayı durdurup yanımdaki *Mavi Gözlü Dev* ve *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* kitaplarına el koymuş, dolmuştakileri bekletirken beni yarım saate yakın sorguya çekmiş, Boğaziçi Üniversitesi'nde hoca olmam sayesinde tutuklanmaktan kurtulmuştum.

Yoksa o günlerde yeni yeni Hikmet'in eserlerine alışmakta olanlar, polis baskını korkusuyla şiir kitaplarını yakıyor, bahçelerine gömüyordu. Hapiste olduğu yıllarda da yakınlarına saklamaları için yolladığı *Memleketimden İnsan Manzaraları* destanı için yazdıklarının önemli bir kısmının korkudan imha edildiğini biliyoruz. *Manzaraları* yazdıkça, belki hapisten kurtulur umuduyla İnönü'ye yolladığını da. Belki ailesi saklıyordur ve ileride bu edebiyat hazinesi gün ışığına çıkar.

Türkiye'de uzun yıllar iktidarda olan Türk-Sünni İslam ideolojini benimseyen hükümetin Nâzım Hikmet yerine başkalarını milli şair olarak benimsetme arzusuna rağmen, şairin konumu günümüzde nerdeyse tersine döndü.

Şairin, memleketimde şiirlerimi okuyamıyorlar, dediği çocuklar, 2015 Türkiye'si yazında , benim de oluşumuna katkıdan onur duyduğum Nâzım Hikmet Edebiyat Kampları'na gidebiliyordu.

Hikmet'e eskiden düşman gözüyle bakanlar, bugün onu sahiplenerek sömürme yarışında.

Bir zaman Atatürk'e yaptıkları gibi, önüne gelen Nâzım şemsiyesiyle kendi aidiyetliğinin reklamını yapmak istiyor.

12 Mart, 12 Eylül yıllarında solcu gençleri öldüren hareketin başkanı Türkeş, parti kongresinde şairi milliyetçi yapıp "Dört nala gelip uzak Asya'dan" dizelerini okuyor, zamanında adını ağızlarına almayanlar sözlerini şarkılaştırıyor, onun sırtından yazarlık kariyerlerini kolluyor, belediye başkanı Ağa Camii duvarına şiirini plaketleştirip onu İslamlaştırmak istiyor.

Nâzım Hikmet, ülkesine, Puşkin'in Ruslara ve Shakespeare'in İngilizlere ifade ettiğinden çok daha fazlasını ifade ediyor.

Bugün konuştuğumuz Türkçeyi onun şiirlerinde kullandığı dile borçluyuz. Hapishane yıllarında tanıdıkları mahkûmların ilhamıyla yazdığı *Memleketimden İnsan Manzaraları* destanı, asırlarca Anadolu'ya sırtını dönmüş egemen kültüre, sade bu topraklarda yaşayan insanları değil onların günlük dilini de tanıtırken, Walt Whitman'ın *Çimen Yaprakları*'nda açtığı destan/şiir yoluyla ileride göreceğini umduğu güzel bir dünyanın taşlarını da döşüyordu.

Mavi Gözlü Dev, okura şairin dilindeki aşamaları şiirlerinden çarpıcı örneklerle gösteriyor.

Kitap aynı zamanda bizleri Nâzım Hikmet'in şiirlerinin tanıklığında tarihî kesitlerle 20. yüzyılın dünya yolculuğuna çıkarıyor. Taranta Babu Habeşistan'da karısına Mussolini İtalya'sından seslenirken onunla beraber Roma'dayız; La jakond'un Paris'te Louvre Müzesi'nde çerçevelendiği tablosundan Şanghay'a kaçtığında, Havana'da Kübalılar Amerikan emperyalizmine karşı devrimlerini kutladıklarında, Hiroşima'da atom bombasından kül olmuş yedi yaşındaki kız barış için imza topladığında, Budapeşte'den, Prag'dan, Varna'dan memleketine, evladına, aşklarına seslendiğinde hep onunlayız.

* * *

Zekeriya Sertel'in Hikmet'i n yaşamına ilk tanıklığı şairin devrim Moskova'sında geçen üniversite yıllarından sonra Türkiye'ye

döndüğünde ilk işi olan *Resimli Ay* dergisinde düzeltmen olarak çalışmasıyla başlayıp ülkeden kaçacağı son âna kadar sürer.

Elinizdeki kitap Sertel'in aşağıdaki satırlarıya bitiyor.

"Memleketi terk edeceğinden bir gün önce Kadıköy'de Mühürdar Gazinosu'nda görüştük. Karısı ve çocuğu ile son defa buraya gelmişti. Orada beraber son bir resim çektirdik. Kendisine hayırlı ve başarılı yolculuklar diledik ve ayrıldık."

Bir sürat teknesiyle Karadeniz'den sağ çıkıp çıkmayacağını bilemeyen meçhul bir yolculuğa çıkan ne Nâzım Hikmet ne de beride kalan Zekeriya Sertel, yıllarını Sovyetler'de ve Dünya Barış Konseyi adına çıktıkları yolculuklarda birlikte geçireceklerini bilebilirdi. Bu birliktelik, ileride Sertel'in *Nâzım Hikmet'in Son Yılları* adlı kitabının konusu olacaktı.

Mavi Gözlü Dev gibi hangi şiirlerin, ne zaman, hangi koşullar altında yazıldığını anlatmak babında bir tür Nâzım Hikmet'i okuma rehberi olan *Son Yıllar*, şaire ideolojilerinin simgesi olarak bakan, özellikle Stalin döneminin katliamlarını gizleyen, inançlarını Moskova'dan gelen parti direktifleriyle belirleyen Türk solu ve sempatizanlarında infial yaratmakla kalmadı, Zekeriya Sertel de kendisine odaklanan hücümun kurbanı oldu.

Özellikle bu iki kitap sayesindedir ki, komünizm kahramanı/vatan haini ikileminden kısmen özgürleşen Türkiye'de sesini duyurabilen, dünyanın geleceği için umut veren, küresel Gezi kuşağı, Nâzım Hikmet'i siyasi ideolog olarak değil, dilinin, memleketinin, inancının ve aşklarının sevdalısı bir dünya şairi olarak tanıyor.

Benim için de Nâzım Hikmet bunların hepsi ama her şeyden önce umudun şairi.

Ne Auschwitz'den sonra şiir yazılamayacağını iddia eden Adorno gibi kötümserliği şiar edindi ne de Auden'in, Yeats'in anısına yazdığı dizelerde şiirin hayatta hiçbir dönüşüme neden olmadığını görüşüne katılabilirdi.

* * *

Hikmet, umudun şairi. Güzel günler göreceğimizin ifadesi.

Mazlumlara elini uzatır, onlardan yana çıkarken bunu, öfke ve intikam duygularıyla değil, şiirsel empatinin umuduyla dile getirdi.

Tarihin kurbanlarına, onların onur ve itibarlarını koruyarak ses verdi.

Şiirinde acımaya, başkalarını kurbanlaştırmaya, hiçbir zaman yer olmadı.

Zekeriya Sertel'in, *Tan* gazetesinde Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı yıllarında devlet eliyle zengin olanların adlarını açıklayacağı günün arifesinde matbaa yerle bir edildiğinde şöyle yazmıştı:

Onlar ümidin düşmanıdır, sevgilim,
akar suyun,
meyve çağında ağacın,
serpilip gelişen hayatın düşmanı

Nâzım Hikmet ömrünü,
Bir ağaç gibi tek ve hür
Ve bir orman gibi kardeşcesine
Yaşadı.

Gündüz Vassaf

Ben bu kitabı niçin yazdım?

Beni bu kitabı yazmaya zorlayan birkaç neden var.

Nâzım Hikmet hayatının çoğunu hapiste ve dışarıda [yurtdışında] geçirdi. Sağlığında şiirleri ve eserleri memlekette yayımlanamadı. Yeni kuşağa bağlı Türk okuyucusu büyük şairi ancak ölümünden sonra tanımaya başladı. Nâzım Hikmet'in adını bile o çok sevdiği bu dünyaya gözlerini kapadıktan sonra işitebildi. Oysa Nâzım Hikmet Türkiye'nin yetiştirdiği büyük dehalardan biridir. Şiir alanında Türkiye'de eşi yetişmemiştir. Ünü bütün dünyaya yayılan tek şairimiz de odur. Batı âleminde Türkiye'yi "Atatürk'ün memleketi" olarak tanırlar. Sosyalist âlemde de Türkiye, Nâzım'ın adıyla tanınır. Sosyalist memleketlerde size sorarlar: "Nerelisiniz? Hangi millettensiniz?"

"Türkiye'den," dediniz mi, hemen tamamlarlar:

"Ha, şu Nâzım Hikmet'in memleketinden."

Bu kadar büyük, bu derece ünlü bir şairi Türk okuyucusuna tanıtmak bize düşen kutsal ödevlerden biridir. Çünkü Nâzım Hikmet'i en yakından ve en iyi tanıyanlardan biri de benim.

Nâzım Hikmet'i memlekete ve dünyaya ilk tanıtan *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* kitabıyla Vâlâ Nureddin oldu. Vâlâ, Nâzım'ın en yakın dostu, en çok sevdiği arkadaşıydı. Nâzım'ın şiirdeki büyük kabiliyetini ilk keşfeden de Vâlâ oldu. Onların çocuklukta başlayan arkadaşlıkları Nâzım Hikmet memleketi

bırakmak zorunda kaldığı tarihe kadar uzanır. Gençliklerinde ikisi de şairdi. Gece gündüz hep beraberdiler. Fakat Vâlâ, Nâzım'ın şiirdeki dehasını keşfettikten sonra artık şiir yazmaya cesaret edemedi. Ve ondan sonra bir daha da şiir yazmadı. Bu alanı ehline bıraktı.

Şu var ki, Vâlâ Nureddin, Nâzım'ın sosyalist memleketlere geçtikten sonraki hayatını izleyemedi. O tarihten sonraki bütün bildikleri kulaktan kapmadır. Zaten o da kitabında Nâzım'ın hayatının Türkiye'den ayrılıncaya kadarki kısmını anlatır ve orada bırakır. Nâzım Hikmet'in sosyalist dünyasına geçtikten sonraki hayatını izlemek ve yakından tanımak fırsatı bana düştü.

Bence Nâzım Hikmet'in hayatı en iyi, şiirlerinden izlenebilir. Çünkü Nâzım hayatındaki bütün olayları şiirlerinde yansıtır. Şahsi veya siyasi hiçbir olay yoktur ki onu Nâzım'ın şiirlerinde bulmayalım. Bu sebeple ilk şiirinden son şiirine kadar bütün yazdıklarını niçin, ne vakit ve hangi etkiler altında yazdığını bulabiliriz. Şiirlerini okuyarak Nâzım'ın hayatını açık bir kitap gibi okuyabiliriz.

Nâzım yalnız şekle önem veren bir sanatçı değildi. Onca öz, şekil kadar ve belki de zaman zaman ondan da önemliydi. Nâzım, şiirlerini şiir yazmış olmak için değil, bir şeyler söylemek için yazardı. Şekil, o sözü daha iyi söyleyebilmek, daha kuvvetli bir hale getirmek için kullanılan bir araçtı. Bu bakımdan Nâzım'ın şiirlerinde neyi ve niçin söylediğini bilmenin önemi vardır. Şiirlerinde her vakit yaşadığı tarihin ve kendi hayatının, o zamanki duygu ve düşüncelerinin izi vardır. Bu izi bulabilirsek Nâzım'ın niçin, ne vakit ve hangi etkiler altında yazdığını görür ve hem o şiiri hem de Nâzım'ı daha iyi anlamış oluruz.

İşte benim bu kitapta yapmaya çalıştığım şey budur. Çocukluğundan ölümüne kadar yazdığı şiirlerin belli başlılarını alıp bunları Nâzım'ın ne vakit, niçin ve hangi etkiler altında yazdığını anlatmak, böylece şiirleriyle Nâzım'ın fikir ve duygu âlemini belirtmek istiyorum.

* * *

Nâzım'ın şiirleri üstüne vereceğimiz bilgi onun sanatındaki gelişmeyi de anlamamıza yardım edecektir. Nâzım Hikmet bir devrim şairidir. Fakat ne de olsa hayatının çeşitli dönemlerinde çeşitli etkiler altında kalmıştır. Mesela Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'ya geçtikten sonra köyü ve köylüyü ilk defa yakından görüp tanır. Bunun onun sanatı üzerinde büyük etkisi olmuştur. Moskova'da Lenin döneminde bulunmuş ve o vakitki devrim havası içinde yoğrulmuştu. Şiirlerinde bunun da etkisi görülür. Memlekete döndükten sonraki hayatı, hapishane ve nihayet ihtiyari sürgün hayatı Nâzım'ın sanat hayatında önemli izler bırakmıştır. Nâzım, kendisinin de dediği gibi, "tepeden tırnağa sevda" idi. Bunu da şiirlerinde izlemek mümkündür. İşte bizim bu kitapta belirtmeye çalışacağımız noktalar bunlardır.

Beni bu kitabı yazmaya zorlayan nedenlerden biri de şudur: Nâzım Hikmet milletlerarası tanınan ve okunan bir şairdir. Nâzım'ın şiirleri bütün medeni milletlerin dillerine çevrilmiştir. Fakat Nâzım'ın hayatını yakından bilmeyen yabancıların onu ve onun şiirlerini anlamaları kolay değildir. Hatta Bulgaristan, Yugoslavya, Azerbaycan ve Arap memleketlerinde bile okuyucular Nâzım'ı kolaylıkla anlayamaz. Bunu Azerbaycan'daki tecrübemle biliyorum. Nâzım'ı anladıklarını sanan bazı Azerbaycan şairleri bile onu tam anlamış değillerdir. Çünkü Nâzım'ın şiirindeki anlamı kavramakta zorluk çekmektedirler. İşte bütün bunları göz önünde bulundurarak yabancı okuyucuların Nâzım Hikmet'i iyice anlamalarını kolaylaştırmak gerektiğini düşündüm ve biraz da bu düşünceyle bu eseri yazmaya çalıştım.

Okuyucularım kitabı okudukça, Nâzım'ın sanat hayatının gözleri önünde yaprak yaprak açıldığını görecek ve umarım ki, benim bu çabamın yersiz olmadığına hükmedecektir.

1

Dindar Nâzım Hikmet

Nâzım'ın ailesi

Nâzım Hikmet 1902 yılında Selanik'te doğdu. Babası Hikmet Bey kısa boylu, yumuşak, sevimli ve babacan bir adamdı. İttihatçılar zamanında bir süre Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Almanya'da konsolosluk etmiş, Mütareke Dönemi'nde İstanbul'da matbuat müdürlüğü yapmıştı. Sonra devlet memurluğundan çekilerek özel teşebbüse geçti, birkaç başarısız denemeden sonra Kadıköy'de Süreyya Paşa Sineması'na müdür oldu. Ölünceye kadar da bu işte çalıştı. Ben Hikmet Bey'i, ilk defa, İstanbul'da matbuat müdürüyken tanımıştım. İstanbul'un emperyalist işgali altında bulunduğu kara günlerdi. Ben *Büyük Mecmua* adında bir dergi çıkarmak istiyordum. Derginin çıkabilmesi için hükümetten müsaade almak gerekirdi. Bu müsaadeyi almak için matbuat müdürlüğüne gitmiştim. Hikmet Bey beni nezaketle karşıladı. Karşısına oturttu. Baştan aşağı şöyle bir süzdü beni. Sonra gençliğime acır gibi bir edayla, "Be oğlum," dedi, "bu devirde, böyle bir zamanda dergi çıkarılır mı? Başını belaya mı sokmak istiyorsun?"

Bana mecmua çıkarmakla atılacağım tehlikeyi anlatmak istedi.

"Ne yapalım Hikmet Bey," dedim. "Susalım mı?"

Aradan yıllar geçti. Süreyya Paşa Sineması'nda müdürken kendisiyle dost olmuştum. Çok candan bir adamdı.

Nâzım babasını çok severdi. Hikmet Bey'in babası Nâzım Paşa'ydı. Nâzım Paşa birçok yerde valilik etmiş, kültürlü, şair tabiatlı bir adamdı.

Nâzım'ın annesi Celile Hanım, Nâzım'ın deyimiyle dünya güzeli bir kadındı. Kadıköy'de ve İstanbul'da güzelliğiyle ün salmıştı. Aile bakımından memlekete birçok büyük adamlar, şairler, komutanlar, askerler yetiştirmiş bir soya bağlıydı. Nâzım'ın erkekli kadınlı bütün ailesi güzel insanlardı.

Ne var ki Hikmet Bey'le Celile Hanım'ın evlilik hayatları uzun sürmedi. Nâzım ve Samiye adında iki çocukları olduktan sonra ayrıldılar. Celile Hanım resim tahsil etmek vesilesiyle Paris'e gitti. Çocuklar, dedeleri Nâzım Paşa'nın evine sığındı. Nâzım Hikmet, hemen de bütün çocukluğunu Nâzım Paşa'nın evinde geçirdi. Onun terbiyesiyle yetişti. Nâzım Hikmet bir paşazade gibi büyüdü ve bütün hayatında bu paşazade olmanın acısını çekti. Paşazade olmaktan kurtulmak için de yapmadığını bırakmadı.

Nâzım'ın babası da, annesi de dindar insanlar değillerdi. Nâzım onlardan hiçbir din terbiyesi almamıştı. Ama dedesi Nâzım Paşa dindar adamdı. Ve Mevlevi Tarikatı'na bağlıydı. Mevlevilik İslam dinine musikiyi ve raksı getiren ilerici bir tarikattı. Tarikatın kurucusu Mevlânâ Celaleddin Rumi, doğunun tanınmış büyük şair ve filozofuydu. Bu sebeple Mevleviliğin kendine göre bir felsefe ve sanat görüşü vardı. Nâzım Hikmet Konya'da Nâzım Paşa'nın yanında bulunduğu zaman, bir gencin, hele Nâzım gibi hayali zengin bir gencin Mevlevi Tarikatı'nın etkisinden kurtulmasına imkân yoktu. Ne de olsa çevresinde olup bitenler onun taze ruhunda derin izler bırakıyordu.

İlk şiirleri ve din etkisi

Nâzım'ın evde aldığı din telkinine mektepteki din terbiyesini de eklemek gerek. Onun yaşadığı devirde bir Türk çocuğunun dinin etkisinden kurtulmasına hemen de imkân yoktu. Din, hayatın her koluna dal budak salmıştı. Evde,

okulda, hayatta bütün hareketlerimizi din idare ederdi. Hükümet bile dinî bir nitelik taşırdı. Nâzım Hikmet, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanında çocukluğunda aldığı bu din telkinini şöyle anlatır:

> Yatılı okuldan çıktıktan sonra –orda namaz ve oruç zorunlu idi– namazı da orucu da bıraktım. Kuran'ı da hiçbir zaman doğru dürüst okuyamadım. Esresi, üstünü, şeddesi yardım edeceğine hep şaşırttı beni. Ama dindardım. Daha doğrusu Allah'ın var olmayabileceğini düşünmemiştim.

Nâzım Hikmet'in çocukluk ve ilkgençlik hayatında yazdığı şiirlerinde iki özellik görülür:

Birincisi, doğrudan doğruya hece vezniyle şiir yazmaya başlamış olmasıdır. Onun hayatında dedesi Nâzım Paşa'nın önemli bir yeri vardır. Nâzım Paşa şairdir. Ve şiirlerini aruz vezninde yazmaktadır. Ne var ki Nâzım Hikmet zamanının çocuğudur. O şiir yazmaya başladığı zaman Türkiye'de aruz vezni artık bir kenara atılmıştır, günün genç şairleri yalnız hece vezniyle şiir yazar olmuşlardır. Ziya Gökalp'in [1] 910'da Selanik'te *Genç Kalemler*'le açtığı akım bütün şair ve aydınları sarıvermişti. Bu akım halka yönelmeyi, halkın dilini kullanmayı, şiirde halkın kullandığı vezni seçmeyi gerektiriyordu. Aruz, Türk dilinin nazmı değildi. Türk şairi duygularını ve fikirlerini hece vezninde ifade etmeliydi. O zamanın bütün gençleri, Faruk Nafiz [Çamlıbel], Yusuf Ziya [Ortaç], Orhan Seyfi [Orhon], Celal Sahir [Erozan] vb. hep hece vezniyle yazıyorlardı. Nâzım da bu akımdan kurtulamazdı. Onun için o da ilk şiirlerini hece vezninde yazmıştı.

İkincisi, din etkisiydi. Bu çağda yazdığı şiirlerin hemen hepsinde bu din etkisini bulmak mümkündür.

Nâzım Hikmet, çocukluğunda hangi etkiler altında ilk şiirlerini yazdığını şöyle anlatır:

> Hatırlamaya çalışayım. İstanbul'da idik. Büyükbabam şairdi. Amma şiirlerini hâlâ anlamam. Dilini, Osmanlı dediği-

miz yüzde 75'i Arapça ve Farsça sözlerle ve Arap, Fars gramer kaidelerine uygun bir Türkçe ile yazardı. Bunlar didaktik, dogmatik, dinî şiirlerdi. Anlamıyordum onları. Ama ben şair bir büyükbabanın torunuydum. Anam Fransızcayı çok iyi bilirdi ama Osmanlıcayı bilmezdi. Benim gibi.

Büyükbabam, Mevlevi Nâzım Paşa şairdi, anam Lamartine'e bayılırdı. Evimizde babamın edebiyatta bilgisizliğine bakmaksızın, şiir başköşedeydi.

Karşımızdaki evde yangın çıktı. Yangını ilk görüşüm. Şaştım. Korktum. Büyükbabam, yangın bize atlamasın diye, pencereden Kuran'ı tuttu karşıdaki alevlere. Yangın söndü. Kuran gücüyle, hatta itfaiye gücüyle de değil. Ama yaktığı evi kül ederek söndü kendiliğinden. Ve ben bir saat sonra ilk şiirimi yazdım: "Yangın". Vezni büyükbabamın yüksek sesle okuduğu aruzla yazılmış şiirlerinden kulağımda kalan ses taklitleriyle yapılmıştı. Yani ne aruzdu ne heceydi. Serbest vezindense haberim yoktu. Uydurmaydı. Dili de öyle Osmanlıca taklidiydi. Konusu ise şu:

Yanıyor! Yanıyor! Müthiş terrakeler
Çekiyor aguşuna o adüvv-i beşer
Valdeler haneler yetimler.

Şimdi bunları yazarken bir şeyin farkına vardım. Büyükbabamdan çok Edebiyat-ı Cedide'nin, Fikret'in mesela, etkisindeymişim. Neden? Bilmiyorum. Belki de hiç şiir sevmeyen ama Tevfik Fikret'i –o da bir çeşit Osmanlıcayla yazardı– iki kere yüksek sesle yanımda okuyan babamın yüzünden mi? Belki de...

İkinci şiiri 14 yaşında yazdım, sanırsam. Birinci Dünya Savaşı içinde idik. Dayım Çanakkale'de şehit olmuştu. Savaş için bir şiir yazdım. Ne tuhaf. Yazdığımı çok iyi biliyorum da, hatta artık Osmanlıca ile değil, okulda okuduğumuz şair Mehmet Emin'in [Yurdakul] takır tukur ama Arapçası az Türkçesi ile yazdığımı biliyorum da, tek satırı aklımda değil.

Sonra üçüncü şiirimi 16 yaşında yazdım galiba. Büyük

bir Türk şairi, Türk şiirine o devir için yeni bir şiir dili ve anlayışı getiren Yahya Kemal, anama sevdalıydı sanırsam. Evde şiirlerini okurdu anama. Bahriye mektebinde tarih öğretmeniydi şair. Kız kardeşimin kedisi üstüneydi yazdığım şiir. Yahya Kemal'e gösterdim. Kediyi de görmek istedi. Ve şiirimde anlattığım kediyi, gördüğü kediye o kadar benzetmedi ki, bana, "Sen bu pis uyuz kediyi böyle övmesini biliyorsun, şair olacaksın," dedi.

17 yaşımda galiba ilk şiirim basıldı. Yani "Serviliklerde", yani mezarlıklarda ağlayan, hayatında sevmiş ölüler üstüne idi. Yahya Kemal düzeltmişti birçok yerini.

Sonra kızlara tutuldum. Şiir yazdım. Sonra Antant devletleri İstanbul'u işgal etti. Onlara karşı ve Anadolu savaşını tutan şiirler yazdım. Vicdan nedir, namus nedir, falan diye düşündüm, şiirler yazdım. Ama artık dilim temizce idi. Ve hece vezniyle de doğru dürüst kafiyelerle yazmasını da öğrenmiştim.

İşte ilk şiiri:

HÂLÂ SERVİLERDE AĞLIYORLAR MI?

Bir inilti duydum serviliklerde
Dedim: Burada da ağlayan var mı?
Yoksa tek başına bu kuytu yerde,
Eski bir sevgiyi anan rüzgâr mı?

Gözlere inerken siyah örtüler,
Umardım ki artık ölenler güler,
Yoksa hayatında sevmiş ölüler,
Hâlâ servilerde ağlıyorlar mı?

Servi ağacı bizde mezarlıkların süsüdür. Servi deyince akla hemen mezarlık gelir. Hele İstanbul'da yaşayıp da Üsküdar'daki Karacaahmet Mezarlığı'nı görenlerin ruhlarında servi, karanlık ve korkulu bir rüya gibidir. Nâzım burdan

geçerken vaktinden önce ölen bir sevgilinin iniltisini işitir gibi olmuştur. Oradan geçip de bu iniltiyi işitmeyen yok gibidir.

Nâzım Hikmet bu şiiri yazdıktan sonra kâğıdını buruşturup bir tarafa atmış, neden sonra annesi evi derleyip toplarken yerde kâğıt parçasını bulmuş. Okuyunca Nâzım'a ait bir şey olduğunu anlamış ve o zamanki sevgilisi büyük Türk şairi Yahya Kemal'e vermiş. Yahya Kemal de şiirin ötesini berisini biraz düzelttikten sonra basturmak üzere bir dergiye göndermiş ve bu şiir böylece ilk defa dünya yüzü görmüş.

"Mevlânâ" şiirinin hikâyesi

Nâzım'ın büyükbabası Nâzım Paşa Konya'da valiyken Nâzım da orada yaşıyordu. Nâzım Paşa Mevlevi olduğu için akşamları ve cuma günleri Mevleviler, paşanın evinde toplanır, *Mesnevi*'den şiirler okur, Mevlevi felsefesi üstüne konuşmalar yaparlardı. Nâzım ister istemez bu toplantılarda bulunur, gördüklerini ve işittiklerini bir plak gibi zapt ederdi. Özellikle mevlevihaneye gidip Mevlevilerin zikr ve ayinlerini seyretmeye bayılırdı. Mevlevi ayinleri pek çekici ve meraklı olurdu. Mevleviler uzun bir külah, etekleri geniş kenarlı cübbeler giyerdi. Musikiye ayak uydurarak raksa başladılar mı durmadan döner, dönerlerdi. Bu dönüş ahenkli ve dalgalı hareketlerle yapılır, döndükçe etekler uçar, bir tür bale manzarası alırdı. Nâzım bu Mevlevi ayinini "Değirmen Beygiri" başlıklı bir şiirde tasvir eder:

Döneriz hep döneriz
Aynı yerde başlarız, aynı yerde söneriz
Deriz ki ilerledik, aynı yerdir geçilen
Bu ebedi zulmette bir seraptır seçilen

Mevleviler aruz vezniyle şiir yazardı. Mevlevi ruhunun hece vezniyle bu derece kuvvetle ifade edilişi ilk defa oluyordu. Bu şiirde Mevlevi felsefesinden kırıntılar da vardır.

Fakat Nâzım Mevlevi felsefesini daha çok "Mevlânâ" başlıklı şiirinde vermiştir. O vakit Nâzım Hikmet 15 yaşındaydı. Oysa "Mevlânâ" şiiri Mevleviliğin felsefesini, görüşünü usta bir şair ve filozofa yakışır bir kuvvetle ifade etmiştir. Mevlânâ, Allah'a aşkla varılacağını söyler. Nâzım bunu tekke diliyle ve çok kuvvetli olarak verir:

MEVLÂNÂ

Sararken alnımı yokluğun tacı
Gönülden silindi neşeyle acı
Kalbe muhabbette buldum ilacı
Ben de mürîdinim işte Mevlânâ

Ebede set çeken zulmeti deldim
Aşkı içten duydum arş'a yükseldim
Kalbden temizlendim huzura geldim
Ben de mürîdinim işte Mevlânâ.

Mehmet Nâzım

Vâlâ Nureddin, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* adlı eserinde bu şiirin hikâyesini şöyle anlatıyor:

Delikanlılık çağına ulaşmış Nâzım Hikmet, o gün arkadaş bulup tek kale futbol oynayamadığı için duvara şut çeker dururmuş. Dedesi, eski Konya valisi şair Nâzım Paşa'nın yaşıtı ve kafadarı emekliler ve tarikat arkadaşı Mevleviler kameriye altında oturmuş, konuşurlarmış.

Nâzım'ın topu, ara sıra kameriyeye doğru kaçtığından, almaya gidermiş. Bir seferinde kulağına tuhaf bir konuşma çarpmış. Misafirler dedesine diyorlarmış ki:

"Niçin gizlersiniz, Paşa hazretleri? Bu şiiri sizden başka hangi Mevlevi yazabilir?"

"Emin olunuz, ben yazmadım."

"İmzası da Mehmet Nâzım."

"Aynı isimde başka biri de bulunabilir."

"Tevazu göstermeyiniz, böyle bir nefise, efendimizin kaleminden çıkmadıysa kimin eseridir acaba? Mecmua henüz basılmış, okur okumaz toplanıp arz-ı tebrikat için mübarek ellerinizden öpmeye geldik. Nur ola."

Paşa ısrar etmiş:

"Bu şiir hece vezniyledir. Ben aruz kullanırım. Mamafih merak ettim. Bir kere daha okuyunuz da dinleyelim."

Şiiri baştan itibaren okumaya başlamışlar. Nâzım Hikmet artık dayanamayıp kucağında futbol topu, çilli yüzü kıpkırmızı, lavanta çiçeklerinin ve süs bitkilerinin arasından başını kaldırıp heyecanla manzumenin arkasını getirmiş:

Ebede set çeken zulmeti deldim,
Aşkı içten duydum arş'a yükseldim
Kalbden temizlendim huzura geldim
Ben de mürîdinim işte Mevlânâ.

Misafirler kaç yönden şaşırmış. Evvela kameriyenin hemen oracığında çiçekler arasından çatallaşmış bir çocuk sesinin duyuluşuna... Fakat asıl yeni basılıp o gün satın alınmış olan bir mecmuadaki şiiri torun Nâzım'ın ezberlemiş bulunuşuna.

İçlerinden biri kurnaz kurnaz gülmüş.

"Sübut buldu efendim. Demek ki, hafid küçük bey eser-i âlinizi evrakınız meyanında görüp hafızasına nakleyleyivermiş."

Bir taraftan Paşa itirazlarına devam ederken, öbür yandan Nâzım Hikmet haykırır dururmuş:

"Benim de ismim dedeminki gibi Mehmet Nâzım. Bahçede oynarken konuştuklarınızı dinliyordum. Mevlevi şiirleri yazıyorum. Mecmuaya gönderdim. Basmışlar işte. *Dergah* mecmuasında, başka şiirlerim de basıldı. Basılacak tabii. Kitaplarım da çıkacak tabii."

Misafirler şaşırıp kalmışlar. Kalkıp saygıyla Nâzım'ı alnından öpmüşler. Büyükbabası da dayanamamış, torununu kucaklamış ve alıp elini öpmüş.

Nâzım Hikmet'in Mevlânâ'yla ilgisi bu kadarla kalmıyor. Yıllar sonra Bursa Hapishanesi'nde rubailer yazarken Vâlâ Nureddin'e gönderdiği 945 Ekim tarihli mektubunda diyor ki:

> Görüyorsunuz ya polemiği ve kavgayı Hazreti Mevlânâ'ya kadar götürmüşüm. "Suret hemi zillest" diye başlayan ve dünyanın bir hayalden ve gölgeden ibaret olduğunu söyleyen bir rubaisi vardır. Benimkisi yüzlerce yıl sonra hazrete cevap:
>
> Bir gerçek âlemdi gördüğün ey Celâleddin, heyûlâ filân değil,
> uçsuz bucaksız ve yaratılmadı, ressamı illetî-ûlâ filân değil
> Ve senin kızgın etinden kalan rubailerin en muhteşemi:
> "Suret hemi zıllest..." filân diye başlayan değil...

Nâzım Hikmet'in 920 tarihine kadar yazdığı şiirlerde hep bu din etkisi görülür. Örneğin bunlardan biri "Ağa Camii" başlığını taşır. Bu cami İstanbul'da Beyoğlu'nda, Cadde-i Kebir [İstiklal Caddesi] üstünde etrafı duvarla çevrilmiş küçük bir mescittir. Unutulmuş hazin bir hali vardır. Çevresi pisliklerle doludur. Etrafını meyhaneler, kârhaneler, kumarhaneler sarmıştır. Bütün günahlar, kumar, içki, fuhuş, hırsızlık, cinayet hep bu mahallede işlenir. Bu küçücük cami pislik ortasında çamura düşmüş bir pırlanta gibidir. Caminin bu hali Nâzım Hikmet'in içine işlemiştir. Duygusunu şu şiirle ifade etmiştir:

AĞA CAMİİ

Havsalam almıyordu bu hazin hali önce.
Ah, ey zavallı cami, seni böyle görünce
Dertli bir çocuk gibi imanıma bağlandım;
Allahımın ismini daha çok candan andım.

Ne kadar yabancısın böyle sokaklarda sen!
Böyle sokaklarda ki, anası can verirken,
Işıklı kahvelerde kendi öz evlâdı var...
Böyle sokaklarda ki çamurlu kaldırımlar,
En kirlenmiş bayrağın taşıyor gölgesini,
Üstünde orospular yükseltiyor sesini.
Burda bütün gözleri bir siyah el bağlıyor.
Yalnız senin göğsünde büyük ruhun ağlıyor.

Aynı yıllar içinde din kokusu sezilen şiirlerden birkaç örnek daha verebiliriz:

SEKİZ YÜZ ELLİ YEDİ

İslâmın beklediği en şerefli gündür bu;
Rum, Konstantiniyye'si oldu Türk İstanbul'u!
Cihana karşı koyan bir ordunun sahibi,
Türkün genç padişahı, bir gök yarılır gibi
Girdi "Eğrikapı"dan kır atının üstünde;
Fethetti İstanbul'u sekiz hafta üç günde!
O ne mutlu, mübarek bir kuluymuş Allahın...

Bir başka örnek:

DELİNİN İKİNCİ DUASI

Hasretle geçiyorken böyle her günüm düne
Yığılır da seneler senelerin üstüne
Kaparsa gözlerini bütün sevgililerim,
Kalmazsa yeryüzünde dayanacak bir yerim,
Yârabbi, ben ölmeden sen beni öldür, derim...

Ne olur büyüklüğün bir teselli yaratsa!
Eğer ölüm bir ceza, hayat bir mükâfatsa,
Bütün sevdiklerimden daha çoktur günahım.
Bir isyana dönmeden şimdi yalvaran âhım
İlkönce beni öldür, beni öldür, Allahım...

Uyanış

1920'den sonra Nâzım Hikmet'te bir uyanma, bir tereddüt, bir düşünme devri başlıyor.

> Bir gün, Allah'ın varlığı yokluğu değil de, dindar adamın Tanrı'dan mükâfat beklediği için, cennete girmek için, ölümsüz bir hayata kavuşmak için sevap işlediğini ve cezadan, cehennemden korktuğu için günahtan kaçtığını düşündüm. Dindar adamın bu hürriyetsizliği, bu bencilliği, hiç dindar olmamışım gibi, şaşırttı beni. Ahmet (Nâzım) o gün bugündür bütün işlerini mükâfat kaygusuyla ceza korkusunun dışında yapmaya çalıştı. Yakamı Tanrı'nın elinden kolayca sıyırmamın nedenlerinden biri de Anadolu din adamını işinin üstünde görüp tanımamdır. Bu adam ne Mevlevi dedeme, ne de yatılı okulda din bilgisi öğreten kıravatlı, Resneli hocamıza, hatta ne de bizim Üsküdar'daki mahalle camisinin nüktesever imamına benziyor. Bu adam masallardaki ejderha gibi çeşmenin önüne oturup suyunu kesmiştir. Yanında cahilliğin, batıl itikatların, ikiyüzlülüğün, hoşgörmezliğin karanlık bir terörün sancağı dalgalanıyordu.[1]

Bununla birlikte Nâzım'da kara kuvvete karşı isyanın çok daha önceleri başlamış olduğu görülür. Anadolu'ya geçip orada yobazların kara saltanatını görmeden önce de kara kuvvetin halkı nasıl karanlığa sürüklediğini görmüş ve daha 17 yaşındayken şu şiiri yazmıştır:

KARA KUVVET

Asırlar vardır ki, bu memleketin,
En sade, en temiz gönüllerine,
Göklerin ezelî nuru yerine,
Zulmeti siniyor kara kuvvetin.

1. Nâzım Hikmet, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*, YKY Yayınları, İstanbul. (Y.N.)

Asırlardan beri bu kara kuvvet,
Bir yara ki ruhumuzda kanıyor,
Susuz bir kurt gibi homurdanıyor,
Bir nura koşarsa eğer memleket.
Bu kara kuvvetin kara elleri,
Böyle sarılırken boğazımıza,
Gönüllerimizde biz bu hırsıza,
Hâlâ veriyoruz en kutsî yeri.

Nankördür imanlı gönüller bütün,
Şükranla secdeye varmazsa eğer,
Gençliğin nurunu çalan bu eller,
Hırsız eli gibi kesildiği gün!

Sanat dozu zayıf olan bu şiirde Nâzım ilk defa kara kuvvetle kavgaya girişiyor. Dine değil, gericiliğe, halkı din namına sömüren ve bu memleketin yüzyıllardan beri geride kalmasına sebep olan hocalara, yobazlara çatıyor. Bunların göklerin ezelî nuru yerine zulmeti getirmelerinden şikâyet ediyor. Daha o yaşta memleketin bütün ilerici hamlelerini kıran, halkı karanlıkta tutmaya çalışan gerici kuvveti yeriyor. Bu şiir ilerde Nâzım'ın devrimci hareketlerinin de bir müjdecisi sayılabilir. Fakat henüz bu işin tam bilincine varmış değildir. Ancak Anadolu'ya geçtikten ve orada yobazların din namına halkı nasıl sömürdüklerini gördükten sonra bütün heyecanıyla isyan eder ve artık yalnız kara kuvvete değil, onun dayandığı dine ve kutsal kitaba da hücuma geçer.

1921'de yazdığı "Meşin Kaplı Kitap" bu bakımdan onun hayatında bir dönüm noktası sayılabilir. Zaten ilerde de bütün ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi, Anadolu, Nâzım'da büyük değişiklikler yapmış, onu hülyadan kurtararak realizme getirmiş ve bilince ulaştırmıştır.

MEŞİN KAPLI KİTAP

Yaldızlı meşin kabı
Parçalanmış kitabı,
Ay altında dün gece
Deli bir derviş gibi,
Mumu sönmüş, rahlesi yere devrilmiş gibi,
Okudum saatlerce...

Yaldızlı meşin kabın
Parçalanmış koynunda uyuklıyan kitabın,
Çevirdikçe küf kokan her sarı yaprağını
Sandım ki eşiyorum bir mezar toprağını.

İnce el yazıları canlandı birer birer
Masallarda çizilen yüzleri gösterdiler:
İblis bir yılan oldu, Âdem Havva'ya kandı,
Kardeşini öldüren lânetli ruhu gördüm.
Koca tahta bir gemi ummanlarda çalkandı,
Ufuklardan güvercin bekleyen Nuh'u gördüm.
İsmail'in topuğu kumdan çıkardı zemzem.
Turu Sina'da Musa kaldırdı kollarını,
Asasını vurunca yarıldı Bahri Kulzem
Buldu Beni İsrail Kudüs'ün yollarını.
Zekeriya zikrini
Bir sonsuz aha verdi
Doğdu İsa, bikrini
Meryem Allaha verdi.
Kureyşi Muhammed'e kucak açtı Medine.
Bir ateş mezar oldu, Kerbelâ Hüseyin'e...
Sayıfalar döndükçe bunlar hep birer birer
Doğrulup devrildiler.
Ay battı güneş doğdu,
Kalbimde ateş doğdu.
Yaldızlı meşin kabı
Parçalanmış kitabı

Varsın gömülsün diye bir ebedî uykuya
Attım kör bir kuyuya...

Yazık, yazık bize ki asırlarca aldandık!..
Karanlıkta çizilen izleri görmek için,
Görüp yüz sürmek için,
Yazık, yazık bize ki bir çırağ gibi yandık...
Ne gökten necat geldi, ne bir parça merhamet.
Çalışan esirlere İsa, Musa, Muhammet,
Sade bir satır dua, bir tütsü, buhur verdi,
Masal cennetlerinin yollarını gösterdi.
Ne beş vaktin ezanı, ne Anjelüs çanları
Zincirden kurtarmadı yoksul çalışanları.
Yine biz köleleriz, efendilerimiz var,
Yine her mel'un taşı yosunlanmış bir duvar,
Esir-efendi diye koymuş da adlarını,
İki bahta ayırmış arzın evlâtlarını.
Efendi işletiyor, esir işliyor yine.
Yine efendilerin gümüşlü sofrasından,
Kar gibi ekmeğinden, şarap dolu tasından
Kırıntı, artık bile düşmüyor işliyene.
Yine biz esir geçen her günün akşamında
Eve sade bir lokma ekmek getiriyoruz.
Gece yağmur inlerken evimizin damında,
Isınabilmek için güneşi bekler gibi
Birbirine sokulan hasta köpekler gibi
Yırtık yorganımızın altında titriyoruz.
Çiftimiz, balyozumuz, sonsuz çalışmamızla.
Asırlardır bağrında inliyen kazmamızla
Heyecana geldi de kara toprağın kalbi,
Kendini teslim eden taze bir kadın gibi
Çiçeklerle donandı dünya isimli ağaç.
Biz bu ağacımızın dibinde ölürken aç,
Efendiler gösterip sırıtan dişlerini
Birer birer topluyor bütün yemişlerini...

Efendiler, ağalar, evliyalar, keşişler
Ebedî karanlığın boğulsun kollarında.
Artık temiz ruhların aydınlık yollarında
Sade bir din, bir kanun, bir hak:
İşliyen - dişler...

Nâzım'ın bu şiiri iki bölüme ayrılır. Birinci bölümde Nâzım din etkisinden bütünüyle kurtulup Kuran'ın halkı uyutan inanılmaz masallarla dolu olduğunu ve yüzyıllardan beri bu masallarla avunan insanların aldandıklarını belirtip mukaddes kitabı bir daha çıkmamak üzere kör bir kuyuya atar, yani artık dine veda eder.

İkinci bölümde Nâzım'ı yeni bir felsefenin, yeni bir dünya görüşünün şairi olarak görüyoruz, Nâzım ilk defa insanların zengin ve fakir, ezen ve ezilen, işleyen ve işleten iki sınıfa ayrıldığını anlatıyor. Böylece ilk defa inanç ve görüşlerinde Marksist görüşe vardığını görüyoruz. Devrimci Nâzım'ı ilk defa bu şiiriyle tanıyoruz:

Artık temiz ruhların aydınlık yollarında
Sade bir din, bir kanun, bir hak:
İşliyen - dişler...

Artık Nâzım yeni bir toplum arıyor, öyle bir toplum ki orada bu sınıf ayrılıkları olmayacak. Efendiler, ağalar, keşişler ebedî karanlıkta boğulacak, insanlar aydınlığa kavuşacak.

Nâzım'ın o tarihten sonraki hayatı hep bu çizgi üzerinde gelişmiştir.

2

Âşık Nâzım Hikmet

"Sevdayım tepeden tırnağa"

N.H.

Bütün ömrü boyunca sevmiş ve sevilmiştir Nâzım Hikmet. Fakat Nâzım bir aşk şairi değildi. Âdem ile Havva'dan beri bütün şairleri kendisine boyun eğdiren aşk, Nâzım'ın sanat hayatına hâkim olamamıştı: Doğu milletleri şairlerinin geleneksel gül bülbül konuları ona bir şey söylemiyordu. Çünkü Nâzım bir devrim şairiydi.

PROMETE, PİPOMUZ, GÜL, BÜLBÜL V.S.

Kalbimizin ensesinde kıvrılan
yağlı uzun saçlarımız yok.
güle, bülbüle, ruha, mehtaba, falan filân
karnımız tok.
Ve şimdilik
gönül işlerine vermiyoruz metelik...
Sen bize hiç korkmadan
emanet et karını.
Biz
Prometenin çığlıklarını
doldurup pipomuza
kaba kıyım tütün gibi içiyoruz,

yangın kulesiyle verip
omuz omuza
ufuklarda kızaran gözleri seçiyoruz...

Fakat o da her insan gibi sevmiş ve sevilmişti. Hayatının her olayını olduğu gibi, aşklarını da şiire dökmekten kurtulamamıştı. Bu aşk şiirleri hayatının çeşitli aşamalarında çeşitli biçimler alır. Onun ilkgençlik şiirleri aşk şiirleridir. Daha 15 yaşındayken ilk yazdığı şiirlerinden biri Sabiha adındaki ilk sevgilisi içindi. Bu kadın Nâzım'dan yaşlıydı. Fakat güzel kara gözleri vardı ve Nâzım onun bu kara gözlerine vurulmuştu. Yazdığı şiir de bu gözlere aitti:

Gözleri siyah kadın o kadar güzelsin ki
Çok sevdiğim başına yemin ediyorum ben,
Koyu bir çiçek gibi gözlerin kapanırken
Bir dakika göğsünün üstünde olsa yerim
Ömrümü bir yudumda ellerinden içerim
Gözleri siyah kadın o kadar güzelsin ki.

Bu sevda uzun sürmüyor; çünkü kadın ansızın ortadan kayboluveriyor. Sabiha Hanım vali kızıdır. Nâzım'a haber vermeden babasıyla birlikte bilinmez yerlere göçüvermiştir. Bu habersiz ortadan kaybolma Nâzım'ı kızdırıyor ve şu şiirle ondan intikam almaya çalışıyor:

HERKES GİBİ

Gönlümle baş başa düşündüm demin;
Artık bir sihirsiz nefes gibisin.
Şimdi tâ içinde bomboş kalbimin
Akisleri sönen bir ses gibisin.

Mâziye karışıp sevda yeminim,
Bir anda unuttum seni, eminim,
Kalbimde kalbine yok bile kinim
Bence artık sen de herkes gibisin.

O tarihlerde yalnız Kadıköy'de değil, bütün İstanbul'da güzellikleriyle ün salmış iki kız kardeş vardı. Biri sarışın, biri esmer iki dünya güzeli. Birinin adı Seniha, ötekininki Azize. Birbirinden güzel olan bu iki kız kardeş o vaktin delikanlılarını deli divane ediyordu.

O vakitler kızlarla erkekler kolayca buluşamazdı. Harem ve çarşaf iki cinsi birbirinden ayırıyordu. Kadıköy'ün iki gezinti yeri vardı. Moda ve Yoğurtçu Çayırı. Akşamüzerleri kız erkek gençler bu meydanlarda aşağı yukarı dolaşır, karşıdan karşıya birbirlerine işaret vererek anlaşırlardı. Bu iki güzel kız kardeş bu gezinti yerlerine araba içinde gelirdi. İşte Nâzım, Azize'yi bu meydanlardan birinde tanımıştı. Azize uzunca boylu, mat renkli, kara gözlü, olağanüstü güzel bir kızdı. Görüp de vurulmamak mümkün değildi. Ben Azize'yi 940'ta kız kardeşinin evinde tanımıştım. Hâlâ güzeldi. Hâlâ bir erkeği baştan çıkarabilecek kadar sevimli ve canlıydı. Nâzım o vakit 17 yaşında bir delikanlıydı. Nâzım Hikmet ikinci aşk şiirini bu kız için yazmıştır:

AZİZE

Bir ilâhi gibi içten duyulur
Seven gönüllere âşina sesin:
Başında hâle-nur, gözlerinde nur,
Sevda mabedinde bir azizesin...

Sihrinle dolarken boş muhayyelem,
Gözlerinle telkin edilen dinin
Kitabı ne kadar olsa da elem
En zâhit kuluyum ben mabedinin...

Rüyaya daldıran şarabını sun,
Önünde gönlümle gelirken dize.
Şu yanan alnıma bir kere dokun,
Azize! Gözleri nurdan Azize!..

Azize de Nâzım'ın hayatında kısa bir süre rol oynayabildi. Sonra bir İsviçreliyle evlenip Avrupa'ya gitti ve ölünceye kadar İsviçre'de kaldı.

Bu arada Nâzım Hikmet gelip geçici aşk maceralarına tutularak ufak tefek birkaç aşk şiiri daha yazdı. Ve bunlar dergilerde yayımlandı. Bunların içinde, o zamanın anlayışına göre güzel olanlar da vardır. Mesela 15 yaşındayken yazdığı şu şiir:

SULARI SOĞUK PINAR

Suları soğuk pınar,
Suları soğuk pınar,
Ateşten dudaklarını
Göğsüne koydu da yâr
Sen neden ısınmadın
Sen neden ısınmadın?

Yahut yine 15 yaşındayken yazdığı şu şiir:

GÖLGESİ

Ağlasa da gizliyor gözlerinin yaşını;
Bir kere eğemedim bu kadının başını.
Kaç kere sürükledi gururumu ölüme
Fırtınalar yaratan benim coşkun gönlüme.
Cevapları o kadar heyecansız ki onun,
Kaç kere iman ettim, hiçliğine ruhunun.
Kaç kere hissettim ki, yine bu gece gibi,
Güzelliğin önünde, dolup çarpmadı kalbi.
Ne mehtabın aksine yelken açan bir sandal,
Ne de ayaklarında kırılan ince bir dal
Onun taştan kalbini sevdaya koşturmuyor.
Bir çiçeğin önünde bir dakika durmuyor...

Dönüyoruz yine biz bir uzun gezintiden
Gönlümün elemini döküyorken ona ben,
O bana kedisini, gülerek, naklediyor:

"Bilseniz mavi boncuk nasıl yaraştı" – diyor.
Ya bu kadın delidir, yahut ben çıldırmışım,
Ben ki, birçok kereler kırılmışım, kırmışım,
Ömrümde duymamıştım böyle derin bir acı;
Birden onun yüzüne haykırmak ihtiyacı
İçimde alev alev tutuştu yangın gibi,
Bir dakika kendimin olamadım sahibi;
Hiç olmazsa hıncımı böyle alırım, dedim,
Yola mağrur uzanan gölgesini çiğnedim.

İlk büyük sevgi

Nâzım'ın ilk büyük sevgisi İstanbul'da Nüzhet adında bir kıza olmuştur. Bu kız İttihatçı ve Taninci Muhiddin diye tanınan bir yazarın baldızıdır. İstanbul'da tanışıp sevişiyorlar. Ne var ki, çok geçmeden Nâzım, Anadolu'ya geçmeye karar veriyor ve sevgilisinden ayrılıyor. Ama gönlü hep ondadır. Bu ayrılık geçicidir. Er geç buluşacakları umudunu bir an bırakmamıştır. Nâzım Bolu'dadır. Ve Nüzhet Hanım, Muhiddin Bey'in ailesiyle birlikte Tiflis'e gitmek üzere yola çıkmıştır. Yola çıkmadan önce de bir mektupla Nâzım'ı bu yolculuktan haberdar etmiştir.

Vâlâ Nureddin, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* kitabında bu hikâyeyi şöyle anlatıyor:

> N.T. (Nüzhet) Kastamonu'dan geçip Tiflis'e gittiği zaman şair, bu sevdiği kızı gizli antenleriyle sanki o mesafeden izledi, durdu. Böcek ve kuş nevinden harika yaratıklar gibi... N.T. de aynı durumda idi ki, Kaf dağlarını aşarak gezegen kuş ve balıklar misali, Moskova Üniversitesi'nde kendini Nâzım'ın kollarına attı...
>
> Gerçek büyük aşkı 17'de idi Nâzım'ın. Genç kızın yakın akrabası (enişte) bir İttihatçı Muhiddin, Nâzım'ın çok aleyhinde idi. Kıyılan nikâha rağmen yeni gelini etkiden kurtarıp aile evine döndürmek için defterleri dolduracak mektuplar yağdırıyordu Moskova'ya. "Her sözüyle, her hareketiyle,

her şeye isyan etmiş, hatta saçları bile berberin tarağına isyan etmiş bu adamla senin gibi munis, uysal bir kız geçinemezsiniz. Hevesin daha sürecekse bile yaz tatilini geçirmek üzere, Kafkasya'ya gel. Annenin, ablanın çok göresimiz geldi seni. Hasretimizi dindirelim. Yine kocanın yanına dönersin," manasında mektuplar yolluyordu,

Tiflis'e birlikte gittiler. İşte orada bir çatışma oldu. Çünkü N.T. telkin altında kalıp ne dese zavallıcık!

"Bizim de herkes gibi bir yuvamız olsun Nâzım," demiş. Ve nasıl cici bici bir ev istediğini anlatacak olmuş.

İşte karısının bu masumane arzusu, kendi anlattığına göre, Nâzım'ı çileden çıkarmış. Vay, demek küçük burjuvalık. Vay, demek yuva. Belki de kafes, ideallerine veda ettirecek bu küçük kadın, koca şairi. Ve ayrıldılar.

Sazına yalnız –yarı şaka– hiciv teli ilave ettiren meşhur şiiri bu olay üzerinedir. Şiirin adı: "Mavi Gözlü Dev".

MAVİ GÖZLÜ DEV, MİNNACIK KADIN VE HANIMELLERİ

O mavi gözlü bir devdi.
Minnacık bir kadın sevdi.
Kadının hayali minnacık bir evdi,
bahçesinde ebruliii
hanımeli
açan bir ev.
Bir dev gibi seviyordu dev.
Ve elleri öyle büyük işler için
hazırlanmıştı ki devin,
yapamazdı yapısını,
çalamazdı kapısını
bahçesinde ebruliiii
hanımeli
açan evin.

O mavi gözlü bir devdi.

Minnacık bir kadın sevdi.
Mini minnacıktı kadın.
Rahata acıktı kadın
yoruldu devin büyük yolunda.
Ve elveda! deyip mavi gözlü deve,
girdi zengin bir cücenin kolunda
bahçesinde ebruliii
hanımeli
açan eve.
Şimdi anlıyor ki mavi gözlü dev,
dev gibi sevgilere mezar bile olamaz:
bahçesinde ebruliiii
hanımeli
açan ev..

Ayrıldılar ama bu sevgi bir süre daha sürdü gitti. Nâzım, Nüzhet'i kolay unutamadı. Moskova'ya döndükten sonra da içindeki kurt onu yemeye devam etti. Aradan bir süre geçtikten sonra Nâzım içindeki bu kurdu söküp atmak kararını verdi ve bu kararını şu şiirle belirtti:

GÖVDEMDEKİ KURT

Sen
benim
minare boyunda çam gövdeme,
yumuşak
beyaz
bir kurt gibi girdin,
kemirdin!
Ben
barsaklarında solucan Makdonaldı besleyen
İngiliz amelesi gibi taşıyorum
seni içimde!
Biliyorum
kabahat kimde!

Ey ruhu lordlar kamarası kadın!
Ey uzun entarili tüysüz Puankare!
Karşımda:
demirleri kıpkızıl
bir şimendifer ocağı gibi yanmak
senin en basit hünerin;
yine en basit hünerin senin
buzun üstünde bir paten gibi kıvranmak!

Soğuk!
Sıcak!
Kaltak!
dur!
Yumuşak
beyaz
kıvrılışlarınla
beynime giriyorsun
kemiriyorsun!
Oraya giremezsin!
Onu kemiremezsin!

Yumuşak
beyaz
kıvrılışlarıyla
beynime giren kurdu
çürük bir diş çeker gibi söktüm!
Epeyce ter döktüm!
Bu sonuncuydu
bir daha olmayacak!

Nâzım Hikmet çam gövdesini kemiren kurdu çıkarıp attı. Nüzhet Hanım'ın sevdasından kurtuldu. Artık kendisini doludizgin inkılaba verebilirdi. Moskova'nın o vakitki inkılap heyecanı onun ruhunu besleyip doyurmaya yetiyordu. İlham için aşk perisine ihtiyacı kalmamıştı. Artık aşk şiiri yazmayacaktı. Sanatını yalnız idealine hizmet yolunda kullanacaktı.

Ama bu Nâzım'ın artık âşık olmayacağı demek değildi.

Nâzım sevgi nedir bilmeyen bir adamın hiçbir şey yapamayacağını söylerdi. Zaten sevgisiz yaşaması da mümkün değildi. Tepeden tırnağa sevgi olan Nâzım elbet sevecekti.

Bu kurdu içinden koparıp attıktan pek az sonra mektep arkadaşlarından bir Rus kızını sevdi. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* adlı kitabının kahramanı olan Anuşka, Nâzım'ın bu yeni Rus sevgilisiydi. Bu kızın aynı zamanda başka erkek arkadaşları da vardı. Nâzım zaman zaman kıskançlık bunalımları geçirerek ve kızın bütün kaprislerine katlanarak onu sevmekte devam etti. Moskova'daki bütün talebelik hayatında yalnız bu kızı sevdi. Fakat sözünde durdu. Bu kadın üstüne hiçbir şiir yazmadı.

1928'de Nâzım memlekete döndükten sonra bu kızı Türkiye'ye getirtip onunla evlenmek istedi. Kızı Türkiye'ye davet etti. Rus kızı bu çağrıyı kabul ederek İstanbul'a gelmek üzere yola çıktı. Odesa'dan Nâzım'a gönderdiği son mektuptan sonra ondan bir daha haber alınamadı. Nâzım uzun bir süre ümitle bekledi. Kızdan hiçbir haber çıkmayınca ümidini kesti.

O sırada karşısına Piraye adında bir kadın çıktı. Piraye Hanım, Vedat Örfi adında bir genç yazardan dul kalmıştı. Gençti. Mehmet ve Suzan adında iki çocuğu vardı. O zamanlar 30 yaşlarındaydı. Orta boylu, ağırbaşlı, yuvarlak yüzlü, kibar bir hanımefendiydi.

İstanbul'un tanınmış Altunizade ailesindendi. Pek güzel sayılmazdı fakat sevimli, ilgi çekici ve vakur bir hali vardı. Nâzım bu kadına vurulduktan az sonra onunla evlendi. Nâzım, Piraye'yi candan sevmiş, bir koca gibi ona bağlanmış, onun çocuklarını, hele Mehmet'i kendi evladı gibi benimsemişti.

İşte bu tarihten sonra Nâzım'ın tekrar aşk şiirleri yazdığını görüyoruz. Fakat bu şiirler yalnız karıları içindir. Çünkü bu tarihten sonra Nâzım sevdasını yalnız karılarına vermiştir. Piraye Hanım için yazdığı pek çok ve pek güzel aşk şiirleri vardır:

Arım benim, balım benim
Baldan tatlı karım benim

Yine Piraye Hanım için hapisten yazdığı bir başka şiir:

Kitap okurum:
içinde sen varsın,
şarkı dinlerim:
içinde sen
Oturdum ekmeğimi yerim:
karşımda sen otursun,
çalışırım:
karşımda sen.
Sen ki, her yerde "hâzırı nâzır"ımsın,
konuşamayız seninle,
duyamayız sesini birbirimizin:
sen benim sekiz yıldır dul karımsın...

Piraye Hanım, Nâzım'ın yıllarca mutlu ve karanlık günlerinin sarsılmaz vefalı dostu, sevinç ve kederinin ortağı olmuştur. Nâzım'la beraber yaşayabildiği mutlu günleri az sürdü. 930'dan sonra başlayıp birbiri ardından devam eden hapis maceraları Nâzım'ın kurmak istediği normal aile hayatını altüst etti. Hapishaneye düştükten sonra Nâzım, Piraye için çok güzel şiirler ve her biri bir şiir sayılacak kadar güzel mektuplar yazmıştır. 943'te Bursa Hapishanesi'nde yazdığı şu şiir mesela:

Ne güzel şey hatırlamak seni:
ölüm ve zafer haberleri içinden,
hapiste
ve yaşım kırkı geçmiş iken...

Ne güzel şey hatırlamak seni:
bir mavi kumaşın üstünde unutulmuş olan elin
ve saçlarında
vakur yumuşaklığı canımın içi İstanbul toprağının...
İçimde ikinci bir insan gibidir
seni sevmek saadeti...

6 Ekim 945'te Bursa Hapishanesi'nde yazdığı bir başka şiir:

Bulutlar geçiyor: haberlerle yüklü, ağır.
Buruşuyor hâlâ gelmeyen mektup avucumda.
Yürek kirpiklerin ucunda
uzayıp giden toprak uğurlanır.
Benim bağımsım gelir: – "P î r â y e...
P î r â y e !.." – diye...

4 Aralık 945'te yazdığı şiir:

İlk göz göze geldiğimiz günkü elbiseni çıkar sandıktan,
giyin, kuşan,
benze bahar ağaçlarına...
Hapisten
mektubun içinde yolladığım karanfili tak saçlarına
kaldır, öpülesi çizgilerle kırışık beyaz, geniş alnını,
böyle bir günde yılgın ve kederli değil,
ne münasebet,
böyle bir günde bir isyan bayrağı gibi
güzel olmalı Nâzım Hikmet'in kadını...

Eski Doğu şairlerinin kalem kaşlı, badem gözlü, alev saçlı hurilerine yazdıkları romantik şiirlere hiç de benzemeyen bu aşk şiirleri 1948 yılına kadar hemen de her gün böylece devam eder.

Münevver Hanım'la buluşma

Derken 1948'de Nâzım'a yıllardan beri görmediği, beklemediği bir ziyaretçi gelir. Bu, çocukluğundan tanıyıp sevdiği yakın akrabası Münevver'dir.

Bu ziyaret, aylardan beri karısı tarafından ihmal edilmiş olan Nâzım'ı hayli duygulandırır. Bu ziyaretler sıklaşır ve bir gün iki taraf da farkına varmadan birbirine vurulurlar.

Münevver Hanım, Nâzım Hikmet'in yakın akrabasıdır. Çocuklukta birbirlerini sevdikleri bile söylenir. Fakat aradan uzun yıllar geçmiştir. Münevver Hanım, Nurullah Berk adında bir ressamla evlenmiştir. Renan adında bir de kızı vardır ve Nâzım'la da münasebetleri hemen de yok gibidir. Yıllar sonra hapishane şartları içinde buluşunca eski sevgileri nüksetmiş, böylece ikisinin hayatında yeni bir devre başlamıştır.

Nâzım Hikmet, bu yeni sevginin etkisi altında kararsızlıklar, tereddütler, bunalımlar geçirir. Sonunda Piraye'den ayrılıp Münevver'le evlenmeye karar verir. Bursa Hapishanesi'nden Çankırı Hapishanesi'nde bulunan arkadaşı Kemal Tahir'e gönderdiği mektupta bu yeni durumu şöyle anlatmıştır:

> Mücerret ve mutlak manada şahsi hayatım olamayacağını elbette bilirim. Bunu bildiğim halde yine de şahsi hayatıma ait bazı işler vardır ki, o, ancak beni ve hadiseyle doğrudan doğruya ilgili olanı ve seni filan ilgilendirebilir. Mesela şu:
>
> Piraye ile aramızdaki münasebetlerden bir tanesini, ancak bir tanesini ve zaten bilfiil mevcut olmayan bir tanesini kesmek lazım geldi. Yani kadın-erkek, karıkoca münasebetimizi... Tahmin ettiğin gibi, bunun lüzumuna karar veren benim. Piraye'ye ve kendime –evet artık kendime de– o kadar saygım var ki, Piraye benim için öyle mükemmel, öyle yiğit, öyle iyi ve kendisine en güzel senelerimi, en iyi eserlerimi borçlu olduğum insan ve kadındır ki, ona yalan söyleyemezdim. Onu manen de olsa –maddeten imkânsız– bu münasebetimizde bile aldatamazdım. Bu münasebetimizde, bu karıkocalık münasebetimizde dahi –ki, artık münasebetlerimizin en arka plana geçeni olmuştu– ona yalan söylemekten, onu aldatmaktansa, onu üzmeyi, hem de belki dehşetli üzmeyi, kahretmeyi tercih ettim. Ben de bir hayli üzüldüm. Kahroldum ve olmaktayım. Fakat ikimiz de haysiyetli ve şerefli insanlarız. Üzüntüyü, kahrolmayı haysiyetsizliğe, şerefsizliğe, yalan dolana tercih ederiz. Bir daha tekrar edeyim: Piraye, hayatımın en yakın insanıdır. Ve her şeye rağmen, yine öyle, en yakın insanı olarak kalacaktır.

Ve bu defa bu yeni sevginin etkisi altında Nâzım, tekrar aşk şiirleri yazmaya başladı. Münevver için yazdığı ilk şiir, "Meşgale" başlığını taşır. Bunda gece gündüz nasıl çeşitli işlerle meşgul olduğunu anlatır ve şiiri şöyle bitirir:

Anladın ya, işim başımdan aşkın,
anladın ya, gülüm,
ben sana âşık olmakla meşgulüm...

Ertesi gün "Güz" başlığı altında yeni bir aşk şiiri döktürüyor:

Günler gitgide kısalıyor,
Yağmurlar başlamak üzre.
Kapım ardına kadar açık bekledi seni.
Niye böyle geç kaldın?

Soframda yeşil biber, tuz, ekmek.
Testimde sana sakladığım şarabı
içtim yarıya kadar bir başıma
seni bekleyerek.
Niye böyle geç kaldın?

Fakat işte ballı meyveler
dallarında olgun, diri duruyor.
Koparılmadan düşeceklerdi toprağa
biraz daha gecikseydin eğer...

İşte bu hava içinde Nâzım ve Münevver artık birbirlerine âşıktır.

Nâzım'ın bu yeni macerasını işiten arkadaşları onu bu fikirden vazgeçirmek için çok uğraştı. Böyle bir evlenmenin dışarda yaratacağı tepkiyi önlemek istediler. Fakat Nâzım Hikmet laf dinleyecek, mantıkla konuşacak halde değildi. Hapishane psikozu, yıllar süren kadın yoksunluğu ve sevip sevilmek ihtiyacı, onu önüne geçilmez bir sevgiye sürüklemişti.

Nâzım Hikmet bu tarihten sonra aşk şiirlerini Münevver üstüne yazdı. İşle bunlardan biri, ki Nâzım'ın Münevver'i hangi şartlar altında ve nasıl bir psikoz içinde sevdiğini anlatır:

Sende, ben, kutba giden bir geminin sergüzeştini,
sende, ben, kumarbaz macerasını keşiflerin,
sende uzaklığı,
sende, ben, imkânsızlığı seviyorum.

1950'de, Nâzım Hikmet bir aftan faydalanarak hapisten çıktı. İstanbul'da Kadıköy'e yerleşti, muntazam bir aile hayatı yaşamaya başladı. Çocuğu oldu. Artık mutluydu. İki büyük sevgi içinde yaşıyordu. Ne var ki, polis bunu da ona çok gördü. İlerde ayrıntılarıyla anlatacağımız nedenlerle, Nâzım Hikmet evini de, sevgili karısını ve yavrusunu da bırakarak memleketten uzaklaşmak zorunda kaldı.

Sovyetler Birliği'ne sığındıktan sonra Münevver'in ve Memed'in hasretiyle yaşadı. Memed'e yazdığı son vasiyetnamede Münevver'i şöyle canlandırır:

Anan,
ipek gibi kuvvetli, ipek gibi yumuşak;
anan,
nineliğinde bile güzel olacak
onu ilk gördüğüm günkü gibi,
Boğaziçi'nde,
on yedisinde,
ayışığı, günışığı, can eriği,
dünya güzeli.

Bir yılbaşı gecesi Nâzım'ın evindeydik. Masada sekiz kişiydik. Uzun uzun İstanbul'dan, Münevver'den ve Memed'den bahsettik. Oradaki yaşayışlarını, yalnızlıklarını düşündük, bu gecenin hatırası Nâzım'da şu şiiri doğurdu:

Yağdı, bütün gece yağdı kar
yıldızlarla aydınlanarak.
Bir şehir, bir sokak, bir ev var,
ahşap bir ev, uzak mı uzak.

Yatıyor minderde bir çocuk,
benim oğlan, sarışın, tombul.
Misafir yoktu, kimseler yok.
Pencerede fakir İstanbul.

Öttü acı acı düdükler.
Hapislik gibidir yalnızlık.
Kapadı kitabı Münevver,
ağlayıverdi yumuşacık.

Bu sevgi ve özlem 960 yılına kadar sürdü. Münevver'den haber alamamak onu çok üzüyordu. Evinin duvarlarını Münevver'in ve oğlunun resimleriyle süslemişti. Bir gün Münevver'in çıkageleceği ümidi içinde yaşıyordu. Onu getirtmek için her türlü çareye başvuruyordu. Uzaktan uzağa Münevver'in kötü şartlar içinde polis kontrolü altında yaşamakta olduğuna dair haberler alıyor ve üzülüyordu.

Doktor Galina

Bu dönemde hayatına başka bir kadın karıştı. 1951'de Çin'e gitmişti. Orada bir enfarktüs, bir yürek bunalımı geçirmişti. Çinliler onu uçakla Moskova'ya göndermişti. Moskova'da tedavi edilmek üzere hastaneye yatırıldı. Orada kendisini tedavi eden Galina adında genç bir doktor kadınla tanıştı. Galina, ufacık tefecik, çıtır pıtır, sevimli bir köylü kızıydı. Nâzım'a vurulmuştu. Üç ay sonra Nâzım Hikmet taburcu edileceği sırada Doktor Galina hastasını yalnız bırakmaya razı olmadı. Nâzım Hikmet'in devamlı olarak bir doktor gözlemi altında bulunması gerektiğine inanıyordu. Bu işi en

iyi kendisi yapabilirdi. Böylece Doktor Galina hususi doktor olarak Nâzım'ın evine yerleşti.

Doktor Galina, Nâzım Hikmet'i bütün şefkat ve sevgisiyle kanadı altına aldı. Ona yalnız hastası gibi değil, çocuğu, kocası gibi baktı. Ve Nâzım'ın dediğine göre, onu üç defa ölümden kurtardı. Ne var ki, bu münasebet karşılıklı bir sevgiye çevrilmedi. Bir taraflı kaldı. Nâzım, Galina'ya kendini borçlu duyuyordu, ona saygı duyuyordu fakat ona asla vurulmamıştı. Onun içindir ki, 10 yıl beraber yaşadıkları halde, Nâzım'ın Doktor Galina üstüne yazılmış bir şiiri yoktur.

Onun bütün sevgisi, bütün derdi düşüncesi Münevver'di. Her gün Münevver'i Moskova'ya getirtmek yollarını arıyordu. 955'te Viyana'ya Dünya Barış Konseyi'nin toplantısına gelmişti. Bir gün konuşurken gene bu söz açıldı. O sırada Belçika Başbakanı Spaak, Ankara'ya gitmek üzereydi. Konsey üyelerinden Madam Elisabeth Blum, Spaak'ın dostuydu. Acaba Spaak, Ankara'da Münevver'in Moskova'ya gelmesini sağlayamaz mıydı? Derhal Madam Blum'u bulduk, kendisine düşüncemizi anlattık. Kadın ilgilendi, hemen Brüksel'e dönüp Spaak'la görüştü ve onun yardımını sağladı.

Spaak Ankara'da hükümetten Münevver'in kocasına kavuşmasına izin verilmesini istedi. O vakitki hükümet buna razı olmadı. Fakat serbestçe mektuplaşmalarına izin verdi. Bu da bir başarıydı. O günden sora 1960'a kadar Nâzım'la Münevver her gün ama her gün mektuplaştı. Ne kadar da birbirlerine söyleyecek sözleri varmış. Karşılıklı uzun uzun yazıyorlardı. Nâzım, iki eli kanda olsa, hiç olmazsa bir kart, bir telgraf göndermeyi ihmal etmezdi. Telefonla konuşup hiç olmazsa Münevver'in sesini duymak istedi. Ne var ki, Münevver'in evinde telefon yoktu. Konuşamadılar. Mektuplaşma onların özlemlerini artırmakla birlikte mutlu olmalarına yardım etti. Hiç olmazsa birbirlerinden haber alabiliyorlardı. Nâzım, Münevver'le Memed'in günlük hayatlarını bilebiliyordu. Münevver'den gelen mektuplardan birini Nâzım şiire de dökmüştü:

İSTANBUL'DAN MEKTUP

Canım,
uzandığım yerde yazıyorum,
yorgunum pek,
aynada yüzümü gördüm, âdeta yeşil.
Havalar soğuk, yaz gelmeyecek.
Haftada otuz liralık odun lâzım,
başa çıkılır gibi değil.
Demin sofada iş görürken
battaniyemi aldım sırtıma.
Camlar, çerçeveler kırık,
kapılar kapanmıyor,
burda barınmamız imkânsız artık,
taşınmalı,
ev yıkılacak üstümüze.
Kiralarsa dehşetli pahalı.
Sana bunları ne diye anlatırım?
Üzüleceksin.
Derdimi kime dökeyim?
Kusura bakma.

Isınsa, iyice ısınsa ortalık ama,
hele geceler.
Bıktım usandım üşümekten.
Rüyalarımda Afrika'ya gidiyorum.
Cezayir'deyim bir sefer.
Sıcaktı.
Alnımı bir kurşun deldi.
Bütün kanım aktı,
ama ölemedim.
Bana bir hal geldi,
çok ihtiyarladığımı hissediyorum,
–halbuki biliyorsun
henüz kırkıma basmadım–
çok ihtiyarladığımı hissediyorum,

söylüyorum da,
söyleyince de kızıyorlar,
konferans dinliyorum herkesten.
Her neyse bu bahsi kapat.

Filme alınmış Çehof'un "Ağustosböceği".
Paris'te de göstermişler. Beğenilmiş.
O zavallı hoppa kadında mı bütün kabahat?
Ben doktoru hem severim,
hem de affetmem eşeği.
Eninde sonunda kim daha bedbaht?
Kim kimin yüzünden?

Paraguvay halk türkülerini çaldı radyo.
Bunlar, dikenli bir yaprağın üzerine
aşkla, güneşle, insan teriyle yazılmış,
acı da, umutlu da.
Bayıldım Paraguvay türkülerine.

Adviye'den mektup aldım,
beni çok göresi gelmiş,
beni hiç unutamıyormuş...
Şaştım da kaldım.
Yıllardır, sen memleketten kaçıp gittin gideli,
ne kapımı çaldı,
ne bir haber yolladı hattâ,
hattâ sokakta karşılaştık,
bir bayram sabahı,
başını çevirip geçti.
En yakın arkadaştık.
Ama, arkadaşlık ağaca benzer
kurudu mu
yeşermez artık,
Ben cevap yazmadım.
Neye yarar?
Evime bile gelse şimdi,

söyleyecek lakırdım yok.
Düşmanlığım da yok elbet.
Otursun güle güle,
zengin bir koca bulmuş.
Hastalıklı bir şeymiş adam,
manyağın biri.
Halbuki Adviye ne canlı kadındır.

Gidip baktım oğlumuza,
pembe, kumral, uyuyor mışıl mışıl.
Yorganı açılmış. Örttüm.

Bir kara haber de verdi bu akşam radyo:
İren Jolio Küri ölmüş.
Daha gençti.

Yıllar var
bir kitap okudumdu
ölenin anası üstüne yazılmış.
Bir yerinde iki kız çocuğundan bahseder,
— satırlar gözümün önüne geldi —
sarışın iki Yunan heykeli gibi, der.
İşte bu çocuklardan biri öldü.
Bilmem ki nasıl anlatsam,
büyük bilgin, büyük adam,
ama şimdi lösemiden ölen
o sarışın kızçocuğu da.
Bu ölüm bana çok dokundu.
İren Jolio Küri için
ağladım bu akşam.
Ne tuhaf.
İren, deselerdi, İren,
öldüğün zaman,
deselerdi,
İstanbullu bir kadın,
hem de hiç tanımadığın,

ağlayacak arkandan,
deselerdi,
şaşardı.
Kocası geldi aklıma,
bir mektup yazsam,
başsağlığı dilesem
diye düşündüm.
Adresini bilmiyorum ama.
Paris, Frederik Jolio Küri, desem,
gider miydi?

Bir de Fransız yazarı öldü,
gazetede okudum.
Adını bile duymamışsındır.
Çok ihtiyardı zaten,
üstelik de egoist,
sinik
cenabet herifin biri.
Her şeyle alay etmiş ömrü boyunca,
hiçbir şeyi, hiç kimseyi sevmemiş,
bir köpeklerle kedileri,
ama yalnız kendininkileri.
Mülakat vermiş ölmeden birkaç gün önce,
ölümü alaya alıyor aklınca,
ama belli dehşetli de korkuyor.
Resmi de var,
büyük annemizi erkek yap,
tepesine bir de takke koy,
işte herif.
Korkunç bir yalnızlık içinde
sıska bir ihtiyar.
Ona da acıdım.
Belki büyük annemize benzediğinden,
belki de yalnızlığına.
Acıdım,

ama aynı acıma değil elbet,
acıyorsun İren Küri'ye,
çocuklarını düşünüyorsun, kocasını,
ama daha çok dünyaya acıyorsun
büyük bir insan öldü diye.

Sana bir müjdem var:
okumayı öğreniyor tembel oğlun,
epeyi söktü kerata:
tut, koş, kitap, kalem, çanta...

Mükemmel değil mi?
Her harfi bir şeye benzetiyor:
A bir evmiş,
B göbekli bir adam,
T bir keser.
Ödüm kopuyor tembel olacak diye.
Hep ona iş yaptırmak istiyorum.
Kız olsaydı kolaydı.
Kadınların her yaşta her iş gelir elinden.
Ama beş yaşında bir oğlan
ne becerebilir?
Ah bir ısınsa havalar...
Isınacak.
Uzadıkça uzadı mektubum.
Kendine iyi bak,
bana hemen cevap ver,
beni unutma.
Bana hemen cevap ver.
Akıllıdır Münevver,
nasıl olsa, ne yapıp eder,
falan filân diye kendini avutma.
Sensiz perişanım.
Beni unutma.
Kendine iyi bak.

Gözlerinden öperim canım.
Güzel geceler.
Kendine iyi bak.
Bana hemen cevap ver.
Dertlerimi aklında tutma,
unut,
beni unutma...

Nâzım Hikmet, bir taraftan onların kötü durumunu düzeltmek için Münevver'e para gönderiyor, bir yandan da onu buraya getirtmenin yollarını aramaya devam ediyordu.

Saçları saman sarısı kadın

Bu, 1960'a kadar böyle sürdü gitti. İşte o yıl Nâzım Hikmet gönderdiği senaryo hakkında görüşmek üzere gittiği film stüdyosunda uzunca boylu, saçları saman sarısı, kirpikleri mavi, güzel bir kadınla karşılaştı. Bu, sonraları karısı olacak olan Vera'ydı. Nâzım'ın gönderdiği senaryoyu incelemek üzere ona vermişlerdi. Nâzım senaryo üzerinde daha etraflıca görüşmek üzere onu evine davet etti. Sonra bu ziyaretler sıklaştı, sonunda karşılıklı, daha doğrusu bir taraflı bir sevdaya döndü. Bu defa Nâzım, Vera'ya vurulmuştu, hem de fena vurulmuştu.

Vera evliydi. Bir de çocuğu vardı. Kocasından ayrılıp Nâzım'la evlenmeye razı oldu. Nâzım'la resmen evlendiler.

Vera, Nâzım Hikmet'in hayatına ve şiirlerine girdi. Saçları saman sarısı, kirpikleri mavi kadın onun hayalinden bir an olsun silinmiyordu. Nereye gitse, ne yapsa Vera da ordaydı. Vera artık Nâzım'ın hayatında her vakit, her yerde hazır ı nazır bir varlık olmuştu. Yolda gider karşısında Vera, Berlin'de, Afrika'da, Küba'da saçları saman sarısı kadın hep yanındadır. Nâzım onunla konuşur, onunla gezer, onunla yaşar.

Vera'yla evlenmeden önce Nâzım Hikmet hayli bunalımlar geçirdi. Münevver'i bırakmanın sorumluluğunu, günahını, acısını, kederini duyuyordu. Vicdanı rahat değildi. Bir

yandan da 10 yıldır onun kahrını çeken Doktor Galina'dan ayrılmak gerekiyordu. Günlerce, haftalarca ne yapacağını bilemedi. Sevda sarhoşuydu. Hep birleşmeye götüren yolu arıyordu. İşte o günlerde kafasını dinlendirmek, sükûn içinde bir karara varabilmek için Kislovodsk denilen sayfiyeye gitti. Vera tabii hayalen yine yanındaydı.

VERA'YA

Bir ağaç var içimde
fidesini getirmişim güneşten.
Salınır yaprakları ateş balıklar gibi
yemişleri kuşlar gibi ötüşür.

Yeni sevdanın etkisi altında Nâzım etrafını gül pembe bir cennet gibi görmeye başlamıştı. Her şey ona güzel ve çekici görünüyordu.

İçimde mis kokulu
kızıl bir gül gibi duruyor zaman.
Ama bugün cumaymış, yarın cumartesiymiş,
çoğum gitmiş de azım kalmış, umurumda değil.

Gene orada bu hava içinde Vera için yazdığı başka bir şiirden bir parça:

GÜNEY DAĞLARININ HATIRASINDA KALAN

Kuzeyden indim bu güney dağlarının memleketine
ikindiüzeri.
Yanımda genç, ak bir kadın vardı,
yüzüne mavi bir tanyeri gibi çekilmiş olan gözleri,
dümdüz, saman sarısı saçlarıyla..

Kuzeyden indim bu güney dağlarının memleketine
ikindiüzeri.
Bu dağlar,

insanların, ineklerin, kamyonların arasında
yaşıyorlardı,
söğütler, elmalar, meşeler ve çam ağaçlarıyla
ve artık
yanımdaki ak kadının
saman sarısı saçlarıyla.

Yalnız tabiat değil, evi, eşyaları, çalıştığı oda artık hep günlük güneşliktir. Her şey ümitli ve neşeli bir renge bürünmüştür. Şairimiz odasında bile bir hayat sezmektedir.

SABAH KARANLIĞI

Sabah karanlığında telgraf direkleri,
yol.
Sabah karanlığında aynası parlayan konsol
masa
terlik,
eşyalar birbirini yeniden görüp tanır.
Odamızda sabah karanlığı bir yelken gibi aydınlanır.
Odamızda pırlanta yüzük gibidir mavi serinlik.
Yıldızlar ağarır odamızda.

Çok uzakta,
gökyüzündeki derenin dibinde ağarır taşlar.
Başı yastıktadır gülümün
alabildiğine geniş kuştüyü yastıktadır başı.
Elleri iki ak lâle gibi yorganın üstündedir.
Saçlarında kuşlar ötüşmeğe başlar.
...
Yolculuğa hazır bir yelken gibidir,
aydınlık bir yelken gibi
sabahleyin odamızda karanlık.
Gülüm çıkar yataktan bir kayısı gibi çıplak.
Mavi afişteki güvercin gibi aktır sabah karanlığında
yatak.

VERA'NIN UYKUDAN UYANIŞI

İskemleler ayakta uyuyor
masa da öyle
serilmiş yatıyor sırtüstü kilim
yummuş nakışlarını
ayna uyuyor
pencerelerin sımsıkı kapalı gözleri
uyuyor sarkıtmış boşluğa bacaklarını balkon
karşı damda bacalar uyuyor
kaldırımda akasyalar da öyle
bulut uyuyor
göğsünde yıldızıyla
evin içinde dışında uykuda aydınlık
uyandın gülüm
iskemleler uyandı
köşeden köşeye koşuştular
masa da öyle
doğrulup oturdu kilim
nakışları açıldı katmer katmer
ayna seher vakti gölü gibi uyandı
açtı kocaman mavi gözlerini pencereler
uyandı balkon
toparladı bacaklarını boşluktan
tüttü karşı damda bacalar
kaldırımda akasyalar ötüştü
bulut uyandı
attı göğsündeki yıldızı odamıza
evin içinde dışında uyandı aydınlık
doldu saçlarına senin
dolandı çıplak beline ak ayaklarına senin.

Ve sonra çeşitli aşk şiirleri Vera üstüne.

Seviyorum seni ekmeği tuza banıp yer gibi
geceleyin ateşler içinde uyanarak

ağzımı dayayıp musluğa su içer gibi
Veyahut bir başkası:

Her günüm mis gibi dünya kokan bir kavun dilimi
senin sayende.
Bütün yemişler elime güneştenmişim gibi uzanıyor
senin sayende.
Senin sayende yalnız umutlardan alıyorum balımı.

Nâzım Hikmet, Almanya'da Laypzig'dedir [Leipzig]. Hayalinde Vera ile beraber:

Laypzig'de bir yağmur yağıyor incecikten,
yağıyoruz vitrinler, ağaçlar, insanlar,
bir de otomobillerin hızı,
bir de geçmiş zamanlar,
bir de saman sarısı,
bir de ben.
yağıyoruz yağan yağmurla birlikte incecikten.

Yine Laypzig'den, gene Vera'nın hayali:

1960 güzünde Laypzig'de Astorya Oteli'nde
dördümüz aynı yatakta yattık
dördümüz holde dolaştık yan yana
dördümüz yemek yedik aynı tabaktan
dördümüz diz dize dinledik aynı radyoyu
dördümüz sen alabildiğine uzaktın
dördümüz ben alabildiğine tutkundum dünyayla sana
dördümüz eldivenlerini çıkartmıştı ölüm
dördümüz 1960 güzünde Laypzig'de Astorya Oteli'nde.

Nâzım, Varşova'ya gidiyor. Trende Vera'nın hayaliyle birlikte:

durdu önümde yataklı vagonun pencerelerinden biri
perdesi aralıktı

genç bir kadın uyuyordu alacakaranlıkta alt ranzada
saçları saman sarısı, kirpikleri mavi
kırmızı dolgun dudaklarıysa şımarık ve somurtkandı

Ve nihayet son sözü:

VERA'YA

Gelsene dedi bana
Kalsana dedi bana
Gülsene dedi bana
Ölsene dedi bana
Geldim
Kaldım
Güldüm
Öldüm

İşte böyle. Nâzım Hikmet bütün ömrü boyunca sevdi ve sevildi. Ve severek öldü. Nâzım Hikmet der ki:

> Âşık olmayan bir şey olamaz. Sevdiğim ve saydığım bütün büyük insanlar âşık oldular. Âşıktılar. Öyle hak âşıkı, mücerret manada umumiyetle aşk filan değil, eti ile, kemiği ile, ruhu ile bir kadına âşıktılar. Üstatlarıma hiç olmazsa bu hususta benzediğimden müftehirim.[1]

Nâzım Hikmet'in aşk anlayışı bambaşkaydı. Onun sevgisini bizim küçük ölçülerimizle ölçmek ve ona göre yargılamak yanlıştır. Bursa Hapishanesi'nden Vâlâ Nureddin'e gönderdiği mektuplarından birinde aşk anlayışını şöyle anlatır Nâzım:

> Ben öyle dört başı mamur âşık olsam; fakat dedim ya, bana bağlı, bana bağlı olmayan şartları ile, hüsranı, hicranı,

1. Nâzım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mapushaneden Mektuplar*, Tekin Yayınevi, İstanbul. (Y.N.)

firak-ı ümidi; imkânı, imkânsızlığı, benim enfüsi durum ve afaki hayat şartlarıyla, yani takım taklavatıyla dört başı mamur âşık olsam, böyle aşk dostlar başına. Visalin, hatta maşukamla senelerce aynı çatı altında burun buruna yaşamanın aşkı azaltacağına değil, bilakis çoğaltacağına eminim. Çünkü sevgiliye, böyle bir aşkın maşukasına hiçbir zaman yüzde yüz ulaşamıyacağımı sanıyorum. Daha doğrusu bundan eminim.

Mesela 45 yaşımı bitirdim. Ama her gün biraz daha âşık oluyorum. Karımdan, sanattan, tabiattan, insanlardan, idealimden tut da kanaryama kadar her şeye dolu dizgin âşık oluyorum. Ve çok şükür âşıkım. Bu aşk mistik manada filan değil. Platonik aşk değil, her birine ayrı ayrı pratik tezahürleriyle faal bir aşk... Bana öyle geliyor ki, bir tek insana, yüz milyonlarla insana, tek ağaca, bütün ormana, bir tek düşünceye, fikre, birçok düşünceye ve fikre âşık olmadan yaşamak, yaşamak değil.

sevdayım tepeden tırnağa
sevda: görmek, düşünmek, anlamak
sevda: doğan çocuk, yürüyen aydınlık
sevda: salıncak kurmak yıldızlara
sevda: dökmek çeliği kan ter içinde
komünistim
sevdayım tepeden tırnağa.

3

Milliyetçi Şair Nâzım Hikmet

Birinci Cihan Harbi'nden yenilerek çıkmışız. Mütareke devrindeyiz. Emperyalistler memleketi parçalamış. Yer yer işgal etmişler. İstanbul'a emperyalistlerin istila kuvvetleri yerleşmiş. İstanbul sokaklarında silahlı İngiliz, Fransız, İtalyan devriyeleri geziyor. İdare onların elinde, bir fatih gibi şehirde istediklerini yapıyorlar. Kadınlarımıza saldırıyor, bayrağımızı yırtıyor, kutsal ve milli ne varsa hepsini ayakları altına alıp çiğniyorlar. Emperyalistlerin Dolmabahçe önünde demirleyen harp gemileri, şehri her an tehdit altında bulunduruyor. Şehir halkı içine çekilmiş, öfkesini bağrına basmış, tarihte görmediği bu facia karşısında ne yapacağını şaşırmış durumda. Millet kan ağlıyor. Her taraf karanlığa boğulmuş gibi. Gazeteler sansür altında. Sayfaları çiçek hastalığına tutulmuş gibi leke leke çıkıyor. Gençlerde için için kaynayan bir isyan, halkta bir homurdanma seziliyor. Memleket içinden yer yer kıyam haberleri geliyor. Herkes bu faciaya bir son vermek için bir şeyler yapmak, bir çare bulmak istiyor.

Ben o vakit *Büyük Mecmua* adında haftalık bir dergi çıkarıyordum. O devrin hemen de bütün edip, şair ve fikir adamları, bu dergide toplanmıştı. Aralarında Halide Edip, Sabiha-Zekeriya [Sertel], Fuat Köprülü, Hasan Âli [Yücel], Falih Rıfkı [Atay], Ruşen Eşref [Ünaydın], Yusuf Ziya, Faruk Nafiz, Orhan Seyfi vb. var. Fakat dergide herkes havadan sudan konuşuyor. Şairler ve edipler, sanki bu memlekette değilmiş

gibi, bu faciayı görmüyor ve duymuyorlar. Osmanlı devrinin en büyük şairi Yahya Kemal'in etrafında toplanıp sanat tartışmaları yapıyor; gül, bülbül ve yâr üstüne şiirler okuyorlar. Yahya Kemal kuvvetli şair olduğu için hepsine önderlik ediyor. Onlara Lale Devri'ni anlatıyor. Lale Devri'nin büyük şairi Nedim'den şiirler okuyor. Genç hececi şairler, Lale Devri'nin heyecanı içindedir.

O sıralarda Yahya Kemal'in etkisiyle edebiyat dergilerinden birinde bir şiir yarışması tertipleniyor. Halkın acıları ve felaketi üstüne değil. Nedim'in "gönül" redifli gazeli üstüne. Hececi şairler bu yarışmaya seve seve katılıyor. Ve yumuşak, kadınsı seslerle gönül türküleri yazıyorlar. Nâzım Hikmet de bu yarışmaya katılıyor. Çünkü o da öteki hececi şairler gibi, Yahya Kemal'in etrafında dönüyor. Onun konuşmalarını dinleyip heyecanlanıyor ve onun etkisinden kurtulamıyor. Yahya Kemal çok iyi konuşan, çok iyi şiir okuyan bir şairdir. Dinleyicileri üzerinde etkisi büyüktür. Böyle olmakla birlikte, Nâzım'ın yarışmaya getirdiği şiir, öteki hececilerin şiirlerine benzemiyor. Bunda ilk defa bir erkek sesi duyuluyor:

Benim gönlüm bir kartaldır,
Nerde güzel görürsem ben:
Haydi derim, haydi saldır!
Böyle her an dövüşmekten
Gagasının rengi aldır!..
(...)

Bu şiirle Nâzım Hikmet, öteki hececilerden ayrılıyor. Fakat gene de o gün için beklenen şiir bu değildir. Şu var ki, Nâzım o dönemde 17 yaşında bir gençtir. Henüz halkın nabzını yoklayacak çağda değildir.

"Sanat sanat içindir" görüşüne katılmış sanatçıların eline düşmüştür. Bu etkiden kolay kolay kurtulması beklenemez. Gene o tarihlerde mesela İstanbul'da çıkan *Alemdar* gazetesinin tertiplediği edebî yarışmaya gönderdiği şiir de bunlardan biridir. Nâzım Hikmet'in bu yarışmada birinciliği kazanan şiiri şudur:

BİR DAKİKA

Deniz durgun göl gibi, gitgide genişliyor
Sular kayalıklarda nurdan izler işliyor,
Engine sarkan gökler baştan başa yıldızlı...
Şimdi göğsümde kalbim çarpıyor hızlı hızlı.

Göklerden bir yıldızın gölgesi düşmüş suya
Dalmış suyun koynunda bir gecelik uykuya
Bazan uzaklaşıyor, bazan da kıvranıyor
Durgun suyun altında bir mum gibi yanıyor

Yakın olayım diye bu gökten gelen ize
Öyle eğilmişim ki kayalardan denize
Alnımdan düşen saçlar yorulmuş suya değdi
Baktım geniş ufuklar başımın üstündeydi

Bilemem nasıl oldu geldi ki öyle bir an
Yenilmez bir haz duyup denize atılmaktan
Kurtulmak ne kolaymış fâniliğinden dedim
Doğruldum atılırken bir dakika titredim.

Bir dakika sonsuzluk doldu taştı gönlümden
Bir dakika bir ömrü kurtarmıştı ölümden

Mehmet Nâzım

Bu şiir o yaşa ve o zamana göre belki güzeldir ama yine de o gün için beklenen şiir değildir. Yalnız Nâzım'ın sanatındaki ilerlemeyi gösteren bir işaret taşı olabilir.

* * *

Yunanların İzmir'i işgali üzerine her şey değişti. O vakte kadar susan halk birden kükredi. Umumi bir ayaklanma başladı. İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda minarelerden yükselen tekbir sesleri arasında yüz bin kişinin katıldığı bü-

yük bir miting yapıldı [15 Mayıs 1919]. Bu mitingde Halide Edip bütün halkı gözyaşlarına boğan bir nutuk söyledi. O vakte kadar kayıtsız görünen şairler birden değişti. Halkın matemini söyleyen şiirler yazmaya başladılar. *Büyük Mecmua* bir an içinde bir isyan bayrağı halini aldı.

Ama gene de yazılan şiirler ve yazılar günün heyecanını, halkın isyanını bütün kuvvetiyle ifade etmekten uzaktı. Yumuşak konuşmaya alışkın olan şairlerimiz o günün gerektirdiği büyük hamleyi yapamadılar. O zaman Kemalettin Kamu'nun "Amentü" adını taşıyan şiiri en içten gelen şiirlerinden biriydi. Ama o da Allah'a el kaldırıp yalvarmaktan ileri gidemiyordu. Halk milli şairini bekliyordu. Istırabını haykıracak, milli gururuna vurulan tokada cevap verecek, bağımsızlığının davasını savunacak milli bir şair... Anadolu'da milli kurtuluş hareketi günden güne gelişiyordu ama milli şair neredeydi?

İşte o sırada Nâzım'ın yeni bir şiirini okuyoruz. Bu şiirin başlığı "Kırk Haramiler" adını taşır. Nâzım Hikmet, Türkiye'yi parçalayan emperyalist devletleri kırk haramilere benzetir. Türkiye eli kolu bağlı bir esirdir. Haramilerin başı, cellada, esirin bir kolunu kesmesini emreder. Bu kesilen kol, Rumeli' dir. İkinci kolun, yani Anadolu'nun da kesilmesini emredince, iş değişir. Bir anda esirin elinde bir balta parlar ve şiir, Milli Kurtuluş Savaşı'nın başladığını müjdeleyen mısralarla biter. Şimdi bu şiiri okuyalım:

KIRK HARAMİLERİN ESİRİ

Geniş dallardan sızan gecenin gölgesiyle,
Ormanda uğuldayan rüzgârların sesiyle,
Bu akşam renklerini kaybedince her çiçek:
Bir kahraman esirin kolları kesilecek...

Bu bir şanlı erdir ki Rabbi bulmuş kanında...
Bir kere düşürmeden yüksek mağrur alnında
Alevden bir sancağın taşımış gölgesini...
Memleketler çökermiş yükseltince sesini.

...
Ağaçsız bir meydanda büyük kütükler yandı:
Haydutların karanlık yüzleri aydınlandı...
Küçük bir oda gibi yosunlanmış bir taşı
Kendisine taht yapan Haramilerin Başı,
Bir şeyler mırıldandı, bir şeyler emreyledi
Sonra boğuk bir sesle: Haydi kesiniz, dedi...
Haydutlar ağır ağır çekilirken geriye
Geniş yüksek bir gölge itildi ileriye...
Tunç bir çehre parladı alevin rüzgârıyla
Yüksek gururlu alnı, geniş omuzlarıyla
Kolları kesilecek kahraman esirdir bu...
Ne dudakları sarı, ne gözlerinde korku
...
Zulmette parıldadı çeliği bir baltanın
Kuru bir ses duyuldu, sonra fışkıran kanın
Damlaları ateşten yer yer duman çıkardı:
Şimdi şanlı esirin yalnız bir kolu vardı...
Ormanı baştan başa dolaştı boğuk bir ses:
"Öteki kolu da kes! Öteki kolu da kes!"
Bıraktığı baltayı cellât alırken yerden,
Meydana gölgeleri yakınlaşan göklerden:
Haykırıldı bir büyük şanlı mâzinin yâdı
Birden balta esirin elinde parıldadı!..

Gene aynı havayı hatırlatan ve efelerin kahramanlığını anlatan başka bir şiiri:

YARALI HAYALET

Karaosmanoğulları'ndan Cevat ve Fevzi'ye

Bir gece bir odada dört arkadaş toplandık;
Bir uzak rüya olan geçmiş günleri andık.
Gözlerimiz yaşlıydı, gönüllerimiz mahzun,
Hepimiz memleketten konuştuk uzun uzun
Dördümüzden ikisi Aydın uşaklarından,
Efelerin kanıydı damarlarındaki kan;

Onlardı en ziyade ağlayan için için...
Bu hali nihayete erdirebilmek için
Bir sedefli tambura vererek küçüğüne
Dedim ki: "Kımıldanın. Bu küskün hâliniz ne?
Bir çal da dinleyelim, haydi, Sarı Zeybeği;
Canlansın gözümüzde yalçın dağların beyi..."
Çaldı, tamburasından tarihin sesi geldi,
Dağlara yaslanarak Sarı Zeybek yükseldi.
Çaldı, her nağmesinde haykırarak şanını,
Şu dağlarda bir olan Zeybeğin destanını...
Kardeşi adım adım oynuyordu ortada;
Gölgeler kırılıyor, sarsılıyordu oda,
Diz çökerek vurdukça sağa sola dizini.
Başına çıkan kanı kızartmıştı benzini;
Parlayan bakışları ilâhileşiyordu...
Her sarsıntı gönlümde bir külü eşiyordu!
Gözlerim yavaş yavaş dumanlandı, karardı,
Sandım ki odamızı bir mavi duman sardı.
Gitgide koyulaştı bu mavi, renksiz duman,
Gitgide hayal oldu orta yerde oynayan.
Sonra, birden, o hayal parçaladı bu sisi,
Artık şimdi oynayan değildi deminkisi...
Daldım karanlığına en derin hayretlerin;
Her adımı beynimde uğuldayan bir erin
Endamı ince uzun, omuzları enliydi,
Sarı burma bıyıklı, sırma mor cepkenliydi.
Kaç kereler görmüştüm bu yüzü rüyada ben!
Yer gök yarılır gibi haykırıyor oynarken,
Gönülden âşinayım erliğine bu sesin.
Sen misin, Sarı Zeybek? Sarı Zeybek, sen misin?
Zeybek, sendeliyorsun! O ne? Soluyor benzin!
Yere, eskisi gibi, hızlı vurmuyor dizin...
Gözlerin kapanıyor... Sana ne oldu, aman?
O ne? Mor cepkeninden neden akıyor al kan?
Bir kâfirin imansız kurşununa yandın mı?
Ah ey Sarı Zeybeğim, sen de yaralandın mı?..

Bu iki şiir de o vakitler öteki hececi şairlerin yazdıkları havadan şiirlere benzemiyor. Nâzım ilhamını yeni kaynaklardan almaya başlamıştır. Fakat henüz 18 yaşındadır. Kafasında dava henüz aydın değildir. Onun için bu şiirler de açıklığa kavuşmuş sayılamaz. Gerçek, birtakım imajlar içinde, dumanlanır. O sırada bu konu üzerinde yazdığı en açık şiir Yunan ordusunun Türk kahramanları önünde kaçışını anlatan aşağıdaki şiirdir. Her ne kadar o tarihte Yunanlar henüz yenilmiş değillerse de şair onların Türk ordusu önünde kaçışını çok önceden görerek şöyle tasvir eder:

Her sıyırılışında palası kından
Eğilip dört nala giden atından
Boşluğa bir kafa yuvarlıyordu,
Önünde kaçarken bu kahpe ordu
Ala boyuyordu mor cepkenini
Sağ kolundan sarkan sırma yenini
Paladan damlayan kan kızartmıştı.
Onun dövüştükçe gayzı artmıştı.
Bir leke sürmedi o gururuna
Böyle senelerce aşkı uğruna
Durup dinlenmeden döktü kanını.

Fakat bu şiirde de daha çok Sarı Zeybek'in kahramanlığını görüyoruz. Genel olarak Milli Kurtuluş Savaşı henüz onun kafasında belirmiş değildir. Bu bakımdan Nâzım henüz milli şair sıfatına hak kazanmış sayılamaz. Milli şair sıfatına layık olabilmek için daha uzun yılların geçmesi, Nâzım'ın Anadolu'da Milli Kurtuluş Harbi'ni yapan insanlarımızı yakından tanıması, o tarihi iyi bilmesi gerekir. Onun için aradan uzun yıllar geçtikten sonra, ancak 1940 yıllarında Bursa Hapishanesi'nde iken "Milli Kurtuluş Destanı"nı yazıyor. Ve ancak o vakit hakkıyla ve tam anlamıyla Türkiye'nin ve Türk'ün büyük milli şairi oluyor. İlerde Nâzım'ın hapishane hayatını anlatırken bu konu üstüne geniş bilgi vereceğiz. Şimdilik, bir fikir edinmiş olmak için "Milli Kurtuluş Destanı"ndan bir parçayı buraya geçirmekle yetineceğim:

ve gülen bıyıklarıyla duruyordu ki mavzerinin yanında,
birdenbire beş adım sağında onu gördü.
Paşalar onun arkasındaydılar.
O, saatı sordu.
Paşalar: "Üç," dediler.
Sarışın bir kurda benziyordu.
Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.
Yürüdü uçurumun başına kadar,
eğildi, durdu.
Bıraksalar
İnce, uzun bacakları üstünde yaylanarak
ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak
Kocatepe'den Afyon Ovası'na atlıyacaktı.

Nâzım Hikmet'in birkaç satırla çizdiği bu tablo, Mustafa Kemal'in cephede Büyük Taarruz emri verdiği ânı canlandırır. Mustafa Kemal, cephede, taarruz emrinin verildiği Kocatepe'dedir. Genelkurmayı ve öteki komutanlar da yanındadır. Şafağın sökmesi beklenmektedir. Mustafa Kemal'in o andaki hareketi tarihîdir. Nâzım bu tarihî ânı ve o andaki büyük komutanı anlatmaktadır. Memleketin kaderi orada o anda kararlaştırılmıştır.

Yeni ufuklara doğru

Mustafa Kemal, Anadolu'da milli kuvvetleri derleyip toplayıp örgütledikten ve Sivas Kongresi'ni yapıp Ankara'da yerleştikten sonra İstanbul'dan Ankara'ya bir göç başlar. Birçok aydın, genç subaylar, devlet memurları Ankara'ya göçme yollarını arıyor, İstanbul günden güne boşalıyor, Anadolu'yla bağları kesildiği için kötürümleşiyor. Şehirde yaşamak güçleşiyor. İşgal Kuvvetleri artık şehirde bütün kuvvetiyle hâkim durumdadır. Hiç kimse hayatından ve geleceğinden emin değildir. Oysa Ankara'da yeni bir hayat başlamıştır. Ümit, güven, kahramanlık dolu bir hayat...

Nâzım Hikmet, İstanbul'un o zamanki durumunu, tanık olduğu şu olayla anlatır:

Gülhane Parkı'nın kapısından sokağa çıktım. Ortalık akşamlıyor. Sokak bir başına. Tek tük gelip geçen. Hepsinin de yüzlerinden düşen bin parça. Durdum. Bir yerlerde, dönemeci dönen tramvay gıcırdadı. İki-üç adım attım, yolun yukarısından aşağıya doğru çarşaflı bir kadının koştuğunu gördüm. Çarşaflı bir kadının koşmasını bu ilk görüşüm. Bir şeylerden kaçtığı, kovalandığı belli. Haykırıyor. Peçesi örtülü, kundurasının bir teki yok. Bundan dolayı da topallıyor. Peçenin ve çarşafın ötesindekini sezmeye alışık gözleriyle kadının yaşlıca olduğunu da anladım. Karşı kaldırımda dalgın yürüyen bir memur –memur olduğuna, hatta maliye memuru olduğuna o adamın, bugün bile kalıbını basabilirim– yanımdan geçip bana yaklaştı ve durdu:

"Kurtarın beni, kardeşler."

Yahut başka bir şey söylüyor ama "kardeşler" dediğini, "kurtarın" dediğini iyice duydum.

Sokağın başında yabancı lejyondan iki Fransız askeri belirdi. Ellerini kollarını savura savura koşuyorlar. Kadın ayaklarının dibine çöküverdi. Karşı kaldırımdaki maliye memuru bizden yana yürüdü. Sokağın alt başındaki dönemeçte bir erkek geri döndü. Baktı, kımıldamadan kaldı olduğu yerde. Lejyon askerleri yuvarlana yuvarlana yaklaştılar. Kadının önüne geçtim. Askerlerden biri bir boks attı kulak zarıma. Sendeledim. Gözlerim karardı. Daha doğrusu yumdum gözlerimi. Sesler duyuyorum:

"Sen soldaki hergeleyi kolla, Şinasi."

"Tamam."

Gözlerimi açtım, lejyon askerleri kaldırımda upuzun yatıyorlardı.

"Çek arabanı delikanlı." (Bu söz bana.)

"Dayan koluma hemşire." (Bu söz kadına.)

"Efendi ağabey, sen de bas." (Bu da maliye memuruna.)

Üç delikanlıydılar. Belki üçü de delikanlı değildi ama bana öyle geldi. Bıçaklarını görüyorum, birisi bıçağı kuşağına sığdırarak beline soktu. Kadının kollarına girip Gülhane Parkı'na daldılar.

Öldürüyoruz onları. Artık yalnız büyük İstanbul'un değil, Beyoğlu'nun arka sokaklarında bile. Yalnız geceleyin değil, gündüzün bile tek başlarına dolaşmaktan korkuyorlar.[1]

Nâzım Hikmet, "Milli Kurtuluş Destanı"nda o vakitki İstanbul'u şöyle canlandırır:

Biz ki İstanbul şehriyiz,
Seferberliği görmüşüz:
Kafkas, Galiçya, Çanakkale, Filistin,
vagon ticareti, tifüs ve İspanyol nezlesi
bir de İttihatçılar,
bir de uzun konçlu Alman çizmesi
914'ten 18'e kadar
yedi bitirdi bizi.
Mücevher gibi uzak ve erişilmezdi şeker
erimiş altın pahasında gazyağı
ve namuslu, çalışkan, fakir İstanbullular
sidiklerini yaktılar 5 numara lâmbalarında.
Yedikleri mısır koçanıydı ve arpa
ve süpürge tohumu
ve çöp gibi kaldı, çocukların boynu.
Ve lâkin Tarabya'da, Pötişan'da ve Ada'da Kulüp'te
aktı Ren şarapları su gibi
ve şekerin sahibi
kapladı Miloviç'in yorganına 1000 liralıkları.
Miloviç de beyaz at gibi bir karı.
Bir de sakalı Halife'nin,
bir de Vilhelm'in bıyıkları.

Biz ki İstanbul şehriyiz,
güzelizdir,
dört yanımız mavi mavi dağdır, denizdir.

1. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim.* (Y.N.)

Öfkeli, büyük bir şair:
"Ey bin kocadan arta kalmış bilmem neyi bakir"
demiş bize
ve bir başkası,
yekpare Acem mülkünü fedâ etti bir sengimize.

Biz ki İstanbul şehriyiz,
işte, arz ederiz halimizi
Türk halkının yüce katına.
Mevsim yazdır,
919'dur.
Ve teşrinlerinde geçen yılın
dört düvele teslim ettiler bizi,
gözü kanlı dört düvele
anadan doğma çırılçıplak.
Ve kurumuştu
ve kan içindeydi memelerimiz.

Biz ki İstanbul şehriyiz,
Fransız, İngiliz, İtalyan, Amerikan
bir de Yunan,
bir de zavallı Afrika zencileri
yer bitirir bizi bir yandan,
bir yandan da kendi köpek döllerimiz:
Vahdettin Sultan,
ve damadı Ferit
ve İngiliz muhipleri
ve Mandacılar.
Biz ki İstanbul şehriyiz,
yüce Türk halkı,
malûmun olsun çektiğimiz acılar...

Biliyorum. Bu korku onları bir kat daha zalimleştiriyor. Padişahın polisiyle işbirliği yapıp evlerimizi basıyor, insanlarımıza karakollarında işkence ettikten sonra, sağ kalanlarını Afrika çöllerine, okyanuslarda kaybolmuş adalara sürüyor-

lar. Biliyorum, onlar bir kat daha zalimleşiyor, onları öldürüyoruz. Silah kaçırıyoruz Anadolu'ya. Ama onları öldürenlerin, silah kaçıranların arasında ben yoğum. Ne öldürmesini biliyorum ne de silah kaçırmasını. Bundan dolayı aynı gazetede çalıştığımız –ben arada bir karikatür yapıyordum– Süleyman (Faruk Nafiz) Anadolu'ya geçmeyi teklif edince sevinçten deliye döndüm.

İşte o zamanlar İstanbul'da hüküm süren bu hava içinde Nâzım Hikmet diğer üç arkadaşıyla birlikte Anadolu'ya geçmeye karar veriyor. Zaten belli başlı bir işleri yok. Daha çok dost ve arkadaşların meclislerinde vakit geçiriyor, akşamları şu veya bu dostun evinde kalıyorlar. İstanbul'da bir iş bulmak, bir baltaya sap olmak kolay değil. Nâzım'ın ev hayatı da pek özenilecek bir şey değil. Babası yeni evlenmiş. Nâzım evde bir yük. Bu şartlar içinde Anadolu'ya göçüp bir iş bulmak, Milli Kurtuluş Savaşı'nın havasına karışmak hevesine kapılıyorlar. Zaten zamanın edip, şair ve aydınları birer birer Ankara'ya göç etmektedir. Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı çoktan Anadolu'ya geçip Mustafa Kemal'in etrafında çalışmaya başlamıştır. Bütün aydınları saran bu hareket Nâzım'ı da Anadolu'ya geçmek isteğine kaptırmıştır. Dört arkadaş (Nâzım Hikmet, Vâlâ Nureddin, Faruk Nafiz ve Yusuf Ziya), dört şair hep birlikte Anadolu'ya geçmeye karar veriyor. Nâzım'ın dayısı Ali Fuat Paşa da Ankara'dadır, ondan da yardım göreceklerini umuyorlar.

Böylece dört arkadaş 1921'de Anadolu'ya geçmek üzere yola çıkıyorlar.

Nâzım Hikmet bu yolculuğu şöyle anlatır:

İtilaf Devletleri'nin işgalindeki İstanbul'dan Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'suna iki türlü geçiliyordu. Ya Pendik üzerinden, karadan, ya da Karadeniz yoluyla.

İstanbul'dan Mustafa Kemal'e silah kaçıran teşkilatın idarecilerinden birinin akrabası olan biri, üç tane sahte yol kâğıdı hazırladı bize. Vapura Sirkeci'den bindik. Kara kuru, yamyassı bir vapur. Hani, şu kolacıların ütüleri vardır ya,

onlara benziyor. Kamaramıza girdik. Duvarlarında hamamböcekleri dolaşıyor. Daracık, cehennem gibi de sıcak. Tevfik (Y. Ziya) başını lomboza dayadı:

"İstanbul'u bir daha göremiyecek miyiz? Gidiş var da dönüş yok mu?" diye ağladı.

Vapur uskur gümbürtüleriyle sarsılmaya başlayınca güverteye çıktım. Süleyman'ın akrabası bize; Karadeniz'e açılana kadar kamarada kalın, dediydi ama, uskur gümbürtüsü bana güven verdi. Sarayburnu'na, köprüye, kurşun kubbelere, tığ gibi minarelere, Taşkışla'ya son kere şöyle doya doya bakmadan İstanbul'dan ayrılmaya da gücüm yetmedi zaten.

Direkleri tel örme bir Amerikan zırhlısının yanından geçiyoruz. Kız Kulesi dolaylarında, Beşiktaş önlerinde. Boğaz'ın büklümlerinde kımıldayacak yer yok. İstanbul denizinin üstü diretnotlarla, kruvazörlerle, torpidolarla, alaca bulaca boyanmış taşıt gemileriyle tıklım tıklım. Bu düşman, bu hor görücü, bu kurşuni çelik kalabalığını kaç kere seyrettim. İçim öfkeden burkularak ama şimdi onlara kendime güvenerek bakıyorum. İstanbul denizinin içinde ve dibinde kefalden, uskumrudan, torikten çok denizaltının kaynaması da umurumda değil. Anadolu'ya gidiyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya.

Seneler sonra Moskova'da, 951'de, İstanbul'u hatırlarken bu manzarayı şöyle tasvir eder:

SENİ DÜŞÜNÜYORUM

Bacımınkiler gibi gök gözlü şehrim,
İstanbul'um,
seni düşünüyorum.
Oturmuşsun deniz kıyısına,
bakıyorsun limana giren Amerikan zırhlısına.
Hastasın, açsın, öfkelisin.
O da bakıyor sana,
hem de nasıl,

efendinmiş,
patronunmuş,
sahibinmiş gibi itoğlu it.

Başüstü ambarında, güverte yolcularının çıkınları, sepetleri, sandıkları, çoluklu çocuklu, kadınlı erkekli fakir kalabalığın arasındayım. Şehrime bakıyorum. Onun bir semtine, bir girintisine çıkıntısına değil, tümüne bakıyorum. Biliyorum: Şimdi orda kışlaların, silah depolarının önlerinde İngiliz ordusundan İskoçyalılar, Yeni Zelandalılar, Hintliler çifter çifter nöbet tutuyor. Kukla askerlerin el ayak hareketleriyle birbirlerine yaklaşıyor; sonra bir anda geri dönüp birbirlerinden uzaklaşıyorlar. Sonra tekrar birbirlerine yaklaşıp yüz yüze geliyorlar. Biliyorum: Bu nöbet usulü işimize çok yarıyor. Nöbetçiler birbirlerine sırtlarını dönüp uzaklaşınca, bizimkiler üstlerine atılıyor. Geceleri elbette. Herifleri temize havale edip depoya dalıyorlar. Nöbettekiler Hintlilerse, Hint Müslümanları, bıçağa filana lüzum yok, gık demeden teslim oluyor adamcağızlar. Yardım bile ediyor kimi kere. Biliyorum, denizcisini, piyadesini, topçusunu,

Fransız'ını, İngiliz'ini, Amerikan'ını, İtalyan'ını, Yunan'sını, Madagaskar'lısını, Avustralya'lısını, canlarımızı kırdıktan, çocuklarımızı dövdükleri, kadınlarımıza saldırdıkları zaman öldürüyoruz.

İnebolu'ya 75 saatte vardık.

İnebolu rıhtımsız, mendireksiz, vapurlar açıkta demirleyip yolcularını balıkçı kayıklarıyla karaya çıkarıyor. Fırtınalı zamanlarda ise vapurlar durmadan geçiyor İnebolu önlerinden.

Tevfik (Yusuf Ziya), Süleyman (Faruk Nafiz) bir de ben, üç gece dört gündür İnebolu'dayız. Tevfik, şair; geçen yıl bir şiiri için nişan aldı padişahtan. Hatta yolda, "Bu nişan işi başımı belaya sokmasa," deyip durdu.

(...)

Kapıyı açtım. Yıllardan 921. Dört gün üç gecedir İnebolu'dayız. Tanımadığım iki adam duruyor, otel odamızın kapısı

önünde. Karadeniz'in fışırtısını işitiyorum. Külotlu, kalpaklı iki adam duruyor otel odamızın kapısı önünde. Ve koridorda yanan uzak gaz lambası ile arkadan aydınlanıyorlar.

Süleyman'la Tevfik (Yusuf Ziya ile Faruk Nafiz) doğruldu yataklarında. Külotlulardan biri:

"Giyinin beyler," dedi.

Tevfik sordu:

"Ne oluyor?"

"Bavullarınızı da alın."

Süleyman sordu:

"Bendeniz de mi?"

"Siz de."

Gece kandilinin alacakaranlığı içindeyiz.

"Siz kim oluyorsunuz?"

"Ayın-pe'den.[1]" (Askerî polis)

Adamlardan ikincisi bana:

"Siz rahatsız olmayın, beyim," dedi.

Adamlardan birincisi, odadaki gaz lambasını yaktı.

"Gürültü etmeyin."

Bana değil, Süleyman'la Tevfik'e söylüyor.

Süleyman'ın elleri titriyordu, bavullarını hazırlarken.

Adamlardan birincisi kattı onları önüne gittiler. İkinci adam bana:

"Yarın gelip sizi aramadan dışarı çıkmayın," dedi.

"Pekiyi ama..."

"Beyleri İstanbul'a iade ediyoruz. Bir saat sonraki vapurla. Allah rahatlık versin."

Çıktı. Süleyman'la Tevfik bana allahaısmarladık bile demediler. Bir tuhaf oldum.

Nâzım Hikmet bu hikâyeye şunları ekliyor:

Gerçekten de öyle oldu. Süleyman'la Tevfik (Yusuf Ziya ile Faruk Nafiz) sağ salim döndüler İstanbul'a. Birisi alacaklılarını aldatmakta devam etti, öbürü padişaha yeni bir şiir

1. Eski yazıda, asker kelimesinin ilk harfi "ayın" olduğu için bu ifade kullanılıyor. (Y.N.)

yazdı. Cumhuriyetin ilanından sonra da İçişleri Bakanlığı'nın çıkarttığı bir gazetede çalıştılar. Şimdi Büyük Millet Meclisi'nde mebusturlar.[1]

Nâzım Hikmet'in İnebolu'da Ankara'dan izin bekleyerek geçirdiği 15 gün hayatında bir dönüm noktası sayılacak kadar önemlidir. Nâzım Hikmet İnebolu'da ilk defa Anadolu toprağına ayak basmıştır. İlk defa Anadolu insanının ilkel araçlarla tomaktan ekmeğini çıkarmaya çalıştığını görmüştür. İlk defa Anadolu köylüsünün hayatındaki faciayı öğrenmiştir. İlk defa Anadolu kadınının dramına tanık olmuştur. İlk defa Anadolu gerçeğiyle karşılaşmıştır.

İnebolu gördüğüm ilk Anadolu kasabası... Anadolu köylü kadınını da ilk önce burda gördüm. Pazaryerinde gördüm onu. Sırtındaki odun yükünü indirmeden çömelmişti duvarın dibine. Kabuğundan çıkmış, kocaman iki kablumbağaya benzeyen ayaklarını gördüm. Odun yükünün urganını tutan mübarek elleri. Baltanın sapındaymışlar gibi öfkeli, beşik sallıyorlarmış gibi sabırlı ve şefkatliydiler.

Bütün bunların etkisini ilerde Nâzım'ın şiirlerinde göreceğiz.

İnebolu'da Nâzım Hikmet'in üzerinde iz bırakan ikinci önemli olay, orada, Almanya'dan gelip Ankara'ya gitmekte olan komünist eğilimli spartakist Türk gençleriyle karşılaşmasıdır. Bu gençler Almanya'da okumuş, harpten sonra spartakist hareketlere katılmış kimselerdi. Şimdi de Ankara'da Mustafa Kemal'in yanında çalışmak üzere Anadolu'ya geçmişlerdi. Onlar da Ankara'ya gitmek için izin bekliyordu. Vâlâ Nureddin bu karşılaşmayı şöyle anlatır:

Bu spartakistlerden birisi mi desem, ikisi mi desem fakat muhakkak ki biri Nâzım'ı çok etkiledi. Onu şoven milli-

1. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim.* (Y.N.)

yetçilikten Blanki üslubuna yöneltti. Bu zat, yaman bir sülalenin yaman maceralar yaşamış önemli bir kişisiydi. Bu zat Sadık Ahi idi. İleride Halk Partisi milletvekili olmuş bir garip politikacı...

(...) Nâzım'a İnebolu'da komünistlik fikirlerini ilk aşılayan spartakistler arasındaki Sadık Ahi'nin kırmızı boyun atkısı vardı. Rüzgârda yürüyorduk ve o anlatıyordu:

"Böyle bir boyun atkısı takıp ihtilal nutukları söylemek, ihtilal şiirleri okumak senin tipine ve manevi bünyene ne kadar yakışacak Nâzım!"

(...) Ve Sadık Ahi anlatıyor: Zulüm gören halk tabakasının karşısına şair olarak çıkıp insanlığa sosyal adaleti sağlamanın asil bir yüreğe vereceği büyük zevki anlatıyordu.

Anlatıyordu: Nâzım'ın yaratılışı öyle imiş ki, herhalde bir misyonla dolmuş olacak. Sesi, hali, ilhamlarının üslubu hep bunu müjdeliyormuş.

19 yaşında ihtiraslı bir genç şair, bu telkinlere kayıtsız kalabilir mi? İşte Nâzım'ın kafasına komünizmin ilk tohumları bu spartakist gençler tarafından atılmıştır.

Sonraları bu tohum yeşerecek, filizlenecek ve Nâzım'ın sanat hayatına yeni bir yön verecektir.

Üçüncü etken, İnebolu'da kaldıkları sürece gördükleridir. O vakit İnebolu, Anadolu'nun kapısı ve süzgeci yerindedir. Anadolu'ya geçenler hep bu kapıdan geçmek zorundadır. İçeri gidebilmek için de Ankara'nın özel izni gerektir. Bu izin gelinceye kadar İnebolu'da beklemek zorunluğu vardır. Nâzım ve Vâlâ bu sayede İnebolu'dan Ankara'ya gitmek, milli kurtuluş hareketine katılmak hevesiyle gelenlerle tanışıyorlar. Bunlar içinde Birinci Cihan Harbi süresince cephelerde savaşıp da şimdi açıkta kalan genç subaylar veya Harp Okulu'nu bitirmeden orduya katılmak için Anadolu'ya geçen genç öğrenciler onların dikkatini çekiyor.

Bunların yarattığı hava bizim genç şairlerin heyecanını artırıyor.

Sonra şehirdeki yerli gençler ve öğretmenlerle tanışıyor-

lar. Onlar, Nâzım ve Vâlâ'yı kulüplerine çağırıp onlara şiirler okutuyorlar. Heyecanlarını karşılıklı birbirlerine aşılıyorlar.

İşte bu hava içinde İnebolu'da 15 günlük izin bekleme süresini geçiriyorlar. Bir gün karakola çağrılıyorlar. Orada kendilerine yüz lira yol parası veriliyor ve derhal yola çıkabilecekleri bildiriliyor.

Mevsim kış. Ocak ayının ortası. Etraf kar içinde. Herkes onlara bu şartlar içinde yola çıkmanın tehlikeli olduğunu söylüyor. Karları yarıp gidemezsiniz, diyorlar. Yollarda kurtlara kurban gidersiniz, diyorlar. Gençler, onları yola çıkmaktan alıkoymak için ellerinden geleni yapıyor. Fakat genç şairleri artık yoldan alıkoymak mümkün değil. Heyecan içindedirler. Ve her şeyi göze alarak, gençlere, yeni yazdıkları şu "Yol Türküsü"nü okuyarak cevap veriyorlar:

YOL TÜRKÜSÜ

Alnımızda yanar gençliğin tacı
Yorgunluğun anasını satarız
Elimizde neşemizin kırbacı
Ufukları önümüze katarız...

Göğsümüz kuvvetli, gönlümüz temiz,
Tükenmez yolları tüketiriz biz,
Ne saray, ne hamam, ne han isteriz.
Nerde gün batarsa orda yatarız.

Sabah buradaysak akşam ordayız.
Günlerin peşinde bir hovardayız.
Bazı mısra gibi dudaklardayız.
Bazı "kimsin" diye soran bulunmaz.

Hey anam hey! Yolcu yolunda gerek.
Bazı altımızda taş toprak döşek,
Bazı örtünecek yorgan bulunmaz!

Vâlâ'nın anlattığına göre bu şiiri marş gibi söyleyip yollarda kuvvet alıyorlarmış.

Şimdi Nâzım anlatıyor:

Otelcinin yardımıyla bir eşek sürücüsü kiraladım. Ve ertesi gün güneş doğarken İnebolu'dan yola çıktım. Dağlara tırmandıkça havanın iyice soğuyacağını söylediler. Paltom yalın kat. Göğsüme, sırtıma, iskarpinlerimin içine gazete kâğıdı koymamı salık verdiler, öyle de yaptım. Bir de dev gibi bir kalpak satın aldım, kül rengi, astragan kalpağı. Eşek hem beni hem bavulumu çekecek halde değil. Zaten eşek sırtında yolculuğu onuruma da yediremedim.

İlerlediğimiz dağ yolundan hem kasabayı hem Karadeniz'i aşağılarda, solumda görüyorum ve de ovayı sağımda ve de karlı dağları önümde. Karadeniz'de yaz güneşi. Ovada bahar. Dağlarda kış. Durdum:

"İşte yurt! İşte yurdum! İşte canım Anadolu... Böylesine güzellik İsviçre'de bile yoktur..."

İkide bir başımı sağa sola çevirip manzaraya bakarak:

Bu ne güzel memleket! Yüksek dağlarında kış
Deresinde ilkbahar, yollarında sonbahar
Altın güneşiyle de yazın sıcaklığı var, diyorum.

Bu mısralar birkaç gün önce, Vâlâ'yla birlikte yazdıkları, "İnebolu" şiirinin son sözleridir.

"İnebolu" şiirinin birinci kısmını Vâlâ Nureddin, ortasını ortaklaşa, sonunu Nâzım yazmıştır.

İNEBOLU

İki arkadaş tuttuk dağlara giden yolu,
Öyle yükselmişiz ki, sahilde İnebolu,
İnce sokaklarıyla ufaldıkça ufaldı.
Minareler bir çizgi, camiler bir nokta kaldı.
Evleri birbirine giren şehrin içinde
Ufuklar genişledi önümüzde gitgide;

Denizi kucaklayan iki açık kol oldu.
Rüzgâr esti, denizin suları yol yol oldu.

Dökülmüştü yollara yığınla kuru yaprak;
Yaprakların üstünde sendeleyip kayarak
Dağın son kayasının dibine varabildik.
Bu tepede bu kaya mağrur bir baş gibi dik!
Çıkıp onun üstünden bakabilirsek eğer,
Çocukken masallarda dinlediğimiz bir yer,
Güzel İç Anadolu görünecekti bize.
Bunu nakşetmek için bir anda kalbimize
Son adımı atmadan gözümüzü kapadık.

Gözümüzü açınca karşımızdaydı artık
Sisli vadileriyle rüyalı Anadolu.
Görüyorduk uzaktan dereye inen yolu:
Sağ yanında bir çayır, solda çam ağaçları.
O kadar yakındı ki, dağların yamaçları
Dereye düşen bahar bir daha çıkamamış.

Ankara yolunda

Nâzım yolculuğu anlatıyor:

Epeyce yol aldık. İnebolu, Karadeniz görünmez oldu. Bir dönemeçte mola vermiş sekiz-on kişiye rastladık. Hepsi genç, hepsi İnebolulu. Üstlerinden başlarından belli. Hepsinin sırtında çanta gibi, çıkın gibi bir şeyler. Sigara içiyorlar. Tanıştık. Hepsi yedek subay. Kimisi Çanakkale'de dövüşmüş, kimisi Filistin'de, kimisi Galiçya'da. Yenilgiden sonra İstanbul'a dönmüşler. Birisi de esirlikten dönmüş, ta Hindistan'dan. Çoğu öğretmenmiş askere gitmeden evvel. İnebolu'ya bir hafta önce gelmişler. Ankara'ya, ordan Garp Cephesi'ne gidecekler...

Hep beraber koyulduk yola. İçlerinden birisi hasta görünüyordu. Esirlikten döneni. Onun çıkınını da yükledik bizim eşeğin sırtına.

Ilgaz Dağları'nda koca koca meşelerin, gürgenlerin arasındaki Ecevid'in hanına akşam kararırken vardık. İnebolu'dan söylemişlerdi. Hancının tereyağıyla balı pek ünlüymüş. Pikeye oturur oturmaz ısmarladım hem kendime hem sürücüye. Yufka ekmeği sıcacıktı. Tereyağı hemencecik eriyip balla karışıyor. O gün bugündür öyle inanılmaz bir şey yemedim...

(...) İnebolu-Ankara yolunda bir yerde bir dere başına geldik. Köprü filan hak getire. Kunduralarımı, çoraplarımı çıkardım. Paçalarımı sıvadım dizlerime kadar. Kestirmeden gidelim diye düştük buraya. Dereyi geçerken bir de baktım ki, karşıdan bir köylü, hem de öyle ihtiyar değil, sakalsız, demek ki, daha kırkına basmamış bir köylü, bir kadının, bir köylü kadınının sırtına binmiş dereyi geçiyorlar. Sakat diye düşündüm: Ama herif öbür yakaya geçince indi kadının sırtından. Yürüdü. Bu ne iş, dedim, benim sürücüye. "Avradı," dedi. Dereyi geçti avradın sırtında, güçlü karı demek...

(...) Kastamonu'dan sonra akşam oldu. Ortalık nerde ise geceleyecek. Biz hâlâ yürüyoruz. Allah'ın kırı. Ne bir tek ağaç ne bir dam. Ne kımıldanan bir karartı. Toprak da öyle dört bir yana yayılıp uçsuz bucaksız gidiyor kimsesiz.

"Daha çok yolumuz var mı köye?"

"Köye vardık bile, efendi."

"Nerde?"

"Ayağımızın altında."

Alacakaranlıkta, toprakta birtakım kabartılar gördüm. Birtakım delikler. Kimi yerden de duman çıkıyordu. Köyün sesleri de geliyor, yerin altından.

"Köyün damları üstündeyiz efendi."

Köyün damları toprakla bir. Az daha yürüdük. Keçiyolu gibi bir inişten girdik köye.

Yaralıları bu köyde gördüm. Köy odasında. Ocağın kızıllığında, yerde, toprakta yatıyorlardı. Yan yana. Kimi sırtüstü. Kimi yüzükoyun. Kanlı pis sargıları, yırtık pırtık üniformaları, uzamış tıraşları, sakalları içinde. Dinleniyorlar.

Yamaların ustalığını keşfettim bu yolculukta. Köylülerin üstü başı, birbirine eklenmiş yamalar. Her biri başka renk-

te. Ve yan yana gelmesi imkânsız kumaş ve bez parçaları. İstanbul dilencilerinin üstlerinden başlarından kederli...

Öküzlerin, eşeklerin de bu kadar ufak tefek, bu kadar sıska olabileceklerini yol boylarında keşfettim. Çocukların karınları şiş.

Bütün yol boyunca, ayakları çıplak olmayan bir tek köylü kadın görmedim.[1]

Bu tasvire Vâlâ Nureddin şu tabloyu ekliyor:

Dağlık bir bölgede, tam bir tepedeyiz. Aşağıdan doğru üç atlı bir yaylının doludizgin ve insafsızca kamçılanarak geldiğini görerek mola verdik. Dur hele şuna bakalım, büyük bir hadise oluyor. Tek adam binmiş yaylıya. Şişman bir adam. Koca koca bıyıkları da var. Arabacıya, "sür" emrini vererekten geliyor belli. Kim bu yelpaze kalpaklı, üstü başı yepyeni?

Durmuşuz fukaralığımız içinde, memleket sevgimiz içinde ve karmakarışık idealler içinde vakur bekliyoruz. Uzun değneklerimize iki elimizi çenemiz hizasında dayayarak. Yolculukta asavari kullandığımız değneklerimize.

Üç atlı yaylı, yelpaze kalpaklıdan aldığı emir üzerine rap dedi, önümüzde durdu. İlk önce yepyeni papuçlar, sonra yepyeni bir getr. Külot pantolon... İri göbekli bir zat, önümüzde heybetle belirdi. Kim olduğumuzu, nereye gittiğimizi sordu. Yüzüne bakmayarak, başımız havada, boynumuz yanpiri dönük, ikişer kelime ile özetledik. Ellerimizin istifini asalarımızdan bozmayarak...

Bu istiskalin, bizdeki bu ruh haletinin farkında olmayarak yaylıdan inen adam bize bir konferans geçti. Aman ne konferans. Sanki biz binlerce insanmışız da o da meydan demagogu. Şöyle dayanmalıymış, böyle ölmeliymiş bu vatan için...

Nitekim kendi Batum'a mı bir yere şehbender gidermiş bu gaye ile... Adı da Fahri Bey mi imiş, neymiş? İlerki sene-

1. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim.* (Y.N.)

lerde onu meydan mitinglerinde daha üstün demagogların yanında dikili gördüm. Ağzı yeni tip hitabetlerle sulanıyor gibiydi. Fakat ona söz vermezlerdi. Palavracı sayarlardı.

Deh edip yokuş aşağı gitti üç atlı yaylı...

Orhan Veli'nin dediği gibi:
Neler yapmadık bu vatan için
Kimimiz öldük.
Kimimiz nutuk söyledik.

Fakat bütün bu gördükleri Nâzım'a bir ilham kaynağı olmuştu. Gerçi bir yıl sonra Ankara'daki küçük büyük tip palavracıların intibalarını derleyip potasını da karıştırdıktan sonra ve bu kış seyahatini takiben meşakkatli yaz seyahatleri yaptıktan sonra o zaman büyük tepkiler yaratan meşhur "Yalnayak" şiirini yazmıştır:

YALNAYAK

Kafamızda güneş
ateş
bir sarık.
Arık toprak
çıplak ayaklarımızda çarık.
İhtiyar katırından
daha ölü bir köylü
yanımızda,
yanımızda değil
yanan
kanımızda.
Omuz yamçısız,
bilek kamçısız,
atsız, arabasız
jandarmasız.
ayı ini köyler
balçık kasabalar
kel dağlar aştık.

İşte biz o diyarı böyle dolaştık!
Hasta öküzlerin
yaşlı gözlerinde
dinledik taşlı tarlaların sesini.
Gördük ki artık vermiyor
toprak altın başaklı nefesini
kara
sabanlara!
Rüyada gezer gibi gezmedik.
Hayır,
bir çöplükten bir çöplüğe ulaştık.
İşte biz o diyarı böyle dolaştık!
Biz
biliriz
o memleket
neye hasret çeker.
Bu hasret
bir materyalist kafası kadar
çizgileşmiştir,
bu hasrette
madde var
madde!

Basık
suratı asık
evler
köstebek yolu sokakların üstünde
vermiş kafa kafaya.
Cin gözlü
güvercin sözlü
abani sarıklık
dükkânlara bağdaşmış.
Yarık
tabanı çarıklılar
önlerinde.
Yarma

bir jandarma
tarlada zina eden
bir çifti sürür.
Kahvede
piri mugan dede
sulanırken çırağa
"Lâhavle ve lâ" çekip derin derin
bu geçenlerin
suratına tükürür.
İşte şu
ekşimiş uyku kokan çömlek gibi şehrin
kara sevdası değil öyle romantik,
onun
ruhunun
iki kıvrak kelimelik
hasreti var:
BUHAR
ELEKTRİK!

Kör değilseniz eğer
görürsünüz ki
şu toprak yüzlü rençper
Kafkastan arta kalan
kalbur göğüslü oğlu
kel başlarında mültezimin
tırnakları oyulu,
kızıyla
karısıyla
kağnısıyla
son karış toprağına sarılmak,
ölse de burda onlarla ölmek,
burda
onlarla
gömülmek
istiyor.

Dağların tarlaların özlediği,
arzulu bir kadın gibi şehvetle gözlediği
her tırnağında 1.000 manda kuvveti
demirleşen
ve su çalkalar gibi toprağı eşen
ruhu buhar
makinalar!

Ey cam karınları
sarı
nargileler gibi horuldayan,
ey üç atlı yaylısının içinden
sağır
burunsuz
kör
köylülere
Pierre Loti ahı çekip geçen
ağzı gemli,
eli
kalemli
efendiler!
Tatlı maval dinlemekten gayrı usandık.
Artık
hepimizin kafasına
şu
daaaaank
desin:
Köylünün toprağa hasreti var,
toprağın hasreti
makinalar!

Nâzım Hikmet, bu şiiriyle Anadolu gerçeğini çok kuvvetli vermiştir. Şiirde Türk köylüsünün bütün acıları ve yoksulluğu, toprak hasreti kuvvetle ifade edilmiştir. Nâzım'ın milliyetçilik devrinin en güzel eserlerinden biri budur. O zamana kadar hiçbir Türk şairi, Türk köylüsünü bu kadar derinden vermemiştir.

Ankara'da

Dokuz gün dokuz gece süren yorucu, yıpratıcı fakat öğretici ve ilham verici bir yolculuktan sonra Ankara'ya varıyorlar. Yolda geceleri önlerine çıkan pis hanlarda yatıyorlar. Kirlenip bitleniyorlar. Anadolu halkının yaşadığı ilkel şartları onlar da nefslerinde deniyor. Nâzım bu yolculukta edindiği izlenimleri ileride şiirlerinde işleyecektir. Şimdi yalnız hafızasına istif etmekle yetiniyor.

Ankara o zamanlar Milli Kurtuluş Savaşı'nın en civcivli ve en heyecanlı zamanını yaşıyordu. Cephede ölüm kalım çarpışmaları oluyor, Ankara düşman eline düşmek tehdidi altında bulunuyordu.

Bizim genç şairler o vaktin en meşhur misafirhanesi sayılan Taşhan'a iniyorlar. Burası alt katları ahır, üst katı çepeçevre odalardan ibaret taştan yapılmış bir handır. Fakat yol şartlarından sonra burası onlara konforlu görünüyor.

Nâzım'ın ilk işi teyzeoğlu Ali Fuat Paşa'yı [Cebesoy] ziyaret oluyor. Ali Fuat Paşa, Nâzım'ı o akşam yemeğe alıkoyuyor. Sofrada rakı şişeleri, çeşitli mezeler. Nâzım şaşırıyor. Halk açlıktan kıvranıyor, Anadolu'da içki yasağı var. Kastamonu'da İstiklal Mahkemesi tarafından evinde imbikten rakı çıkardığı için idama mahkûm edilen ve kendi gözleri önünde ertesi sabah asılan adamı hatırlıyor. Gördüğü bu manzara canını sıkıyor ve paşaya, "İçki yasak değil mi?" diyor.

Paşa, "O bize göre değil," cevabını veriyor.

Bu, Nâzım'ın Ankara'da karşılaştığı ilk darbedir. Demek ki, kanunlar herkes için bir değildir.

Yemekten sonra Fuat Paşa, Nâzım Hikmet'e Basın Müdürlüğü'nde iş bulunacağını bildiriyor. Ertesi sabah Basın Müdürlüğü'ne gidiyor. Basın müdürü eski *Tanin*ci ve İttihatçı Muhittin Bey, onları sevgiyle, heyecanla karşılıyor. Onlara mutlaka iş bulunacağını söylüyor. Birkaç gün gidip geliyorlar, iş yok. Nihayet bir gün Muhittin Bey bunlara şöyle bir teklif yapıyor:

"Siz," diyor, "İstanbul gençlerini Milli Kurtuluş Savaşı'yla ilgilendirmek için bir şiir yazsanız, yani bir tür bir çağrı..."

Hay hay, diyorlar, oturup iki-üç sayfalık bir şiir döktürüyorlar. Şiirin son tarafı şöyledir:

"Gel ey imanlı gençlik, gel ey beklenen gençlik / Gel ki, Anadolu'da senin bükülmez çelik imanına, azmine ümit bağlayanlar var!"

Ve şiir o zaman yabancılara uşaklık eden saraya satılmış bazı kalemleri ima ederek şu sözlerle bitiyor:

O satılmış vezire, o satılmış kullara,
o satılmış hünkâra siz de mi katıldınız?
Siz de mi satıldınız, siz de mi satıldınız?

Muhittin Bey bu şiiri pek beğeniyor. Ve 10-20 bin sayı bastırıp dağıttırıyor. Bununla büyük ve iyi bir iş yaptığını sanarak seviniyor ve genç şairlere bol vaatlerde bulunuyor.

Fakat bu çağrı Millet Meclisi'nde bazı milletvekillerinin hoşuna gitmiyor. Bunu, bir hadise yapıp basın müdürüne çatıyorlar. Muhittin Bey'i korkutuyorlar. Böylece Basın Müdürlüğü'nde iş bulmak ümidi de suya düşüyor.

O sırada İnebolu'dan tanıdıkları spartakistlerle buluşuyorlar. Onların daveti üzerine genç şairler Taşhan'ı bırakıp spartakistlerin bulunduğu eve taşınıyor. Orada geniş bir odada hep birlikte yaşamaya başlıyorlar: Sadık Ahi, komünizm propagandasına İnebolu'da bıraktığı yerden başlıyor. Evde veya kırlara geziye çıktıkları zaman onlara Marksizmden, Engels'ten, Lenin'den bahsediyor. *Kapital*'den bazı parçalar aktarıp anlatıyor. Adeta onlara komünizmin teorisi üstüne sürekli ders veriyor. Akşamları odada birleştikleri zaman da bu konular üzerinde tartışmalar yapıyorlar. Nâzım Hikmet burada bir seminere düşmüş gibidir. Marksizm üstüne verilen bilgiyi heyecanla izliyor ve kafasına yerleştiriyor.

O zamanki Ankara

Nâzım Hikmet'in Ankara izlenimleri büyük şairin o vakitki görüşlerini anlamak için önemlidir. Nâzım diyor ki:

Büyük Millet Meclisi, istasyon, camilerin kimisi ve Taşhan gibi yapıları bir yana bırakırsak, Ankara'da evler tahtayla kerpiç karışığı ve çoğu badanalı.

Bir gün kuyulu kahvede İstanbul'dan tanıdığım Erzurumlu şairle Ankara ahilerinden konuşuyorduk. Orta Anadolu'nun birçok kasabalarında ve köylerinde ahi geleneklerinin değişmiş şekillerde hâlâ yaşadığını söyledi.

"Bir çeşit esnaf köylü cumhuriyeti kurmuş ahiler," dedi. "Bir çeşit Bolşeviklik." Ansızın sustu, bakındı, fısıldadı:

"Bolşevikler silah veriyor bize, altın veriyor ama korkuyor bizimkiler Bolşeviklerden."

O gece Ankara'nın eğri büğrü daracık sokaklarında bir başıma dolaşırken, demirci, dokumacı, dülger, bakırcı, bir çeşit Bolşevik ahilerin çekiç, tezgâh ve keser sesleriyle ayinlerinde okudukları ilahileri işitir gibi oldum.

Bu satırlarda Sadık Ahi'nin telkinlerinin izi besbelli. Nâzım'ın kafası hep bu konu üzerinde işliyor. Ve çevresine hep bu açıdan bakmaya başlıyor.

Nâzım Hikmet'ten başka bir parça:

Sokaklar zifirî karanlıktı. Devriyelere rastladık.

"Ankara Nuh'un Gemisi," dedi, Erzurumlu şair. "Yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun tufanında yüzen Nuh'un Gemisi. Sahil-i selamete ulaşacak elbette, içinde yan yana yaşayan güvercinleri, yılanları, aslanları, kaplanları, kurtları ve kuzularıyla sahil-i selamete ulaşacak. Ve orda yılanlar güvercinleri yiyecek, kurtlar kuzuları. Aslanlarla kaplanlar boğuşacak birbirleriyle..."

Mustafa Kemal Paşa şehrin dışında oturuyor. Laz muhafızlarıyla çevrili. Garp Cephesi hem gayetle uzak hem gayetle yakın. Bu yılın 23 Mart'ında başlayıp 31'de sona eren İkinci İnönü Savaşı sırasında top seslerinin Ankara'dan işitildiğini söylediler. Doğru mu, yalan mı bilmiyorum ama Yunan orduları Ankara üstüne yürümeye başlayınca, devlet daireleri ve zenginler trenle, yaylılarla, kağnılarla Ankara'yı

bırakıp içerlere göç etmişler. Yunan orduları meydan-ı harbi silahlarımıza terk edip çekildikten sonra da gidenlerin kimisi dönmüş kimisi ulaşmış Sivas'a.

Anadolu'nun en bereketli toprakları, en hünerli şehirleri düşman elinde. 15 il ve ilçe, dokuz büyük şehir, yedi göl, 11 ırmak, üç denizaltı demiryolu ve milyonlarca insan, bizim insanımız, düşman elinde.

Nâzım'ın o zamanki Ankara izlenimleri ilerde şiirlerine malzeme olacaktır. Bunları buraya alışımın sebebi budur.

Ankara'da spartakistlerle birlikte *Asya* adında antiemperyalist bir dergi çıkarmaya karar veriyorlar. Bütün Asya, emperyalistlerin sömürgesi. Ezilen insanların isyanını bağırıp belirtecekler. Nâzım, zaten öteden beri Batı'ya kızgın. Daha önceden "Yolcu Yolun Şarksa" başlığıyla yazdığı bir şiirle Doğu'nun bu durumunu belirtmişti.

YOLCU, YOLUN ŞARKSA

Yolcu, yolun Şarksa, ansızın çöken
Her taşı mukaddes harabeyi sor.
Orada son damla kanını döken
Yaralı yiğitler dövüş ediyor.

Yolcu, yolun Şarksa, bahçelerinde
Güllerin üstüne silâh çatılan,
Baharı kan olan illere in de,
O yeri özleyen gönülleri an.

Yolcu, yolun Şarka uğrarsa yarın,
Elinde zaferden kopan çiçekle,
Göklere dayanan karlı dağların
Ardından yükselen güneşi bekle.

Bu kere de Nâzım Hikmet, öteki arkadaşlarından önce davranıyor ve dergi için şöyle bir şiir yazıyor. Milli Kurtuluş

Savaşı'nda en büyük düşmanımız olan İngiltere'yi kastederek diyor ki:

Adalı haydutun titresin tacı!
Kırılan bir zincir uğultusu var
Doğudan batıya göçen bu seste.
Ey matem diyarı, gözyaşını sil!
Kanlı bir tacidâr uğruna değil;
Kurtuluş içindir döktüğün bu kan.
Nuhun beklediği güvercin gibi
Dualı dudaklar özleyen ruhlar
Bekliyor Asya'nın kızıl kuşunu.
Istırap içinde bütün bu cihan
Asya'dan, umuyor kurtuluşunu.

Nâzım Hikmet bu şiirinde Türkiye'nin Milli Kurtuluş Savaşı'yla Asya'nın milli kurtuluş davasını birleştiriyor ve Asya halklarının "kızıl kuş"tan yardım beklediğini belirtmeye çalışıyor. Böylece Nâzım bir taraftan milliyetçidir, bir taraftan da enternasyonal komünizm davasının savunucusu durumundadır.

Ankara'da bir ay kadar kalıyorlar. Bu dergi çıkıyor. Nâzım, Eğitim Bakanlığı tarafından Bolu Sultanisi'ne resim öğretmeni olarak atanıyor.

Gene bir eşek kiralayıp yola düzülüyorlar. İkinci gün Nâzım Hikmet hastalanıyor. Otuz dokuz derece ateşle baygın bir halde bir hana ulaşıyorlar. Sabaha kadar kendinden geçmiş bir halde sayıklıyor fakat ertesi sabah dipdiri kalkıp derhal yola çıkıyorlar.

Oradan ayrıldıktan bir süre sonra da şu şiiri yazıyor:

Suları boyarken batan gün kana
Karanlıkta girdik çınarlı hana
Köylüler ocakta kütükleri yaktı
..... dönüyor başım
Bu kahpe dünyada tek arkadaşım

Anne senin gibi yüzüme baktı...
..... evleri
inceldi ufaldı ellerin oldu
Ah anne, hasretin ne derin oldu.

Bolu'da

Birkaç gün sonra Bolu'ya varıyorlar. Oradaki meslek arkadaşları onları heyecan ve sevinçle karşılıyor. Bolu, Nâzım'ın hayatında ikinci bir dönüm noktasıdır. Burada dünyadan uzak, kendi âlemlerinde, o güne kadar gördüklerini ve öğrendiklerini bir süzgeçten geçirmek ve ilerisi için önemli kararlar vermek imkânını buluyorlar. Fikirce günden güne sola kayıyorlar. Fakat bilgileri az olduğu için eğilimlerinin bilincine varamıyorlar. Okumak, çok okumak ihtiyacını duyuyorlar fakat çevrelerinde onlara arkadaş olacak, fikir ortaklığı edecek kimseyi bulamıyorlar. Bir gün Bolu Ağır Ceza Mahkemesi başkanıyla tanışıyorlar. 28 yaşlarında bir genç. Fakat olgun, bilgili, çevresinde saygı yaratmış bir adam. Şiirden de anlıyor. Türk ve Batı edebiyatı hakkında fikirler yürütebiliyor. Fransız ve Sovyet devrimleri hakkında derin bilgisi var. Nâzım, bu adama hayran oluyor. Mahkeme Başkanı Ziya Hilmi de bu gençleri seviyor. Aralarında bir dostluk kuruluyor. Hatta Bolu dolaylarında yazı geçirmek üzere kiraladıkları bir evde bir süre birlikte yaşıyorlar.

Nâzım'ın babası Hikmet Bey, büyük bir paket içinde birkaç kitap gönderiyor Nâzım'a. Bunlar arasında Fransız İhtilali üstüne büyük bir kitap var. Onu, tekrar tekrar okuyup heyecanlanıyor. Spartakistlerin telkinleri de kafasında işlemeye devam ediyor. Sonunda okuyup yetişmek için Almanya'ya gitmeye karar veriyorlar. Bodrum'da bir tanıdıkları var, ne yapıp yapıp cepheyi yararak Bodrum'a gidecekler, oradaki arkadaşları bir kolayını bulup onları İtalya'ya aşıracak. Oradan da ver elini Almanya. Orada Marksizmi öğrenecekler. Spartakistler Almanya'dan gelmiyorlar mı? Günlerce, aylarca bu hayal içinde yaşıyorlar. Fransız Devrimi üstüne kitabı okuduktan

sonra da böyle bir ihtilal döneminde yaşamanın heyecanını duyuyorlar. O vakit Ziya Hilmi bunlara yol gösteriyor:

"Komşumuzda Fransız İhtilali'nden daha büyük bir ihtilal oluyor. Almanya'ya gideceğinize, gelin hep birlikte Sovyetler Birliği'ne gidelim," diyor. O sırada İstanbul'daki sevgilisi Nüzhet Hanım'dan Nâzım'a bir mektup geliyor. O da eniştesi Muhittin Bey'le birlikte Tiflis'e gitmekte olduğunu bildiriyor.

Tamam... Plan değişiyor. Hep birlikte deniz yoluyla Sovyetler Birliği'ne geçmeye karar yeriyorlar.

Zaten Bolu'da, sol insanlar gibi karşılanıyorlar. Bolu, Türkiye'nin en mutaassıp şehirlerinden biri. Geniş düşünceleri, serbest hareketleriyle onlar bu Ortaçağ çevresine sığamıyor. Halk da onları yadırgıyor. Bir an önce buradan kurtulmak istiyorlar.

Nâzım, Bolu'da başından geçen bir olayı şöyle anlatıyor:

> Yusuf (Ziya Hilmi) Bolu Ağır Ceza Mahkemesi üyesi. Öteki üyelerle savcı hem çok tembel hem çok yaşlı. Ağır ceza Yusuf'un elinde. Ben Bolu Sultanisi iptidai kısmında resim hocasıyım...
>
> Bolu Ceza Mahkemesi üyeleri gerçekte iki kişi: Yusuf'la Osman (Vâlâ ile Ziya Hilmi). Gerçek savcı da ben. Davalara mahkeme salonunda laf olsun diye bakılır. Kararlar, asıl Katırcı Han'da, ahırın üstündeki odamda, geceleri veriliyor. Suçlunun fakir mi zengin mi olduğunu araştırırız sadece. Bir de suçu kime karşı işlediğini. Fakirse ve suçu zengine karşı işlemişse, beraat. Zenginse, suçu olmasa da ceza. Kanun kitabını, sorgu tutanaklarını filan ancak bir fakir başka bir fakire, bir zengin başka bir zengine karşı suç işlemişse açıyoruz. Köylerde ve kasabalarda fakir fukara arasında, ağır ceza mahkemesinin, daha doğrusu Yusuf'un namı aldı, yürüdü... Ben de sınıfta fukara çocuklarını oturttum ön sıralara, hepsine de, resim yapmasını becersinler becermesinler, basıyorum tam numarayı.[1]

1. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim.* (Y.N.)

Bizim gençler spartakistlerden aldıkları dersleri böyle uyguluyor. Akıllarınca komünizm yapıyorlar. Ve böylece de halk arasında komünist olarak tanınıyorlar.

Gene Nâzım'ın anlattığı aşağıdaki şu olay da bu bakımdan ilginçtir.

Bolu mutasarrıfı değişiyor, öğretmenler maaşlarını alamıyor: Genç şairler öğretmenleri kışkırtıyor. Şikâyet için mutasarrıfa gitmeye karar veriyorlar. Beş-altı öğretmen birlikte yola çıkıyor. Mutasarrıfın kapısına gelinceye kadar arkadaşları yolda birer vesileyle takılıp kalıyorlar. Mutasarrıfın odasına Nâzım tek olarak giriyor. Mutasarrıf kara kalpaklı, kara gözlü, iriyarı bir adam. Nâzım, "Biz," diye söze başlıyor. "Ulum-i diniye hocasıyla, size..."

Mutasarrıf elini kaldırıp Nâzım'ın sözünü kesiyor.

"Sizi görüyorum ama ulum-i diniye hocası nerde?"

Nâzım arkasına bakıyor, Şaban Efendi yok. Tepesi atıyor.

"Şaban Efendi kapınızın önünde kaldı. Emredin de gelsin."

"İstemez."

"Beş kişi çıktık yola. Bir ben..."

"Bana da lazım olan sizsiniz. Oturun."

"Bizim maaşlar..."

"Emir verdim, birer aylık alacaksınız."

"Pekiyi ama biz..."

Mutasarrıf yine elini kaldırıp Nâzım'ın sözünü keser, zile basar, giren odacıya çay ısmarlar. Odacı çıkınca mutasarrıf ayağa kalkar Nâzım'ın önüne dikilir.

"Nâzım Bey," der, "kim olduğunuzu, akidenizi, kasabada, köylerde ne gibi faaliyet gösterdiğinizi biliyoruz. Ağır Ceza Başkanı Yusuf Bey'le muhasebeci Osman Bey'i ve taraftarlarınızı hakeza..." Susar.

Sonra kocaman elini Nâzım'ın dizine koyarak ağır ağır devam eder:

"Yunan orduları yürüyor Ankara üstüne."

"Ne diyorsunuz, yine mi?"

"Ankara düşebilir."

"Ankara düşebilir mi? Ankara düşerse!"

"Biz burda Bolşeviklik ilan ederiz."

"Bolşeviklik mi?"

"Beni reisicumhur yaparsınız, Ruslar da yardım eder. Daha candan yürekten Kızıl Ordu teşkil ederiz, gider Ankara'yı da kurtarırız. Taraftarlarınızı hazırlayın. Lakin benden bahsetmeyin onlara şimdilik."

Nâzım tokat yemiş gibi bakıyor mutasarrıfın yüzüne, bir şeyler anlıyor, bir şeyleri anlamıyordu. Mutasarrıf, eli hep öyle Nâzım'ın dizinde:

"Yusuf Bey'le Osman Bey'e bahsedin teklifimden," diyor, "siz İçişleri Bakanlığı'nı alırsınız, üstünüze. Osman Maliye'yi, Yusuf Bey de Başbakanlık'ı..."

Nâzım mutasarrıfın yanından çıktıktan sonra kafasının içi gayetle berraktır. Merdivenleri inerken öğretmenler arasında, gençlik mahfilinde kimlere güvenebileceğini gözden geçirir.

Katırcı Han'ın ahırı üstündeki odada Osman'la Yusuf'a mutasarrıfın dediklerini anlatır. Ankara düşer düşmez Bolu'da Bolşevikliğin ilanına oybirliğiyle karar verirler. Mutasarrıfla iki kere konuşur, planlar hazırlarlar ama Ankara düşmez. Mutasarrıf yine çağırtır onları.

"Burada yapacak işiniz kalmadı artık. Benim de başımı belaya sokmayın, kalkın gidin," der.

> O sırada Yusuf bir telgraf aldı, kimden bilmiyorum ama bize, beni bir iş için Trabzon'a çağırıyorlar, dedi. Fırsattır siz de gelin, oradan hep beraber Rusya'ya geçip Bolşevikliği yerinde iyice öğreniriz.[1]

Bu olay doğru mudur, yoksa Nâzım'ın hayalinde yaşayan bir hatıra mıdır, bilmiyorum. Ama o zaman Nâzım'ın Bolu'da yarattığı izlenimi ve hayalleri belirtmesi bakımından ilginçtir. Şehirde kendilerine bu gözle bakıldığı için etraflarındaki

1. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim.* (Y.N.)

kontrol çemberi gittikçe daralıyor, gün geçtikçe nefes alamayacak hale geliyorlar. Kendilerini avundurmak ve bu dar çemberin baskısından kurtulmak için şiir denemelerine veriyorlar.

Vâlâ Nureddin *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* kitabında diyor ki:

> Mutlaka okumak, manen daha teçhizata olmak niyetindeydik. Nâzım'ı da artık Bolu'da tutacak hiçbir kuvvet yoktu. Çevrenin muhasarası daralıyordu, bunun boğuntusunu duyuyorduk, soluğumuzu rahat alamıyorduk. Bari hızımızı şiirden alalım, dedik, eve kapandık, yeni denemeler yapıyor, habire şiir, hikâye yazıyoruz. Kafiyelerin ille mısra sonunda olması şart mı? Şunları başka taraflara çeksek, çekiştirsek...
>
> Bu önerimin sonucu şu ortak "dizdiri" kaleme alındı.

Yıldızlarla ufka sarkan berrak dümdüz bir gece
Saatlerce nasıl koşmak arzusunu verirse
Senelerle mesafeler arkasına atılmak
Fırlatılmak ihtiyacı içimizde uyandı

İstedik ki, rengi biraz başkalaşsın göklerin
Serin pınar başlarında dinleyelim bülbülü
Ayşeciğin beş örgülü saçını bağlayalım
Acısıyla ağlayalım gurbet dolu hanların.

Trabzon'da

Nâzım Hikmet'le Vâlâ Nureddin bir gün bir yaylıya atlayarak Düzce üzerinden Zonguldak'a iniyor.

Burada Nâzım Hikmet ilk defa patronla işçi arasındaki çelişkiyi, işçinin acıklı halini görüyor. Şehirde gençler bunları bir patronun evine akşam yemeğine götürüyorlar. Sofrada kuşsütünden başka her şey var. Havyarından şampanyasına kadar. Yiyip içiyorlar. Gece geç vakit şehrin alt kısmına iniyorlar. Burada işçilerin kara sefaletiyle karşılaşıyorlar. Korkunç ve şaşırtıcı bir manzara.

Vâlâ Nureddin, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* kitabında bu tabloyu şöyle çizer:

> Zonguldak'ın o zamanki dekoru hayalimde yer etmiştir: Deniz kıyısında bir dağ. Dağın güzel sırtlarında villalar. Eteklerinde mağaralar. Villalarda patronlar, mağaralarda da maden işçileri. Sosyalistleri çileden çıkartacak bir manzara ki, değmeyin gitsin.
>
> Patronlar ama ne patron! Çoğu imtiyaz sahibi ecnebiler. Hatta içlerinde Rumlar vardı ki, soydaşlarıyla cephede boğuşuyorduk. "Rafine" Greklerin muhteşem villasına Zonguldaklı aydınlar, her ne münasebetle ise bizi davet ettirdiler. Kapılardan karşılandık. Bey kıyafetli uşaklar, prostelalı hizmetçiler, görülmemiş yemekler, içilmemiş içkiler...
>
> Veda edip kayalıklardan aşağı iniyoruz. Maden işçileri Taş Devri insanlarının hayatını yaşıyorlar. O zamandan aklımda kaldı: Sabah akşam ha babam karamancar yiyorlar, sebze denemez, devedikeninden hallıca bir ot... Dekorlar ve insanlar karşısında utanıyoruz.

Nâzım Hikmet'in o zamana kadar gördüğü ilk işçiler. Ve işçi hayatına ilk bakışı... Bütün bunlar şüphe yok, şairin kafasında yer ediyor ve ilerde meyvasını veriyor.

Trabzon'a gelince Ziya Hilmi'yi arıyorlar. Ziya ortalarda yok. Şehirde ağır bir hava var. Herkes birbirinden korkuyor. Her tarafta şüphe pusu kurmuş. Kimse kimsenin yüzüne bakmaya cesaret edemiyor. Ziya neden görünmüyor? Otelci, Nâzım Hikmet'e ihtiyatlı olmalarını, gece sokağa çıkmamalarını salık veriyor. Bir gün mahalle aralarında dolaşırken arkadan gelen tanımadık biri, yanlarından geçerken, "İhtiyatlı olun arkadaşlar," deyip kayboluyor.

Bu sır dolu havanın sırrını çözmeye çalışıyor ama bir şey öğrenemiyorlar. Çünkü kimse konuşmuyor. Nihayet bir gün Ziya ile buluşuyorlar.

Şimdi Nâzım'ı dinleyelim:

Tekke Mahallesi olduğunu sonradan öğrendiğim inişli yokuşlu daracık sokaklara girdik. Yusuf (Ziya Hilmi) yürümesini yavaşlattı.

"Anlat bakalım Yusuf Efendi."

Arkasına baktı.

"Ne bakıyorsun ikide bir arkana?"

"Peşimizde adam var mı, diye."

"Peşimizde neye adam olacak?"

"Bolu'da yediğimiz haltlardan. Ayın-pe'nin (Askerî polis) haberi olmadı mı sanıyorsun? Beni iyi dinle." Sesini kıstı. "Mustafa Suphileri öldürdüler."

"Kim bu Mustafa Suphi?"[1]

"Türk Bolşevikleri."

"Nerde, nasıl öldürdüler? Niçin öldürdüler?"

"Bolşevik oldukları için."

Çamlı bir tepeye gelmişiz. Yusuf (Ziya Hilmi):

"Rusya'dan çağırmış adamları Mustafa Kemal," dedi. "Suphi esir kalmış Rusya'da, sonra Bolşeviklere katılmış, aralarında İstanbul'dan gelenler de varmış. Bakü'de bir kongre mi ne yapılmış da onun için gitmişler oraya."

1. Mustafa Suphi, Türkiye Komünist Partisi'nin ilk kurucularından sayılır. Meşrutiyet Devrimi'nden sonra Fransa'ya tahsile gönderilen öğrencilerle birlikte Paris'e gitmiş, orada sosyoloji tahsil etmiş, memlekete dönüşünde gazeteciliğe başlamış ve politikaya atılmış. Zamanın muhaliflerinden, sonradan Atatürk'ün İçişleri Bakanı Ferit Bey'in çıkardığı *İfham* gazetesinde çalışmış. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine yakalananlar arasında o da tutuklanıp Sinop'a sürülmüş. Bir süre sonra Sinop'tan kaçarak Rusya'ya sığınmış. Orada da tutularak Sibirya'ya sürülmüş. 1917 Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği'nde esen inkılap havasına uyarak Marksizmi öğrenmek hevesine kapılmış. Oralardaki fabrika işçilerinden Marksizm üstüne kitaplar alarak, Marx, Engels ve Lenin'i okumuş. Komünist olmuş. O zamanlar Rusya'da, özellikle Sibirya'da harpten kalma birçok Türk esiri varmış. Mustafa Suphi bunlar arasında komünizm propagandası yaparak etrafında birçok taraftar kazanmaya muvaffak olmuş. Sonra bunları organize etmiş. Bakü'de ilk defa bir Türkiye Komünist Partisi Kongresi toplamış. İlk Türkiye Komünist Partisi bu kongrede kurulmuş. Kongreden sonra Kırım'a yerleşerek bir gazete çıkarmaya ve teşkilatı genişletmeye çalışmış. Memlekette emperyalistlere karşı Milli Kurtuluş Savaşı başlayınca o da taraftarlarıyla birlikte memlekete dönüp bu savaşa katılmak istemiş. Mustafa Kemal'e mektupla başvurmuş. Komünist Partisi olarak memlekete dönmesine ve faaliyette bulunmasına izin vermesini istemiş. Mustafa Kemal de vatana dönmekte serbest olduğunu, mecliste beraber çalışabileceklerini bildirmiş. Mustafa Suphi bu davete güvenerek 14 arkadaşıyla ve Türk esirlerinden kurduğu Kızıl Alay'la memlekete dönmeye kalkmış.

"Sonra?"

"Davetiyeyi alınca Mustafa Kemal'den, gelmişler sınıra, Kâzım Karabekir Paşa karşılamış."

Çamların altına oturduk. Hava da bir güzel.

"Erzurum'dan hacılara, hocalara, ite köpeğe Muhafaza-yı Mukaddesat Cemiyeti diye galiba bir cemiyet kurdurmuşlar. Daha şehrin kapısında namussuzlar yuhalamış, taşa tutmuş Suphilerin yaylılarını, 'Camilerimize eşek bağlıyacaklar! diye bağırırlarmış. Karabekir de silahlarını alıp Trabzon'a sevk etmiş Suphileri..."

Devam etti: "Burda hepsini, Değirmendere'de geceleyin bir motöre bindirmişler. Ocak ayının 28'inde oluyor bu iş. Burda bir Yahya Kâhya var. Kayıkçılar kâhyası. İt mi it. Topal Osman'ın adamı. Mustafa Kemal'in muhafız kumandanının. Suphi'lerin motörü az açıldıktan sonra, Yahya Kâhya adamlarını başka bir motöre yüklüyor. Bunlar Sürmene açıklarında rampa ediyor öteki motöre. Suphiler 15 kişi idi, diyorlar. Suphi karısını da getirmiş. Karı Rus. Boğuşma iki saat kadar sürmüş, diyorlar. Bir aralık Suphi bir tüfek geçiriyor eline. Tam ateş edecek, Trabzon'un itlerinden Faik adında bir hergele, arkadan, ensesinden tabanca ile vuruyor Suphi'yi. Ötekileri de bıçaklayıp, boğup, ayaklarına taş demir bağlayıp denize atıyorlar. Rus kadınını Trabzon'a getirmişler. Güzel kadınmış. Yahya'nın evinde hapis. Burada bu iş üstüne bir şeyler olacak diye korkuyor hâlâ Ankara."

Nâzım bu hikâyenin etkisi altında kalıyor ve biri 923'te, ötekiler 925'te, yani Mustafa Suphilerin bu trajedisini ancak iki-üç yıl sonra şiirinde dile getiriyor.

28 KÂNUNİSANI

- Ta ta taa ta Ta ta taa ta ta
Tarih
sınıf – ların mücadelesidir.

-1921
Kânunisani 28
- Karadeniz
- Burjuvazi
- Biz
- On beş kassap çengelinde sallanan
  on beş kesik baş.
- On beş arkadaş
-Yoldaş
bunların sen
isimlerini aklında tutma
fakat
28 kânunisaniyi unutma!

- "Siyah gece
  "Beyaz kar
  "Rüzgâr
  "Rüzgâr."
- Trabzon'dan bir motor açılıyor
- Sa-hil-de ka-la-ba-lık!
- Motoru taşlıyorlar
- Son perdeye başlıyorlar!
[.....
.....
.....]
- Uluyorlar
hav... hav... hak... tü
- Yoldaş unutma bunu
Burjuvazi
        ne zaman aldatsa
        bizi böyle haykırır:
- Hav... hav... hak... tü
- Gördün mü ikinci motoru?
- İçinde kim var?
- Arkalarından gidiyorlar.
- İkinci motor birinciye yetişti.

- Bordaları bitişti
- Motorları sarsılıyor.
- Dalgalar sallıyor.
  Sallıyor dalgalar.
- Hayır
  iki motorda iki sınıf çarpışıyor.
- Biz!
  Onlar!
  - Biz silahsız
  Onlar kamalı.
- Tırnaklarımız.
- Kavga son nefese kadar.
- Kavga.
- Dişlerimiz ellerini kemiriyor.
- Kamanın ucu giriyor.
- Girdi...

- Yoldaşlar, ey!
  Artık lüzum yok fazla söze:
  Bakın göz göze...
- Karadeniz
on beş kere açtı göğsünü,
on beş kere örtüldü.
Onbeşlerin hepsi
Bir komünist gibi öldü.

KALBİM

Göğsümde 15 yara var!
Saplandı göğsüme 15 kara saplı bıçak!..
Kalbim yine çarpıyor,
kalbim yine çarpacak!!!

Göğsümde 15 yara var!
Sarıldı 15 yarama
kara kaygan yılanlar gibi karanlık sular!

Karadeniz boğmak istiyor beni,
boğmak istiyor beni!
kanlı karanlık sular!!!

Saplandı göğsüme 15 kara saplı bıçak.
Kalbim yine çarpıyor,
kalbim yine çarpacak!..

Göğsümde 15 yara var!
Deldiler göğsümü 15 yerinden,
sandılar ki vurmaz artık kalbim kederinden!
Kalbim yine çarpıyor,
kalbim yine çarpacak!!!

4

Devrimci Nâzım

Trabzon'da esen bu ağır hava üstüne Nâzım ve Vâlâ artık orada kalmayı sakıncalı görüyorlar ve Karabekir Paşa'nın öğretmene ihtiyacı olduğunu, bu sebeple onun yanına gitmekte olduklarını söyleyerek vapurla Batum'a gitmek üzere mürur tezkeresi alıyor ve ilk önlerine çıkan vapurla Batum'a geçiyorlar. Memleketten ayrılmakla Nâzım Hikmet'in hayatında bir dönem kapanmış oluyor.

Trabzon'dan yola çıktıkları zaman Nâzım Hikmet tam 19 yaşındaydı. O zamana kadar yüzlerce şiir yazmış, birçok eser vermişti. Fakat İstanbul'dan ayrıldığı günden Trabzon'a varıncaya kadar geçen dönem içinde yazdığı şiirlerden pek azı elimizdedir. Çünkü Nâzım Hikmet bu süre içinde, yazdığı şiirleri bir deftere geçirerek korumak istemişti. Ama talihin kötü bir cilvesi bu defterin bulunduğu çanta kayboldu. Ve onunla birlikte Nâzım'ın o güne kadar yazdığı şiirleri de yok oldu. Bereket versin ki, Nâzım bu süre içinde görüp işittiklerini, yaşayıp öğrendiklerini sonraları şiirlerinde malzeme olarak kullanmıştır. Ve bu malzemeye dayanarak en güzel şiirlerini ancak bir-iki yıl sonra yazabilmiştir. "Yalnayak" şiiri buna bir örnektir.

Bu dönem Nâzım'ın olgunlaşma ve yetişme devri sayılabilir. Milliyetçi şair bu sürede kendisini devrimciliğe getiren yolu keşfetmiştir. Ama henüz tam anlamıyla olgunlaşmış değildir. Sağdan soldan aldığı telkinlerin etkisi altındadır. Özel-

likle Anadolu'da gördükleri onun hayat çizgisini çizmekte büyük bir etken olmuştur. "Beni geldiğim yere Anadolu'da gördüklerim getirdi," derdi. Sovyetler Birliği'ne geçtiği zaman artık fikir bakımından da, duygu bakımından da hazırlanmış durumdaydı.

Sanat bakımından da bu dönemde Nâzım'ın görüşü henüz olgunlaşmıştı denemez. Nâzım Hikmet şiirlerinde her vakit öze önemli yer vermişti. Fakat hiçbir özü bulunmayan *D'aprés nature* [Hayatın içinden] şiirler de yazmıştır. Sanatın sanat için olduğu görüşüne bağlı kalmamıştır fakat "sanat gaye içindir" görüşüne de varmamıştır. Ankara'da Mustafa Kemal'e tanıtıldığı zaman Türk önderi ona, bazı şairler gibi, havai ve manasız şiirler yazmamasını, sanatını amaçları için kullanmasını salık vermiştir. Fakat bu görüşe Nâzım Hikmet bilinçli olarak ancak Moskova'da varmıştır.

Biçim bakımından da bu dönemde Nâzım Hikmet birçok deneme yapmış, şiirlerine yeni biçimler aramış fakat heceden kurtulamamıştır.

Bu dönem Trabzon'dan ayrıldığı gün kapanmış, Nâzım'ın hayatında yeni bir dönem başlamıştır.

Tereddüt ve karar günleri

Sovyetler Birliği'ne gelirken, Nâzım Hikmet'te katılaşmış, değişmez yargılar ve duygular yoktur. Sovyetler Birliği'ne daha çok bir merak sonucu geçmiştir. Spartakistlerden aldığı telkinler, Anadolu'da gördükleri, o zamana kadar okuyup işittikleri kafasında henüz bulutlu bir haldedir. Sola doğru eğilimi gittikçe artmaktadır. Ne var ki, henüz bu eğilim bilgiyle kuvvetlenmiş değildir. O tarihte Nâzım'ın Marksizm-Leninizm hakkında henüz belirli bir fikri yoktur. Sosyalizm üstüne işittikleri dağınıktır. Bunları bir teoriye bağlamış değildir. Onun için Batum'a ayak bastığı günden sonra Kafkaslarda kaldığı birkaç ay onun için bir gözlem, bir öğrenim aşaması olmuştur. O zamana kadar görüp işittiklerini, öğrenip bildiklerini, burada gördükleriyle karşılaştırıp sonuçlar

çıkarmak olanağı vardır. Mesela spartakistler ona Sovyetler Birliği'nde paranın geçmediğini söylemişlerdi. Oysa Batum'a çıkınca para ihtiyacıyla karşılaşmıştır. Ona Sovyetler'de aile kalmadığını söylemişlerdi. O ise işte sokaklarda ve parklarda çocuklarının kollarından tutup dolaşan aileler görüyordu.

Sonra burada son kararını vermek durumundaydı. Sovyet topraklarına geçmişlerdi ama henüz köprüler bütünüyle atılmış değildi. Geriye dönüp Karabekir Paşa'nın yanında bir iş bulmak olanağı vardı. Ama daha ileriye gitmek isterse köprüleri atmak gerekecekti. İlerisi nedir? Tam bir fikri yoktu. Yalnız bütün dünyayı sarsan bir devrimin merkezine gidip ona katılmak hevesi ve merakı onu ileriye doğru itiyordu. Yaşı da 19. Tam karar verecek dönemeçte bulunuyordu.

Bir gün Batum'da, Fransa Oteli'nde odasında, masabaşına geçip kendi kendine bütün olup bitenleri ve olanakları gözden geçirdi. Sonra... sonrasını kendi anlatıyor:

> Oturdum, Batum'da, Fransa Oteli'nde, masanın başına... Karadeniz kıyısından Ankara'ya, sonra ordan Bolu'ya yaptığım 35 günlük, 35 yıllık yayan yolculukla öğretmenlik ettiğim kasaba. Kısacası, uzun lafın kısası, İstanbullu paşazadenin, daha doğrusu paşa torununun Anadolu ile tanışması, bu kere de Batum'da Fransa Oteli'nde rokoko masasının üstünde duruyor. Yırtık, kirli kanlı bir yazma gibi serilmiş rokoko masasının üstünde... Bakıyorum, ağlamak geliyor içimden... Bakıyorum, öfkeden kan tepeme sıçrıyor yine. Bakıyorum, utanıyorum yine Üsküdar'daki yalıdan.
>
> Karar ver oğlum, karar ver, diyorum, kendi kendime, karar ver. (...) Karar verildi, ölmek var, dönmek yok... Duuur... Acele etme, oğlum. Koyalım soruları da şu masanın üstüne, Anadolu'nun yanıbaşına. Neyini verebilirsin? Ne verebilirsin? Her şeyimi. Her şeyi... Hürriyetimi, evet! Hapishanelerde kaç yıl yatabilirsin bu uğurda? Gerekirse ömrüm boyunca... İyi ama sen kadınları seversin. Yiyip içmeyi, temiz giyinmeyi seversin. Avrupa'yı, Asya'yı, Afrika'yı, Ame-

rika'yı dolaşabilmek için can atıyorsun. Anadolu'yu Batum'daki rokoko masanın üstünde bırakıp da Tiflis'ten Kars'a, oradan da Ankara'ya döndün mü; beş-altı yıla kalmaz mebus olursun, bakan olursun, kadın, yemek, içmek, sanat, dünya... Bırak... Hapislerde gerekirse ömrüm boyunca yatabilirim... Pekiyi, asılmak da var, öldürülmek de. Suphi ile arkadaşları gibi boğulmak da var, komünist olursam, diye sormadın mı kendi kendine. Batum'da?.. Sordum, öldürülmekten korkuyor musun diye sordum. Korkmuyorum, dedim. Birden, düşünmedin mi, hayır... Önce korktuğumu anladım, sonra korkmadığımı. Sonra sakatlığa, topallığa, sağırlığa razı mısın bu uğurda diye sordum. Verem illetine, yürek hastalıklarına, körlüğe? Körlük mü?.. Görmek... Dur... Hiç düşünmemiştim. Kör de olunabileceğini bu uğurda. Kalktım... Gözlerimi sımsıkı yumdum dolaştım odanın içinde... Eşyaları ellerimle yoklayarak kapalı gözlerimin karanlığında odayı dolaştım. İki kere tökezlenip yere kapandım ama gözlerimi açmadım... Sonra masanın başında durdum. Gözlerimi açtım, razıyım körlüğe de... Biraz çocukça, belki de biraz komik. Ama doğrusu bu. Ne kitaplardan, ne ağız propagandasıyla, ne de sosyal durumum yüzünden geldim geldiğim yere. Beni geldiğim yere Anadolu getirdi. Kıyısından şöyle bir üstünkörü seyrettim Anadolu'yu...

İşte bu hesaplaşmadan sonra Nâzım'ın kader çizgisi çizilmiş oluyor. Ve bu hesaplaşma sırasında kör olmanın ıstırabını duymuş olacak ki, ilerde "Taranta Babu" adındaki şiirinde körlüğün güzelliğini anlatır.

Kör olmak ne iyi şeydir,
ne güzeldir sevmek karanlığı.
Ne yalın bir kılıç gibi bir ışık
ne renklerin ağırlığı
ve ne şekillerin kalabalığı...
Ne güzeldir sevmek karanlığı...

Kör olmak ne iyi şeydir.
Kapalı gözleriniz
çevrili içinize,
kıyısında oturup bakarsınız
içinizde dalgalanan denize.
Kapalı gözleriniz çevrili içinize...

Kör olmak ne iyi şeydir.
Körlerdir ki yalnız
kendi yürekleriyle baş başa kalırlar.
Ne kimseye kendi gözlerinden verirler
ne kimsenin gözlerinden alırlar.
Körlerdir ki yalnız
kendi yürekleriyle baş başa kalırlar.

Ne güzeldir sevmek karanlığı.
Karanlık allah gibidir ve tek başınadır.
Karanlık ölüm gibidir
rengi yok
ahengi yok
dengi yoktur karanlığın.
Dağıtın yanınızdan sopalarınızla
karanlığın peygamberleri, körler,
kalabalığı...
Kör olmak ne iyi şeydir
ve ne güzeldir sevmek karanlığı...

Moskova yolunda

İşte o günden sonra ilk çıkan fırsattan faydalanarak Moskova yolunu tutuyor. Tren Rusya içlerine doğru ilerledikçe iç ve dış harplerden perişan çıkan ve üstüne bir de kuraklıktan doğan korkunç kıtlıkla karşılaşan Rus halkının sefaletini, yoksulluğunu, açlığını ve acısını elle tutulur gibi katılaşmış bir halde görüyor. Aç köylüler yollara düşmüş yiyecek bir lokma bir şeyler arıyor.

Tren istasyonlarında binlerce, on binlerce aç ve çıplak insanın parmaklıklara asılıp uzaktan ölü gözlerle trendeki yolculardan yiyecek bir şey dilendiklerini görüyor. Ve Sovyetler Birliği'nde 30 milyon insanın aç olduğunu öğreniyor. Bu manzara Nâzım'ın üzerinde derin izler bırakıyor.

Moskova'ya cehennemden geçerek varmış gibidir. Ne var ki, burada başka bir hava, başka bir dünyayla karşılaşıyor. Moskova ümit dolu bir devrimin heyecanı içindedir. Her tarafta sokak gösterileri, devrim türküleri, mitingler, ateşli nutuklar...

Nâzım, bütün bunlara katılıyor, Lenin'i dinliyor, Troçki'yi dinliyor, önderler arasındaki tartışmalarda bulunuyor. Büyüleyici heyecan dalgası Nâzım'ı sarhoş ediyor. Moskova'da KUTV[1] mektebine giriyor. Burada dünyanın dörtköşesinden gelmiş gençlerle tanışıyor, mektepte de Marksizmin teorisini öğreniyor.

Böylece bir yandan okuduğu mektepte Marksizmin teorisiyle tanışıyor, bir yandan da hayatta Marksizmin uygulanmasını görüyor. Memlekette, hele o sırada, Moskova'da esen devrim havası ve heyecan dalgası Nâzım Hikmet'in yeni kişiliğini yaratmakta büyük bir etken oluyor. Bu etkenler altında Nâzım günden güne kendini buluyor, kişiliğinin olgunlaştığını görüyor ve yeni bir hayat görüşüne ulaşıyor. O zamana kadar kendisine bir şey söylemeyen olaylar şimdi onun için bambaşka bir anlam kazanıyor. Dünyayı, insanları ve eşyayı bu yeni açıdan görmeye başlıyor. Önünde geniş, yeni ufuklar açılmıştır. Artık Nâzım Hikmet, sadece heyecanlarıyla yaşayan, duygularıyla hareket eden o eski Nâzım değildir. Moskova bilgili, bilinçli, imanlı yeni bir Nâzım yaratmıştır. Yeni bir davanın adamı olmuştur. Tek kelimeyle Nâzım Hikmet devrim şairi olmuştur. Ve artık bundan sonra bütün hayatına hükmeden bu görüş, bu anlayış ve bu iman olacaktır.

Nâzım Hikmet'in sanat görüşü de değişmiştir. Yeni anlayışa göre, sanat soyut bir şey değildir. Şiir yazmış olmak için şiir yazılmaz, sanat yapmak için sanat yapılmaz, sanat

1. Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi. (Y.N.)

ancak bir amaca hizmet ederse değerlidir. Sanatçı kendi kabuğu içine kapanıp kendisi için yaşayamaz. İçinde yaşadığı topluma yararlı olmak, sanatını insanlar için, hayatı daha güzel, daha sevimli, daha yaşanır bir hale getirmek, sözün kısası, bir ideale hizmet etmek için kullanmak.

Nâzım, bu sanat görüşünü benimsemiş ve sanata yeni bir yön verme gereğini duymuştur. Hoş, Nâzım Hikmet hiçbir zaman soyut ve Doğu memleketler şairleri gibi, tamamıyla romantik şiir yazmamıştır. Çocukluğundan beri yazdığı şiirlerinde iyi kötü ya bir felsefe kırıntısı veya sosyal bir problem vardır. Fakat bunları o vakte kadar bilinçli bir halde yapmamıştır. Şimdi artık bunun bilincine varmıştır. Ve artık şiiri güzel söz söylemek sanatı olmaktan çıkmıştır. Onun için Nâzım'ın Moskova'da bulunduğu sürece ve ondan sonra yazdığı şiirler hep bu damgayı taşır.

Nâzım Hikmet bu yeni sanat anlayışı üstüne. 937'de *Her Ay* dergisinde Naci Sadullah'la yaptığı bir mülakatta görüşlerini şöyle anlatır:

> Sanat hakkındaki anlayıştan önce akla ilk önce şu soru gelir: Sanat sanat için midir, yoksa belli bir amaç için mi?
>
> Bence, bu soru ters sorulmuştur. Sorulması gereken soru şöyle olmalıdır: En geniş anlamıyla hangi sosyal koşullar altında ve bu sosyal koşulların hangi sınıfı, ferdi ve ruhi tezahürlerinde sanat sanat içindir iddiası ortaya atılır? Ve sanatçı bu iddianın peşinde koşar? Ve hangi sosyal sınıfı, ferdi ve ruhi koşullar ve nedenlerle sanatçı sanatını gayesi için bayrağa çeker? Sosyal çevresi ile, sosyal sınıfı ile çelişim içine düşen sanatçıda sanat sanat içindir görüşüne rastlarız. Aksi takdirde sanat gaye içindir, cemiyet içindir görüşü ileri atılır.
>
> Ben kendi sosyal sınıf muhitimle çelişim halinde değilim. Bundan dolayı da sanat sanat için değildir, diyorum. Bence sanat sanat için değildir, demek, sanatın kadrini azaltmak demek değildir. Tersine sanatı toplum içinde aktif bir müessese olarak anlamak, sanatçıyı insan ruhlarının mühendisi olarak görmek demektir.

Nâzım Hikmet, bu yeni sanat görüşünü çeşitli şekillerde ve çeşitli zamanlarda şiirleriyle de ifadeye çalışmıştır.

SAN'AT TELAKKİSİ

Bazan ben de gönül ahlarımı
çekerim birer birer
kan kırmızı yakut bir tespih gibi,
ve bu kızıl pırıltılı tespihin ipi
sırma saç tellerindendir...
Fakat
benim
şiirime ilham veren perimin
omuzlarında açılan kanat:
asma köprülerimin
demir putrellerindendir!..

Dinlenir,
dinlenmez değil
bülbülün güle karşı feryatları...
Fakat asıl
benim anladığım dil:
Bakır, demir, tahta, kemik ve kirişlerle çalınan
Bethoven'in sonatları...

Sen istediğin kadar
tozu dumana katar
sürebilirsin atını!..
Ben değişmem
en halüsüddem
arap atına;
saatte 110 kilometrelik sür'atini
demir raylarda koşan
demir beygirimin!..

İri şaşkın bir sinek gibi takılır bazan gözüm
odamın köşesindeki usta örümcek ağlarına...
Lakin asıl hayranım ben:
halikleri mavi gömlekli mimarlarım olan
77 katlı beton-arme dağlarına!
Erkek güzeli
"Biblos ilâhı genç Adonis"
köprü başında karşıma çıksa,
belki bakmadan geçerim de;
Filozofumun yuvarlak gözlüklü gözüne,
ve ateşçimin
dört köşeli terli bir güneş gibi yanan yüzüne
bakmadan geçemem!..

Ben
elektrikli tezgâhlarımda doldurulan
üçüncü nevi hazır cıgara içerim de,
isterse Samsunun olsun
tütünü kâğıda elimle sarıp içemem!..
Değişmedim
değişemem
Havvanın çırılçıplaklığına
meşin kasketli meşin ceketli karımı!..
Belki benim "tab'ı şairanem" yok?!
Neyleyim!
Toprak anamın çocuklarından çok
seviyorum:
kendi çocuklarımı!

AYAĞA KALKIN EFENDİLER

Behey! kaburgalarında ateş bir yürek yerine
idare lambası yanan adam!
Behey armut satar gibi
san'atı okkayla satan san'atkâr!
Ettiğin kâr

kalmıyacak yanma!
Soksan da kafanı dükkânına,
dükkânını yedi kat yerin dibine soksan;
yine ateşimiz seni
yağlı saçlarından tutuşturarak
bir türbe mumu gibi damla damla eritecek!
Çek elini san'atın yakasından
çek!
Çekiniz!
Bıyıkları pomadalı ahenginiz
süzüyor gözlerini hâlâ
"koyda çıplak yıkanan Leylâ"ya karşı!
Fakat bugün
ağzımızdaki ateş borularla
çalınıyor yeni san'atın marşı!
Yeter artık Yenicami tıraşı,
yeter!
Ayağa kalkın efendiler...

Bu şiirde Nâzım, eski şiir anlayışının sembolü olarak Yahya Kemal'e çatar.

Serbest şiir

Moskova'da Nâzım Hikmet'in sanatında biçim bakımından büyük bir değişikliğe sebep olan bir olay da şudur:

Nâzım, Moskova'ya gelinceye kadar hece vezniyle şiir yazardı. Serbest nazmı hiç denememişti. Moskova'ya ilk geldiği haftalarda bulundukları otelde hizmet eden iki genç kız kardeşle tanışır. Bunlar eski Rus aristokrasisinden kalma kızlardır. İyi kültürleri vardır, devrimi benimseyerek ailelerinden ayrılmış ve iş hayatına atılmışlardır. Bu kızlar bir gün Nâzım'a büyük Rus şairi Mayakovski'den söz ederler ve onun bir-iki şiirini okurlar. O günlerde Mayakovski'nin şiirleri herkesin ağzındadır. Fakat Nâzım Hikmet o zamana kadar Mayakovski'yi hiç işitmemiştir. Böyle bir devrimci Rus şairi

olduğundan haberi yoktur. O vakit çok sevilen ve bütün toplantılarda, mitinglerde alkışlarla kürsülere çıkarılan bu büyük şairi ilk defa bu Rus kızlarının ağzından işitmiştir:

Susunuz hatipler
Söz sizindir mavzer arkadaş

yani boş lafı bırakın, konuşma sırası mavzerindir, demek istiyor. Kızlar Mayakovski'nin bir başka şiirini okuyorlar:

Kimdir orada sağ adımını atan
Sol! Sol! Sol!

Nâzım, Rusça bilmediği için bu şiirleri anlamıyor. Kızlar, şiirleri tercüme ediyor. Ama Nâzım şiirin okunuş tarzına, ahengine ve temposuna vuruluyor. Bu şiir ona yeni bir ses, işitilmemiş bir ses gibi geliyor. Şiirde bu yenilik Nâzım'ın üzerinde derin izler bırakıyor. O andan itibaren kafası bu yeni ritim üzerinde işliyor. Araştırmalara girişiyor ve kendi kendine serbest nazmı buluyor.

O günlerde şöyle bir olaya tanık oluyor. Şevket Süreyya Aydemir bu olayı şöyle anlatıyor:

> 1921 yılında bir akşamdı. Moskova'da gürültülü bir meydandan geçiyorduk. Meydanın ortasında iki kamyon durdu. Birinin üstüne bir sinema perdesi çektiler, ötekinde makina işlemeye başladı. Ve perdede filmin adı göründü: *Açlar.*
>
> Meydandaki insan kalabalığı gittikçe arttı, kenetlendi, tramvaylar, arabalar geçemediler, kenarlarda kaldılar. Filmi seyretmeye başladık.
>
> Açlıktan yanan bir hava içinde Kuban, Don, Volga ovalarındaki şehirler birer birer boşalıyordu. Toprakları kuraklıktan çatlamış ve çatlakları anasının eteğine yapışmış mecalsiz çocukları habersizce yutacak kadar mezarlaşmış, uçsuz bucaksız stepler ortasında eğri büğrü kafileler sonu gelmez ufuklara doğru yürüyor, koşuyordu.

Gökyüzünün hain aydınlığı içinden baykuş kahkahaları geliyor. Beyaz kefenine sarılmış açlık ve ölüm iskeletinin tırpanı hiç durmadan işliyordu. Güneş, baykuş kahkahası ve ölüm tırpanı altında kaybolmuş gibi sürüklenen perişan kafileler ilerledikçe azaldı ve azaldıkça hazinleştiler. Öyle ki, Kuban, Don ve Volga ovalarının, açlıktan şehirlerini bırakan insan dalgalarından arta kalanlar göç etmek için koştukları nehir iskelelerine, demiryolu istasyonlarına eriştikleri zaman artık kendilerini sürü sürü akarsulara ve kara toprağa atacak kadar kudurmuş, çıldırmışlardı.

Bu manzara Nâzım Hikmet'e Moskova'ya gelirken tren istasyonlarında gördüğü açları hatırlatır ve bu etki altında ertesi gün arkadaşlarına ilk serbest nazımla yazdığı "Açların Gözbebekleri" şiirini getirir:

AÇLARIN GÖZBEBEKLERİ

Değil birkaç
değil beş on
otuz milyon **aç**
bizim!
Onlar
bizim!
Biz
onların!
Dalgalar
denizin!
Deniz
dalgaların!
Değil birkaç
değil beş on
30.000.000
30.000.000!

Açlar dizilmiş açlar!
Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız
sıska cılız
eğri büğrü dallarıyla
eğri büğrü ağaçlar!
Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız
açlar dizilmiş, açlar!
Bunlar!
yürüyen parçaları
o kurak
toprakların!
Kimi
kemik
dizlerine vurarak
yuvarlak
bir karın
taşıyor!
Kimi
deri... deri!
Yalnız
yaşıyor
gözleri!
Uzaktan
simsiyah sivriliği
nokta nokta uzayıp damara batan
kocaman başlı bir nalın çivisi gibi
deli gözbebekleri
gözbebekleri!
Hele bunlar
hele bunlarda öyle bir ağrı var ki,
bunlar
öyle bakarlar ki!

Ağrımız büyük!
büyük!
büyük!

Fakat
artık imanımıza inemez tokat!
Demirleşti bağrımız,
çünki ağrımız
30.000.000
deli gözbebekleri
gözbebekleri!

Ey
beni
ağzı açık
dinleyen adam!
Belki arkamdan bana
bu kalbini
haykırana
"kaçık"
diyen, adam!
Sen de eğer
ötekiler
gibi kazsan,
bir mânâ
koyamazsan
sözlerime
bak bari gözlerime;
bunlar:
Deli gözbebekleri
gözbebekleri!

Ve bu şiirden dört gün sonra da "Yalnayak" şiirini yazıyor. Bu iki şiir de serbest vezinde ilk denemeler olduğu halde birer şaheser sayılabilir. Her ikisini de o derece ustaca işlemiştir. Bundan sonra da Nâzım artık hece vezniyle şiir yazmamıştır.

Mayakovski'nin tesiri

Bazıları Nâzım Hikmet'in meşhur Sovyet şairi Mayakovski'nin etkisi altında kaldığını söyler. Ve serbest nazmını ondan aldığını iddia ederler. Nâzım Hikmet bu iddiayı şiddetle reddederdi. Zaten yukarıda anlattığımız olay da Nâzım'ın Mayakovski'nin etkisi altında kalmadığını gösterir. Tanımadığı, okumadığı, dilini bilmediği bir şairin nasıl etkisi altında kalabilir Nâzım? Nâzım Hikmet'in serbest nazmı buluşu kendi dehasının eseridir. Nâzım Hikmet'e göre şekli muhteva tayin eder. Nâzım devrimci şiirler yazmaya başladıktan sonra hece vezninin buna yetmediğine inanır ve yeni şiirleri için yeni şekil arar. Bu araştırma sonunda serbest nazıma varmıştır.

Nâzım Hikmet, Mayakovski'nin etkisi altında kaldığı iddiasına karşı *Hafta* dergisinde yayımlanan bir mülakatında şu cevabı vermiştir:

> Hece veznini burakıp vezinsiz yazı yazmaya başlamanın ilk verimi "Açların Gözbebekleri"dir. Ben bu yazıyı yazdığını zaman Rusça bilmezdim. Mayakovski'nin adını bile duymamıştım. Nerden bilelim diyecekler. Tanıklarla ispat ederim. Mayakovski bir tür Rus aruzunun bir çeşit son haddine erdirilmiş istitratlı tarzıyla yazar. Hani Hamid'in "Mevki Viyana" diye başlayan bir yazısı vardır. İşte aşağı yukarı onun gibi... Oysa benim yazılarımda böyle belli bir veznin son haddine vardırılmış istitratlı tekniği yoktur. Ahengi ve vezni anlayış bakımından aramızda hiçbir benzerlik olmayan Mayakovski ile muhteva bakımından da ayrılırız. O her şeyden önce ve her şeye rağmen ferdiyetçidir, ben değilim.

Nâzım Hikmet Bursa Hapishanesi'nden 941'de Kemal Tahir'e gönderdiği bir mektupta der ki:

> Sana bir itirafta bulunayım. Aramızda kalsın. Mayakovski ile yeni tanışıyorum. Yani kendi ağzından vaktiyle dinlediğim

bir-iki şiiri müstesna, basılmış şiirlerini ilk defa okuyorum. Sanat meseleleri hakkında görüşleri ise, seni esefle temin ederim ki, ilk defa manzurum oluyor. Fakat aynı şartların aynı düşünceleri yaratması kaidesi kaba hattında burada da tahakkuk etti. Yani benim vaktiyle Mayakovski'den habersiz, sonraları çok defa utancımdan Mayakovsk'yi eserleriyle tanıdığımı söylemiş olmama bakma. Mayakovski ile aynı işi yapmışız. Tabii o birçok hususlarda bu işi benden iyi yapmış. Fakat tevazua lüzum yok, çok az da olsa, bazı hususlarda da ben daha iyisini yapmışım. Bu böyle... Bunu ilk ve son defa galiba yalnız sana söylüyorum.

Serbest nazım hakkında görüşünüyse Nâzım Hikmet 929'da *Resimli Ay* dergisinde çıkan bir yazısında şöyle anlatır:

Şiirle nesri, hikâyeyi, romanı, tiyatro vesaireyi ayıran şey, birisinin vezinli ve kafiyeli olması, ötekilerin vezinsiz ve kafiyesiz olması değildir. Bence vezinli ve kafiyeli yazılar vardır ki, şiirle hiçbir ilgisi yoktur. Şiir, roman, hikâye vesaire gibi edebiyat kollarını birbirinden nisbi olarak ayıran şey, şekilden ziyade muhteva, hava, derinlik, mikyas farkı, velhasıl (fikir ve his) sahasında gördükleri iştir. Aynı hadiseyi şiir, hikâye, roman, tiyatro ve sinema senaryosu başka başka mikyaslarda, hava ve derinliklerde verirler. Aradaki ayrılık burdan gelir.

Muayyen içtimai dönem ve iktisadi ortamlardaki şiir şekli olan aruz ve hece vezinleri ve kafiye sistemleri, içtimai dönemin gelişmesi ve ekonomik ortamların değişmesiyle yıkılmaya başladılar. Bu yıkılış, ilk önceleri bizzat eski şekillerin içinde oldu. Mısralar, teknik bakımdan mısra olarak kaldıkları halde, içlerindeki muhteva akış bakımından parçalandı. Aruzda Tevfik Fikret'in, hecede Faruk Nafiz'in şiirleri bunun en güzel şahididir. Ve bundan dolayıdır ki, Fikret'in şiirlerinde yazılışla okunuş arasında bir ayrılık vardır.

Yeni serbest şiir, yazılışla okunuş arasındaki ayrılığı kaldırdı. Bundan başka şehrin şiiri olan yeni şiirin terkibi ve tekniği daha mürekkep oldu. Köylü ve çoban iktisadiyatının sesleri yerine, şehrin muazzam senfonisi geldi.

Moskova'daki hayatı

Nâzım'ın Moskova'daki hayatı ikiye ayrılabilir. Bir taraftan Kutv Üniversitesi'nde tahsiline devam ederken bir taraftan da dış hayat içinde yuvarlanmaktadır.

Üniversite hayatı onun için yeni bir şeydir. Dünyanın her tarafından gelmiş gençler arasındadır. Yeni bir dünya görüşü öğrenmektedir. Bütün bunlar onun hayat ve sanatı üzerinde derin izler bırakmaktadır. Nâzım o zamanki hayatını "19 Yaşım" başlıklı şiirinde anlatır:

19 YAŞIM

Benim ilk çocuğum, ilk hocam, ilk yoldaşım,
19 yaşım,
Sana anam gibi hürmet ediyorum,
edeceğim.
Senin ilk arşınladığın yoldan gidiyorum
gideceğim.
Benim ilk çocuğum, ilk hocam, ilk yoldaşım
19 yaşım...

Çok uzaklarda yuvarlanıyor başım.
Oturuyor 19 yaşım
yatağımın başucunda
Ellerim avucunda
bana diyor ki:
"– Kafamızda getirelim geri
o delikanlı günleri cancağızım,
o dehşetli güzel günleri...

.....
Köpüklü şahlanışların dönüm yeri...
Dünyanın altıda biri:
kan içinde doğuran

ana...
İstasyondan istasyona
yalnayak
tankları kovalıyarak
açlıkla yarış...
Şarklıların boyu kilometre kilometre
ölümün boyu bir karış...
Kafkas:
güneş
Sibirya:
kar...
Seslenebildiğiniz kadar
ses-
-lenin...
24 saatte 24 saat Lenin,
24 saat Marks
24 saat Engels,
yüz dirhem kara ekmek,
20 ton kitap
ve 20 dakika şey!
Ne günlerdi heheheeeeey
onlar, ne günlerdi ahbap!..."

Çok uzaklarda yuvarlanıyor başım.
Duruyor karanlıkta 19 yaşım.
Lambayı yakıyorum,
ona hayretle,
muhabbetle,
hürmetle
ve daha bilmem neyle bakıyorum.
BAKIŞIYORUZ...
Yılların arkasında çırptı kanadını
"Strasnoy Ploşçat"ın saat kulesi.
Yaşıyor herhangi bir 24 saatini

Vatandaş kavgasının darülfünun talebesi:

Balık çorbası, tüfek talimi, tiyatro, balet,
KİTAP...
Patates kamyonu başında süngü tak bekle nöbet.
KİTAP, KİTAP.
Madde, şuur, istismar, fazlakıymet,
KİTAP... KİTAP... KİTAP...
Manikür:
hayır,
diş fırçası:
evet.
KİTAP... K İ T A P... KİTAP...
Bu ne 24 saat,
bu ne 24 saattir ahbap!!
Aşk:
yoldaş.

Profesör:
yoldaş.
Zenci
Coni,
Alman
Telman
Çinli
Li,
ve 19 yaşım
yoldaş da, yoldaş da, yoldaş da,
yoldaşım...
Yılların arkasından yuvarlanıyor başım
başım yuvarlanıyor.
Uzun saçlarından tutuştu yıllar
yıllar yanıyor,
yanıyor da yanıyor...
Oku
yaz
boz
bağır

çağır!
Bütün kuvvetinle nefes al...
Kafanda
kalbinde
etinde
iskeletinde ihtilâl...
İhtilâl:
gündüz-gece...
Gece ormanda çam dalları yakarak,
bembeyaz
yusyuvarlak
aya bakarak,
hep bir ağızdan şarkılar söyleniyor...
Ve bu anda
kuvvetli dinç
bir ağrıdan gelen deli bir sevinç
sıçrar atlar köpüklenir çatlar
kafanda...
Haaaaaayda,
beyaz orduları dumanlı ufuklar gibi önüne katan
bir kızıl suvarisin,
bir kızıl suvariyim,
bir kızıl suvariyiz,
bir kızıl...

Geçti dokuz yıl,
ey benim 19 yaşım,
ormanda çam dalları yaktığımız
hep bir ağızdan şarkılar söyleyerek
aya baktığımız
gecelerin üstünden...
Ben
yine söylüyorum aynı şarkıları.
Döndürmedi rüzgâr beni havada yaprağa,
ben kattım önüme rüzgârı...
Ve sen ki en yıkılmazları yıkabilirsin,

gözüme bakabilir elimi sıkabilirsin...
Ve sen ki...
Sen,
benim ilk çocuğum, ilk hocam, ilk yoldaşım
19 yaşım

Nâzım üniversitede öğrendiği Marksist teoriyi şiirleriyle ifadeye bile kalkmıştır. "Berkley" şiiri bunun en güzel örneğidir.

Nâzım bu şiirinde ders verir gibi diyalektik materyalizmi anlatmaya çalışır. Sonraları kendi bile bu şiiri hatırladıkça güler, "Böyle konularda şiir konusu olur mu?" diye kendi kendiyle alay ederdi. Bununla beraber bu kadar kuru bir konuyu bu kadar ustalıkla işlemek ancak Nâzım gibi kuvvetli bir şairin yapabileceği bir iştir.

Üniversite dışında hayat devrim heyecanıyla kaynayıp çalkalanıyordu. O sıralarda Moskova'da heyecanlı toplantılar oluyor, mitingler yapılıyor, halkı sürükleyecek nutuklar söyleniyordu. Bu toplantıların çoğunda Mayakovski kürsüye çıkar, şiirler okur, alkışlanırdı. Devrim önderleri kapalı veya açık toplantılarda nutuklar söylerdi. Nâzım bütün bu toplantı ve mitinglere karışmaya çalışır, kitleyle beraber yaşardı. Mayakovski'yle tanıştıktan sonra o da toplantılarda şiir okumaya başlamıştı. Mayakovski kürsüden inince Nâzım'ın kolundan tutup onu kürsüye çıkartır, şiir okumaya teşvik ederdi. Nâzım Rusça bilmediği için kürsüye çıkmak istemezdi. Fakat Mayakovski onu zorlardı. Nâzım bu ihtiyaçla halkın anlamasını sağlayacak heyecan verici şiirler yazmaya başlamıştı. Bunlardan birkaç örnek:

Hari, hari,
hurra, hurra,
hurra! Geçti bize
diktatura!..

Bir başkası:

MAKİNALAŞMAK

trrrrum
trrrrum,
trrrrum!
trak tiki tak!
Makinalaşmak
istiyorum!

Beynimden etimden iskeletimden
geliyor bu!
Her dinamoyu
altıma almak için
çıldırıyorum!
Tükrüklü dilim bakır telleri yalıyor,
damarlarımda kovalıyor
oto-direzinler lokomotifleri!
trrrrum,
trrrrum,
trrrrum!
trak tiki tak
Makinalaşmak
istiyorum!
Mutlak buna bir çare bulacağım
ve ben ancak bahtiyar olacağım
karnıma bir türbin oturtup
kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!

trrrrum,
trrrrum,
trrrrum!
trak tiki tak
Makinalaşmak
istiyorum!

Bu şiirde Nâzım Hikmet, makina seslerini taklit eden sözlerle kitlenin anlayabileceği tarzda yazmıştır. Aynı zamanda sosyalist devrimden getirdiği makinalaşmak fikrinin de bir ifadesidir.

Bir üçüncü örnek:

Kızıl Meydan'a doğru ilerliyoruz, önümüz, arkamız insanlar, bayraklar, şiarlar, resimler, türküler. Bizim grup (yani Moskova'daki Türkler) Bir Mayıs marşını söylüyoruz:

Bir Mayıs, Mayıs bir
Geliyor, amele çocukları
İtiyor iki yana apartmanları
Behey vatman çiğneneceksin
Sağa sola sap, rap rap rap...

Nâzım Hikmet yine meydanlarda yığınlara hitap eden nutuk niteliğinde şiirler yazmaya başlar. Bu şiirlerin çoğunda "Hey... Behey..." gibi hitabet unsurları kullanır.

ORKESTRA

Bana bak!
Hey!
Avanak!
Elinden o zırıltıyı bıraksana!
Sana,
Üç telinde üç sıska bülbül öten
üç telli saz
yaramaz!
Bana bak!
Hey!
Avanak!
Üç telinde üç sıska bülbül öten
üç telli saz
dağlarla dalgalarla kitleleri
ileri

atlatamaz!
Üç telli saz
yatağını değiştirmek istiyen
nehirlerde:
köylerden, şehirlerden
aldığı hızla,
milyonlarla ağzı
bir tek
ağızla
güldüremez!
Ağlatamaz!
hey!
hey!
Üç telli sazın
üç telinde öten üç sıska bülbül öldü acından.
Onu attım
köşeye!
hey!
hey!
Üç telli sazın
ağacından
deli tiryakilere
içi afyon lüleli
bir çubuk
yaptılar!
Hey!
Hey!
Dağlarla dalgalarla, dağ gibi dalgalarla, dalga gibi
dağ-lar-la
başladı orkestıram!
Hey!
Hey!
Ağır sesli çekiçler
sağır
örslerin kulağına
Hay-kır-dı!

Sabanlar güleşiyor tarlalarla,
tarlalarla!
Coştu çalgıcı başı,
esiyor orkestıram
dağlarla dalgalarla, dağ gibi dalgalarla, dalga gibi
dağ-lar-la.

Tabii bu şiirlerde propaganda dozu sanat dozundan üstündür. İstanbul'a ilk döndüğü zamanlar şiirlerini böyle geniş yığınlara hitap eden meydan hatibi gibi, okumaya başlayınca, bu biçim şiire alışmamış olanları şaşırtmıştı. Hatta büyük Osmanlı şairi Yahya Kemal, "Nâzım Hikmet şiir değil, nutuk yazıyor," demişti! Fakat sonraları Nâzım da bu biçimi bıraktı; normal, ritmi kuvvetli şiirler yazmaya devam etti.

Bu şiirde Nâzım Hikmet, yalnız biçim ve teknikte değil, muhtevada da terutazedir. Ruhlara afyon gibi etki yapan eski monoton musiki yerine, milletin heyecan ve duygularını anlatan hareketli bir musiki istiyor. Ve bunu şiir halinde anlatırken hareketli musikinin temposunu da birlikle veriyor. Böylece iki musiki arasındaki ayrılığı da belirtmiş oluyor. Muhtevayla şekli nasıl ustalıkla birleştiriyor.

Şimdi de Nâzım Hikmet'in Moskova'da 922-924 yıllarında yazmış olduğu şiirlerden örnek verelim. Bu şiirler Moskova'da o günün havasını, heyecanını ve kavgasını zengin renkler ve seslerle verir:

RODOS HEYKELİ

Ayağına 45 numro Amerikan kundurası geçirmiş
bir RODOS HEYKELİ gibiyim!

Sigorta şirketleri
sigortalıyor beni 101 seneye.
Herkes
gözlerinin bebeğine sığmıyan vücudumu
yekpare mermer sanıyor.

Halbuki ben
dev gövdemin
kof bir alçı kalıp olduğunu biliyorum.
Biliyorum,
hesabettim:
sayısı 10 lar evini doldurmayan senelerden sonra
geniş göğsüm
çatlıyacak.
Kafamda bunun yalnız bir ağrısı var,
o da şu:
Buradan
oraya
gitmek için
asma köprü kuranlara,
daha ben
cüsseme yaraşan putrelleri götürmedim!
Zaman az!
Geniş göğsüm
çatlıyacak!
45 numro Amerikan kunduralarımla
dekametroluk adımlar alsam da kâfi değil.
Koşmak lâzım
Olimpiyat yarışlarında gibi koşmak,
K O O O O O O Ş-MAK!!

Nâzım Hikmet Moskova'da bulunduğu yıllarda devrim önderlerinden birçoğunu tanımak, birçoğunu toplantılarda dinlemek, kimi önderlerle yakından tanışmak imkânını bulmuştu. İlk günlerde Troçki'ye hayran olmuştu. Fakat herkesten çok Lenin'i sevmişti. Onun zekâsına, dehasına, inanç kuvvetine ve önderlik vasıflarına bayılmıştı. Özellikle Lenin'in hoşgörürlüğünü pek beğenmişti. O vakit birbirinden kuvvetli devrim önderleriyle karşılaşan Nâzım, hepsini dinliyor ve hepsini mantıkıyla, inandırıcı düşünceleriyle yeniyordu. Lenin'e bu sevgisi ve bu hayranlığı bütün ömrü boyunca sürdü.

Lenin'in ölümü onu derinden sarsmıştı. Devrim en büyük önderini kaybediyordu. Nâzım Hikmet, Lenin'in ölümünün yığınlar arasında yarattığı derin keder ve üzüntüyü gözleriyle görmüş, onlarla beraber yaşamıştı. O sahneyi şöyle anlatır:

> Şanuvar Sineması'nın oraya geldik. Kocaman, yüksek tahta avlu kapıları birdenbire açıldı. Yanımızda mı, önümüzde mi, karşımızda mı fark etmedim. Kamyonlar, adamlar fırladı avlu kapısından. Ve bir feryat işittim. Herhalde bağıran birçok insandı o anda. Ama, bana bir tek insan feryat ediyormuş gibi geldi. Işıklı, telaşlı, upuzun caddeden, geceden ve soğuktan güçlü bir tek insan feryat etti. Lenin öldü. Sonra ne oldu? Avlu kapısından caddeye fırlayanların ellerindeki gazeteler kapışıldı. Önümde bir tramvay durdu. Bir anda boşaldı. Bütün tramvaylar durdu. Hepsi boş. Hiçbir şey işitmiyorum. İhtiyar bir adam ağlıyor, kalpağını çıkarmış, göğsüne bastırmış ağlıyor. Kızaklar durdu, kızaklar bomboş. Sinemalar boşaldı, içerde yangın çıkmış gibi dışarı fırlıyor kalabalık. Lokantalar da öyle. Evler de. Bir vatman tramvayın basamağına oturmuş ağlıyor. Demin gördüğümüz al yanaklı kız ağlıyor. Biri düştü yere. Biri daha. Kucaklaşıp birbirinin omzunda ağlayanları görüyorum. Biri kolumdan çekti. Dönüp baktım. Bumburuşuk bir kocakarı kolumdan çekiyor. Dişsiz ağzıyla bir şeyler söylüyor. Anlamıyorum. Eğildim, altı-yedi yaşlarında bir kız çocuğu sesi:
>
> "Lenin mi öldü?" Başımı sallıyorum, haç çıkaracağını sanıyorum ama çıkaramıyor, kolumu bırakıyor:
>
> "Yazık oldu bize," diyor. "Yazık oldu bize..." Ve kulağıma sağdan soldan, önden arkadan ağlamalar geliyor.[1]

1. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim.* (Y.N.)

Dünya İhtilali ve Almanya

Devrimin ilk yıllarında Sovyet önderleri iki gruba ayrılmıştı. Bir kısmı Avrupa görmüş, Avrupa'da yaşamış, dünya komünist partilerinin önderleriyle tanışmış kimselerdi. Bunlar komünizmin yalnız bir memleketle kurulamayacağına inanırdı. Onun için dünya ihtilalinin yapılmasından yanaydılar. Dünya ihtilali de ancak Almanya'da başlayabilirdi. Harp sonrası Almanya'da kuvvetli bir spartakist hareket doğmuştu. Bunlar Almanya'da komünizmi kuracaktı. Ordan da dünya komünizmi patlak verecekti. Dünya ihtilaline inanan bazı Sovyet önderleri de bunu adeta gün meselesiymiş gibi bekliyor, ötede beride verdikleri demeçlerde hep Almanya ihtilalinin patlamak üzere olduğunu söylüyorlardı. Bu ihtilal havası içinde bir ara Nâzım Hikmet de buna inanmış, bu dalgaya kapılmıştı. Almanya'da ihtilal olunca dünya ihtilali artık kaçınılmaz bir zorunluk kazanacaktı. Ondan sonra:

> Tek aç insan kalmayacak. Tek işsiz yok. Okuma yazma bilmeyen de yok. Senden korku, benden korku da yok, çalış istediğin kadar. Ye, iç, oku, yaz, keyfine bak istediğin kadar. Hay anasının... Olacak bu iş. Yalnız tez olsa. Tabii tam şeklini biz göremeyiz ama, dünya devrimini görürüz ya, o da yeter. Alman proletaryasının bir "Ya Allah" demesini bekliyor ya herkes?[1]

İşte bu etkiyle o vakitler Nâzım, Almanya'da beklenen devrim üstüne şu şiiri yazmıştı:

1923 ALMANYA İNKILABINI BEKLERKEN

Bırak be!
Kaç kilometre olursa olsun.
"Unter den Linden" caddesiyle Kremlin'in arası!
Biliyorum ben,

1. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim.* (Y.N.)

Berlin'in üstünden geçen
sivrisineğin bile fırkasını!
O kadar yakınım ki oraya
gözbebeklerimin içinde yağma ediyor
işsiz ameleler fırınları.
Elimi uzatsam geçecek avucuma
sosyal-demokratların domuz burunları!..
O kadar yakınız ki oraya
kim girerse araya
çizmelerimizle altı aylık çocuk kafası gibi ezeceğiz!!

Doyurmak için Almanya'nın açlarını
biz burada buğday çuvallarını alırken askere
gösterenler var bize
faşistlerin çark-ı felek haçlarını!
Behey Abullabut!
Sen onu unut!
Geçti 1849 seneleri!
Yokuş tırmanmıyoruz, inişten iniyoruz;
Yarış otomobillerine bindi hadisat!
Ajanslar daha dizilmeden oluyor bayat!
Aksiyon, reaksiyon, reaksiyon, aksiyon!
Mutlaka!
Mutlaka!
Yumurtasını kıran bir civciv gibi parçalayacak
istihsal aletleri tevzi çerçevesini!..

Bu hayal gerçekleşmedi. Ama o vakit heyecanı Nâzım'ı sürükledi. İşte Nâzım Hikmet bu çeşitli akımlar, kuvvetli etkiler ve heyecanlı olaylar içinde büyük devrim dalgaları arasında yetişti, olgunlaştı ve yeni bir kişilik kazandı. 1924'te artık memlekete dönmek ihtiyacını duymaya başladı. Moskova'da birçok şey öğrenmişti, birçok malzeme toplamıştı, memlekete dönüp çalışmak, öğrendiklerini memlekette uygulamak, yığınlara seslenmek, işçileri uyarmak gerektiği düşüncesindeydi. Bunun için de artık Moskova'da vakit yitirmeyerek memlekete dönmeliydi.

Memlekete dönüş

Bir gün üç arkadaş; Nâzım Hikmet, Vâlâ Nureddin ve Şevket Süreyya Aydemir oturup bu işi konuşuyor, artık memlekete dönmek gerektiğinde birleşiyorlar. Memlekete dönmelidirler.

Nâzım Hikmet sabırsızlanıyor.

Oradakiler
bekliyor beni
oraya tez dönmeliyim

diyor. Ve "Veda" başlıklı şiirle dört yıldır yaşadığı şehre ve arkadaşlarına veda edip yola çıkıyor.

Memlekete dönünce ilerici aydınların *Aydınlık* adında bir dergi etrafında toplanarak çalıştığını öğreniyor. Dergide yazı yazanların çoğu İnebolu'da rastladığı spartakistlerdi. Bunlar arasında Moskova'da beraber bulunduğu ve "hocam" diye saygı ve sevgi duyduğu Ahmet Cevat da vardı. Partinin önderi Doktor Şefik Hüsnü, Sadreddin Celal de bu dergide çalışıyordu. Nâzım Hikmet sonraları "Aydınlık" ve "Aydınlıkçılar"ı şu şiirlerle anlatır:

"AYDINLIK"

Aydın Aydınlık Ay-dın-lık!..
Aydın aydınlığım benim
Gökte ay gibi değil!
Gökte yay gibi gerilen ay gibi aydınlatmıyorum tepeden
Toprakta sınıfların kavgasını!
Bağlıyım ben:
Çamurlu, kanlı, kara
Topraklara!
Ben o topraktaki kavgadan doğdum,
İçindeyim o kavganın,
İçinden aydınlatıyorum ben o kavgayı:

Biz görelim,
Onlar
Kör olsunlar
diye!..
Evet onlar,
On-lar
Kof çınarlar gibi karanlıklarda sallanıp yıkılırken,
Ateş aydınlığımın altına koyarak,
Oyarak
Gözbebeklerinin deliğini,
Aydınlatıyorum
Köklerine saplanan baltamızın çeliğini!
Aydın Aydınlık Ay-dın-lık!..

AYDINLIKÇILAR

Şu!
Şu da!
Şurdaki de!..
Şurdaki işçilerin hepsi!
Şunların yarısı!
Şu ateşçinin kendi, kızı, karısı!..
Şu şimendiferci, şu vatman!
Şu patronunu selamlayan ustabaşı değil!..
Ötekisi!..
Şu bol paçaları dalgalı iki gemicinin ikisi!..
Şu iğneden
Parmaklarıyla dikiş diken
Kadınlar!..
Şu taşlı yolları çarıklarına dolayan,
Dağlardan
dağlara
güneşi kovalayan
Köylü ırgat!..
Şu Marks'ın kafası,
Lenin'in gözüyle yazan muharrir!..

Sonra bu şiiri söyleyen şair!..
Bütün bunların
şunların
onların
hepsi...
Hepsinin alnında orak çekiçeten tacı!
Hepsi Aydınlık'çılardan
Hepsi Aydınlıkçı!..

Nâzım Hikmet, hemen kolları sıvıyor ve birbirinden güzel ve üstün şiirler yazmaya başlıyor. O vakitki çalışmaları üstüne bir fikir vermiş olmak için o dönemde yazdığı ve bazılarını *Aydınlık* dergisinde yayımladığı şiirlerinden bazı örnekler vereyim. Bunların başında Nâzım'ın en güzel ve en kuvvetli devrimci şiirlerinden biri sayılan "Güneşi İçenlerin Türküsü" gelir. Özü, biçimi, söylenişi bakımından taptaze ve yepyeni olan bu şiiri beraber okuyalım:

GÜNEŞİ İÇENLERİN TÜRKÜSÜ

Bu bir türkü: -
toprak çanaklarda
güneşi içenlerin türküsü!
Bu bir örgü; -
alev bir saç örgüsü!
kıvranıyor;
kanlı, kızıl bir meş'ale gibi yanıyor
esmer alınlarında
bakır ayakları çıplak kahramanların!
Ben de gördüm o kahramanları,
ben de sardım o örgüyü,
ben de onlarla
güneşe giden
köprüden
geçtim!
Ben de içtim toprak çanaklarda güneşi.
Ben de söyledim o türküyü!

Yüreğimiz topraktan aldı hızını;
altın yeleli arslanların ağzını
yırtarak
gerindik!
Sıçradık;
şimşekli rüzgâra bindik!
Kayalardan
kayalarla kopan kartallar
çırpıyor ışıkta yaldızlanan kanatlarını.
Alev bilekli süvariler kamçılıyor
şaha kalkan atlarını!

Akın var
güneşe akın!
Güneşi zaptedeceğiz
güneşin zaptı yakın!

Düşmesin bizimle yola:
evinde ağlayanların
göz yaşlarını
boynunda ağır bir
zincir
gibi taşıyanlar!
Bıraksın peşimizi
kendi yüreğinin kabuğunda yaşayanlar!

İşte:
şu güneşten
düşen
ateşte
milyonlarla kırmızı yürek yanıyor!
Sen de çıkar
göğsünün kafesinden yüreğini;
şu güneşten
düşen
ateşe fırlat;
yüreğini yüreklerimizin yanına at!

Akın var
güneşe akın!
Güneşi zaaptedeceğiz
güneşin zaptı yakın!

Biz topraktan, ateşten, sudan, demirden doğduk!
Güneşi emziriyor çocuklarımıza karımız,
toprak kokuyor bakır sakallarımız!
Neş'emiz sıcak,
kan kadar sıcak,
delikanlıların rüyalarında yanan
o "an"
kadar sıcak!
Merdivenlerimizin çengelini yıldızlara asarak,
ölülerimizin başlarına basarak
yükseliyoruz
güneşe doğru!
Ölenler
döğüşerek öldüler;
güneşe gömüldüler.
Vaktimiz yok onların matemini tutmaya!

Akın var
güneşe akın!
Güneşi zaaaptedeceğiz
güneşin zaptı yakın!

Üzümleri kan damlalı kırmızı bağlar tütüyor!
Kalın tuğla bacalar
kıvranarak
ötüyor!
Haykırdı en önde giden,
emreden!
Bu ses!
Bu sesin kuvveti
bu kuvvet,

yaralı aç kurtların gözlerine perde
vuran,
onları oldukları yerde
durduran
kuvvet!
Emret ki ölelim
emret!
Güneşi içiyoruz sesinde!
Coşuyoruz
coşuyor!..
Yangınlı ufukların dumanlı perdesinde
mızrakları göğü yırtan atlılar koşuyor!

Akın var
güneşe akın!
Güneşi zaaaaptedeceğiz
güneşin zaptı yakın!

Toprak bakır
gök bakır.

Haykır güneşi içenlerin türküsünü,
Hay-kır
Haykıralım!

Sonra, devrimi bir yanardağın patlamasına benzettiği şiiri:

YANARDAĞ

Kesildi yanardağın şahdamarı!
Kara toprak altındaki ağlamaları:-
fışkırıyor, haykıran
kan
rüzgârı şeklinde!

İsyanı dinleyiniz yanardağın ağzından!

Boğazından: –
güneşleri
kırmızı balonlar gibi fırlatıyor dumanlara!
Bir alev su halini vermiş ummanlara:
yanardağın
yanan gönül
kızıllığı!..
Varsın otursun, istiyenler dört duvardan evinde!
Kartal kayalardan seyredelim biz
kanayan gönüllerin
göğe vuran rengini!
Etimizi saran yünü parçalayarak
çırılçıplak
yıkanalım çelik çubuklar gibi yanardağın alevinde!
Yıkanalım!
Yanalım!

Bir başka biçim, bir başka ifade yoluyla bir devrim şiiri daha:

YANGIN

Gece siyah, yol siyah,
ev beyaz, bembeyaz
fener sarı!
Siyah, beyaz, sarı!

Sonra bu renkler değişiyor:

Bir an içinde:
Gece kızıl, yer kızıl
ev kızıl, fener kızıl
kızıl, kızıl, kızıl!..

Yani bir an içinde devrim gerçekleşiveriyor.

Nâzım'ın o vakit yazdığı şiirlerde üzerinde en çok durduğu konu devrim ve emperyalizm düşmanlığıdır. Doğu ile Batı'nın kavgasını, sömürülen milletlerin isyanını, emperyalistlerin halkları sömürüşünü şiirlerinde ön plana alıyor ve özellikle Türkiye'deki antiemperyalist hareketi çok canlı olarak veriyor. Esir Doğu'nun kurtuluş türküsünü ilk defa o söylüyor. Batı emperyalizminin Doğu'da ve özellikle Türkiye'de bir temsilcisi olan Piyer Loti'ye yazdığı şiir bunlardan biri ve belki de en kuvvetlisidir.

Piyer Loti, o vakitler Türk dostu geçinen eski bir deniz subayıdır. Harp gemisiyle İstanbul'a gelmiş, burada kaldığı süre içinde bir Türk kızını sevmiş, sonra *Aziyade* adı altında yazdığı bir romanla bu sevgi hayatını anlatmaya çalışmıştır. Osmanlı yazarları da onu bir Osmanlı dostu diye övüp durmuşlardır. Piyer Loti'nin bir emperyalist ajanı olarak gerçek niteliğini ilk defa Nâzım bu şiiriyle ortaya dökmüştür: Piyer Loti Türk'ün bir dostu değil, Türk'ü zavallı, ezilmeye ve köleliğe mahkûm bir millet olarak görür. Nâzım Hikmet onu emperyalizmin bir temsilcisi olarak alır ve o vesileyle Türk halkının emperyalizme karşı isyanını bağırır.

PİYER LOTİ

"Esrar!
Tevekkül!
Kısmet!
Kafes, han, kervan,
şadırvan!
Gümüş tepsilerde rakseden sultan!
Mihrace, padişah,
bin bir yaşında bir şah.
Minarelerden sallanıyor sedef nalınlar,
burunları kınalı kadınlar
ayaklarıyla gergef dokuyor.
Rüzgârlarda yeşil sakallı imamlar ezan okuyor!"

İşte frenk şairinin gördüğü şark!
İşte
dakikada 1.000.000 basılan
kitapların
şarkı!
Lâkin
ne dün,
ne bugün
ne yarın
böyle bir şark
yoktu,
olmayacak!
Şark
üstünde çıplak
esirlerin
aç geberdiği toprak!
Şarklıdan başka herkesin
orta malı olan memleket!
Açlığın kıtlıktan öldüğü diyar!
Ağzına kadar
buğdayla dolu ambar!
Avrupanın ambarı!

Asya!
Amerikan dretnotlarının tel direklerine senin
Çinlilerin
uzun saçlarından
sarı mumlar gibi asıyorlar kendilerini!
Himalayanın
en yüksek,
en dik,
en karlı tepesinde
Britanya zabitleri cazbant çaldırıyorlar,
kara tırnaklı ayaklarını daldırıyorlar
Paryaların
beyaz dişli ölülerini attığı Ganja!
Anadolu baştan başa

Armistrongun
talim meydanı oldu!
Asyanın bağrı doldu!
Şark,
yutmıyacak
artık!
Bıktık be bıktık!
İçinizden biri
can verebilse bile
açlıktan ölmüş öküzümüze,
burjuvaysa eğer
gözükmesin gözümüze.
Hattâ sen,
Sen *Piyer Loti!*
Sarı muşamba derilerimizden,
birbirimize
geçen
tifüsün biti
senden daha yakındır bize
Fransız zabiti!
Fransız zabiti sen,
o üzüm gözlü Aziyadeyi,
bir orospudan
daha çabuk unuttun!
Kalbimize diktiğin
Azadenin taşını
bir tahta hedef gibi topa tuttun!
Bilmiyenler
bilsin:
sen bir şarlatandan başka bir şey değilsin!
Şarlatan!..
Çürük Fransız kumaşlarını
yüzde beş yüz ihtikârla şarka satan:
Piyer Loti!
Ne domuz bir burjuvaymışsın meğer!
Maddeden ayrı ruha inansaydım eğer,

Şarkın kurtulduğu gün
senin ruhunu
köprü başında çarmıha gerer
karşısında cıgara içerdim!
Ben elimi size verdim,
Size verdik biz elimizi
kucaklayın bizi
Avrupanın sarıkülotları!
Sürelim yan yana bindiğimiz al atları!
Menzil yakın.
bakın,
kurtuluş günü artık sayılı.
Önümüzde şarkın kurtuluş yılı
bize kanlı mendilini sallıyor.
Al atlarımız emperyalizmin göbeğini nallıyor.

Fakat birbirinden güzel şiirlerini, o zaman emperyalizme karşı savaşını kazanmış olan Türkiye'de bile yayımlayamıyordu. Yazdıklarının çoğu elinde kalıyordu. Çünkü o sırada CHP' nin istibdadı hüküm sürüyordu. 1925'te Şeyh Said İsyanı adı verilen bir Kürt isyanı patlak vermişti. İngiliz emperyalizmi tarafından kışkırtılan isyanı bastırmak için İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Bu vesileyle rejime karşı yayın yapan veya yapmayan belli başlı yazarlardan birçoğu da tutuklanıp mahkemeye verilmişti. Bu arada *Aydınlık* dergisi etrafına toplanan aydınlar da tutuklanıp mahkemeye verildi. İşte bu arada Nâzım yakalanmamak için tekrar Sovyetler Birliği'ne gitti. Geri kalan arkadaşları içinde çıkan bir provokatör (V.N.), bütün arkadaşlarını ele verdi ve hepsi ağır veya hafif cezalara çarpılarak hapse atıldılar. Yalnız Nâzım, ortada olmadığı için kurtuldu. Fakat hakkında gıyaben 10 yıl hapis kararı verildi.

Nâzım, Moskova'ya döndükten sonra eski hayatını bulamadı. Fakat boş da durmadı. Şiir yazmaya devam etti. O sırada yazdığı güzel şiirlerinden biri "O Duvar" adını taşır.

Kara taştan çerçeveye gömülen,
güneşi parça parça bölen
demir parmaklık...
Dayadım
alnımı
demir parmaklığa;
parmaklık alnıma
gömüldü.
Kemikli geniş alnımı parça parça böldü...
Alnım:
parmaklığa dayalı
Yüzüm:
kana boyalı.
Bu kan benim kanım.
Eşyayı bu kanlı perdeden görüyor gözüm.

Kara taştan çerçeveye gömülen,
güneşi parça parça bölen
demir par-mak-lık

Orda;
o duvarda,
o duvarın dibinde
bizimkilerin bağlandı kolları
O duvarı
bizim için yaptılar...
O duvar
darağaçlarının sabunlu ipi
gibi
parlıyor.
O duvar;
o duvarda keskinliği var
taze kanlı etleri parçalıyan
yosunlu, ıslak
dişlerin...

O duvar;
gözleri afyon dumanlı keşişlerin
bellerindeki kara kuşak gibi sarılmış
kürenin gırtlağına!..
O duvarın ilk temel taşı,
emperyalizmin ilk adımından geliyor.
O duvarın dibinde,
bizimkilerin
Eyfeller gibi kemikleri yükseliyor.

O duvarın bir ucu:
tahta sabanlı sarı Çin'de;
öbür ucu:
çelikleri elektrikli New York'un içinde.
Her bankada hisse senetleri var
onun.
O duvar
Lortlar kamarasından Lord Gürzon'un
noktaları imparator armalı bir nutku gibi geçiyor.
Eyfel'in tepesinden avlarını seçiyor,
dayanarak Hindenburg'un altın çivili heykeline
topluyor Berlin sokaklarını eline.

O duvarın taşlarına sürterek dilini
kara gömlekli Musulini
bekliyor nöbet.
İtalya'nın çizmesi
yüzüyor kanda!!
O duvar
ikinci bir balkon gibi yükseliyor Balkan'da!

O duvar
O duvar, o duvar...
O duvarın dibinde
bizimkiler kurşunlanıyorlar!..

O duvar
kadar
uzun bir destanı var,
o duvarın dibindeki her bir karış yerin.
O duvarın dibinde ölenlerin
koparıyorlar erkekliğini,
gençlik aşısı yapmak için
milyonerlerin
kibrit çöpünden frengili iskeletlerine!
Milyonerler
gömülüp orospuların etlerine
bir radyo-konser gibi dinliyorlar:
o duvarın dibinde verilen
kurşun sesiyle yere serilen
idam emirlerini!...

O duvar,
o duvarın dibinde seferberlik var.
1914'ten daha büyük,
daha mel'un
bir seferberlik...

Karanlıklar
güneş altında nasıl kaçarsa bir deliğe,
koşuyor emperyalistler
bu seferberliğe:
Britanya dretnotlarının Cemiyeti Akvamı,
beyaz eldivenleri barut kokan diplomat,
çürümüş insan eti müstahsili
emperyalist Jeneral,
II'nci Enternasyonal;
zehirli çiçeklerini toplamak için,
"din"in
toprağını gübreleyen, kazan,
eserlerini banknotlara yazan
filozof,

permanganatın âşıkı şair,
ölüm şuaı satan kimyager,
hepsi seferber
seferber
o duvarın bayrağı altında.

O duvar
O duvar, o duvar...
O duvarın dibinde
bizimkiler kurşunlanıyorlar...

CEVAP

O duvar,
o duvarınız,
vız gelir bize, vız!
Bizim kuvvetimizdeki hız,
ne bir din adamının dumanlı vaadinden,
ne de bir hülyanın gönlü yakışındandır.
O yalnız
tarihin o durdurulmaz akışındandır.
Bize karşı koyanlar,
karşı koymuş demektir:
Maddede hareketin,
yürüyen cemiyetin
ezelî kanunlarına.
Sükûn yok, hareket var
bugün yarına çıkar,
yarın bugünü yıkar
ve bu durmadan akar
akar.
akar.
Biz bugünün kahramanı,
yarının
münadisiyiz.
Bu durmadan akan,

yıkıp, yapan,
akışın
çizgilenmiş sesiyiz.

Nâzım Hikmet'in "duvar"dan kastı, emperyalistlerin bir yandan Sovyetler Birliği etrafında çevirdikleri çember, bir yandan da dünyayı ezen ve ezilen milletler diye ikiye bölen emperyalizm duvarıdır. "Duvara Cevap"ta Nâzım, ezilen milletlerin azmini ve savaş kudretini belirtir.

Nâzım'ın o devirde yazdığı şiirlerinden biri de "Tebahhur Suresi"dir. Bu şiirde başka bir teknik, başka bir dil kullanmıştır. Nâzım'ın her şiirine o şiir için en iyi biçimi seçmeyi bildiğini göstermesi bakımından bu eseri önemlidir. Sonra bu şiirin anlamı, dilindeki kudret, ifadedeki kuvvet özellikle üzerinde durulmaya değer. Bir nevi *Kuran* diliyle yazılmış bir şiirdir.

TEBAHHUR SURESİ

Pehlivanlar cümle libastan soyunmuş, üryan idiler,
herbiri aşikâr etmişti zamirin.
Gök kubbe sıcaktı ve kan kokuyordu,
encam
tavı gelmişti demirin.

Vadenin irişip çattığını bildiler,
kavaklar titreşip yere eğildiler,
ve çınar ağaçları
gördüler haykıraraktan,
köklerinin yılan ölüleri gibi
koptuğunu topraktan.

Pehlivanlar cümle libastan soyunmuş, üryan idiler.
Kızıl kanatlı kuşlar kayalarda
hazırdı atlamaya.
Vadenin irişip çattığını bildiler,
kabardı, köpüklendi dalgalar
başladılar çatlamaya...

Gök kubbe sıcaktı ve kan kokuyordu.
Ve rûzigar
yükseldi ağır ağır, çoğaldı gitgide
birikti, birikti ve ânı-vahitte
"Ah edildi derinden
yer oynadı yerinden,"
yıkıldı köprüler kemerlerinden,
yazılı taşlar kapandı yüzükoyun.

Bu dem kıyamet demidir,
bu, buhara inkılabıdır kaynayan suyun...

Nâzım Hikmet boş durmamakla beraber artık Moskova'ya sığamıyor. Onun asıl yeri Türkiye'dir. Bir an evvel dönüp orda çalışmak istiyor. Memleket özlemi, deniz hasreti onu her gün biraz daha üzüyor. Bereket versin bu özlemi uzun sürmüyor. Aradan bir buçuk yıl geçmeden af ilan edildiğini öğreniyor, memlekete dönmeye karar veriyor. O vakitki özlemini anlatan şu şiir pek meşhurdur:

HASRET

Denize dönmek istiyorum!
Mavi aynasında suların:
boy verip görünmek istiyorum!
Denize dönmek istiyorum!

Gemiler gider aydın ufuklara gemiler gider!
Gergin beyaz yelkenleri doldurmaz keder.
Elbet ömrüm gemilerde bir gün olsun nöbete yeter.
Ve mademki bir gün ölüm mukadder;
Ben sularda batan bir ışık gibi
sularda sönmek istiyorum!
Denize dönmek istiyorum!
Denize dönmek istiyorum!

Af haberini aldıktan pek kısa süre sonra Baku yoluyla memlekete dönmek üzere Moskova'da birlikte okudukları bir mektep ve parti arkadaşıyla yola çıkıyorlar. Nâzım, Batum ve Tiflis'te bulunmuş fakat Bakü'yü görmemişti. Baku'ya girerken bir orman gibi yükselen petrol kuleleri onun üzerinde derin bir etki yapıyor. Baku'da kaldığı kısa süre içinde neft ve Hazer üstüne birkaç şiir yazıyor.

BAYRAM OĞLU

Baki.
Gece saat iki
sularında...
Karaşehrin kara damlarında yatanlar
görüyor kanlı renklerin nesçini uykularında...
Yıldızların altında kara neft buruğları
hışırdıyor servilikler gibi derinden.
yüreğinden.
Bakıyor uykulu sarı gözler
kara topraktaki yağlı neft birikintilerinden.
...
İşte bir fayton geçiyor,
geçmede
geçti:
son evlerin yakınından,
uzağından
ırağından...
Kara bir lânettir ki bu,
kopmuş geliyor gecenin dudağından...
Bu faytonun okunda iki at değil
iki at iskeleti var:
Bu faytonun fenerlerinde dehşeti var
hançerle oyulmuş
kör ve derin
gözlerin...

Taşlarda yuvarlanan
nal ve tekerlek sesleri.
Gittikçe uzaklaşan,
gittikçe alçalan sesler...
Ortada demiryolu,
sağ yanda Karaşehir;
solda fabrikaların
duvarları yükselir.

Şu şiirlerin en güzeli, gerek teknik, gerek sanat bakımından "Bahri Hazer"dir. Nâzım'ın da en çok sevdiği şiir budur. Hatta Türkiye'de bu şiir plağa dahi alınmıştır. Böylece geniş surette yayılmıştır.

İlk hapis

927 yılının sonlarında Nâzım'la arkadaşı, Batum üzerinden Türkiye'ye geçiyor. Nâzım'ın yol arkadaşı Karadenizli bir Laz'dır. Görünmeden, deniz yoluyla Türkiye'ye çıkabileceklerini sanırlar. Fakat Hopa'ya çıkar çıkmaz yakalanır ve Hopa Hapishanesi'ne atılırlar.

Bu, Nâzım'ın hapse ilk düşüşüdür. Hopa Karadeniz'de küçük bir kasabadır. Hapishanesi havasız, güneşsiz, karanlık bir koğuştan ibarettir. Bütün mahpuslar bu koğuşta bir arada yaşar. Hapishanenin ne akarsuyu ne de tuvaleti vardır. Hapishanenin temizliğini bile, nöbetleşe mahpuslar yapar. Yalnız buradaki mahpusların hemen de hepsi köylüdür. Ya bir tarla kavgası ya bir kadın kıskançlığı yüzünden buraya düşmüşlerdir. İçlerinde, büyükşehir hapishanelerinde olduğu gibi, azılı katiller, sabıkalı hırsızlar, yankesiciler yoktur. Hepsi de temiz Anadolu çocuklarıdır. Hepsi de zavallı ve ezilmiş sınıfın insanlarıdır. Nâzım Hikmet, Anadolu'ya geçtikten sonra memleketin insanlarını az çok tanımış ve onların hayatını şöyle bir köşesinden görmüştü. Ama Anadolu insanıyla böyle bir arada haşır neşir olmamış, onun acılarına ve felaketlerine ortaklık etmemişti. Burada onu daha yakından ve daha candan tanımak fırsatına kavuşmuştur.

Mahpuslar ilk günler bu iki şehir çocuğunu yadırgamış, kendilerinden olmayan bu insanlara şüpheyle bakmışlardı. Hakları da vardı. Çünkü Karadeniz'in bu kuş uçmaz, kervan geçmez uzak köşesinde, bu ücra hapishanede şehir insanlarının ne işi vardı? Bunlar ya azılı katil yahut sabıkalıydılar. Onun için ilk günlerde bunlara yüz vermemişlerdi. Onlara karşı çekingen davranmışlardı. Fakat sonraları bu gençlerin kendi davalarını güttüklerini ve onlar için çalıştıklarını anlayınca davranışlarını değiştirdiler. Onlara yakınlık duymaya ve onları kendi aralarına almaya başladılar. Köyden gelen yiyeceklerini onlarla paylaştılar. Aradaki mesafe kalkmış, birbirlerine kaynaşmışlardı. İşte bu sayede Nâzım hapis arkadaşları olan bu zavallı Anadolu uşaklarını daha içten tanımak imkânını buldu. Ve Hopa Hapishanesi onun için ilk mektep oldu. Hopa Hapishanesi'nde tanıdığı insanlar üstüne yazdığı şiirler *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın başlangıcı sayılabilir.

Hopa Hapishanesi'ndeki izlenimleri üstüne yazdığı şiirlerinden bir-iki örnek verelim. Bu şiirlerde hem Nâzım'ın çilesini anlatan hapishane şartlarını hem bütün acısıyla Anadolu'yu buluruz.

KIZKAPAN OĞLU VEHPİ VE ÇOCUK
MUHİTTİNE DAİR

Bir gaz lambası...
Çivilenmiş duvara...
Çivi, kuyruğunu kıvıra kıvıra
bir defter kâadının
kalbini delip geçmiştir.
Kâat bembeyaz,
kâat sapsarı...
Çivi kâadın kanını içmiştir.
Lamba yağmurlu bir sabah güneşi gibi yanıyor
Ve defter kâadı sallanıyor
asılmış bir adamın

beyaz gömleği gibi...
Beyaz gömleğin göğsünde yazılar
var:
"Yedi günlük
su, sidik
ve temizlik
nöbeti.
İsmail - Cuma
Nuri - Cumartesi
Kızkapan Vehpi – Pazar

Dar
yalaktan aptes alan ihtiyar
Kızkapan Oğlu Vehpidir.
Hindistan cevizinden yüzü
ve uzun kollarıyla o,
Okaliptüs dalından yeni inmiş
kıllı bir maymun gibidir.

Kızkapan su vuruyor
ensesine...
Omuzundan mendili düştü
sidik tenekesine.
Vehpi şaşırdı,
arıyor sağını solunu.
Uzattı kolunu...

Kalın bir yılan gibi tenekeye girdi kol.

Çıkardı mendili.

Açıldı Kızkapanın dili:
– "Mendil bir karış bezdir amma
beş karışı bir arşın olur.
Arşın arşını doğurur..."

Kesildi Kızkapanın sesi.

Anlaşıldı Vehpinin kerrakesi!
"Nâzım – Pazartesi
Ali - Salı
Topal Oğlu – Çarşamba
Muhittin - Perşembe."

Muhittin 13 yaşındadır.
Zorla çıkarılmazsa çıkmaz
bir fare gibi girdiği köşesinden.
Saklar kendini pençesinden
yılan gözlü bir kedinin...

Cinayetle Rizeye sevkedecekler
cürmü büyüktür Muhittinin.

Nasıl sevketmesinler ki
bir gece bir kanca alıp yanına
damından inmiş
dedesinin
dükkânına...

Çok sürecek çok
Muhittinin acısı
Kurtuluş yok
dedesi davacısı...

SEMBOLİST ŞAİRLERE BENZİYEN BİR DELİYE DAİR

- "Ormanın içinde tuttum horozu
Beni kesme dedi..."

Ses kesildi.

Ses yükseldi haykırarak:
- "Vurma bana
kırıldı ateş tarak!!"

Deli şimdi yüzüstü yerdedir.
Ve beyaz donlu bir adam,
çiğneyip bıyığını,
bu et yığınını
polis palaskasıyla dövmededir...

Hasan dayı bağırdı yanımdan
sarılıp demir parmaklığa:
– Dövmeyin be deliyi...
yol vergimi arttırın iki misli.
Yatarım doksan gün daha!!!

Sarardı Yusuf oğlu:
gözleri bir mavzer namlusu gibi
kurşunla dolu...

Nâzım Hikmet, Hopa Hapishanesi'nde kendini demir kafeste bir aslana benzetir. Kafes ve kırbaç nasıl aslanı yıldıramazsa onu da bu demir kafese koymakla ve boynuna tasma takmakla yıldıramayacaklarını anlatmak ister. Ve aslan gibi kükremek olanağından yoksun bile olsa sükûtuyla düşmanını yenebileceğine inanır.

DEMİR KAFESTE DOLAŞAN ASLAN

Demir kafeste dolaşan aslana bak.
Bak onun gözlerine:
çelik çıplak
iki hançer gibi taşır sarı gözlerinde kinini.
Kaybetmeden temkinini
yaklaşır
uzaklaşır
gelir
gider.
Bulamazsın tasma asmaya yer
tüylü kalın boynunda onun.
Yanarken sarı sırtında kırbaç izleri

gerilir bakır pençeler taşıyan dizleri
yelesi diken diken dikilir mağrur kafasında...
Yaklaşır
uzaklaşır
gelir, gider
gider, gelir...

Zindanın duvarında kardeşimin gölgesi
kâh iner, kâh yükselir...

Bu demir kafeste susmak zorunda kalışı onu yıldıracağına kuvvetlendiriyor. Çünkü bu susuş bağırmaktan da kuvvetlidir:

SÜKÛT

Dışarda,
kara zıpkasında sırmalar yanan
bir eşkıya hali var
basabas çakmak çalan havalarda...

Dışarda,
kara kulak bıçaklarla horon oynuyor
askeroz deresinden yirmi huvarda...

Dışarda...

Biz içerde susuyoruz,
sükûtumuzun boynuna saplı değil
kara bir kartalın kanadından kopan bir ok...

Dışarda...

Biz içerde susuyoruz,
sükûtumuzun sırtında düğmeleri ilikli
eski bir redingot yok...

Dışarda,
yüzüyor ateş gemiler gibi rüzgârda
sarı
safranların
kokuları...

Dışarda...

Biz içerde susuyoruz,
bir fişek yatağında kurşun nasıl susarsa.
Haykırsın sıkıysa sükûtumuzdan hızlı
gökkubbenin altında öyle bir sada varsa!!!

Dışarda,
karanlıklarda
çatırdıyor deniz böğründen vurulmuş bir orman gibi...

Biz içerde susuyoruz,
susuyor zindan
kanı içine akan
yaralı bir hayvan gibi...

Bu iki şiir Nâzım Hikmet'in Hopa Hapishanesi'ndeki manevi ıstırabının bir ifadesidir.

İstanbul'a dönüş

Hopa Hapishanesi'nde uzun süre kalmıyor. Mahkeme, hapiste kalmalarına lüzum görmüyor. Ve Nâzım'ı serbest bırakıyor.

İstanbul'a yola çıkmadan önce Ankara'da *Hakimiyeti Milliye* gazetesi başyazarı Falih Rıfkı'ya bir telgraf çekiyor. Falih Rıfkı diyor ki:

> Bir gün Ankara'da, *Hakimiyeti Milliye*'deki odamda çalışıyordum. Bir telgraf geldi. Baktım, imza: Nâzım Hikmet. "Vatanıma geldim, bana kalmak izni alır mısınız?" yollu bir telgraf.

Sanırım, Nâzım'ın Rusya'dan Türkiye'ye döndüğü zaman ilk hatırladığı ben olmuştum. Rahmetli Mahmut Esat Bozkurt (o zamanın adliye bakanı) ki koyu bir milliyetçi fakat açık kafalı ve uyanık gönüllü bir halkçı idi. Telefonla onu aradım, ikimiz birlik olup Nâzım'a izin aldık. Ankara'ya geldi. Beni gördü.[1]

Sonra... hikâyenin sonrasını Vâlâ Nureddin'den dinleyelim:

Matbaada arkadaşlar, "Nâzım Hikmet getirildi," der demez hemen görmeye gittim. Kendisini resmî bir binanın pis ve havasızlık kokan dehlizinde, muhafızların ortasında, tahta sıraya oturmuş gördüm. Sakalı uzamış, düğmeleri kopmuş, üstü lekeli, ayakları çamurlu idi.

Beni kucaklayamadı. Bileklerinde kelepçe vardı. Ben de kucaklayamadım. Hürriyetimin üstünlüğünü göstermemek için. Omuzunu okşamakla yetindim.

Derhal konuya girdi. Yolda gelirken yazdıklarını, daha doğrusu söyleyip aklında tuttuklarını hafızasından okudu.

Bir de biyografisine geçecek yüzük taşı hatırasını anlattı.

"Ünlü Yunan Filozofu Herakliti Düşünürken" başlıklı bir şiiri varmış. *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* kitabına alınmıştır bu şiir... Cep defterindeymiş. Üzerini arayıp yeni bir suç diye tespit etmişler. O devirde Latin harfleri yok. "Herakliti düşünürken", aynı zamanda "Her akaliyeti düşünürken" diye okunabiliyor.

"Ya, demek sen ekalliyetleri fitillemeye geldin?"

"Efendim, Heraklit bir Yunan filozofu..."

"Üstelik Yunan ha... Hesabını mahkemede verirsin."

Pek çok aydın Nâzım'a kelepçe vuruluşuna isyan etti, protesto makaleleri yazıldığını hatırlıyorum.

"Heraklit'i düşünmekten" filan kötü bir sonuç alınmadı. Normal adliyemizde sağduyu kendini gösterdiğinden, Nâ-

1. 2 Mayıs 1965, *Dünya* gazetesi.

zım tahliye edildi. Kadıköy'de, Bahariye'de babasının yeni hanımıyla oturduğu evin bir odasına yerleşti.

İşte o vakit bir suç sayılan "Benerci Kendini Niçin Öldürdü" şiirinden bir parça:

I
Şehir
    uzakta
Genç adam
        ayakta.
Akıyor şehirden geçen nehir
genç adamın ayakları dibinden.
Genç adam
        piposunu çıkarıyor cebinden
                aranıyor kibriti.
Bakıyor akarsuya
            düşünüyor Heraklit'i,
düşünüyor büyük hakîm Heraklit'i genç adam...

Kim bilir böyle bir akşam,
böyle bir akşam,
            Heraklit alnını
yeşil gözlü zeytinliklerde akan
                suya eğdi
                ve dedi:
Heraklit, Heraklit! Ne akıştır bu!
ne akıştır ki bu, dalgalarında
            dağlıdır alnı en mukaddes putun
            kızgın demir damgasıyla sukutun.
Heraklit, Heraklit!
            akar suya kabil mi vurmak kilit?

Nâzım Hikmet açıkça tarihin akışını anlatan Heraklit'in felsefesini şiirine konu yapmıştır. Ama tabii bunu polisin anlaması mümkün değildir.

Türkiye'ye döndükten sonra 28 Ekim 928'de Nâzım Hikmet bu olayı şöyle anlatır:

> Buradaki gıyabi mahkûmiyetimi temize çıkarmak için geldim. Memlekete hareketten önce resmen sefarethaneye müracaat ettim. Bir buçuk sene bekledim. Hiçbir cevap çıkmadı. Bunun üzerine ne olursa olsun gelmeye karar verdim. Hopa'da bizi yakaladılar. Rize'de sorgu yargıcı ceza kanununun 140. maddesiyle suçlandırmak istedi bizi. Muhakeme edildik. Neticede beraat ettik. Ben hiçbir teşkilata mensup değilim. Ben Marksizm ve komünizmin yalnız ve bilhassa edebiyattaki tezahüratiyle alakadarım, Rusya'da sırf edebiyatla meşgul oldum. Buraya bilhassa halk, işçi ve köylü edebiyatı neşretmek için geldim. "Sol" isminde bir mecmua çıkaracağım.[1]

1. 28 Ekim 1928, *Cumhuriyet* gazetesi.

5

Kavgacı Nâzım Hikmet

Nâzım Hikmet 928'de İstanbul'a geldikten sonra artık hürdü. Serbest çalışabilir, kavgasına serbestçe başlayabilirdi. Memleket normale doğru gidiyordu. Milli Kurtuluş Savaşı'nı izleyen bunaltıcı günler geçmişti. Cumhuriyet rejimine karşı olanlar susturulmuş, İstiklal Mahkemeleri kapanmış, siyasi hayat istikrara doğru yol almıştı. Şimdi Atatürk birbiri ardından devrimlerini yapmakla meşguldü. Ve ortalıkta az çok hürriyet havası esiyordu:

Nâzım Hikmet İstanbul'a çıktığı zaman durum aşağı yukarı buydu. Nâzım Hikmet için hemen çözülmesi gereken ilk problem, bir iş bulmaktı. Moskova'dan gelmiş bir devrimci nerede çalışabilir, nasıl bir iş bulabilirdi? Eski şair arkadaşları artık başka bir yol tutmuştu. Sanat hayatlarında da durgun bir döneme girmişlerdi. Nâzım onlarla beraber çalışamazdı. Herhalde gazete idarehanelerinden birinde veyahut tiyatro ve sinema müesseselerinde bir iş arayacaktı.

İstanbul'da babası Hikmet Bey'in evine inmişti. O Moskova'dayken "oğlu komünist" diye babasını işinden çıkarmışlardı. Hikmet Bey artık devlet memurluğu yapamazdı. Kadıköy'de Süreyya Paşa Sineması'nın müdürü olmuştu. Nâzım, Moskova'ya gittikten sonra Hikmet Bey tekrar evlenmiş; bir de küçük ve güzel bir kız babası olmuştu. Kazancı azdı. Nâzım, bir süre bu evde babasına ve ailesine yük olarak yaşayamazdı. Annesi ise Kadıköy'de kendi mülkü olan eski ve

harap bir evde oturuyordu. Geliri de yoktu. Onun için Nâzım, babasının evine sığınmıştı.

İşte bu durumda acele bir iş bulması gerekiyordu. Yakın dostu Vâlâ Nureddin o vakit *Akşam* gazetesinde fıkra ve hikâyeler yazıyordu. Nâzım'a iş bulmayı üzerine almıştı. Ne var ki, *Akşam* gazetesinde Nâzım'a iş vermediler. Nâzım Hikmet o zamanlar Babıâli'de (İstanbul'da gazete ve matbaaların bulunduğu yer) henüz yeter derecede tanınmış değildi. Fakat Moskova'dan gelmiş olması ona bütün kapıları kapatıyordu.

İşte bu sıralarda Vâlâ Nureddin bir gün beni ziyarete geldi. Nâzım Hikmet'ten bahsetti. Türk dilini en iyi kullanan, Türkiye'nin en büyük şairi sayılabilecek olan bu gence bir iş aradığını söyledi. Nâzım Hikmet'le birlikte çalışmaya razı olup olmadığımı sordu.

Biz o vakitler biri *Resimli Ay* adında aylık, ötekisi *Resimli Perşembe* adında haftalık, iki dergi çıkarıyorduk. Her iki dergide de edebiyata fazla yer vermiyor, hele şiire hiç iltifat etmiyordum. Her iki dergide daha çok sosyal problemlerle ilgileniyor, hayatı yansıtmaya çalışıyorduk. Bu sebeple şiir ve yazı bakımından Nâzım Hikmet'ten gereği gibi faydalanabileceğimizi sanmıyordum. Bununla beraber musahhih olarak çalışmaya razı olursa birlikte çalışmakta bir sakınca görmediğimi söyledim. Ben o vakte kadar Nâzım Hikmet'i hiç görmemiş, hiçbir şiirini de okumamıştım. Sanattaki kudret ve kabiliyeti hakkında hiçbir fikrim yoktu. Yoksa öyle bir teklif yapmaya cesaret edemezdim.

Vâlâ Nureddin iki gün sonra yanında uzun boylu mavi gözlü, kıvırcık sarı saçlı, son derece sevimli bir gençle geldi.

"Zekeriya Bey, size Nâzım Hikmet'i getirdim," dedi. Selamlaştık, kendilerine yer gösterdim. Nâzım Hikmet tam karşıma düşen koltuğa oturdu. Yabancı, tedirgin bir hali vardı. O da beni tanımıyordu. Çıkarmakta olduğum dergilerle de hiç ilgilenmemişti. Çekingen, utangaç bir çocuk gibi, kâh bana kâh Vâlâ'ya bakıyor, ne yapacağını bilemiyordu. Bu sessizliği bozmuş olmak için, "Nâzım Bey, bize bir şiirini okumaz mı?"

dedim. Nâzım önce göz altından Vâlâ'ya baktı, sonra şöyle bir oturduğu yerde toplandı: "Okuyayım, efendim," dedi.

Ve "Duvar" şiirini okumaya başladı. Gözlerini yummuş, başka bir âleme göçmüştü. Yüksek sesle her tempoya ayrı ayrı vurarak okuyordu:

O duvar,
O duvarınız
vız gelir bize vız!
Bizim imanımızdaki hız
Ne bir din adamının...

Okudukça biz de yeni bir dünyaya girdiğimizi hissediyorduk. Önümüzde yeni bir ufuk açılıyordu. Bu şair şimdiye kadar tanıdığımız şairlere, bu şiir bildiğimiz şiirlere benzemiyordu. Nâzım, Türk edebiyatına yeni bir soluk, yeni bir üslup, yeni bir anlam getiriyordu. Derin bir sükût içinde dinliyorduk. Karşı odadan Nâzım'ın sesini işiten merhum karım Sabiha Sertel ve arkadaşlar derhal bizim odaya dolmuştu. Yeni bir harikayla karşılaşmış ve hepimiz şaşkına dönmüştük.

Nâzım beğenildiğini ve alkışlandığını görünce cesaretlendi ve bu defa "Güneşi İçenlerin Türküsü" adındaki şiirini okumaya başladı.

Yarabbi, bu ne ahenk ve ima zenginliği, bu ne yenilik! Dil taze, ahenk taze, söz taze, her şey yeni, tazeydi. Vâlâ'nın yüzünden sevinç ve mutluluk akıyordu. Nâzım Hikmet, onun övdüğünden de üstün çıkmıştı.

Hemen o gün anlaştık ve ertesi gün Nâzım musahhih olarak işe başladı.

Nâzım çalışkan adamdı. Yaşantı bakımından da o zamana kadar tanıdığımız şair ve sanatçılara benzemiyordu. Bizde, çoğunlukla sanatçılar, Fransa'yı ve özellikle Paris'i taklit ettikleri için, içlerinde doğru dürüst normal insan hayatı yaşayan pek azdı. Sanatçının bohem olması gerektiğine inanır ve onlar da bohem hayatı sürmeyi sanatçılığın bir gereği sayarlardı. Oysa Nâzım sigara ve içki içmez, muntazam çalışır,

bohemlikten iğrenirdi. Sabah erkenden işine gelir, bütün gün durmadan çalışır, boş zamanlarında arkadaşlarına fikirlerini aşılamaya uğraşırdı. Veya yalnız kalırsa şiir yazardı. Bir dakikasını boş geçirmezdi. Kendisine verilen işten fazlasını yapmaktan hoşlanırdı. Örneğin işe başladıktan bir süre sonra sayfaları da bağlamak işini üzerine aldı. Teknik işlere bayılırdı. Mürettiphanede başmürettibin masası başında sayfa bağlamak ve bu vesileyle işçilerle bir arada çalışmaktan zevk alırdı. Bir gün geldi:

"Yahu Zekeriya Bey, siz benden yararlanmasını bilmiyorsunuz. Siz beni şair sanırsınız ama ben gerçekte ressamım. Hikâyelerin resimlerini, sayfaların süsünü ben yapayım size," dedi.

O günden sonra dergilerin resim işlerini de o üzerine aldı. Hele fotomontaj işleri pek hoşuna giderdi.

Böylece Nâzım Hikmet kendisini, *Resimli Ay* müessesesi için en yararlı bir işçi haline getirdi. Artık onsuz yapamaz olmuştuk.

Eski arkadaşlarını yitirdi

Zevkle çalışıyordu. Fakat içi rahat değildi. İstediği gibi propaganda yapamıyordu. Davası için yeteri kadar çalışamıyordu. Bunun en önemli sebebi eski arkadaşlarını yitirmiş olmasıydı.

Moskova'da memlekete dönüp fikirlerini beraber yaymaya karar verdiği canciğer arkadaşlarını komünizmden uzaklaşmış bulmuştu. Vâlâ Nureddin ve Şevket Süreyya partiden ayrılmış, komünizmden uzaklaşmışlardı. Nâzım'ı en çok üzen Vâlâ'nın durumuydu. Vâlâ Nureddin, Nâzım'ın çocukluktan beri en yakın arkadaşıydı. Moskova'da da beraber okumuşlardı. Vâlâ, orada komünist olmuş, partiye de girmişti. Fakat İstanbul'a döndükten sonra hayatta bu yolda gidemeyeceğini anlamış ve partiye başvurarak, "Görüyorum ki, huyum ve yaşantım bu yolda yürümeme elverişli değil. Ben inanç bakımından yine sizinle beraberim fakat bugünden sonra partiy-

le bütün ilişkilerimi kesiyorum," demiş ve karşısındakinin şaşırdığını görünce de, "Benden size zarar gelmeyecek, bundan emin olabilirsiniz," sözünü eklemişti.

Nâzım Hikmet İstanbul'a gelip de bunu öğrenince şaşkına dönmüştü. Hani ya memlekete dönünce Moskova'da öğrendiklerini halka öğretmeye ve halkı uyarmaya çalışacaklardı? Hani ya idealleri uğrunda beraber çalışacaklardı? Vâlâ'nın bu kararı, Nâzım'da bir şok etkisi yapmıştı. O, davasına her gün yeni bir dost kazanmak isterken inandığı ve sevdiği dostu onu yarı yolda bırakıvermişti.

Moskova'da beraber okuyup yetiştikleri Şevket Süreyya Aydemir de Ankara'da devlet memuru olmuştu. O da komünizmi bırakarak kendine yeni yollar aramaya başlamıştı.

Moskova'da "hocam" diye sevdiği ve saydığı Ahmet Cevat, Mustafa Kemal'in ideoloğu olmuş, kendisini dil işlerine vermişti.

Anadolu'da ona Marksizmi ilk öğreten spartakistlerin her biri bir yere yerleşmişti. Kimi Halk Partisi'nde bir köşe kapmış, kimi ticaret odasına yerleşmiş, kimi bir bankanın başına geçmişti. Aydınlıkçılar da ortada yoktu. Bu durum Nâzım'ı çok üzmüştü. Ve bu üzüntüyle meşhur "Salkımsöğüt" şiirini yazmıştı. Bu onun için teselliden başka bir şey değildi. Çünkü Nâzım ilk kez hayal kırıklığına uğramıştı ve bunu bir türlü hazmedemiyordu.

SALKIMSÖĞÜT

Akıyordu su
gösterip aynasında söğüt ağaçlarını.
Salkımsöğütler yıkıyordu suda saçlarını!
Yanan yalın kılıçları çarparak söğütlere
koşuyordu kızıl atlılar güneşin battığı yere!
Birden
bire kuş gibi
vurulmuş gibi
kanadından

yaralı bir atlı yuvarlandı atından!
Bağırmadı,
gidenleri geri çağırmadı,
baktı yalnız dolu gözlerle,
uzaklaşan atlıların parıldayan nallarına!

Ah ne yazık!
Ne yazık ki ona
dörtnal giden atların köpüklü boynuna bir daha
yatmayacak,
beyaz orduların ardında kılıç oynatmayacak!

Nal sesleri sönüyor perde perde,
atlılar kayboluyor güneşin battığı yerde!

Atlılar atlılar kızıl atlılar,
Atları rüzgâr kanatlılar...
Atları rüzgâr kanat!...
Atları rüzgâr...
Atları...
At...

Rüzgâr kanatlı atlılar gibi geçti hayat!

Akar suyun sesi dindi.
Gölgeler gölgelendi
renkler silindi.
Siyah örtüler indi
mavi gözlerine,
sarktı salkımsöğütler
sarı saçlarının
üzerine!

Ağlama salkımsöğüt
ağlama,
Kara suyun aynasında el bağlama!

el bağlama!
ağlama!

Nâzım, bu şiirinde beraber savaşa giden süvarilerden birinin attan düştüğünü söyler ve yarı yolda kalan arkadaşına acır. Attan düşen adam Vâlâ ve arkadaşlarıdır. Nâzım bir taraftan da eski arkadaşlarını yine davaya dönmeye çağırıyor, onları eski saflarına davet ediyordu. Onlar da tersine Nâzım'ı yolundan çıkarmaya çalışırdı. Mesela Vâlâ, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* kitabında Nâzım'a şu yolda tavsiyelerde bulunduğunu söyler:

Diyordum ki:

"Bir insan komiteci bile olmak için kellesini ortaya koysa, bazan yeridir, Nâzım! Fakat sen? Sen evvela şeklin, sonra şöhretin, sonra istidadın var, o tip değilsin. Sen şiirin dışında saf politikayla uğraşsan, şöhretinle, istidadınla oranlı olmalı bu. Bu toplum vaktiyle şair Nefi'nin başını kesmiş, şair Nesimî'nin derisini yüzmüş, Pir Sultan'ı darağacına asmış. Ama çağlar ilerleyince, Tevfik Fikret Aşiyan'ında yaşayabilmiş. Nice hizmetlerden sonra rahat döşeğinde ölebilmiş. Sultan Hamid'in nefsi nefisine 'Bomba' şiiriyle ve mukaddesata 'Tarihi Kadim'le en büyük darbeleri indirdiği halde mutlakıyet devrinde yine de selamet yaşıyabilmiş. Hal böyle olduğuna göre, cumhuriyet rejiminde sen 'asi şair' olarak haydi haydi yaşıyabilirsin. Fakat üslubu uymayan kimselerin sana sokulmasına meydan vermemelisin. Vehimler uyanmasın, şiir dışında uğraşsan bile..."

Vâlâ bu nasihatini şöyle bitiriyor:

Çünkü vehimlerden de aşırı endişeler yaratıyor Nâzım. Devrin çok salahiyetli bir şahsı olan Şükrü Kaya, iş işten geçtikten sonra bana, "Asi şair damgasını vurup Nâzım'ı serbest bırakamazdık. Kalabalıklar üzerinde müessir oluyordu," dedi.

Öteki eski arkadaşları da onu siyasetten uzaklaştırmaya ve yalnız şair olarak çalışmakla kalmasını sağlamaya çok uğraşmıştı. Yani onlar Nâzım'ın kişiliğini yapan etkenleri ortadan kaldırmak, Nâzım'ı hiçe indirmek istiyorlardı. Hani hastalığında doktorlar Atatürk'e, sigara içmemesini, rakıyı bırakmasını, heyecanlanmamasını, aşırı hareketlerden sakınmasını salık vermişler de, Atatürk dinlemiş, dinlemiş, "Pekiyi ama, Atatürk n'olacak?" demiş. Nâzım Hikmet de Vâlâ ile Şevket Süreyya'ya aynı cevabı verebilirdi.

Öyle ya, idealini kaybetmiş, sessiz, hareketsiz, heyecansız bir Nâzım olabilir mi?

Onlar daha ileri gitmiş, bütün bu çabaların kendisini tehlikeye sürüklemekten başka bir sonuç vermeyeceğini, bile bile ölüme gitmenin boş bir şey olduğunu anlatmak istemişler. Ve "Kerem ile Aslı" hikâyesini hatırlatmış, "Böyle gidersen bir gün sen de Kerem gibi yanar kül olursun," demişler.

Kerem'in hikâyesini bilirsiniz elbet. Kerem Aslı'ya kavuşmuş. Zifaf odasında Kerem, Aslı'nın boynundan ayaklarına kadar düğmeli olan entarisini çıkarmaya çalışır. Düğmeleri birer birer çözer. Son düğmeyi çözüp de sevinçle başını kaldırınca bir de bakar ki bütün düğmeler tekrar iliklenmiş. Bir daha, bir daha... Nihayet yorulmuş, son defa ayağa kalkıp da düğmelerin baştan aşağı iliklendiğini görünce, bir ah çeker derinden, ateş çıkar nefesinden ve Kerem kendi ateşinde yanıp kül olur.

Vâlâ ile Şevket Süreyya, Nâzım'ın ideali için çabalamasını Kerem'in düğmeleri çözmesine benzetir. "Sen bu düğmeleri çözemezsin, sonunda kendi ateşinde yanıp kül olursun," derler. Nâzım'ın onlara cevabı, "Kerem Gibi" başlığını taşıyan şiirdir.

KEREM GİBİ

Hava kurşun gibi ağır!!
Bağır
  bağır
    bağır

bağırıyorum.
Koşun
kurşun
erit-
-meğe
çağırıyorum...
O diyor ki, bana:
- Sen kendi sesinle kül olursun ey!
Kerem
gibi
yana
yana...
"Deeeert
çok,
hemdert
yok"
Yürek-
-lerin
kulak-
-ları
sağır...
Hava kurşun gibi ağır...

Ben diyorum ki ona:
- Kül olayım
Kerem
gibi
yana
yana.
Ben yanmasam
sen yanmasan
biz yanmasak
nasıl
çıkar
karan-
-lıklar

aydın-
-lığa...

Hava toprak gibi gebe.
Hava kurşun gibi ağır.
Bağır
bağır
bağır
bağırıyorum.
Koşun
kurşun
erit-
-meğe
çağırıyorum...

Bu şiiri ben o hafta çıkan *Resimli Ay*'ın son sayfasında görünce şaşırdım. Çünkü bir gün önce derginin planını yapmış mürettiphaneye vermiştim. Planda Nâzım'ın bu şiiri yoktu. Nâzım'ı çağırdım: "Üstat," dedim, "bu ne? Komünist beyannamesi mi?"

Kabahat işlemiş bir çocuk gibi kızardı. Bir gün önce geç vakte kadar sayfaları o bağlamış. Bir sayfa boş kalmış. Başmürettip ondan bu sayfayı doldurmak için yazı istemiş. Ortada hiçbirimiz yok. Elinde hazır bir başka yazı da bulunmamış, cebinden buruşuk bir kâğıt çıkarmış, başmürettibe uzatmış, "Bunu koyalım," demiş. Ve böylece sayfayı bağlamışlar, gönül rahatlığıyla evlerine dönmüşler.

O vakitler bir beyanname basmak, herhangi bir fabrika, bir cami duvarına kimsenin okumadığı ve okumayacağı bir kâğıt yapıştırmak büyük bir başarı sayılırdı. Böyle bir şiiri, *Resimli Ay* gibi on binlerce satan bir dergide yayımlamak başarıların en büyüğüdür. Nâzım, bu başarıyı elde ettiği için seviniyordu. Fakat gözlerinden okunan sevincini benden saklamaya çalışıyordu. Ben de onun sevincini bozmak istemedim. Anlaştık. Bereket versin nasılsa bu şiir yüzünden bizim de başımıza bir bela gelmedi. Sonraları Nâzım bu ba-

şarısını hep övünerek anlatır ve benim gösterdiğim hoşgörürlüğü de överdi.

Nâzım, eski arkadaşlarını kaybettikten sonra ideali uğrunda savaşta tek kalmıştı. Ne olursa olsun kavgasını tek başına sürdürüp gidecekti. Bu azimle "Yürüyen Adam" şiirini yazdı. Ve bu şiirde vaktiyle İnebolu'daki spartakistlerin telkinlerinden de faydalandığı görülür. "Kırmızı Boyun Atkısı Rüzgârda" sözleri onun ilhamıyla yazılmıştır.

YÜRÜYEN ADAM

Alnı yukarda
kırmızı boyun atkısı rüzgârda
yürüyor.
Yürüyor adım adım
yürüyor ağır ağır
yürüyor...

Rüzgâr deniz gibi köpürüyor
esiyor deniz rüzgâr gibi.
Akıyor iki yandan ışıklar
düşen yıldızlar gibi.
Sesler geliyor derinden
kalbin uzak sahillerinden:
– Nereye gidiyorsun yavrum benim nereye?
Dön sevgilim,
dön kardeşim,
dön evimin erkeği, dön geriye...

Yürüyor o,
ıslıkla kızgın bir ölüm marşı çalarak.
Yürüyor o,
gövdesi bir gemi gibi yükselerek, alçalarak.
Yürüyor adım adım
yürüyor ağır ağır
yürüyor...

Kim bilir
belki bir daha sokmıyacak parmaklarını
dizi dibinde dikiş diken kardeşinin
sarı saçlarına,
ve belki bir daha altında yatıp
güneşe giden yeşil bir yola bakar gibi
bakmıyacak
gürgen ağaçlarına...

Yürüyor o, yürüyor.
Açık geniş adımlarla arşınlıyor yolları.
Ağır iki balyoz gibi sallanıyor kolları.
Kıllı göğsü bir kalkan gibi kabarık...

İşitmiyor artık
hep aynı tahta masanın başında akşamlıyan
hasta topal dostların
kalbe karanfil ruhu gibi damlıyan
sözlerini.
Çıplak
iki bıçak
gibi çekmiş yüzünde gözlerini
yürüyor düşmana doğru.
YÜRÜYOR ADIM ADIM
YÜRÜYOR AĞIR AĞIR
YÜRÜYOR...

Kavga başlıyor

Görülüyor ki, Nâzım Hikmet'i yolundan alıkoymaya ve davasından vazgeçirmeye çalışanlar arasında yalnız "sözleri yüreğe karanfil ruhu gibi damlayan" eski dostları değil, onun davasını anlamayan ailesi ve sevdikleri de vardır. Sağdan soldan gelen bu telkinler onu belki düşündürmüş fakat yolundan döndürememiştir. O aile ve memleket şartlarına bakmayarak yoluna devam edecek ve kavgasını yapacaktır.

Nâzım Hikmet eski yol arkadaşlarını yitirince kendisine yeni yoldaşlar aramaya koyuldu. Nâzım'ın çekici bir kişiliği vardı, iyi konuşurdu. Dinleyenleri büyülemesini, çevresindekileri kazanmasını bilirdi. Az zamanda matbaa yeni yeni çömezlerle dolup boşalmaya başladı: Sadri Ertem, Sabahattin Ali, Emin Türk, vb.

Sadri Ertem ve Sabahattin Ali edebiyata yeni gelmişlerdi. Nâzım, onları gerek sanat bilgisi gerek kuvvetli kişiliğiyle etkisi altında bırakıyordu. Her ikisi de hemen de her gün matbaaya gelirdi. Nâzım onları karşısına alır, önce bir veya birkaç şiirini okur, sonra onlara sanat ve şiir üzerine adeta dersler vererek idealini aşılamaya çalışırdı. Sadri Ertem ve Sabahattin Ali ilk hikâyelerini onun etkisi altında yazmış, sanata ilk adımlarını onun yardımıyla atmışlardı. Ötekiler tam anlamıyla birer çömezdi. Nâzım, özellikle Nail V. üzerinde duruyordu. Nail, Anadolu'nun küçük bir kasabasından gelmiş bir fakir çocuğuydu. Tıbbiye'ye girmek istiyordu. Nasılsa Nâzım'ı tanımış ve matbaaya devama başlamıştı. Nâzım Hikmet burjuva bilimidir diye Tıbbiye'ye girmekten Nail'i vazgeçirterek onu şairliğe teşvik etmişti. Nail de Nâzım'ın etkisi altında şiir yazmaya çalışırdı. Nâzım, "yetiştireceğim" diye Nail'in hiçbir şeye benzemeyen şiirlerini alkışlıyor, ona kuvvet vermeye çalışıyordu. Hatta Nail'le ortaklaşa şiirler yazmaya ve kitap çıkarmaya bile katlandı.

O sırada Nâzım, küçük kitaplar halinde şiirlerini yayımlamaya başlamıştı. Birbiri ardından *835 satır*, *Sesini Kaybeden Şehir* ve *Jokond ile Si-Ya-U* kitap halinde yayımlanınca, Babıâli'de ve genel olarak sanat âleminde bir kıyamettir koptu. Nâzım şiire ve sanata yeni bir biçim, yeni bir öz getiriyordu. Yeni bir ufuk açıyordu. O vakte kadar alışılan koşulların dışına çıkıyordu.

Kalbimizin ensesinde kıvrılan
yağlı uzun saçlarımız yok
Güle, bülbüle, ruha, mehtaba, falan, filan

karnımız tok.
Ve şimdilik gönül işlerine vermiyoruz metelik.

diyordu.

"Sesini Kaybeden Şehir" o sırada İstanbul'da yapılan bir grev yüzünden sönen, durulan, canlılığını kaybeden şehri anlatıyordu.

Gene o sırada yeni yazdığı "Bahri Hazer" şiiri geniş bir tepki yaratmıştı. Nâzım, "Salkımsöğüt", "Bahri Hazer", "Güneşi İçenlerin Türküsü" şiirlerini plağa aldırtmıştı.

O vakit kıyameti koparan bu şiirlerin bazıları şunlardı:

SESİNİ KAYBEDEN ŞEHİR

(Üç Adam)

Adedi devir
sıfır.
Şehir
sustu.
Kenetlendi nokta nokta şehrinin
asfalt-beton çenesi:
bin dokuz yüz nokta nokta senesi
nokta nokta
ayında...
Cadde boş.
Bir uçtan bir uca koş.
Cadde boş
bomboş
cebim gibi...
Kesildi akmıyor su...
Ne bir motor uğultusu
ne dönen bir tekerlek var.
Rüzgâr:
sürüklüyor asfaltta Mister Ford'un adını:
duvardan kopan renkli bir ilan kâadını
kaldırımda savuruyor...

Üç adam.
Üç adam duruyor:
Birincinin kolunda kırık bir
keman var,
ikincinin başında silindir
sırtında frak,
üçüncü kıllı bir maymun gibi çıplak...

Sokak.
Sokakta ıslık çalarak
enseni kaşıya kaşıya
geç karşıdan karşıya.
Yok ezilmek korkusu...
Ne bir motor uğultusu
ne dönen bir tekerlek var...
Rüzgâr:
çatıyor gitgide kara kaşlarını.
Kesmiş düdük sesleri köşe başlarını.

Üç adam...
Üç adam duruyor
ve bir sarhoş türküsünü söyliyerek
topukları yere vuruyor...

Caddenin ortasında bağırıp durmayın,
topuklarınızı yere vurmayın,
NAFİLE
asfaltı getiremezsiniz dile!!
NAFİLE
konuşmaz sesini kaybeden şehir:
okşamazsa eğer
ONLARIN
ceplerinde kilitlenen elleri
bakır telleri...

Üç adam.
Üç adam duruyor:

Birincinin kolunda kırık bir
keman var,
ikincinin başında silindir
sırtında frak,
üçüncü kıllı bir maymun gibi çıplak...
Üç adam
kayboluyor karanlıkta sallanarak...

BAHRİ HAZER

Ufuklardan ufuklara
ordu ordu köpüklü mor dalgalar koşuyordu;
Hazer rüzgârların dilini konuşuyor balam,
konuşup coşuyordu!
Kim demiş "çört vazmi!"
Hazer ölü bir göle benzer!
Uçsuz bucaksız başı boş tuzlu bir sudur Hazer!
Hazerde dost gezer, e...y!...
düşman gezer!

Dalga bir dağdır
kayık bir geyik!
Dalga bir kuyu
kayık bir kova!
Çıkıyor kayık
iniyor kayık,
devrilen
bir atın
sırtından inip,
şahlanan
bir ata
biniyor kayık!

Ve Türkmen kayıkçı
dümenin yanında bağdaş kurup oturmuş.
Başında kocaman kara bir papak;
bu papak değil:

tüylü bir koyunu karnından yarıp
geçirmiş başına!
Koyunun tüyleri düşmüş kaşına!

Çıkıyor kayık
iniyor kayık.

Ve kayıkçı
"Türkmenistanlı bir Buda heykeli" gibi
dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş,
fakat, sanma ki, Hazerin karşısında elpençe divan
durmuş!
O bir Buda heykelinin
taştan sükûnu gibi kendinden emin
dümenin yanma bağdaş kurup oturmuş.

Bakmıyor
kayığa
sarılan
sulara!
Bakmıyor
çatlayıp
yarılan
sulara!

Çıkıyor kayık
iniyor kayık
devrilen
bir atın
sırtından inip
şahlanan
bir ata
biniyor kayık!

– Yaman esiyor be karayel yaman!
Sakın özünü Hazerin hilesinden aman,
Aman oyun oynamasın sana rüzgâr!

– Aldırma, anam ne çıkar?
Ne çıkar
kudurtsun
karayel
suları,
Hazerde doğanın
Hazerdir mezarı!

Çıkıyor kayık
iniyor kayık
çıkıyor ka...
iniyor ka...
Çık...
in...
çık...

Yalnız edebiyat ve sanat çevrelerinde değil, geniş halk yığınları arasında da Nâzım'ın şiirleri yankılar yapıyordu. Bir gün Nâzım Hikmet İstanbul'da İçerenköy semtinde kırda, bahçeli bir kahvehanede kendi plağından kendi sesini işitince şaşırmıştı. Şiiri burada bile gramofonda çalınıyordu.

Bir gün Üsküdar'da yolda giderken bir işçinin karşı dükkândaki arkadaşlarına yüksek sesle: "Güzel günler göreceğiz çocuklar. Güneşli günler!" diye Nâzım'ın şiirinden bir parça okuduğunu işitmişti.

Babıâli sessizliğini ve durgunluğunu yitirmiş, adeta yeniden canlanmıştı.

Eski edip ve şairler ayakları altındaki toprağın kaymakta olduğunu seziyordu. Babıâli'de yeni bir yıldız doğmuştu. Bu yıldız, ne kadar eski varsa hepsini gölgede bırakıyordu. Eski edip ve şairler her tarafta kendilerini savunmak, edebiyatta yerleştikleri köşe başlarındaki yerlerini korumak için harekete geçtiler. Bu yeni sesi yadırgayanların başında meşhur Türk edip ve romancısı Yakup Kadri vardı. Vezin ve kafiyeyi inkâr eden bu yeni şair de kim oluyordu? Hele bu adam neler konuşuyordu?

Ona göre Nâzım, sanatı inkâr ediyordu. Bunlar saman

ekmeği kuşağının gençleriydi. Yani Birinci Cihan Harbi sırasında saman ekmeği yiyerek yetişen kuşağın çocuklarıydı bunlar. Gıdasız, kansız, cansız bir kuşak. Yakup Kadri'ye göre, Nâzım Hikmet bu kuşağı temsil ediyordu. Ondan büyük şeyler beklenemezdi.

O zamanın büyük şairlerinden Ahmet Haşim daha ileri giderek Nâzım'ın proleter şairi olma iddiasıyla alay ediyordu. "Proleter de ne demek oluyor?" diyordu.

En ağır hücum Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi'den geliyordu. Hamdullah Suphi, Türk Ocağı'ndaki gençleri Nâzım'ın aleyhine kışkırtıyor, bu genç şairin komünizm propagandası yaptığını söyleyerek milliyetçi gençleri Nâzım'a karşı harekete sürüklüyordu.

O sıralarda aramıza katılan Peyami Safa da bir süre Nâzım'la birlikte edebiyat ve sanat konuları üzerinde tartışmalar yaptı. Sonunda aramızdan ayrılarak Nâzım'a karşı hücuma geçti. Küfre kadar varan ve jurnalcilikle biten çirkin hücumlar! "Nâzım sahte bir komünistti, sanattan anlamazdı, kendi kendini tekrar ederdi vs. vs."

Nâzım Hikmet sağdan soldan, içerden dışardan gelen bu hücumlar karşısında bir süre sabretti, nihayet dayanamadı, ağır toplarını harekete geçirerek düşmanlarına karşı yaylım ateşi açmak ihtiyacını duydu. Bir gün, "Zekeriya Bey," dedi, "ben edebiyat ve sanatta kilit noktalarını tutmuş olan sahte şöhretleri yıkmak, onların yeni sanata kapadıkları yolu açmak istiyorum. Bu putları yıkmak için bir kampanya açsak nasıl olur? Ben bu kampanyayı idare etmeye hazırım."

Yakup Kadri

Resimli Ay'ın o günlerde çıkacak ilk sayısında Nâzım Hikmet'in Yakup Kadri'yi hedef tutan ilk hiciv şiiri çıktı. Yakup Kadri o sıralarda Atatürk'ün sofrasından ayrılmıyordu. Kalem ve sanatını Mustafa Kemal'in emrine vermişti. Nâzım, Yakup Kadri'ye verdiği cevapta bu noktaları belirtir. Aynı zamanda bu şiir Nâzım Hikmet'in hiciv alanında ilk, fakat kuvvetli bir denemesiydi.

CEVAP

Behey!
Kara boynuz gibi kaşlı
mukaddes Apis başlı
adam;
Behey!
Kara maça bey!
Sen şiirin asil kamusuyla konuşuyorsun,
ben asaletten anlamam.
Şapka çıkarmam konuştuğun dile,
düşmanıyım asaletin
kelimelerde bile.

Behey!
Kara maça bey!
Ben bilirim
bu tehevvür bu şikâyaaat niçin?
Bilirim
beni uykumda boğmak için
bekliyorsun geceyi...
Ben ki bileklerimde tel kelepçeyi
bir altın bilezik gibi taşımışım,
ben ki ilmikleri sabunlu iplere bakıp
kıllı kalın ensemi kaşımışım,
tehdidine pabuç
bırakır mıyım hiç?

Behey!
Kara boynuz gibi kaşlı
mukaddes Apis başlı
adam;

Behey!
Kara maça bey,
behey, yüzü kara.

Ruhunu zenci bir esir gibi çıkardın pazara,
bir orospu odası yaptın kafatasını...
Hâki ceketli ölülerin ceplerinden
çalarak parasını
satın aldın kendine
İsviçre dağlarının havasını.
Ve işte bundandır ki bugün
ablak sarı suratında senin
kanlı altınların kızıllığı var...

Acayip rüzgârlar esmiyegörsün başımdan.
Yoksa musahhih maaşımdan
haftada üç papel taksite bağlayıp seni
bir şamar oğlanı gibi kullanırım.
Beyimin böyle işlere ülfeti var sanırım,
mükemmel yapar vazifesini...

Behey!
Kara maça bey!
Halka ahmak diyen sensin.
Halkın soyulmuş derisinden
sırtına frak giyen sensin.
Yala bal tutan beş parmağını
beş çürük muz gibi,
homurdanarak dolaş besili bir domuz gibi.
Meydan senin...
mi dersin?
Hata edersin,
bizde o göz var mı baksana!
Ben içirmek için sana
kendi kara kanını
Bir ateş çemberle çevirdim dört yanını,
sağa git
yok geçit,
sola git yok,
ileri

geri
yok.
Kıvır kuyruk kalemini kalbine sok
bir akrep gibi intihar et...

Nâzım Hikmet, Yakup Kadri'yi kalemini parayla satmakla suçlandırır, bu sayede İsviçre'de bir büyükelçilik sağladığını açıklar ve Çanakkale Harbi için yazı yazmasını, askerin cebinden para çalmak gibi vasıflandırır.

Yakup Kadri, o vakit bu hücuma cevap vermedi. Fakat aradan hayli süre geçtikten sonra Nâzım'ın şiirdeki kudretini anladı ve günahını itiraf eder gibi Nâzım için şu sözleri yazdı:

"Yunanlar mermerlerden heykel yaparlardı. Uzun bir süre heykelin ancak mermerden yapılabileceği sanıldı. Ama büyük sanatçılar bu anlayışı yıktılar. Tahtadan da, bakırdan da, demirden de heykeller yapılıyor. İşte Nâzım bu büyük sanatçılardan biridir. O, şiiri hece vezniyle de, aruzla da, serbest nazımla da yazabilir."

Ahmet Haşim

Yakup Kadri'den sonra sıra Ahmet Haşim'e geldi. Ahmet Haşim, aslen Bağdatlıydı. Adana ile Mersin arasındaki demiryolunu işleten Fransız şirketinde, idare meclisi üyesiydi. Yaşantısını şiiriyle değil, Fransız şirketinden aldığı parayla sağlıyordu. Nâzım onun bu zayıf yanlarını ele alarak, "Cevap No 2" şiirini yazdı ve onu bir eski pösteki gibi yerden yere vurdu. Ne emperyalizme uşaklığını bıraktı ne de şaklabanlığını. Allah kimsenin başına böyle bir düşman getirmesin!

CEVAP NO 2

İki serseri var:
Birinci serseri
köprü altında yatar,
sularda yıldızları sayar geceleri...

İki serseri var:
İkinci serseri
atlas yakalı sarhoş sofralarında
Bağdatlı bir dilencinin çaldığı sazdır.
Fransız emperyalizminin
idare meclisinde ayvazdır...

Ben:
ne köprü altında yatan,
ne de atlas yakalı sarhoş sofralarında
saz çalıp Arabistan fıstığı satan-
-ların
şairiyim;
topraktan, ateşten ve demirden
hayatı yaratan-
-ların
şairiyim
ben.

İki serseri var:
İkinci serseri
yolumun üstünde duruyor
ve soruyor
bana:
"PROLETER
dediğimin
ne biçim kuş
olduğunu?"
Anlaşılan
Bağdadî şaklaban unutmuş,
Mösyö bilmem kimle beraber
Adana-Mersin hattında o kuşu yolduğunu...

İki serseri var:
Birinci serseri
pencerelerden bir gölge gibi girer
geceleri...

İki serseri var:
İkinci serseri
halkın alınterinden altın yapanlara
kendi kafatasında hurma rakısı sunar.

Ben hızımı asırlardan almışım,
bende her mısra bir yanardağ hatırlatır.
Ben ne halkın alınterinden on para çalmışım
ne bir şairin cebinden bir satır...

İki serseri var:
İkinci serseri,
meydana dört topaç gibi saldığım dört eseri
sanmış ki, yazmışım kendileri
için.
Halbuki benim
bir serseriye hitap eden
ikinci yazım işte budur:
Atlas yakalı sarhoş sofralarının sazı,
Fransız sermayesinin hacı ayvazı,
bu yazdığım yazı
örse balyoz salanların şimşekli yumruğudur
kamerli kat kat yağlı ensende...
Ve sen o kemik yaladığın
sofranın altına girsen de,
– dostun KARAMAÇA BEY gibi –
kaldırıp kaldırıp yere çaaal-
-mak için
canını burnundan aaal-
-mak için
Bulacağım seni...
Koca göbeklerin RUSEL kuşşağı sen,
sen uşşşak murabbaı,
sen uşşşak mik'abı,
satılmış uşşakların uşşşşağı sen!!!

Hamdullah Suphi

Nâzım Hikmet'in insafsız hücumuna uğrayan üçüncü düşman Hamdullah Suphi oldu. Nâzım Hikmet, kendisine gençlerin önderi süsünü veren bu sahte Osmanlı aydınına çok kızardı. Bu kızgınlığını "Cevap No 3"le çıkardı.

Nâzım, Hamdullah Suphi'yi, ellerini verilen emre göre çırpan bir kuklaya benzetiyordu. Onunla öyle inceden inceye alay ediyordu ki, hicvin bu derecesine hayran olmamak mümkün değildi.

CEVAP NO 3
BİR KOMİK ÂDEM

Gözleri, kulakları, elleri, ayaklarıyla,
han, hamam, apartıman ve konaklarıyla,
çatal, bıçak, tabak ve bardaklarıyla,
16 sayfaları, baskı makinaları - tanklarıyla,
yamak ve yardaklarıyla
hücuma kalktılar!..
Hele içlerinde öyle bir tanesi var,
öyle bir tanesi var ki:
İnsanın yüzüne öyle bakar,
öyle melûl bakar ki:
toka edersin eline hemen papelini.
Ve sıkar sıkmaz onun belini
sivri dilli, zilli bir bebek gibi çırpar elini...

O bir komik âdemdir.
Portakal Oğlu zâdemdir.

Han, hamam, apartıman ve konaklarınızla,
Çatal, bıçak, tabak ve bardaklarınızla,
yamak ve yardaklarınızla
hücuma kalktınız!

Hak varsa eğer,
hücuma kalkmak hakkınız...

Efendiler,
ikinizle teker teker
paylaştık kozumuzu!
Şimdi sıra onun,
gelsin o!!
Gel.
Sen:
itlerini öne itip
karanlıkta yol kesen
hatip!!!

İşte ne olduysa bundan sonra oldu. Hamdullah Suphi bu şiiri okuyunca, küplere bindi. Türk Ocağı'ndaki gençleri ve bir kısım dar milliyetçi üniversite öğrencilerini bize karşı kışkırttı. Bu şiir, *Resimli Ay*'da çıktıktan birkaç gün sonra bir grup genç, matbaamızı bastı. Nâzım Hikmet yol üstünde bulunan odasından kalabalık bir genç grubunun geldiğini görmüş ve koşup bana haber vermişti. Biraz sonra merdivenlerde telaşlı, kalabalık ayak sesleri işitildi. Derken odamın kapısı hızla açıldı ve içeri gençler doldu. Yüksek sesle bağırıyor, "Siz bizim büyüklerimizi öldürüyorsunuz, mukaddesatımızı yıkıyorsunuz!" diye yumruk sıkıyorlardı. Nâzım bir köşeye sokulmuş, merakla seyrediyordu.

Ben soğukkanlılığımı koruyarak gençleri karşıladım.

"Çocuklar," dedim, "siz kimsiniz? Kimin adına konuşuyorsunuz?"

"Biz üniversite gençliği adına konuşuyoruz."

"Öyle ise," dedim, "siz ayaklarınızla değil, başınızla düşünürsünüz. Sokak çocukları gibi bağırmak size yakışmaz. Oturun konuşalım. Siz bizi yanlış bir iş yaptığımıza inandırabilirseniz, bu kampanyadan vazgeçeriz. Biz sizin haksız olduğunuzu ispat edersek çekilip gidersiniz."

Bu meydan okuma karşısında direnemediler. Oturdular.

Sözü köşede sırasını bekleyen Nâzım'a verdim. Nâzım heyecanlanmıştı.

Davamızı öyle bir güzel anlattı ki, gençler sakinleşti, hatta biraz da utandılar ve sonra da teşekkür edip ayrıldılar.

Peyami Safa

Bu arada Peyami Safa aramızdan ayrılmış bulunuyordu. Bizlere karşı amansız bir saldırıya geçmişti. Artık ne komünistliğimiz ne sahtekârlığımız kaldı. En iğrenç iftiralardan, en çirkin küfürlere kadar her hücum aracını kullandı. Maksadı bizi yıkmaktı. Özellikle, aradaki tartışmalarda hakkından gelemediği Nâzım'ı gençliğin gözünde küçük düşürmek ve hükümete jurnal etmekti. Nâzım artık dayanamadı. Dördüncü cevabını ona ayırdı. Bu defa Nâzım Hikmet, en ağır toplarını kullanarak Peyami'ye karşı yaylım ateşi açmıştı. Peyami zeki ve kabiliyetli bir adamdı. Fakat yüksek tahsil görmemiş, bütün bilgilerini *Larousse* adındaki Fransız ansiklopedisinden almıştı. Ayyaştı. Esrar kullanırdı. Son derece ahlaksızdı. Nâzım, bütün bunları hicvinde canlı renklerle kullandı. Peyami Safa eski Türk şairi İsmail Safa'nın oğluydu. Nâzım bunu da hicvinde unutmamıştı. Onun içindir ki, "Yetimi Safa" diyordu.

BİR PROVOKATÖR ÜSTÜNE HİCİV DENEMELERİ

"Sen ölmedin, seni öldürdüler zavallı kadın."
T. Fikret

Sen çıkmadın
çıkardılar karşıma seni!
Kıllı, kara elleriyle tutup enseni
gövdeni yerden bir karış kaldırdılar,
sonra birdenbire
bırakıp yere
seni pantolonumun paçasına saldırdılar.

Bir düşün oğlum,
Bir düşün ey yetimi Safa,
bir düşün ki, son defa
anlıyabilesin:
Sen bu kavgada
bir nokta bile değil,
bir küçük, eğri virgül,
bir zavallı vesilesin!..
Ben, kızabilir miyim sana?
Sen de bilirsin ki, benim âdetim değildir
bir posta tatarına
bir emir kuluna sövmek,
efendisine kızıp
uşağını dövmek!
Sen de bilirsin ki, jurnal esnafı, senin gibiler
tutulup kulaklarından birer birer
teşhir edilirler...
Ben, sadece söküp
bir fitnenin otuz iki dişini,
ve Babıâli kaldırımlarına döküp
geleceğini, geçmişini
aldım omuzuma işte bu teşhir işini...

Bir düşün oğlum,
bir düşün ve inkâr etme ki;
Keteon matbaasında ut çalıp
ayak şarkıcılarına beste tâlim eylemek,
ve o biçare Larus'un ırzına geçip
zatını âlim eylemek,
sana pek
zor geldi ki, demek;
aranızda dolaşır görünce
benim "Orhan Selim" adlı dilsiz
ve kolu bağlı gölgemi,
hemen azıya alıp gemi
Faşisto -demokrato- liberal

bir jurnal
yazıp
delikanlıyı yere çalmak
ve bir miktarı minasip elden almak
istedin!..
Elden alıp almamana
karışmam ama,
biz,
gölgemizi bile çiğnetmeyiz adama!

Bir düşün oğlum,
bir düşün, ey, göbekli patron veletlerinin
"Doğru yol" göstericisi,
bir düşün ey yetimi Safa,
bir düşün ve hatırla ki, son defa:
O, takma aslan yeleli Namık Kemal üstadın senin;
abanoz ellerinden
zenci kölesinin
som altın taslarla şarap içerek
ve "didarı hürriyet"in dizinde
kendi kendinden geçerek:
"Yüksel ki yerin
bu yer değildir,
Dünyaya geliş
hüner değildir!"
demiş...
Sen de yükseldin uyup
onun sesine
"La dam o kamelya"nın fesli figüranlığından
Ahmet Haşimin "Degüstasyon"daki iskemlesine...

Bir düşün oğlum!
bir düşün ve mezarların hududunu aşma!
Kendine güven üstat
babana değil,
bir ölüyü koluna takıp dolaşma!

Öyle zart zurt eşilmez toprağı gidenlerin!
Rahat bırak oğlum
rahat bırak uyusun,
O muhterem "şehidi hürriyet" bey pederin!
Hem böyle daha iyi.
Çünki bak ortada
ne yeni bir İngiliz - Boer
harbi var,
ne de tebrik isteyen bir İngiliz elçiliği...
Ölüleri rahat bırak oğlum.
Rahat bırak uyusun benim de gidenlerim!
Sen de bilirsin ki ben
ne dedemden
miras bekledim,
ne babamdan şeref, şan!
Hasep, nesep, kan, soy, sop işinde yoğum.
Çünkü ne soyu sicilli bir buldoğum
ne de tecrübelik bir tavşan.
Ben sadece ölen babamdan ileri
doğacak çocuğumdan geriyim,
ve bir kavganın adsız neferiyim...

Ey ihtisas mahkemeleri kaçağı
ve Despinis Kokonun aftosu,
ey marka malı kör
provokatör,
ve ey zavallı yetim...
Yoktur şimşiri kahrını inkâra niyyetim...
Kokla, çek ve iç,
üzülme hiç...
Billâhi cihan bilir ki, sen
kahraman, ulusal muhaliflerimizdensin!
Kokla, çek ve iç
üzülme hiç.
Yalnız, ara sıra
bakıp aynalara

bir deve derisinden beli değnekli Hacivat düşün.
Bir düşün oğlum:
müdahin, çelebi hazreti Hacivatın
giyerek harp ilâhı göbekli Marsın üniformasını
kahramanane bir dalkavuklukla hesap sormasını.

Bir düşün oğlum,
bir düşün ey sayın provokatör...
Her dövüşen sersemdir senin için
her anlayıp inanan kör.
Ve sen ki, bir fikre bağlanışın
azılı düşmanısın;
anlat bana nasıl oldu şu,
anlat bana nasıl oldu da sen,
yanarak boynu müsellesli bir mason imanıyla
boyamak istedin Süleymanın çift sütununu
o biçare "hürriyeti efkâr"ın kanıyla?
Hem, ne derin bir inanışmış ki, bu,
ne müthiş bir ateşle yanışmış ki, bu,
göze aldırmış sana
fenafil-maşrıkı âzam olmayı,
mason localarına üç defa başvurup
mason localarından üç defa kovulmayı.

Bir düşün oğlum,
bir düşün ve inkâr etme ki;
gizli gece yolculuklarından kalmadır senin alın terin.
Sen her gece
el ayak çekilince
"Nuvel Literer"in
bir arşınlık duvarından aşarak
ve parmaklarının ucuna basıp dolaşarak
yapraklarında onun
apartırsın satırlarını birer birer
Cingöz'le beraber,
Fakat her duvar

bir karış değildir.
Her duvardan atlamayı kesmez senin gözün
ve her fikrin açılmaz kapıları
maymuncuğuyla Cingöz'ün...
Okuman lâzım evlât.
Evirip çevirmeyi, göze girmeyi, falan filân
bırakıp
okuman...
Bir düşün oğlum,
bir düşün ey yetimi Safa,
bir düşün ve benden öğren ki son defa:
FİKİR dediğin
şeyin
Karabet ustanın uduna benzemez suratı.
O, ne şapırtılarla çiğnenen bir sakız,
ne "Vatan-Silistre"de Abdullah çavuşun tiradı,
ne de "Bir Akşamdı"da müteverrim bir bayan ilâcıdır.
O, şahlanmış bir kavga atı
kalın kabzalı bir savaş kılıcıdır.
Bu ata atlıyacak yürek
ve bu kabzaya bilek
gerek...

Nâzım Hikmet'in en son hicvi de edebiyatla ilgili olmayan bir paşazade üstünedir. Nâzım Hikmet'in babasına son zamanlarda bir hastalık yüzünden doktorlar bir iğne yapmıştı. Tam o sırada Hikmet Bey'i köpek ısırdı. Bu defa da ihtiyat tedbiri olarak kuduz aşısı yaptılar. Birbiriyle barışmayan bu iki aşı birleşince Hikmet Bey'i yatağa devirdi. Günlerce 39-40 derece ateşler içinde yandı, durdu. İşte bu ağır hasta bulunduğu günlerin birinde Hikmet Bey'in müdürü bulunduğu Süreyya Paşa Sineması'nın sahibi ve Süreyya Paşa'nın oğlu Atıf Bey eve gelerek Hikmet Bey'den sinemanın son aya ait hesap'larını istemişti. Ölüm yatağında bulunan bir hastaya karşı yapılan bu insanlık dışı kaba davranış Nâzım Hikmet'i haklı olarak kızdırmıştı. İki-üç gün sonra da Hikmet Bey göz-

lerini ebediyen bu dünyaya kapadı. Nâzım, bu ölümün acısını ve paşazadenin kabalığını hiç unutmadı ve ilk fırsatta şiddetli bir hicivle paşaya ve oğluna çattı. Süreyya Paşa, Abdülhamid devrinde seraskerdi. Bu vazifedeyken çalıp çırptığı paralarla İstanbul'da hanlar, apartmanlar, sinemalar, plajlar yaptırmıştı. Nâzım, hicvinde bütün bunları belirtir.

HİCİV VADİSİNDE
BİR TECRÜBEİ KALEMİYE

Bir varmış
bir yokmuş.
Develer tellallık edip satarken develeri,
bir benim babam varmış,
bir de bir zatımuhteremin pederi.

Benim babam,
dazlak kafalı ufak tefek bir adam.
O bir zatımuhteremin pederi
ikinci Sultan Hamidin
meşhur hırsız seraskeri.

Benim babam,
dolu koymuş
boş çıkmış,
bütün ömrünce çevirmiş simsiyah defterleri.
O, bir zatımuhteremin pederi —
Yemen çöllerinde açlıktan ölenlerin
suyundan, ekmeğinden çalarak,
kumun üstünde akan kandan
yüzde yüz komisyon alarak
han, hamam, apartıman yapmış...

Ey zatımuhterem!
Şaire, "Kısa kes, diyelim, sözlerini!"
Ölmüş sizin serasker
peder.

Benim de babam öldü.
Ve dünyaya yummadan evvel
ışıklı çocuk gözlerini
siz onun yanındaydınız.
Son beş papelin hesabını vermeden ölmesin, diye
kalbinin atışını saydınız.
Tutmuyordu babamın öpülesi elleri.
O eller...
Babamın gözleri artık
simsiyah defterleri göremiyordu...
Fakat yine siz haklısınız:
o gündü hesap günü.
Taktınız tenezzülen kendi elinizle siz
bir ölünün burnuna gözlüğünü,
beş papelin hesabını istediniz.

İşte o hesabı şimdi ben veriyorum.
Size bir tokat
borcum vardı.
Dikkat!
Kolumu geriyorum.

İkimiz karşı karşıyayız.
Sizin peder ölmüş.
Öldü benim babam.
Karşı karşıya kaldık iki meşhur adam.

Benim şöhretim nerden gelir,
ben neyimle meşhurum –
–MALÛM!

Size gelince;
sizi meşhur eden şey:
hırsız bir babanın kanlı altınlarını çalan
hırsız bir oğlun parasıdır.

Sizin şöhretiniz:
lanetle dolu bir yükün
çuval darasıdır.
Şöhretiniz:
kıvrak çengiler, büyük kemancılar veren
çingene çadırlarının yüz karasıdır.
İnanmazsanız eğer,
karıştırsın âlim efendiler
kalın yapraklı kitaplar gibi seneleri:
anlarsınız ki, Edirne boyu
çingeneleri,
görmemiştir soyunuz gibi bir soyu...

Bir varmış
bir yokmuş.
Develer tellallık edip satarken develeri,
bir benim babam varmış,
bir de bir zatımuhteremin pederi.

Ey zatımuhterem!
Ölmüş sizin serasker
peder
Öldü benim babam.
Karşı karşıya kaldık
iki meşhur adam...

Ne var ki, Nâzım Hikmet, bu kadarla da kalmadı. Nâzım Hikmet edebiyat alanındaki bütün eski şöhretlere düşmandı. Gençlik heyecanıyla sekterliğe sapmıştı. İnsanları ikiye ayırırdı: "Ya bizdendir ya değildir. Bizden olmayanlar düşmanımızdır," derdi. Onca bütün eski şöhretler ya hep burjuvaydı ya da saltanata yaranmak için şiir yazmışlardı. Bunların hepsini yıkmak, yolu bu sahte şöhretlerden temizlemek gerekti. Bu zihniyetle artık Namık Kemal'e de, Tevfik Fikret'e de, Mehmet Akif'e de burjuva şairi diye hücuma geçti. Hatta bunları bile burjuva veya küçük burjuva şairi olarak vasıflandırdı. Eskiler

birbirlerine üstat, üstadıazam diye hitap ediyor, edebiyattaki başköşeleri tutarak gençlere yolu kapıyorlardı. Bunları yerlerinden oynatmak ve yıkmak gerekti. Bu maksatla *Resimli Ay*'da "Putları Yıkıyoruz" başlığı altında bir kampanya başladı. Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Emin ve Mehmet Akif'ten sonra sıra Abdülhak Hamid'e gelmişti. O sırada Abdülhak Hamid, Nâzım Hikmet'i evine davet etti. Merhum eşim Sabiha Sertel, *Roman Gibi* adındaki hatıralarında Nâzım'ın anlattığı şu hikâyeyi bildirir:

> Ertesi gün Nâzım Hikmet'e izlenimlerini sordum: "Burjuva ama büyük şair," dedi. "Odada bir yabancı daha vardı. Abdülhak Hamid, karısı Lüsyen Hanım, o yabancı ve ben dört kişi sofraya oturduk. Hamid, bir sanat bahsi açtı. Sanat tarihini, çeşitli edebiyat mekteplerini, şiirde ve edebiyatta, tiyatro ve sanatta meydana gelen değişiklikleri öyle bir anlattı ki, karşısında bilgisizliğimi duydum. Ne var ki, ben de ona, onun bilmediğini sandığım sosyalist realizm hakkındaki yeni gelişmeleri anlattım. Büyük bir ilgiyle dinledi ve sonra dedi ki, 'Putları kırmakta haklısınız. Biz de edebiyat hayatına katıldığımız zaman aynı şeyi yaptık. Divan edebiyatını yıktık, Tanzimat edebiyatını getirdik. Türk edebiyatında yeni hamleler yaptık. O vakit biz eskileri yıkmıştık. Şimdi de siz bizi yıkıyorsunuz. Hakkınız...' Hamid'in bu geniş görüşüne bayıldım. Oysa ben sert tartışmalar yapacağımızı sanıyordum."

Parti faaliyeti

Nâzım Hikmet, bir yandan böyle açıktan açığa burjuva aydınlarıyla fikir kavgası yaparken, öte yandan bir partili olarak kendince çalışmaya devam ediyordu. Tabii bunu bize göstermiyordu. Ne yaptığını, ne işler gördüğünü bilmiyorduk. Fakat o günlerde, yazıp bize okuduğu şiirlerden bunları sezmemek mümkün değildi.

Nâzım Hikmet, kendisini, partisinin sıra neferi sayardı. Bütün ömrü boyunca sıra neferi olmaktan kurtulamadı ve

daima bir sıra neferi gibi çalıştı. "Ben bir sıra neferiyim, gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım," derdi.

O vakitler yazdığı "Sıradaki" ve "Sıradakinin Ölümü" şiirleri onun sıra neferine verdiği önemi gösterir.

SIRADAKİ

Başladı işe
Bitirdi işi...

Başlarken avaz avaz bağırmadı.
Bilirdi ve:
– Gelin seyredin, diye
dört yanı çağırmadı...

O milyonların milyonda biridir.
O bir sıra neferidir.
Damarlarındaki bilmem hangi soyun kanı değil...
O bir yarış hayvanı değil.
Yüzü herkesin yüzüne benzer.
Su içer ağzıyla
ayaklarıyla gezer...

Onun için; başlıyan, biten, başlıyan iş var,
sorgu soruş yok...
Gidiş var.
Duruş yok...

O milyonların milyonda biridir.
O bir sıra neferidir...

SIRADAKİNİN ÖLÜMÜ

O, ne önde
ne arkada
sırada
sıramızdaydı...

Ve yanındakinin kanlı başı onun omuzuna eğilince
ona sıra gelince
sayısını saydı...
Söz istemez.
Yaşlı göz istemez.
Çelenk melenk lâzım değil...
SUSUN!
SIRA NEFERİ UYUSUN...

Bir sıra neferi olarak faaliyette olduğu için her gün tetikteydi. Her an tutuklanabilirdi. Çünkü Türkiye'de mensup bulunduğu partinin propagandasını yapmak ve teşkilatını kurmak yasaktı.

Gizli çalışmak zorundaydı. Onun için de yığınlara yanaşamıyor, açık toplantılar yapamıyor, arada sırada duvarlara beyannameler yapıştırmak bile büyük bir başarı sayılıyordu.

Bir gün Nâzım Hikmet, İstanbul'da Beyazıt'ta üniversite öğrencilerinin gittiği bir kahvehaneye uğramıştı. Orada rastladığı üniversite gençlerine şiirlerini okumuştu. Matbaaya dönüşte oturup şu şiiri yazdı:

ARİFE

Bu gece değilse
yarın
gece
gireceğim kodese...

İçimde yaprak kımıldamıyor...
Deliksiz uyku gibi rahat
geniş
içim...
Rahat
geniş
içim:
havalarda mavilikleri

yeni doğmuş bir çocuk gibi
seyredişim-
-den
Dün
ben
şehrin meydanına gidip:
"Onlar için
kardeşlerimizi öldürmiyelim,
ölmiyelim!"
dedim.
Ve bu gece değilse
yarın
gece
gireceğim kodese...

İçimde yaprak kımıldamıyor...
Ellerimi başımın altına koyuyorum...
Denizi duyuyorum...
Uyuyorum...

O sırada onu en çok üzen ve sarsan olay çok güvendiği bir parti arkadaşının onu satmış olmasıydı. Bu adam Nâzım hakkında akla hayale gelmeyen iftiralar uydurarak Nâzım'ı jurnal etmişti. Hatta bu yüzden Nâzım'ın partideki durumu bile güçleşmişti. Nâzım buna o zaman çok üzülmüştü. Gel zaman git zaman Nâzım Hikmet bu eski arkadaşıyla Moskova'da karşılaştı. Onu aylarca evinde misafir etti. Besledi, giydirdi. Cebine harçlığını koydu. Bu provokatörün Nâzım'a yaptığı kötülüğü bilenler onun bu hareketine şaşıyordu. Sebebini soran dostlarına şu cevabı veriyordu: "Ben onun hıyanetini bu cömertçe ve insanca hareketlerimle cezalandırmaya çalışıyorum." Fakat o, bu iyiliği anlayacak insanlardan değildi. Çünkü vicdansız, namussuz serserinin biriydi. Gene o sırada mahkemeye düşen komünistlerden biri bütün arkadaşlarını ele vermişti. Nâzım bu iki olaydan esinlenerek şu şiiri yazdı:

PROVOKATÖR

Bu adam
sattı arkadaşını;
sattı altın bir tepside arkadaşının
kanlı, kesik başını...

Bu adamın ayaklarında dolaşıyor
korku,
gölgesi gibi...
Karanlık bir su gibi yaşıyor
bu adam.

Güneş batınca her akşam,
kaldırımlarda karısının donunu sürüyerek,
parmaklarının ucuna basıp yürüyerek
size doğru yaklaşan odur.
Siz tanıyın onu
kalbinin boynunda sallanarak seslenen
mel'un çıngırağından,
ve bilin ki onun
döküyor parça parça cüzzam illeti
ruhunun
etini...

Bu adam bugün açtır.
Açtır ama,
kaybetti bu adamda
kudretli ve büyük açlık bile kudsiyetini...
A dostlar, bu adam
güneş batınca bir akşam
sattı arkadaşını;
sattı altın bir tepside arkadaşının
kanlı, kesik başını...

Gene o sırada "Yanmamış Cıgara", "Gece Gelen Telg-

raf", "Dört Kişi ve Dört Şişe" başlıklarıyla yazdığı ufak şiirler hep o zamanki parti faaliyetleriyle ilgilidir.

YANMAMIŞ CIGARA

O bu gece ölebilir
ceketinin göğsünde bir kurşun yanığıyla.
O bu gece gitti ölüme
kendi ayağıyla...

– Cıgaran var mı? dedi...
– Var,
dedim.
– Kibrit?
– Yok,
cıgaranı kurşun yakar,
dedim.
Aldı cıgarayı
gitti...

Belki şimdi upuzun yatıyor
dudaklarında yanmamış bir cıgara,
göğsünde bir yara...
Gitti.
Darp işareti.
Bitti....

GECE GELEN TELGRAF

Gece gelen telgraf
dört heceden ibaretti:
"VEFAT ETTİ."
İmza yok.
Bu dört hece bile çok.

Bakıyorum duvara:
duvarda bir yara -

duvarda bir resim-
vefat edenin,
elimle çizmişim.

Saat bir.
Saat üç.
Saat beş.
Polis düdükleri, saatlar...
Yatağım bozulmamış.
Çekmecemde kâatlar:
bazıları
onun el yazıları.

Gece gelen telgraf,
dört heceden ibaret...
Şafak söküyor -
odam
geceden ibaret.
Avuçlarımda
ellerinin gölgesi dolaşan adam
demir parmaklıklardan gördü son gündüzünü.
Mahpushane doktoru
örterek
paltosuyla upuzun yatanın yüzünü:
– Tamam!
dedi.
Bunu belki evvelki akşam
dedi.
Evvelki akşam
ben....

Satıcılar geçiyor mahalleden.

Bakıyorum
gece gelen
telgrafa.

O mükemmel bir kafa
mükemmel bir yürek,
yumruklarıyla erkek
gözleriyle çocuktu.
Hudutsuz ve Allahsız bir baştı o.
Yoldaştı o...

Düşmanlar kına yaksın
dostlar girsin saflara.
Sen gözyaşı göstermeden ağlıyacaksın
gece gelen telgraflara...

İşte bu hava ve bu şartlar içinde Nâzım, her gün tetikteydi. Gece sıcak yatağından kaldırılıp polis müdüriyetine götürülmeyeceğinden ve bir gün ağır bir cezaya çarptırılıp hapse atılmayacağından emin değildi. Yarına güvenle bakamazdı. İşte bu hava içinde "Belki Ben" şiirini yazdı. Bu şiir o vakit solcular arasındaki ruh haletinin de bir ifadesiydi. Çünkü Türkiye'de hiçbir solcu yarınından emin olamazdı.

BELKİ BEN

Belki ben
o günden
çok daha evvel:
köprü başında sallanarak
bir sabah vakti gölgemi asfalta salacağım.

Belki ben
o günden
çok daha sonra:
matruş çenemde ak bir sakalın izi
sağ kalacağım.
Ve ben
o günden
çok daha sonra;

sağ kalırsam eğer,
şehrin meydan kenarlarında yaslanıp
duvarlara,
son kavgadan benim gibi sağ kalan
ihtiyarlara
bayram akşamlarında keman
çalacağım...

Etrafta mükemmel bir gecenin
ışıklı kaldırımları
ve yeni şarkılar söyliyen
yeni insanların
adımları...

Bütün bu can sıkıcı olaylara ve cesaret kırıcı havaya bakmayarak Nâzım yine etrafına ümit ve cesaret yaymaktan geri durmuyordu. "Nikbinlik" adında şiirini bile o günlerde yazmıştı:

NİKBİNLİK

Güzel günler göreceğiz çocuklar,
güneşli günler
göre-
- ceğiz...
Motorları maviliklere süreceğiz çocuklar,
ışıklı maviliklere
süre-
- ceğiz...
Açtık mıydı hele bir
son vitesi,
adedi devir.
Motorun sesi.
Uuuuuuuuy! Çocuklar kim bilir
ne harikûladedir
160 kilometre giderken öpüşmesi...

Hani şimdi bize.
cumaları, pazarları çiçekli bahçeler vardır,
yalnız cumaları
yalnız pazarları...
Hani şimdi biz
bir peri masalı dinler gibi seyrederiz
ışıklı caddelerde mağazaları,
hani bunlar
77 katlı yekpare camdan mağazalardır.

Hani şimdi biz haykırırız.
Cevap:
açılır kara kaplı kitap:
zindan.
Kayış kapar kolumuzu
kırılan kemik
kan.
Hani şimdi bizim soframıza
haftada bir et gelir.
Ve
çocuklarımız işten eve
sapsarı iskelet gelir...
Hani şimdi biz...
İnanın:
güzel günler göreceğiz çocuklar
güneşli günler
göre-
-ceğiz...
Motorları maviliklere süreceğiz çocuklar
ışıklı maviliklere
süre-
-ceğiz...

Resimli Ay dergisinde çalıştığımız günlerde akşamları toplanır, hoş vakitler geçirirdik. Bu toplantılara Nâzım'ın o vakitki karısı Piraye Hanım, Vâlâ Nureddin ve sırasına göre

başka dostlar da katılırdı. Şiirler okunur, şarkılar söylenir, şakalaşıp gülünürdü. Bir ara Mesut Cemil de bu toplantılara viyolonseliyle katıldı. Nâzım'ın şiirlerini musikiye çevirmek denemeleri yapıldı. Bu toplantılarda Nâzım Hikmet en yeni şiirlerini okurdu. Fakat en çok tekrar edilen şiirlerinden biri "Güneşin Sofrasında Söylenen Türkü"ydü. Nâzım şiirin ilk kısmını okur, sonra hep birden tekrar ederdik:

Doldurun çocuklar,
doldurun
doldurun
doldur içelim.

Dostların arasındayız!
Güneşin sofrasındayız!

Ne günlerdi o günler. Şiir, musiki, kahkaha içinde geçen mutlu günler... Nâzım Hikmet, o günleri hep özlemle anar, "Hayatımın en mutlu günleri o günlerdi," derdi.

GÜNEŞİN SOFRASINDA SÖYLENEN TÜRKÜ

Dalgaları karşılayan gemiler gibi,
gövdelerimizle karanlıkları yara yara
çıktık, rüzgârları en serin
uçurumları en derin
havaları en ışıklı sıra dağlara.
Arkamızda bir düşman gözü gibi karanlığın yolu.
Önümüzde bakır taslar güneş dolu.
Dostların arasındayız!
Güneşin sofrasındayız!

Dağlarda gölgeniz göklere vursun,
göz göze
yan yana
durun çocuklar!
Tasları birbirine vurun çocuklar.

Doldurun çocuklar,
doldurun
doldurun
doldur içelim.
Başları
göklere
atalım
serden geçelim...
Heeey, nerden geçelim?
Yalnayak
koşarak
devlerin
geçtiği
yerden geçelim.
Heeey
hop
Heeey
hep
birden geçelim.
Doldurun çocuklar,
doldurun
doldurun
doldur içelim...

Dostların arasındayız!
Güneşin sofrasındayız!

İki şiir

Nâzım Hikmet, "Jokond ile Sİ-YA-U" şiirini de o günlerde yazmıştı. Bir gün benden bir hafta için izin istemişti. Vâlâ'yla birlikte Adalar'a gideceklerdi. Dönüşlerinde ağızlarında hep şu terane dolaşıyordu:

Malaka şarabı gibi kızdırır kanı
ateşi Koşinşin
güneşinin.

Çeker yaldızlı yıldızlara doğru gemicileri
Koşinşin geceleri
Koşinşin geceleri.

Sonra bu şiir akşamlarında hepimizin tekrar ettiği bir şiir olmuştu. Şiirde ismi geçen Sİ-YA-U, Nâzım Hikmet'in Moskova'da mektep arkadaşı bir Çinli'ydi. Jokond şiiri Çin'deki Fransız emperyalizmine karşı yazılmış bir protestoydu. Birçok şiirinde olduğu gibi bu şiirinde de Nâzım Hikmet dolaylı yoldan emperyalizmin Çin'de yaptığı zulmü ve kötülükleri ve milletin emperyalizme karşı duyduğu isyanı veriyordu.

"Benerci Kendini Niçin Öldürdü?" başlıklı şiiri de Hindistan'daki İngiliz emperyalizmine karşı yazılmıştır. Olay Hindistan'da geçer. Kahramanları, Hindilerin kurtuluşu ve Hindistan'ın gerçek bağımsızlığı için İngiliz emperyalizmine karşı savaşan devrimcilerdi. Şiirin tezi şudur: İdealistler ne zaman, nasıl ve hangi şartlar altında kendi kendilerini öldürmek hakkını kazanırlar.

Nâzım Hikmet'in Moskova'daki dostlarından Şevket Süreyya Aydemir bu konuda şu bilgiyi veriyor:

Moskova'da Hintli bir doktor tanırdık. Adı Benerci.

Benerci ağır bir aydın ve iyi bir adamdı. Fakat onda da Moskova'ya, okumak veya görmek için gelen her Hintli gibi sakin, lakin kapalı, aradığını bulamamış, tatmin edilmemiş insanların acıklı hali vardı. Zaten yüz yıllardan beri kendi içinde yaşayan, gerek tabiatın, gerek cemiyetin zulmüne kendi içinin silahları ile mukavemeti daima bir din gibi yaşatan Hintli ruhu, maddenin, makinanın, hareketin, hulasa, iptidai sükûnetinden ayrılmış Avrupa tabiatının davasında daima rahatsız olur.

Hintli doktor başka memleketlerde doyuramadığı idealist ruhuna yeni gıdalar bulmak, yeni bir şeye inanmak için geldiği bu yeni memleketten, geldiğinden daha perişan, geldiğinden daha desteksiz bir gün çıkıp gitmiştir.

Nâzım Hikmet'in *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* eseri bir manzum hikâyedir. Olay Hindistan'da geçer. Eserde Benerci aşırı bir işçi devrimcisi tipinde tasvir edilmiştir. Kalküta'daki işçi mahallelerinden birinde yaşar. Ve eğer bu mahallelerin halkını ayaklandırırsa bütün Hindistan'ın kurtulacağına inanır. Fakat bir aralık Benerci bütün arkadaşları tarafından yarı yolda bırakılır. Çünkü kendisinde birtakım zaaflar sezilmiştir. Bundan sonra hikâyeye bir de küçük tez konmuştur. Bir ihtilalci ne vakit intihar edebilir?

Proleter şairi

Nâzım, Moskova'dan döndükten sonra kendisini proleter şairi olarak ilan etmişti. Öyle olunca da bir proleter gibi giyinip kuşanmaya özendi. Üstüne başına bakmaz, ütüsüz pantolon, kravatsız açık yaka bir gömlek giyer, başına bir kasket geçirirdi. Ceketini de mutlaka sol omzuna atar, sokakta bir bayrak gibi gezerdi. Onun bu hali çok dikkati çekiyordu. Nâzım'ın bunu yapışının bence iki nedeni vardı: Biri, onu çok rahatsız eden paşazadelikten kurtulmaktı. Bu kıyafette gezen adama paşazade diye hücum edilemezdi. İkincisi de proleter görünmek özentisiydi. Kendisine nedenini sorduğumuz zaman, "Bu bir protestodur," derdi. Düşmanları onun bu kıyafetiyle alay etmeye başladı. Bunu bir züppelik olarak vasıflandırdılar. Solcu olunca demek böyle derbeder, üstü başı bakımsız gezmek lazımdı. Bu hücumlar Nâzım'ı kızdırdı. Bu kızgınlıkla düşmanlarına hem cevap hem ders vermiş olmak için yazdığı "Gömlek, Pantolon, Kasket ve Fötre Dair" başlıklı şiirde şöyle diyordu:

GÖMLEK, PANTOLON, KASKET VE FÖTRE DAİR

Bana gelince:
Ben ki, herhangi bir proleter şairiyim,
Marksisto - Leninist şuur,
30 kilo kemik,

7 litre kan,
bir iki kilometre kadar
damar,
adale, et, sinir ve deriyim;
ne kafamın dışındaki kasket
içindekine delâlet
eder,
ne de biricik fötrüm beni
geçmişte olan geçmişe alet
eder...
Buna rağmen
ben:
haftada altı gün kasketliysem eğer,
haftada bir gün,
sevgilimle seyrana giderken
biricik fötrümü
tertemiz
giymek içindir bu...
Fakat
neden benim iki fötrüm yok?
Ne dersin üstat?
Tembel miyim?
Hayır!
Günde 12 saat
sayfa bağlamak,
ayakta dikilip
anası ağlamak
sapına kadar çalışmaktır...

Kapkara cahil miyiz?
Hayır!
Meselâ:
"Sat-Sin" bey kadar cahilü cühelâ
olmasam gerek...

Budala mıyım?

Eh,
pek
değil...

Belki biraz derbederim...
Lâkin hep
asıl sebep:
proleterim,
be birader,
proleter!!

Ve benim iki fötrüm, iki milyon fötrüm, ancak
her
proleter
gibi,
Borsalino - Habik - Mosan – Mançister
tezgâhlarının sahibi
olursam - olursak - olacak!...
ve ilâââââââ,
Lâââââââ!!!!!...

Orhan Selim

İşte biz *Resimli Ay*'da üç yıl böyle dost ve kardeş bir hava içinde çalıştık. İnkılapçı şair bu süre içinde gerine gerine kavgasını yaptı, adını yaydı, eserlerini okuttu, kendisini memlekete tanıttı.

Nâzım Hikmet artık yalnız edebiyat alanında değil, memleketin siyasi hayatında da dikkati çeken bir kişilik kazanmış bulunuyordu. Polis arkasına düşmüştü. Nâzım'ı rahat bırakmıyordu. O sırada *Resimli Ay*'ı da kapatmak zorunda kalmıştık. Nâzım Hikmet bir yandan da kendisine iş aramak durumuna düştü. Bir süre *Akşam* gazetesinde "Orhan Selim" imzasıyla fıkralar yazdı. Fakat bu gazeteye yazı yazmak, cambazlık etmekten farklı değildi. Hem *Akşam* gazetesinin patronlarını kızdırmayacak hem de kendi davasından fedakârlık

yapmayacaktı. Bu sebeple fıkralarında suya sabuna dokunmamaya çalışır, değerli, nefis parçalar yazmakla yetinirdi. Bu sayede güzel Türkçenin mükemmel örneklerini veriyordu.

Akşam gazetesinde yazdığı her fıkra için iki lira alırdı. Bununla yaşantısını sağlamak zorundaydı. Şu var ki, bu iş de uzun sürmedi. Arkadaşları bir burjuva müessesesinde çalışıyor diye onu çekiştiriyordu. Bu iki nedenle *Akşam* gazetesinden ayrılmak zorunda kaldı. Ve durumunu anlatmak için de şu şiiri yazdı:

ORHAN SELİM

Benim sıska
benim cılız
benim zavallı çocuğum Orhan Selim!
Sen
benim,
ne gözüm
ne kolum
ne kafamsın;
sen
benim,
bir kurşun balyası gibi, sıska sırtına bindiğim
ve alnının teriyle geçindiğim
ilk
ve son adamsın!

Sana sevgi
sana saygı
sana minnetle uzanıyor elim.
Sen
yaptığı iyiliği yüze vuran değilsin
ve ben
nankör değilim...
Benim sıska
benim cılız

ve üstüne üstlük
bir yudumluk soluğuna bakmadan
şişirilmiş davulların arasında
türkü söylemeğe kalkan
benim sersem çocuğum Orhan Selim!
Kalmasın
hatırın
ama,
yok okumağa
değer
bir tek satırın!
Böyle hiç
bu kadar boş
bundan daha kötü verim verilmez!
Deme ki, "gösterilmez
daha usta bir marifet iki papele!"
Bak:
içleri boş kalıpları fırlatarak, tutarak
cümlelerde senden iyi hokkabazlık yapıyor
delikanlı doçentlerin en cahili bile!...

Benim sıska
benim cılız
benim zavallı çocuğum Orhan Selim!
Bu sözlerim
yüreğini ters taraftan sarmasın,
yüzün kızarmasın!
Boş ver, aldırma pek!
Kötünün kötüsü yazmam gerek!
Bu
bence daha doğru
daha iyi!...
Yalnız unutma bir şeyi:
yorulur da
ayağın kayarsa eğer
seni herkesten önce ben

taşlarım!
Fakat bugün
sende beni sattığını gösteren
bir tek satır bulanın
alnını karışlarım!

Akşam gazetesinden çekildikten sonra bir süre Babıâli'yi dolaştı, ufak tefek denemeler yaptı fakat polis artık arkasındaydı. O günlerde bir gece, kadınlı erkekli arkadaşlarıyla Moda burnuna gidip sahil boyunda yerlere uzanmış, gökteki yıldızları seyrediyorlardı. Bir ara Nâzım kendi kendine söylenmeye başlamıştı.

Delikanlım!
iyi bak yıldızlara
onları belki bir daha göremezsin.
Belki bir daha
yıldızların ışığında
kollarını ufuklar gibi açıp geremezsin...
Delikanlım!
Senin kafanın içi
yıldızlı karanlıklar kadar
güzel, korkunç, kederli ve iyidir.
Yıldızlar ve senin kafan
kainatın en mükemmel şeyidir.

Bütün bu ezici ve üzücü koşullara bakmayarak Nâzım, gene ümitli, gene türkülerini söylemek isteyen cesur bir devrimciydi.

6

Hapishane Hayatı

931'den sonra Nâzım Hikmet için karanlık bir dönem başlar. Polis artık arkasındadır. Evinde de, işinde de rahatı kaçmıştır.

931 sonlarına doğru polis bir "komünist avı"a çıkmıştı. Poliste adı kayıtlı bulunan bütün solcular sıradan tutuklanıyor, polis müdüriyetine götürülüyorlardı. Bu arada bir gece Nâzım'ı evinden alıp götürdüler. Nâzım'ın tutuklanmasının nedeni o sırada bir fabrika kapısına yapıştırılan bir beyannamedir. Polis bu beyannameyi kimin yazdığını, kimin çoğaltıp buraya yapıştırdığını araştırmaktadır. Tutuklulardan biri beyannameyi Nâzım'ın yazdığını söylemiştir. Nâzım'ın bütün bu işlerden haberi yoktur. Fakat mademki adı geçmiştir ve mademki tanınmış bir komünisttir, tutulup getirilmelidir. Tutuklular ilk önce bir süre polis müdürlüğünde alıkonulur. Orada günlerce, haftalarca çeşitli işkenceler altında soruşturmaları yapılır. Müdüriyette yapılan işkencelerden ölenler, delirenler, sakatlananlar, intihar edenler olmuştur. Solcular için Polis Müdüriyeti bir cehennemdir. Tutuklular, buradan hapishaneye gönderildikleri zaman kendilerini kurtulmuş sayar. Bu zulüm ve işkence ocağı hakkında bir fikir edinmiş olmak için Nâzım Hikmet'in *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* adlı eserinden şu parçayı alıyorum. Nâzım burada kendi başından geçeni anlatıyor.

İstanbul Polis Müdürlüğü, Sansaryan Hanı'nda. Eminönü ile Sirkeci'nin arasında, arka yolda, tenha bir sokakta. Burada başka hanlar da var. Vitrinli dükkânlar, mağazalar yok. Sansaryan Hanı zengin bir Ermeni'ninmiş vaktiyle. Dört kat. Ortası taş avlu. Katlara iki yandan merdivenlerle çıkılır. Kısmı Siyasi. Dördüncü Şube. Komünist masası son katta. En yukarı sahanlığa geldin mi, bir kapı çıkar karşına, üstünde çifte ay. İçeri girmek yasak yani.

Kıştı, İstanbul'a arada bir uğrayan kara kışlardan biri.

Avlu, motorlu taşıtlarla dolu. Dördüncü kata çıktılar. İsmail (Nâzım Hikmet) ve arkadaşları. İki aylı kapıyı açıp girdiler. Şube Müdürünün odasına giren koridor tutuklularla dolu. Yan yana dizili iskemlelerde oturuyorlar. Başları öne eğik. Bir polis dolaşıyor önlerinde. İsmail geçerken iskemledekiler ona gözucuyla baktı. İçlerinden birtakımını tanıdı İsmail, birtakımını tanımadı. Koridorlara kadar adam koyduklarına bakarsan, bu seferki tevkifat kalabalık. Şube müdürünün odasına girdiler. Muşamba koltuklar, geniş bir yazı masası. Müdür, masanın başında kumral, tıknaz oturuyor. Ayakta dört-beş sivil polis. Biri komiser. Bu, çok uzun boylu, çok zayıf, çok esmer gözlüklü komiserle iki taharriyi İsmail tanır. Zaten taharrileri tanımak da zor değil pek. Hepsi Sümerbank'tan verilen, gri yahut çizgili kahverengi elbiseler giyer. Hepsinin de fötr şapkası koyu gri.

Şube müdürü:

"Yazı makinasını da, mumlu kâğıdı da Ziya vermiş sana," dedi.

"Ben Ziya adında kimseyi tanımam. Bana kimse öyle şeyler vermedi. Karakolda da söyledim. Evimi bastınız. Bende öyle şeyler olsaydı, bulurdunuz."

"Sen onları Kerim'e vermişsin."

"Kerim adında kimseyi tanımam."

Şube müdürü başka başka cümlelerle aynı soruları sordu. İsmail aynı karşılıkları verdi.

Şube müdürü:

"Sopaları getirin," dedi.

Sivillerden biri dışarı çıktı.

Şube müdürü, "Buralara ilk düşmüyorsun. Başına gelecekleri bilirsin. Söyleyenler söyledi. Ziya nerde, Kerim nerde? Ne kendin eziyet çek ne bize çektir," gibi laflar etti. İsmail demir sobada yanan taşkömürünün kızıltısına dikmiş gözlerini. Kafası deli bir motor gibi işliyor: Koridorlara bile adam koyduklarına göre tevkifat geniş. Kimler su koyuverdi? Ziya'yla Kerim'i yakalayamamışlar. Benden başka onların yerini kim biliyor acaba?

Sivil polis, kızılcık sopalarıyla döndü. İnceli kalınlı sopalar.

"Yat bakalım."

İsmail bütün gücüyle atıldı yanı başındaki gözlüklü komiserin üstüne. Bu, onun sistemi. Bir anda alaşağı edileceğini biliyor ama hiçbir tepki göstermeden yere yatmayı da onuruna yediremiyor, bu bir. İkincisi bu yüzden daha çok sopa yese de ilk saldırıyı yaparak bir çeşit kuvvet alıyor.

Şube müdürü masasından kalktı mı o sırada, kalkmadı mı, İsmail fark edemiyor. Odadakiler hep birden çullandılar İsmail'in üstüne. Tekme, tokat, küfür, çelme yere yıktılar. Ağdan kurtulmak istiyen balık gibi çırpınıyor yerde. Başını sağa sola çevirdikçe, demir sobanın mikalı ön kapağındaki kızıltıyı görüyor. Kızıltı bir giriyor gözlerinin içine, bir çıkıyor. Ayaklarına büyük bir ustalıkla çabucak falakayı geçirdiler. İki kişi göğsüne oturdu. Büyük bir çabuklukla ve alışkanlıkla kunduralarını çıkardılar. Şube müdürünün elinde sopa.

"Söyleyecek misin?"

"Söyleyecek bir şeyim yok!"

Müdür sopayı İsmail'in tabanlarına vurmaya başladı. Sopalar ikileşti, üçleşti. İsmail acı duymuyor, hırsından başka bir şey duymuyor. Bağırmıyor. Küfür de etmiyor. Kim söyledi Ziya'dan aldığımı, Kerim'e verdiğimi? Tavanda yanan elektrik lambası gözünün içinde. Kan döşemeye akmasın diye çoraplarını çıkarmadılar. İsmail biliyor: Kan, tırnaklarının altlarında toplanacak, sonra düşecek tırnaklar. Falakayı çıkardılar. Bir kova duruyor. Kollarına girip debelendikçe de tokatlayıp kovaya soktular ayaklarını. Kovada su buz gibi.

Koltuklarını bırakmadan yürüttüler. Sopa yiyen tabanlar bir süre sonra keçeleşiyor, acı duyulmaz oluyor. Ayaklar soğuk suya sokulunca ve insan yürüyünce yeni kan dönüyor anlaşılan, yeniden duygulanıyor tabanlar. Tekrar yatırdılar İsmail'i. Falaka tekrar geçirildi. Sopalar tekrar inmeye başladı. Komiserin sopasını İsmail ötekilerden ayırabiliyor. Herif sopayı indirdikten sonra sıyırıyor da. Şube müdürü dövmüyor artık. İsmail haykırmaya başladı. Acı dayanılır gibi değil. Şube müdürü yüzünün terini silerek dayağı durdurdu:

"Söyleyecek misin?"

"Söyleyecek sözüm yok."

Sopalar yine indi birbiri ardınca. İsmail avazı çıktığı kadar haykırdığının farkında. Bu odaya girişinden beri ne kadar zaman geçti. Bilmiyor. Belki iki saat, belki üç. Elektrik ampulü ağarmaya başladı. Dışarda şafak söküyor.

"Götürün."

İki kişi İsmail'in koltuğuna girdi. Ayakları üstüne basamıyor. Sürükleyerek odadan çıkardılar. Ama çıkarken dışarda kış sabahının başladığını pencerelerden gördü. Koridordan geçtiler. İskemledekiler, başlarını kaldırarak gizlemeden baktılar ona. Birtakımı gülümser gibi bir şeyler yaptı, içinde azıcık korku, azıcık keder, azıcık merak ve dostluk olan bir şey...

İsmail'i, hep öyle koltukaltlarından tutup merdivenlerden indirdiler. Kunduraları ellerinde sallanıyor. Bacakları, dizlerinden kırılmış gibi ardınca sürükleniyor. Elektrik ampullerinin ışığı ve kış seherinin aydınlığı içinde ortalık. İsmail'i alt katta müteferrikanın yanında bir kapı açıp içeri soktular.

Taş bir hücre. Yer çimento. Duvarlar çok kirli badana. İsmail'in koltuklarından çıktılar. Yığıldı çimentonun üstüne. Doğrulttular. Büyük bir ustalıkla çıkardılar elbiselerini. Bir iç donuyla kaldı. Paçadan bağlı iç donuyla. Kunduralarını elinde tutuyor. Duvarın dibinde oturuyor. Tavanda kör bir ampul. Tabanları dağlanmış gibi sızlıyor. Siviller İsmail'in elbiselerini alıp, kapıyı çekip, kilitleyip gittiler. Bir de soğuk, bir de soğuk. Dişleri birbirine çarpmaya başladı. Balıkçıların yaptığı gibi kollarını çaprazlama vuruyor iki yandan. Çıplak göğ-

sü, karnı diken diken. Vay canına, bunlar askerlerden beter. Sintine ambarı sıcaktı hiç değilse. Birdenbire, hücrede yalnız olmadığını sezdi. Başını çevirdi. Portakal sandığı gibi bir şeyin üstüne bir adam tünemiş. Paltosunun kalkık yakası arasından kara çember sakalı görünüyor. Başında bere. Yuvarlak gözleriyle İsmail'e bakıyor. Elleri de paltosunun cebinde. İsmail, "Bu bizden değil," diye düşündü.

"Merhaba."

"Selamünaleyküm."

"Geçmiş olsun."

"Eyvallah."

"Çoktan mı burdasın?"

"Bir haftadır."

"Neden attılar içeri?"

"İftira."

"İftira ya ama neden be kardeşim?"

"Arap harfleriyle Kuran'ı Kerim tab edip satmışız sözde."

Herif, "Sen niye düştün içeri?" diye sormadı. Gözlerini yumdu. İsmail ayağa kalkmak istedi. Ne mümkün. Tabanlarına basmak kızgın demire basmak gibi. Çoraplarının içine dolan kan da kurumuş.

"Soğuk burası be kardeşim."

Çember sakallı adam şöyle bir açtı gözlerini, şöyle bir baktı İsmail'e, kapadı gözlerini.

İsmail, dizlerinin üstüne, büyük bir zorlukla ve ağrılar sızılar içinde oturdu. Çok geçmeden dizkapakları dondu. Yine kıçüstü oturdu. Sonra birden akıl etti ve dehşetli sevindi: kundurularını aldı, üstlerine oturdu.

Hücrenin, penceresi yok.

İsmail'in aklına, Ahmed'in 925'te kulübe kapısının arkasına çizdiği çizgiler geldi. Duvarın badanasına tırnağıyla bir çizgi kazıdı. Birinci çizgi. Kimler çözüldü? Tevkifat böylesine geniş başladı da nasıl haberim olmadı? Bir gecede mi topladılar milleti?

Kapı açıldı. Resmî bir polis, elinde ekmekle kesekâğıdı.

"Baba."

Sandığın üstündeki adam gözlerini açtı. İndi. Gidip ekmekle kesekâğıdını aldı. Yine sandığın üstüne tünerken kapı kapandı. Herif kesekâğıdını açtı. Kara zeytin.

"Bizim mahdum."

"Kim?"

"Zeytin ekmeği getiren."

"Eh, madem oğlun polis, seni çıkartır yakında."

Adam ağzı dolu dolu:

"Onun elinden ne gelir ki," dedi. "İftira. Böyle bir iftirayı yedi düvel bir olsa, yedi hafta tetkik eylese, künhüne varamaz."

Zeytin ekmeğini bitiren sakallı adam kalktı, köşedeki sidik tenekesine durdu, çömelerek işedi. Eski yerine çıktı.

Öğleye doğru olacak herhalde, kapı açıldı yine. Sakallının oğlu, babasına, pideye dürülü köfte getirdi. Bir şişe de su. Herif köfteleri yedi, suyu içti, geğirdi. İsmail'e sordu:

"Senin kimin, kimsen yok mu? Dışardan getirmezlerse burda açlıktan bulursun mevlanı."

"Soğuktan bulacağım mevlayı daha önce."

Akşama doğru olacak kapı yine açıldı. Oğlu pastırmayla ekmek verdi babasına. İsmail'in karnı acıkmaya başladı. Neriman herhalde bir şeyler getirmiştir. Kapıya kuvvetli kuvvetli vurdu. Açtılar. Bir resmî polis, çember sakallının oğlu değil, eğri bacakları üstünde nasıl durabildiğine şaşıyor insan, tıraşı da bir karış.

"Ne var? Neye gürültü ediyorsun ulan?" dedi.

İsmail'in karşılık vermesine meydan bırakmadan tahta sandığın üstündeki atıldı:

"Bendeniz değil, şu herif."

"Ne istiyorsun?"

"Bana yiyecek filan getiren olmadı mı?"

"Sorar anlarız."

Kapı kapandı.

"Kapıları öyle vurma. Nevale getirmişlerse verirler."

İsmail herifin bir çöp parçasıyla –çöpü de nerden bulmuş– dişleri karıştırılan suratına almaz almaz baktı.

Kapı açıldı. Gözlüklü komiserle biri daha, İsmail'in elbiselerini attılar.

"Bana yiyecek getiren olmadı mı?"

"Karın getirdi. Geri çevirdik."

"Neden?"

"Birkaç gün yemesen de olur."

Kapıyı çekip gittiler. İsmail güçbela giyindi. Giyinip de azıcık ısınınca bir titremedir aldı. Elektriğe tutulmuş gibi titriyor.

O geceyi, kunduralarının üstünde, başını ceketinin yakasına gömerek –paltosunu vermediler– geçirdi. Bir aralık dayanılmaz bir susuzlukla uyandı. Çember sakallı herif hep öyle sandığın üstüne tünemiş, horluyor. İsmail sürünerek gitti. Sandığın yanındaki su şişesinden bir yudum içti. Bir-iki yudum daha, sonra hepsini.

Ertesi sabah çember sakallının feryadıyla uyandı.

"Benim suyu içmişsin."

"Pek susadım da."

"Sana yemek yasak, su da yasak, ihbar edeceğim."

Az sonra kapı açıldı ve herifin oğlu yine ekmek zeytin getirdi.

"Bu adam, dün gece benim suyu içti İbrahim."

"İçsin ne olur? Tazesini getiririm baba."

"Yemek içmek memnudur, dediler buna."

"Bir yudum sudan bir şey çıkmaz."

"Sen bilirsin, esasen bir iftiraya uğradık, senin de başın yanar."

Sakallının oğlu karşılık vermedi. Sarışın bir delikanlı. Üniforması da, şapkası da gayetle temiz. Şişeyi alıp gitti ve az sonra su ile döndü.

İsmail, duvarın badanasına ikinci çizgiyi kazıdı.

Öğleüstü olacak, sakallıya oğlu yine pideyle köfte getirdi. Az sonra kapı açıldı, gözlüklü komiser, İsmail'e bakmadan sandığın üstündekine:

"Bu adama sakın yiyecek verme hocam. Yoksa sen de oruca yatarsın."

"Verir miyim hiç!"

İsmail'in tecrit görgüsü zengin, insanın dört duvar arasında aylarca nasıl vakit geçireceğini biliyor. Çember sakallıyla konuşmanın yolu yok. Onu da hücredeki cansız şeylerden biri saydı. Başladı herifi incelemeye. Hep öyle, sandığa tünemiş oturuyor. Ne zaman kalkıp dolaşacak? Tırnakları hem çok uzun, hem çok kara. Parmakları balmumu gibi sapsarı. Burnu da çarpık. Bine kadar sayacağım, herif kalkacak yerinden. Bine kadar saydı, herif hep öyle oturuyor. Üç bine kadar sayacağım. Gözlerini kapayacak. Herif iki bin iki yüz altmış dörtte gözlerini kapadı. Bu elektrik ampulü kaç mumluk? Olsa olsa yirmi beş. Bizim ayakyolundaki gibi. Tavanda yürüyen tahtakurusu mu? Tahtakurusu buraya nerden gelir? On bine kadar sayacağım, herif gözlerini açacak. Saydı, herif gözlerini açmadı. Emine'nin boyu kaç santim? Bir metre var mı? Yok ölçmeli. Neriman'dan yemeği almadan mı geri çevirdiler? Alıyorlar da vermiyorlar mı? Almadan geri çevirmezler. Almışlar, afiyetle yemişlerdir. Hergele oğlu hergeleler. Soğuğu duymamak için soğuğu düşünmemeli.

Kapı açıldı. Akşam nevalesini getirdi babasına polis. Tahin helvası, ekmek. Herif şapırdata şapırdata yedi. Tahin helvasının yağlı kırıntıları kara sakalına bulaşıyor. Kapıya vurdu. Açtılar.

"Büyük su dökmeye gideceğim."

İsmail:

"Ben de," dedi.

Önce softayı götürüp getirdiler, sonra İsmail'e:

"Sidik tenekesini de al," dediler.

İsmail, sidik tenekesini almak için yerinden zorbela kalktı. Tabanlarına hâlâ basamıyor. Polis koluna girdi.

İsmail ayak yolunda, ağzını musluğa dayayıp kana kana su içti. Döndüğü zaman, çember sakallı yukarı aşağı dolaşıyordu.

İsmail herifin adımlarını saydı. 552. Herif yine tünedi sandığa. Gömdü çember sakalını paltosunun içine, uyudu. İsmail biliyor: Böyle yerlerde sevdiklerini pek düşünmeye-

ceksin. Dışarısını düşünmeyeceksin. Kötü insanları, seni kızdıran şeyleri düşüneceksin. Bu akşam bizi sorguya çağırırlar. Yer misin, yemez misin? Yüreği hızlı hızlı atarak kapının açılmasını bekledi saatlerce ama kapı açılmadı.

Açlık içini kazıyor. Oldum olası iştahlıyımdır be kardeşim.

Ertesi gün yine sabah, öğle, akşam yiyecek, içecek getirdiler sandığın üstündekine. Herif yemek yerken İsmail ona bakmamaya çalıştı. Tabanlarının sızısı, geçti oldukça. Soğuk da, ya kırıldı, ya alıştık. Üçüncü çizgiyi kazıdı. Ertesi gün softa köftelerle, köfteler de bir kokuyor mis gibi, pidenin de sıcaklığı belli, pideyi yerken:

"Pek de lezzetli, Babıâlideki köfteciden getiriyor herhalde mahdum," dedi.

İsmail herife ana avrat sövmemek için zor tuttu kendini.

O akşam da sorguya çağırmadılar, ertesi akşam da.

İsmail beşinci çizgiyi kazıdı.

Herif karşısında İsmail'in, köfteleri, tahin helvasını, zeytini, pastırmayı, pideyi şapırdata şapırdata atıştırıp duruyor. Dişlerinin arasını karıştırıyor. Tükürüyor. Geğiriyor ve, "Oh Rabbime şükür," diyor ve yiyor, tıka basa yiyor.

İsmail altıncı çizgiyi kazıdı. Yatıyor çimentonun üstüne sırtüstü. Ceneviz duvarının dibinde otlayan âdembabalar geldi gözünün önüne. Taze, yeşil ot, pastırma yiyen herife bakıyor. Atılmak üstüne deyyusun, almak, kapmak elinden pastırmasını! İçi bulanır, bıçakla kazınır gibi oldu. Alışıyoruz açlığa. Bizim eşek tam açlığa alışırken nalları dikti. Nasrettin Hoca'nın fıkralarını hatırlamaya çalışıyor. Hiçbiri gelmiyor aklına. Yedinci çizgiyi kazıdı. Bu yedi günde gördükleri, işittikleri, duydukları, burnuna çalan kokular ve düşündükleriyle karmakarışık üç soruyu işledi kafası: Ziya'nın mumlu kâğıtlarla makinayı bana verdiğini kim söyledi? Benim onları Kerim'e verdiğimi söyleyen kim? Kapı ne zaman açılıp beni falakaya götürecekler? Kapı bu akşam da açılmadı.

Ertesi gün çember sakallı herif, Babıâli'deki köfteciden gelme köfteleri yutarken İsmail sidik tenekesini herifin kafasına geçirdi. Adam neye uğradığını şaşırdı. Kapıya koştu,

vurup feryada başladı. Geldiler, İsmail'in kollarına arkadan kelepçe vurdular ve o gece yukarı çıkarıp dördüncü katta kireç ve kerpiç yığınlarıyla dolu bir odada, hiçbir şey sormadan bayıltana kadar dövdüler. Ve sürükleye sürükleye siyasi kısmın hücrelerinden birine tek başına kapadılar. İsmail, koridordan ilk geçişinde iskemlelerde oturanları gördü yine. Ama geçen seferkiler değil çoğu. Bir taburenin üstünde de dişçi Agop oturuyor. Ak saçları pırıldıyor elektrik ampulünün ışığında.

İsmail'i koydukları hücre karanlıktı. Bu hergeleler karanlığa meraklı. İsmail helaya gitmek için koridordan gelip geçtikçe anlıyor ancak gündüzü geceyi. Hücrenin duvarına tırnağıyla çizgiler kazıyor ama görüp sayamıyor. Sorguya çağırmıyorlar. Herhalde şimdi çağıracaklar, şimdi çağıracaklar, yatıracaklar sopanın altına, diye beklemek sinirlerini geriyor, yıpratıyor. Beni böyle yıpratacaklar hergeleler. Teslim alacaklar. Neriman'ın getirdiği yemekleri veriyorlar artık. Karanlıkta ağzını burnunu bulmak zor oldu ilk önceleri, sonra alıştı. İsmail biliyor, onu burada üç ay, beş ay, dokuz ay sorgusuz sualsiz de tutabilirler. Ziya anlatırdı. 928 tevkifatında bir yıl tutmuşlar onu, işkencelerden sonra hücrede. İsmail'e o sefer çok işkence etmedilerdi. Ziya anlatırdı, bir iç donuyla bırakıp onu, kollarını da arkadan kelepçeleyip cigaralarının ateşiyle dağlamışlar göğsünü, karnını, bacaklarını. Gösterirdi benek benek koyu esmer yanık yerleri hâlâ duruyor. İki tırnağını da, sağ elinin serçeparmağındaki ile sol elinin orta parmağındakini sökmüşler.

İsmail koridordan gelip geçtikçe, iskemlelerde başka başka tutukluların oturduklarını görüyor. Yalnız dişçi Agop hep aynı taburede. Sersemlemiş, esrar çekmiş gibi bir hali var. Bir keresinde İsmail önünden geçirilirken, Agop tabureden düştü. Hemen kaldırdılar. "Aman, Agop Efendi şöyle rahat rahat oturun," diye de alay edip yine taburesine oturttular. İsmail anladı; dişçi Agop'u uykusuzluk işkencesine tutuyorlar. Kimisini günlerce; ayakta tutup uyutmazlar. Başında nöbetleşe polis bekler. Kendinden geçtin mi, dürter uyandırırlar. Kalıp gibi düşersin yere. Kaldırıp dikerler. Birkaç gün sonra

İsmail yine yuvarlandığını gördü Agop'un. Yine kaldırdılar. Aşağı yukarı yirmi yedi gündür Agop taburede. Devriliyor kaldırıyorlar. Düştükçe başı çarpıyor yere. Ak saçlarının dibinde kanlar kurumuş, yüzü gözü bere içinde.

Dördüncü katta çifte aylı kapının önündeki sahanlıkta tutukluların anaları, karıları, kız kardeşleri.

Ortalığı bir kadın sesi çınlattı.

"Kocama yemeğini sıcak vermeye mecbursunuz. Kocam verem."

İki saattir açılmayan çifte aylı kapı açılmış, polisler yemekleri alıyor kadınlardan. Kerim'in ablasının getirdiği kırmızı gülleri de aldılar.

"Bağırmayın rica ederim."

"Neye bağırmayacakmışım? Ne hakkınız var, bizi böyle saatlerce bekletmeye?"

Uzun yıllar sonra Nâzım Hikmet, Emniyet Müdürlüğü üstüne şu şiiri yazdı:

EMNİYET MÜDÜRÜ

Güneş bir yara gibi açılmış gökte
akıyor kanı.
Uçak alanı.
Karşılayıcılar, eller göbekte:
coplar, cipler,
hapishane duvarları, karakollar
ve darağaçlarında sallanan ipler
ve siviller göze görünmez
ve bir çocuk işkenceye dayanamadı
attı kendini Emniyette üçüncü kattan.
Ve işte Emniyet Müdürü Bey
uçaktan iniyorlar,
Amerika'dan dönüyorlar,
mesleki tetkikattan.

İncelediler uyku uyutmamak usullerini
ve memnun kaldılar pek
hayalara bağlanan elektrottan
ve bizdeki tabutlukların üstüne bir de konferans
vererek
açıkladılar faydalarını
koltuk altlarına kaynar yumurta koymanın,
boyun derisini kibritle ince ince yakıp soymanın.

Emniyet Müdürü bey uçaktan iniyorlar
Amerika'dan dönüyorlar
ve coplar cipler
ve darağaçlarında sallanan ipler
üstat döndü diye seviniyorlar.

Nâzım'ın bu defa sekiz ay kaldığı İstanbul Polis Müdüriyeti'nde uygulanmakta olan zulüm ve işkence metotları hakkında bir fikir edinmek için verdiğim bu bilgi Nâzım'ın poliste geçirdiği acı günler hakkında da bir fikir verebilir. Burada verilen bilgi gerçeğe tamamen uygundur. Nâzım fantezi yapmış değildir. Yalnız çeşitli tarihlerde olup biten olayları bir araya toplayıp hepsini bir arada anlatmıştır.

Bu baskı ve terör, bu zulüm ve işkenceye dayanamayanlar olmuş, içlerinde çözülenler de bulunmuştur. İşte bunlardan biri de kendisine yapılan ve günlerce süren işkenceden sonra Nâzım'ı ele vermek zorunda kalmıştır. Bu çözülen adam, Nâzım'ın yetiştirdiği, partiye girmesine yardım ettiği eski bir arkadaşı olduğu için hareketi Nâzım'ı çok üzmüştü. O da üzüntüyle "Sen" başlıklı şiiri yazmıştı. "Sen" diye andığı bu adam arkadaşıdır:

Ne yazık!..
Ne kadar
beraber geçmiş günlerimiz var,
senin
ve benim
en güzel günlerimiz...

Kalbimin kanıyla götüreceğim
ebediyete
ben o günleri...

Ebediyete götüreceğini söylediği ve beraber geçirdiklerini hatırladıkları o güzel günler *Resimli Ay*'da geçen günlerdi. O mutlu günleri orada beraber yaşamışlardı.

Nâzım ilk tutuklandığı günlerde dostlarına ve sevdiklerine bir veda şiiri yazmıştı. Yeni bir yolculuğa çıkıyordu. Ne vakit ve nasıl döneceğini bilmediği bir yolculuk. Bu yolculuğa çıkarken vedalaşmamak olamazdı.

VEDA

Hoşça kalın
dostlarım benim
hoşça kalın!
Sizi canımda
canımın içinde,
kavgamı kafamda götürüyorum.
Hoşça kalın
dostlarım benim
hoşça kalın...
Resimlerdeki kuşlar gibi
dizilip üstüne kumsalın,
mendil sallamayın bana.
İstemez...
Ben dostların gözünde kendimi
boylu boyunca görüyorum...

A dostlar
a kavga dostu
iş kardeşi
a yoldaşlar a....!!!
Tek hecesiz elveda...

Geceler sürecek kapımın sürgüsünü,
pencerelerde yıllar örecek örgüsünü.
Ve ben bir kavga şarkısı gibi haykıracağım
mapusane türküsünü.

Yine görüşürüz
dostlarım benim
yine görüşürüz...
Beraber güneşe güler,
beraber dövüşürüz...

A dostlar
a kavga dostu
iş kardeşi
a yoldaşlar a...!!
ELVEDA...!!....

İçeri düştükten sonra Nâzım Hikmet bu işin nereye varacağını kestiremezdi. Çünkü o sırada solculardan birçoğu mahkemede hüküm giyerek hapse atılmıştı. Bunlardan bir kısmı Diyarbakır'a sürülmüş, bir kısmı İstanbul'da, Sultanahmet Hapishanesi'ne atılmıştı. Nâzım da Bursa Hapishanesi'ne gönderilmişti. Oradan karısı Piraye Hanım'a acıklı bir mektup göndermiş ve idamının istendiğini bildirmişti. Bu haber Piraye Hanım'ı endişeye düşürmüştü. Gelen rivayetlere göre Nâzım'ı öldürebilirlerdi. Nâzım hem onu teselli etmek hem ölüm tehlikesi karşısında duyduklarını anlatmak için bu şiiri yazmak zorunda kalmıştı:

emin ol ki sevgili;
zavallı bir çingenenin
kıllı, siyah bir örümceğe benzeyen eli
geçirecekse eğer
ipi boğazıma,
mavi gözlerinde korkuyu görmek için
boşuna bakacaklar
Nâzıma!

diyordu. Bu yalnız Piraye Hanım'a değil kendisine zulmedenlere de bir cevaptı.

Solcular evlenmeli mi?

Nâzım Hikmet karısından ilk defa ayrılıyordu. Bu ayrılık o sıralarda solcular arasında bir mesele ortaya çıkarmıştı: "Solcular evlenmeli miydi?" Çünkü Türkiye'de solcuların hayatı kararsızdı. Her gün tutulup hapse atılabilirlerdi. Serbest oldukları zaman da muntazam bir iş tutamıyorlardı. Çünkü polis arkalarını bırakmıyor ve bir işe yerleşmelerine imkân vermiyordu. Bu şartlar içinde solcular evlenmeli miydi gerçekten? Solcularla evlenmiş olan kadınlar mutluluk nedir bilmiyordu. Onlar da eşleri gibi yoksunluk ve üzüntü içinde yaşıyordu. Solcu, eşini mesut etmek imkânını bulamıyordu. Eşinin üzüntüsü onu da kahrediyordu. Kadını böyle bir hayata mahkûm etmek doğru muydu? İşte o sırada bu düşüncelerle Nâzım Hikmet, "Bir Ayrılış Hikâyesi" adındaki şiirini yazarak bu meseleye değiniyordu. Ve solcu bir erkeğin yolunda serbestçe yürüyebilmesi için kadının fedakârlık yaparak ondan ayrılması gerektiği sonucuna varıyordu.

BİR AYRILIŞ HİKÂYESİ

Erkek kadına dedi ki:
– Seni seviyorum,
ama nasıl,
avuçlarımda camdan bir şey gibi kalbimi sıkıp
parmaklarımı kanatarak
kıyasıya
çıldırasıya...

Erkek kadına dedi ki:
– Seni seviyorum,
ama nasıl,
kilometrelerle derin, kilometrelerle dümdüz,

yüzde yüz, yüzde bin beş yüz,
yüzde hudutsuz kere yüz...

Kadın erkeğe dedi ki:
– Baktım
dudağımla, yüreğimle, kafamla;
severek, korkarak, eğilerek,
dudağına, yüreğine, kafana.
Şimdi ne söylüyorsam
karanlıkta bir fısıltı gibi sen öğrettin bana...
Ve ben artık
biliyorum:
Toprağın –
yüzü güneşli bir ana gibi –
en son en güzel çocuğunu emzirdiğini...
Fakat neyleyim
saçlarım dolanmış
ölmekte olanın parmaklarına
başımı kurtarmam kabil
değil!
Sen
yürümelisin,
yeni doğan çocuğun
gözlerine bakarak...
Sen
yürümelisin,
beni bırakarak...
Kadın sustu.

SARILDILAR.

Bir kitap düştü yere...
Kapandı bir pencere...

AYRILDILAR...

Hapishanede Nâzım, etrafına ümit ve cesaret saçan bir ışık gibidir. Karısından ve dostlarından ayrılmıştır. Davasını serbestçe yürütecek durumda değildir. Fakat o yine şiir yazmaya devam etmektedir. O sırada yazdığı şiirler ümit, cesaret ve iman doludur. "Türkülerimiz" ve "Sesimiz" şiirlerini o sırada yazmıştır. Bu şiirlerden birinde,

Çeneni avuçlarının içine alıp,
duvara dalıp
kalma!

diyor. Ve ümitsizliğe kapılmak üzere olan hapishane arkadaşını pencereye çağırarak dışardaki sesleri dinlemeye davet ediyor:

Pencereye gel!
Havaları dinle bir:
Sesimiz yanındadır,
sesimiz seninledir...

Yani, "Burada yalnız değilsin, dışardakiler bizimle beraberdir," deyip arkadaşına cesaret veriyor.

TÜRKÜLERİMİZ

Türkülerimiz,
varoşlarda sokaklara çıkmalıdır.
Türkülerimiz,
evlerimizin önünde durmalı,
camlara vurmalı,
kapıların ellerini sıkmalıdır,
sıkmalıdır
acıtana kadar,
kapılar
bağlı kollarını açana kadar...
Biz anlamayız

tek ağzın türküsünü.
Her matem gecesi
her bayram günü.
Türkülerimiz,
bir gaz sandığını yere yıkarak
sandığın üstüne çıkarak
kocaman elleriyle tempo tutmalıdır.
Türkülerimiz,
çam ormanlarında rüzgâr gibi
bize kendini hep bir ağızdan okutmalıdır!
Türkülerimiz,
ön safta en önde saldırmalıdır düşmana.
Bizden önce boyanmalıdır
türkülerimizin yüzü kana...
Türkülerimiz,
varoşlarda sokaklara çıkmalıdır!
Türkülerimiz,
bir tek yüreğin
perdeleri inik
kapısı kilitli evinde oturamaz!..
Türkülerimiz,
rüzgâra çıkmalıdır.

Af sözleri

Bir süre sonra af rivayetleri çıkıyor. Hapishanelerde yaşayanların en büyük konusu aftır. Mahpuslar uçan kuştan, akan sudan, esen rüzgârdan hep af sezinir. Hapiste af sözünün edilmediği gün yoktur. Hükümlü hep, bir gün afla bu karanlık zindandan kurtulacağı ümidiyle yaşar. Her gelen ziyaretçiden bir af haberi bekler. Gün olur, af olanakları artar, haberler sıklaşır, tanıdıklardan, dost ve akrabalardan hep haber sorulur. Sinirler gergindir, mahpus artık başka bir şey düşünemez olur. Bu sinir gerginliğine dayanamayıp kendilerini öldürenler bile vardır. Nâzım Hikmet o sırada çıkan af rivayetleri üstüne yazdığı şiirle bu ruh haletini anlatmaya

çalışır. O bile af rivayetleri karşısında bir ara dalgaya kapılır gibi oluyor:

Hapislik olmuyor dalga geçmeden...
Halbuki ben...
Baktım ki, elimde bitmiş cıgaram
bir nefes içmeden.

diyor.

Bu af dedikoduları bir süre sonra gerçekleşiyor. Ve Nâzım Hikmet kısa bir hapisten sonra tekrar hürriyetine kavuşuyor. Fakat bu da uzun sürmüyor. 935'te yine kısa bir süre için hapse atılıyor.

Fakat artık dışarda huzuru kalmamıştır. Polis yakasına yapışmıştır. Nâzım sinema stüdyosunda istediği gibi çalışamamaktadır. Her an bir gece yarısı polisin gelip kendisini alması ihtimali vardır. Çünkü o vakitki İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın dediği gibi, Nâzım çevresine etki yapmaktadır. Onu bir vesile bulup susturmak ve ortadan kaldırmak gerektir.

Büyük trajedi

İşte bu fırsat 1938'de çıktı. Nâzım hiç beklemediği bir anda bilmediği bir suç yüzünden evinden alınıp Ankara'da askerî cezaevine gönderildi. Nâzım Hikmet'in 950 yılında affedilip çıkıncaya kadar hapiste yatmasıyla sonuçlanan feci serüveni böyle başlar.

Nâzım'ı yakalayıp Ankara'da askerî cezaevine göndermelerinin sebebi şimdi artık herkese aydındır. Nâzım'ı ya susturmak veya yok etmek lazımdır. Atatürk ölüm yatağındadır. Onun hastalığıyla beraber, memlekette hoşgörürlük dönemi de sona ermiştir. Nâzım'ın düşmanları için hava da elverişlidir. Bulunan veya ortaya atılan vesile şudur: Harp Okulu'nda yatakhanelerde yapılan bir araştırma sırasında A.

Kadir adında bir genç öğrencinin yatağı altında Nâzım'ın bir kitabı bulunur. Bu kitap Nâzım Hikmet'in dışarda serbest satılan eserlerinden biridir. Ama mademki, bir harp okulunda bir öğrencinin elinde görülmüştür, demek ki Nâzım ordu içinde komünizm propagandası yapmaktadır, diyorlar. Harp Okulu'nda sıkı bir kontrolden sonra A. Kadir ve yine Nâzım Hikmet'le temasta olduğu iddiasıyla Ömer Deniz adında bir Harp Okulu öğrencisi tutuklanıyor. Bir taraftan da hiçbir şeyden haberi olmayan Nâzım Hikmet evinde yemek sofrasından kaldırılarak ve kollarına kelepçe vurularak Ankara Askerî Cezaevi'ne gönderiliyor. Nâzım, askerî cezaevindeki hücresini şöyle anlatır:

> Onu Ankara'ya yolladılar, askerî cezaevinde tecride soktular. Tecrit dediğin taş bir oda. Penceresi demir parmaklıklı. Camları yok. Kar içeri yağıyor. Yer de çimento. Döşek möşek şöyle dursun, bir battaniye vermediler.[1]

Nâzım Hikmet bu çıplak dört duvar içinde tek başınadır. İnsanlarla, hayatla, dünyayla bütün bağları kopmuştur. Ama kafası durmadan işlemekte ve gene şiir yazmaktadır. Onun burdan karısına yazdığı şu mektuplar onun tecritteki ruh haletini çok iyi anlatır.

BİR CEZAEVİNDE, TECRİTTEKİ ADAMIN MEKTUPLARI

1

Senin adını
kol saatimin kayışına tırnağımla kazıdım.
Malum ya, bulunduğum yerde
Ne sapı sedefli bir çakı var,

1. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim.* (Y.N.)

(bizlere âlâtı-katıa verilmez),
ne de başı bulutlarda bir çınar.
Belki avluda bir ağaç bulunur ama
gökyüzünü başımın üstünde görmek
bana yasak.
Burası benden başka kaç insanın evidir?
Bilmiyorum.
Ben bir başıma onlardan uzağım,
hep birlikte onlar benden uzak.
Bana kendimden başkasıyla konuşmak
yasak.
Ben de kendi kendimle konuşuyorum.
Fakat çok can sıkıcı bulduğumdan sohbetimi
şarkı söylüyorum karıcığım.
Hem ne dersin,
o berbat, ayarsız sesim
öyle bir dokunuyor ki içime
yüreğim parçalanıyor.
Ve tıpkı o eski
acıklı hikâyelerdeki
yalnayak, karlı yollara düşmüş, yetim bir çocuk gibi bu
yürek,
mavi gözleri ıslak
kırmızı, küçücük burnunu çekerek
senin bağrına sokulmak istiyor.
Yüzümü kızartmıyor benim
onun bu an
böyle zayıf
böyle hodbin
böyle sadece *insan*
oluşu.
Belki bu hâlin
fizyolojik, psikolojik, filân izahı vardır.
Belki de sebep buna
bana aylardır
kendi sesimden başka insan sesi duyurmayan

bu demirli pencere
bu toprak testi
bu dört duvardır...
Saat beş, karıcığım.
Dışarda susuzluğu
acayip fısıltısı
toprak damı
ve sonsuzluğun ortasında kımıldamadan duran
bir sakat ve sıska atıyla,
yani, kederden çıldırtmak için içerdeki adamı
dışarda bütün ustalığı, bütün takım taklavatıyla
ağaçsız boşluğa kıpkızıl inmekte bir bozkır akşamı.

Bugün de apansız gece olacaktır.
Bir ışık dolaşacak yanında sakat, sıska atın.

Ve şimdi karşımda haşin bir erkek ölüsü gibi yatan
bu ümitsiz tabiatın
ağaçsız boşluğuna bir anda yıldızlar dolacaktır.
Yine o malum sonuna erdik demektir işin,
yani bugün de mükellef bir daüssıla için
yine her şey yerli yerinde işte, her şey tamam.
Ben,
ben içerdeki adam
yine mutad hünerimi göstereceğim
ve çocukluk günlerimin ince sazıyla
suzinâk makamından bir şarkı ağzıyla
yine billâhi kahredecek dil-i nâşâdımı
seni böyle uzak,
seni dumanlı, eğri bir aynadan seyreder gibi
kafamın içinde duymak...

3
Bugün pazar.
Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.
Ve ben ömrümde ilk defa gökyüzünün bu kadar

benden uzak,
bu kadar mavi
bu kadar geniş olduğuna şaşarak
kımıldanmadan durdum.
Sonra saygıyla toprağa oturdum,
dayadım sırtımı duvara.
Bu anda ne düşmek dalgalara,
bu anda ne kavga, ne hürriyet, ne karım.
Toprak, güneş ve ben
Bahtiyarım...

Nâzım Hikmet'in bu tecritte, soğuk beton odadaki yaşantısı maddi ve manevi üzüntü ve ıstırap içinde geçer. Düşünür: Buraya niçin getirilmiştir? Kimlerin iftirasına uğramıştır? Ondan ne istiyorlar? Bilmiyor. Oysa son zamanlarda hayatı az çok düzene girmişti. Gündüzleri sinema stüdyosuna giderek yeni filmler çeviriyor, akşamları evine dönüyordu. *Resimli Ay* döneminde olduğu gibi taşkın ve coşkun bir hayatı da yoktu. Ortada bir komünist tevkifatı da görülmüyordu. O halde onu neden tutmuşlar, sorgusuz sualsiz ta Ankara'ya kadar getirerek bu dört duvar içine sokmuşlardı? Dışarıyla bütün bağları kesildiği için kimseye sorup öğrenmek de mümkün değildi. Kimseyle konuşamıyor, kimseye bir şey soramıyordu. Kimse de ona suçu üstünde bir şeyler söylemiyordu.

Sonunda karısına mektup yazıp durumunu bildirmeye karar verdi. Böylece hem derdini dökmüş olacak hem de, bir taraflı olsun, konuşma imkânına kavuşmuş olacaktı. Çünkü yalnız Nâzım değil, dışardakiler de bir şey bilmiyordu. Tutuklama o kadar ani, o kadar beklenmeden olmuştu ki, bunun içyüzünü kimse anlayamamıştı. Bu bakımdan o zaman karısına gönderdiği mektuplar Nâzım Hikmet'in tecritteki durumunu ve ruh haletini anlatan en iyi belgelerdir. O vakit olup bitenleri anlamak için bu mektuplardan bazılarını okumak gerektir.

28 İkinci kanun (Ocak) cuma

Canım karıcığım, sıhhatim yerinde. Seni dehşetli göresim geldi. Herhalde suçsuzluğum er geç meydana çıkacak ve sizlere kavuşacağım. Biricik endişem sensin. Kabilse bana para gönder, sağlığınızı haber ver.

Kocan Nâzım

Ankara 1.2.938

Karıcığım,

Mektubunu aldım. Yazını görür görmez çocuk gibi ağladım. O kadar hiç, o kadar boş, manasız, öyle haksız yere senden uzağım. Bu çileyi hiçbir suçum olmadığı halde öyle bir çekiyorum ki, zaman zaman sinirlerimin dizginini ele almasam, çıldıracağım. Korkma çıldırmam. En küçük bir hak ve adalet mefhumu benim ne kadar suçsuz olduğumu er geç anlamaya yeter. Er geç... Halbuki bir an evvel sana kavuşmak için yanıyorum.

Nâzım

Ankara 8 Şubat 938

Karıcığım,

Günler geçiyor kederli, ıslak, karanlık günler. Yegâne ışığım, hakikatim sensin. Seni ve çocuklarımı anlattığın şirin odacığınızda görüyorum. Sizden uzak olmak kahrediyor beni. Hep seni ve sizi düşünüyorum. Bu kadar haksız bir felakete hiç uğramamıştık. Ne yapalım. Yüzümüzde bir-iki çizgi bırakarak bu da geçer diyeceğiz... Annem gelmişken git onu gör. Ve onunla beraber Ali Fuat Paşa'ya gidin. Annem gelmemişse de sen git. Bu, dayıma yaptığım ilk ve inşallah da son müracaattır. Ona söyleyin ki, çoktandır hayatımı yalnız edebiyata ve çocuklarıma vermiş bir adamım. Hiçbir suçum olmadığını, göğsümü gere gere haykırabilirim. Sen de bilirsin karıcığım, basit bir sabıkalı sisteminin bana tatbik edilmesi günahtır. Türk diline, Türk edebiyatına, boşu boşuna atıldığım hapishane duvarları arkasından en küçük hizmette bile bulunamam. Halbuki hayatımı artık yalnız bu işe hasretmiş bir adamım. Adalet elbette

tecelli edecektir. Fakat adalet ağır işleyen bir makinadır ve benim siyatikli vücudumun tahammülü kalmadı.

Memleket kanunlarına karşı en ufak bir harekette bulunmadım, biliyorsun. Bunu dayıma da anlat. Emin olsun. Ona ilk defa başvuruyorum. Korktuğum herhangi bir suçtan kurtulmak için değil sadece sabıkalılık belasının zincirinden kurtulmak içindir. Son yıllardaki hayatım meydanda. Bütün bunları ona anlat. Ve sırf adaletin, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının her vatandaşa verdiği hakkın tecellisi için delalet etsin. Ben de memleketimi seven ve ona elinden geldiği kadar hizmet eden bir insanım. Bu kadar boş yere, bu kadar ceza çekmek çıldırtacak beni...

Nâzım

Ankara, Mart 1938

Karıcığım,

... Şimdiye kadar bir defa isticvap edildim. Bundan 40 gün önce. Ankara'ya ayak bastığımın ertesi günü. O zamandan beri de sorgusuz sualsiz yatıyorum... Burada, avukata da anlattığım gibi, bana atfedilen suçu ve bu suçun delillerini anlayamıyorum. Yalnız bana bir defa sinema holünde, bir defa da evimde görmeye gelen genci sordular. Ben ismini bile bilmediğim, kendiliğinden, hatta evimin adresini bile vermediğim halde gelen ve ilk önce polis tarafından gönderildiğini sandığım gençle neler konuştuğumuzu olduğu gibi anlattım. Zaten ortada saklayacak bir şey yok ki... Ben onu herhangi bir suça teşvik etmiş değildim. Onun da vermiş olduğu ifadede bunun aksini söylemesi için ya aşağılık bir müfteri yahut deli olması lazım. Esasen benim isticvabımda bana, "Sen bu genci suç işlemeye teşvik etmişsin, o böyle söylüyor," demediler. Ve böyle bir sual de sormadılar.

İşte sana, bana atfedilen muhayyel suç hakkında bütün bildiklerimi yazdım. Bu nasıl ve ne biçim suçtur anlamıyorum. Fakat iş anlaşılır herhalde ve meni muhakeme kararı almasam bile, mahkemede herhalde beraat ederim.

Nâzım

14 Mart 938, Ankara

Cuma günü iddianameyi aldım. Yarın, 15 Mart Salı günü mahkemeye çıkıyorum, iddianameyi okudum ve şaştım. Bir insanın böyle delillerle mahkemeye sevk edilebileceğini ummazdım. Fakat ne yalan söyliyeyim, kör kör parmağım gözüne kadar aşikâr bir suçsuzluk şeraitinde, bu kadar delilsiz bir davada adaletin herhalde tecelli edeceğine ve beraat edeceğime emin bulunmakla beraber, neden 56 gün yattığıma ve muhakeme bitinceye kadar belki de yatacağıma ve neden men-i muhakeme kararı almayıp mahkemeye sevk edildiğime akıl erdiremediğim için ara sıra kötü kötü düşünüyorum. İddianame benim "isyan ve ihtilal kokan" kitaplarımdan bahsediyor. Düşün ki, bu kitapların hepsi bugün resmen satılmaktadır. Eğer, "isyan ve ihtilal koksalardı" haklarında takibat yapılır, kitaplar ve ben mahkûm edilirdik. Türkiye Cumhuriyeti kanunları bu kitaplarda mevzuat-ı kanuniyeye muhalif bir şey görmedikleri için onlar hakkında bir mahkûmiyet kararı vermedikleri halde, bana tebliğ edilen iddianamede böyle bir suç delili var... İşte delillerden biri bu. İkincisi, benim kendisini görmediğim, evimin adresini vermediğim, tanımadığım bir delikanlıya direktif vermiş olmaklığım. Tanımadığı, hatta polisliğinden bile bir aralık şüphelendiği ve topu topu bir saat kadar gördüğü bir insana direktif verecek kadar aptal ve eşek olduğumu farz edelim. Fakat bu "direktif" verme keyfiyetinin kanuni delilleri, hatta tek bir delili nerde? Bu iddianın kanuni isbatı nerde? Belki o çocuğun böyle bir ifadesi var? Bu atf-ı cürmü, o çocuk bu ifadesini nasıl ispat ediyor ve bu yalanı hangi kanuni delillerle ispat edebilir.

İşte hakkımdaki iddia bu kadar. Ve benim bu iddialar karşısında kendi kendime sorduğum suallerin bazıları bunlar.

Ne yapalım, haydi hayırlısı...

Nâzım

16 Mart 938

Karıcığım,

Dün mahkemeye çıktım. Benim kanaatime göre ve dün din-

lenen o delikanlının mahkemede verdiği ifadeye nazaran benim beraat etmemem ve kurtulmamam için yalnız kanuni değil, vicdani de hiçbir sebep yoktur. Dünkü celsede suçsuzluğum güneş gibi meydana çıkmıştır...

Burada artık oldukça rahatım, ihtilaftan memnu vaziyeten kurtuldum. Her gün, güneşli havalarda bahçeye çıkıyorum. Belki de kavuşmak günleri yaklaştıkça kim bilir belki de on-on beş gün sonra seni göreceğimi düşündükçe kabıma sığamıyorum.

Nâzım

19 Mart 938, Ankara

Karıcığım,

Mahkeme sona eriyor... Bir haftaya varmaz, netice belli olur. Şahsi kanaatim ve mahkemenin cereyanı benim iki aydan beri nasıl suçsuz ve boş yere mevkuf bulunduğumu gösteriyor... 22 Salı günü tekrar mahkeme var.

Sana çarşamba günü neticeyi bildireceğim... Nâzım.

Mahkeme hiç beklenilmediği halde Nâzım'a 15 yıl hapis cezası verir. Nâzım nerde ise çıkacağını umarken, bu tepeden inme karar karşısında şaşırır. Ve bu şaşkınlığını karısına yazdığı mektupta şöyle ifade eder:

29 Mart Salı, Ankara

Karıcığım,

Üzülme, ne yapalım. Dünyada bu kadar haksız bir karar olmaz. Derhal temyiz ettim. Temyiz herhalde adalet gösterir. Duymuşsundur, 15 seneye mahkûm edildim. Kara haberi anneme sen ver. Üzülmesin, iki-üç aya kadar netice çıkar.

Bu beklenmedik acı haber üzerine Piraye Hanım kendini tutarak Nâzım'a bir teselli mektubu gönderir. Metin olmasını tavsiye eder. Nâzım şu cevabı verir:

Nisan 1938, Ankara

Karıcığım,

Eğer metin olmak herhangi bir meseleyi hallederse tasavvur edemeyeceğin kadar metinim. Darbenin tesiri ani oldu. Göz kapayıp açıncaya kadar geçti ve şimdi uzun bir hastalıktan yeni kalkmış gibi bir halim var. Vücudum kırgın fakat rahat ve neşeliyim. Şarkı söylüyorum, şiir yazıyorum ve uyanılmayacak bir rüyanın içinde hayal meyal senin yüzünü görüyorum. Yüzünün hatları silik. Fakat saçların bir kucak alev gibi... Pırıl pırıl yanıyor...

Artık askerî temyizin kanuna fevkalade riayet eden, kanunun dışına çıkmayan bir müessese olduğunu söylüyorlar. Bakalım iki-üç aya kadar bu iddianın doğruluğunu anlayacağız. Ben ne ümitliyim ne ümitsiz. Hakkımı ve suçsuzluğumu bir vatandaşa verilen bütün haklardan istifade ederek, her kanuni vasıtaya başvurarak, savunmaya çalışacağım. Benim elimden gelen bu kadar. Netice hakkında hiçbir fikrim yok, çünkü mantıki ve kanuni tahminler bu ilk hükümde o kadar yok ki, istikbalde de ne olacağını kestirmek mümkün değil.

Nâzım

Karıcığım,

Malum ya, bugün temyizde duruşma vardı. Oldu. Temyiz müddeimumisi benim hakkımdaki kararın tasdikini istemiş. Mahkeme kararını cumartesi günü verecek.

Nâzım

28 Mayıs 938

Karıcığım,

Nihayet iş bitti. Temyiz tasdik etti. 15 seneye mahkûmuz. Aldırma. Ben gayet kuvvetliyim. Mesele herhangi bir mahkûmiyet değil, Nâzım Hikmet'in yok edilmesidir. Bu bir çeşit Dreyfüs davasıdır. Şimdi ne yapıp yapıp İmralı'ya gitmeye çalışacağım. O da olmazsa, olmasın. Yaşayacak kaç günüm varsa, onu şerefle dolduracağım...

Nâzım

Bu mahkûmiyet kararından sonra Nâzım Hikmet hiç olmazsa cezasını, yaşayabileceği bir hapishanede geçirmek için teşebbüslere geçer. İşin bu kadarla bittiğini sanır. Hatta bir aftan istifade edebileceğini umar. Tek korkusu tenha bir köşeye atılıp yok edilmesidir. Bunu önleyebilmek için her çareye başvurur. Fakat daha büyük bir felaketin gelmekte olduğundan habersizdir. İstanbul'a götürülüp orada hapse atılacağını beklerken ortaya yeni bir dava çıkar.

Donanmadaki bazı astsubayların dolaplarında Nâzım Hikmet'in kitapçılarda serbest olarak satılan kitapları bulunmuştur. Bu astsubaylar, bazı sivil şahıslarla birlikle, muhakeme edilmek üzere Deniz Komutanlığı Mahkemesi'ne verilmiştir. Bu mahkeme Marmara'da Silivri'nin karşısında demirlemiş bulunan bir harp gemisinde bulunmaktadır. Nâzım da suçlu olarak Ankara'dan bu gemiye gönderilir. Bu, onun için beklemediği, önceden bilmediği yeni bir felaketin başlangıcıdır.

Şimdi Nâzım'ı dinleyelim:

Erkin gemisinde süngülü iki erin ve bir gediklinin arasında bir sürü merdiven indik. Dar, demir ve kıvrıla kıvrıla inen merdivenler... Demir bir kapıyı açtılar, İsmail'i ittiler karanlığa. Kapıyı kapadılar. Elleriyle yokladı dört yanını. Halatlar, makaralar, varil gibi bir şeyler. Sintine ambarı. Gömleğini çıkardı, pantolonunu çıkardı, bir donla kaldı. Amma yine de durmamacasına terliyor. Oturdu halat yığınının üstüne. Gözü karanlığa alışmıştı azıcık. Uyudu.

"Kalk... Giyin..."

Yüzüne tutulan elektrik fenerinin ışığından gözleri kamaştı. Başını çevirdi.

"Kalk... Giyin..."

Elektrik feneri halat ve makara yığınlarının, varillerin üstünde, sintine ambarının demirlerinde dolaştı. İsmail feneri kapının önündeki ak üniformalı subayın tuttuğunu gördü. Subayın arkasında karmakarışık borularla örtülü kurşuni demir, dar koridorda, ampullerin sarı ışığında süngülü iki

deniz eri duruyor. Gece mi, gündüz mü belli değil. Ampuller buraya indirildiği zaman da yanıyordu. Giyindi.

"Yürü!"

İsmail önde, subayla erler arkada daracık demir merdivenleri çıkmaya başladılar. Çalışan makinaların gürültüsü içinde gemi sarsılıyor. İsmail, "Yola çıkmışız," diye düşündü.

"Sola sap!"

Sağından solundan, altından üstünden inceli kalınlı borular ve karmakarışık elektrik telleri geçen, kafes kafes demir dar bir sahanlıkta idiler. İsmail soldaki merdivene sapıp çıkmaya başladı. Sorguya götürülüyoruz ama niçin? Ne soracaklar? Ne işim var benim bunlarla?

"Yürü, doğru, arkana bakmadan."

İsmail'in önünde yıldızlı gecelerden başka kimse yok. Güverte ıssız. Makinaların gümbürtüsünü ve denizin hışırtısını duyuyor. Karanlıkta köpükleri fark edilen uçsuz bucaksız, kıyısız bir deniz. Erkin gemisi ağır ağır ilerliyor.

İsmail'in aklına, "Benim burada olduğumu kimse bilmiyor," diye geldi. İyi ama nereye gidiyoruz? Korkuyor muyum? Daha değil.

"Yürü, arkana bakmadan."

Yürüyecek yer de pek kalmamıştı. İki adım sonra küpeştenin kıyısı.

"Dur!"

Durdu. Arkasında açılıp kapanan tüfek mekanizmalarının şıngırtısını duydu. Birdenbire aklına Mustafa Suphiler geldi! Demek arkadan kurşunlanıp denize atılacak. Pek iyi ama niçin? Herifler beni temizlemeye karar verdilerse daha kolayı var. İyi ama neye, neye? İlle de beni temizlemeye mi karar verdiler? Bütün bunlar böyle düzgün değil. Karmakarışık geçti aklımdan. "Dönüp atılmalı hergelelerin üstüne." Bunu da böyle düşünmedi ama bu düşünce geçti aklından. Döndü. Üstüne çevrilmiş süngülü iki tüfek namlusuyla, subayın harp üniformasını gördü. O anda da bir başka subay peyda oluverdi birincinin yanında. Kulağı-

na birşeyler söyledi. Birinci subay İsmail'e, "Dön, yürü," dedi.

Deminki merdivenleri indiler. İsmail sintine ambarının karanlığına girdi. Soyundu, uzandı halatların üstüne. "Numara yaptı bize, hergeleler. İyi ama neye getirdiler beni?"

İsmail'i iki gece dolaştırdılar Erkin gemisinin güvertesinde. Sonra subay salonunda askerî sorgu yargıcının karşısına çıkardılar. Donanmada erlerle gediklilerin dolaplarında yapılan araştırmalarda komünist bir şairin kitapları çıkmış, resmen satılan kitapları. Kitaplarından birini de gedikli Ferhat'ta (Hamdi Alevdaş) bulmuşlar. Ferhat, "Kitap benim değil, benim dolaba haberim olmadan koymuşlar," demiş. Sıkıştırmışlar, "İsmail adında bir komünist tanırım," demiş. İsmail bütün bunları savcının iddianamesinden anladı. Sorgu yargıcına verecek ifadesi yoktu. Yargıç da İsmail'in ifadesiyle ilgili görünen esmer, ufak tefek bir adam.

İşte Nâzım Hikmet'in bu kadar işkenceye tabi tutulmasının sebebi bu. Bir gedikli erin odasında bulunan kitapları. Ve bu beklenmedik olay onun sinirlerini daha da yoruyor, maneviyatını sarsıyor. Nâzım Hikmet'in Erkin gemisinden, geminin polis bürosu vasıtasıyla karısına gönderdiği mektuplar onun bu ruh haletini anlatma bakımından çok ilginçtir, ilk mektubu şudur:

Karıcığım, başıma gelen bu felaketlere ne diyeceğimi şaşırdım. Tek tesellim günün birinde suçsuzluğumun meydana çıkacağıdır...

Sevgili karıcığım...

Burada bir başıma, bir gemi lombozundan aynı deniz parçasını seyretmek, bir uykuya kavuşup seni rüyamda görmek için gecelerin çabuk gelmesini beklemekle günlerim geçiyor. Ümidimi, yegâne kıymetli şey olarak içimin en gizli yerinde saklamaktayım. Bu ümit de olmasa, çıldırmak işten değil.

Karıcığım,

Haydarpaşa önlerine geldik. Gözlerimin karşısında seninle beraber dolaştığımız yerler. Yüreğim kederli, yüreğim sevinçli.

Bu mektup Nâzım'ın Erkin gemisinden karısına gönderdiği son mektuptur. Çünkü mahkeme Nâzım'ı 20 yıl hapse mahkûm etmiştir. Artık yapacak bir şey kalmamıştır. Şimdilik İstanbul tevkifhanesine geçirilecektir. Nâzım Hikmet bu kararı temyiz etmiştir. Sonraları temyiz bu kararı 13 seneye indirmiş ve iki mahkemenin verdiği topyekûn ceza 28 yıl olmuştur. Nâzım Hikmet temyizin kararından sonra İstanbul Tevkifhanesi'nden alınarak Anadolu'da Çankırı Hapishanesi'ne gönderilmiştir.

İstanbul Tevkifhanesi'nde temyizin kararını beklerken yağmurdan sonra güneşli bir kış gününde dünyayı ve memleketi düşünerek şu küçük şiiri yazıyor:

İSTANBUL HAPİSHANESİNDEN

İstanbul'da, Tevkifhane avlusunda,
güneşli bir kış günü, yağmurdan sonra,
bulutlar, kırmızı kiremitler, duvarlar ve benim yüzüm
yerde, su birikintilerinde kımıldanırken,
ben, nefsimin ne kadar cesur, ne kadar alçak,
ne kadar kuvvetli, ne kadar zayıf şeyi varsa
hepsini taşıyarak:
dünyayı, memleketimi ve seni düşündüm...

Birkaç gün sonra da bu şiiri şu mısralarla bitiriyor:

Memleketimi seviyorum:
Çınarlarında kolan vurdum, hapishanelerinde yattım.
Hiçbir şey gidermez iç sıkıntımı
memleketimin şarkıları ve tütünü gibi.

Memleketim:
Bedreddin, Sinan, Yunus Emre ve Sakarya,
kurşun kubbeler ve fabrika bacaları
benim o kendi kendinden bile gizleyerek
sarkık bıyıkları altından gülen halkımın eseridir.

Memleketim:
Memleketim ne kadar geniş:
dolaşmakla bitmez, tükenmez gibi geliyor insana.
Edirne, İzmir, Ulukışla, Maraş, Trabzon, Erzurum.
Erzurum yaylasını yalnız türkülerinden tanıyorum
ve güneye
pamuk işleyenlere gitmek için
Toroslardan bir kere olsun geçemedim diye
utanıyorum.

Memleketim:
develer, tren, Ford arabaları ve hasta eşekler,
kavak
söğüt
ve kırmızı toprak.
Memleketim.
Çam ormanlarını, en tatlı suları ve dağ başı göllerini seven
alabalık
ve onun yarım kiloluğu
pulsuz, gümüş derisinde kızıltılarla
Bolu'nun Abant gölünde yüzer.

Memleketim:
Ankara ovasında keçiler:
kumral, ipekli, uzun kürklerin pırıldaması.
Yağlı, ağır fındığı Giresun'un.
Al yanakları mis gibi kokan Amasya elması,
zeytin
incir
kavun

ve renk renk
salkım salkım üzümler
ve sonra karasaban
ve sonra kara sığır
ve sonra: ileri, güzel, iyi
her şeyi
hayran bir çocuk sevinciyle kabule hazır
çalışkan, namuslu, yiğit insanlarım
yarı aç, yarı tok
yarı esir...

İşte o günkü şartlar içinde Nâzım'ın hayalini meşgul eden şeyler: Vatan sevgisi. Ona "vatan haini" diyen düşmanları utansın.

Nâzım Hikmet'in İstanbul Tevkifhanesi'nden karısına gönderdiği üç mektuptan biri şudur:

11 Temmuz 939

Karıcığım,

Tel örgülerin arkasından senin göz yaşlarını ilk defa gördüm. Onun için sana "metin ol" demeye dilim varmıyor. Hayatımızın metanet icap ettiren anlarında bu tavsiyeyi daima sen bana yapmışsındır. Ne tuhaf, bu sefer de gözyaşlarınla beni demir gibi yapan gene sen oldun. Felaketimiz artık son haddindedir sanıyorum. Ve ölüm haberinden başka hiçbir hadise beni artık sarsamaz. Son hadise gelen felaketlerin kendi zıtlarına dönerek bahtiyarlığa inkılap etmeleri lazım. Bahtiyar olacağız karıcığım. Demirlerin arkasında dahi seni bahtiyar edebilmek için kendimde Zaloğlu Rüstem kuvveti buluyorum. Seni seviyorum karıcığım. Sevmenin en büyük kuvvet olduğuna inanarak sana âşığım, bir tanem.

Nâzım

Bu tarihten sonra, 28 yıl dört ay açılmamak üzere kapanan kapılar Nâzım Hikmet'in dünyayla bütün bağlarını kesmiştir. Artık Nâzım'ın adı işitilmez olmuştur.

Aradan yıllar, uzun yıllar geçiyor. Hapse düşüşünün dokuzuncu yıldönümünde bu acı günleri hatırlıyor ve şu şiiri yazıyor:

DOKUZUNCU YILDÖNÜMÜ

Dizboyu karlı bir gece,
sofradan kaldırılıp,
polis otomobiline bindirilip,
bir tirenle gönderilerek
bir odaya kapatılmakla başladı mâceram.
Dokuzuncu yıl biteli üç gün oluyor.

*

Koridorda, sedyede bir adam
yüzünde uzun demirlerin kederi,
açık ağzıyla sırtüstü ölüyor.

Akla yalnızlık geliyor,
– iğrenç ve tam,
delilerin ve ölülerinkine yakın –
ilki yetmiş altı gün:
sessiz düşmanlığında üstüme kapanan kapının,
sonra, saç bir geminin baş altında yedi hafta.
Lâkin yenilmedik,
kafam:
ikinci bir insandı yanımda.

*

Çoğunun yüzünü unuttum büsbütün,
yalnız, çok ince, çok uzun bir burundur aklımda kalan,
halbuki kaç kere karşımda oturup dizildiler.
Bir tek kaygıları vardı, hakkımda hüküm okunurken:
heybetli olmak.
D e ğ i l d i l e r !

İnsandan çok eşyaya benziyorlardı.
duvar saatleri gibi ahmak,
kibirli
ve kelepçe, zincir filân gibi hazin ve rezildiler.

*

Evsiz ve sokaksız bir şehir.
Tonla ümit, tonla keder.
Mesafeler mikroskobik.
Dört ayaklı mahlûklardan yalnız kediler.

Yasaklar dünyasındayım:
Yârin yanağını koklamak:
yasak.
Çocuklarınla yemek yiyebilmek aynı sofrada:
yasak.
Aranızda tel örgü ve gardiyan olmadan
konuşmak kardeşinle, ananla:
yasak.
Yazdığın mektubun kapatmak zarfını
ve zarfı yırtılmamış mektup almak: yasak.
Yatarken lambayı söndürmen:
yasak.
Tavla oynaman:
yasak.
Ve yasak olmayan değil,
yüreğinde gizleyip elde kalabilen şey:
sevmek, düşünmek ve anlamak.

*

Koridorda, sedyede öldü adam.
Götürdüler.

Artık ne ümit, ne keder
ne ekmek, ne su,
ne hürriyet, ne hapislik,
ne kadınsızlık, ne gardiyan, ne de tahtakurusu,
ve ne de karşında oturup yüzüne bakan kediler,
bu iş, bitti, tamam.
Fakat devâm ediyor bizimkisi,
sevmek, düşünmek ve anlamakta devâm ediyor kafam,
dövüşemeyişimin affetmeyen öfkesi devâm ediyor.
ve sabahtan beri karaciğer sancımakta berdevam.

Nâzım Hikmet, Erkin gemisinde bulunduğu sürece zaman zaman ümitsizliklere kapılmaktan ve ölümü düşünmekten kendisini alamamıştır, öyle akla hayale gelmeyen şeyler oluyordu ki, akıbetini tahmin etmesine imkân olamazdı. Bu karanlık içinde, bu ne olacağını bilmemenin ıstırabı içinde ölüm ihtimali zaman zaman onu rahatsız ediyordu. İşte o günlerde "Yine Ölüme Dair" başlıklı bir şiir yazdı.

YİNE ÖLÜME DAİR

Zevcem,
ruhu revanım
Hatice Pîrâyende,
ölümü düşünüyorum,
demek ki arteryo skleroz
başlıyor bende...
Bir gün
kar yağarken,
yahut
bir gece,
yahut
bir öğle sıcağında,
hangimiz ilkönce,
nasıl
ve nerde öleceğiz?
Nasıl

ve ne olacak
ölenin son duyduğu ses,
son gördüğü renk,
kalanın ilk hareketi
ilk sözü
ilk yediği yemek?
Belki de birbirimizden uzakta öleceğiz.
Haber
çığlıklarla gelecek,
yahut da ima edecekler,
ve kalanı yalnız bırakıp
gidecekler...
Ve kalan
karışacak kalabalığa...
Yani efendim, hayat...
Ve bütün bu ihtimâlât
1900 kaç senesinin
kaçıncı ayı
kaçıncı günü
kaçıncı saatinde?
Zevcem,
ruhu revanım
Hatice Pîrâyende,
ölümü düşünüyorum,
geçen ömrümüzü düşünüyorum.
Kederli
rahat
ve hodbinim.
Hangimiz ilkönce
nasıl
ve nerde ölürsek ölelim,
seninle biz
birbirimizi
ve insanların en büyük davasını sevebildik
– dövüştük onun uğruna –,
"yaşadık"
diyebiliriz.

Bu şiiri Piraye Hanım'a gönderiyor. Piraye Hanım hem şaşıyor hem sarsılıyor. Demek ki, ölüm tehlikesi vardır. Ve hiçbir şeyden korkmayan, yılmak bilmeyen Nâzım bile ölümden söz etmek zorunda kalıyor. Demek ki, durum ağır. Demek ki, ölümü beklemek lazım. Bu düşüncelerle Nâzım'a bir cevap yazıyor:

"Ben senden önce ölmek isterim," diyor, "ama öldükten sonra beni toprağa gömmeyin. Cesedimi yakın ve külümü bir küçük vazoya koyun, bu küçük vazoyu çalışma masasının üzerine korsun, böylece çalışırken yanında olurum. Sonra bir gün sen de ölürsün senin de külünü bu vazoya koysunlar, orada yine hep beraber olalım."

Nâzım bu cevabı okuyunca çok duygulanıyor. Ve derhal karısına gönderdiği cevapta:

"Dünyanın en büyük şairleri kadar şiir yazdım fakat bu derece zengin ve güzel bir hayale rastlamadım. Müsaade edersen bu mektubu şiire dökeceğim ve altına ikimizin imzasını atacağım."

Ve oturup "Ben Senden Evvel Ölmek İsterim" başlığı altında şu şiiri yazıyor:

BEN SENDEN EVVEL ÖLMEK İSTERİM

Ben
senden önce ölmek isterim.
Gidenin arkasından gelen
gideni bulacak mı zannediyorsun?
Ben zannetmiyorum bunu.
İyisi mi, beni yaktırırsın,
odanda ocağın üstüne korsun
içinde bir kavanozun.
Kavanoz camdan olsun,
şeffaf, beyaz camdan olsun
ki içinde beni görebilesin...
Fedakârlığımı anlıyorsun:
vazgeçtim toprak olmaktan,

vazgeçtim çiçek olmaktan
senin yanında kalabilmek için.
Ve toz oluyorum
yaşıyorum yanında senin.
Sonra, sen de ölünce
kavanozuma gelirsin.
Ve orda beraber yaşarız
külümün içinde külün,
ta ki bir savruk gelin
yahut vefasız bir torun
bizi ordan atana kadar...
Ama biz
o zamana kadar
o kadar
karışacağız
ki birbirimize,
atıldığımız çöplükte bile zerrelerimiz
yan yana düşecek.
Toprağa beraber dalacağız.
Ve bir gün yabani bir çiçek
bu toprak parçasından nemlenip filizlenirse
sapında muhakkak
iki çiçek açacak:
biri sen
biri de ben.
Ben
daha ölümü düşünmüyorum.
Ben daha bir çocuk doğuracağım.
Hayat taşıyor içimden.
Kaynıyor kanım.
Yaşayacağım, ama çok, pek çok,
ama sen de beraber.
Ama ölüm de korkutmuyor beni.
Yalnız pek sevimsiz buluyorum
bizim cenaze şeklini.
Ben ölünceye kadar da

Bu düzelir herhalde.
Hapisten çıkmak ihtimalin var mı bu günlerde?
İçimden bir şey:
belki diyor.

Piraye Nâzım Hikmet

Nâzım Hikmet bu şiiri Piraye Hanım'a gönderirken mektubuna şu satırları ekliyor:

"Ne yapayım elimde değil. Beğendiğim, hayran olduğum şeyleri bütün insanların beğenmesini isterim. Sen izin versen de mektuplarının hiç olmazsa bir kısmını oldukları gibi yayımlayabilseydim, onları böyle, münasebetsiz şekle sokmaya lüzum kalmazdı. Fakat dediğim işe dünyada razı olmayacağını bildiğim için, hiç olmazsa bu suretle seni kandırabilirim diye umutlanıyorum."

Görülüyor ki, Nâzım Hikmet, ölüm üstüne şiir yazarken bile ümitlidir, imanlıdır ve durmadan çalışmaktadır. Ona en çok kuvvet veren, onu en çok teselli eden şey, bu karanlık hücrelerde yalnız olmadığını ve bütün dünyanın yanında bulunduğunu bilmesidir. Bu duygusunu zaman zaman şiirleriyle de ifade etmiştir. Bunlardan bir tanesi "Dünya, Dostlarım, Düşmanlarım, Sen ve Toprak" başlığını taşır.

Fevkalâde memnunum dünyaya geldiğime,
toprağını, aydınlığını, kavgasını ve ekmeğini seviyorum.
Kutrunun ölçüsünü santimine kadar bilmeme rağmen
ve meçhulüm değilken güneşin yanında oyuncaklığı
dünya, inanılmayacak kadar büyüktür benim için.
Dünyayı dolaşmak,
görmediğim balıkları, yemişleri, yıldızları görmek isterdim.
Halbuki ben
yalnız yazılarda ve resimlerde yaptım Avrupa
yolculuğumu.
Mavi pulu Asya'da damgalanmış
bir tek mektup bile almadım.
Ben ve bizim mahalle bakkalı

ikimiz de kuvvetle meçhulüz Amerika'da.
Fakat ne zarar,
Çin'den İspanya'ya, Ümit Burnu'ndan Alaska'ya kadar
her mili bahride, her kilometrede dostum ve
düşmanım var.
Dostlar ki bir kerre bile selâmlaşmadık
aynı ekmek, aynı hürriyet, aynı hasret için ölebiliriz.
Ve düşmanlar ki, kanıma susamışlar
kanlarına susamışım.
Benim kuvvetim:
bu büyük dünyada yalnız olmamaklığımdır.
Dünya ve insanları yüreğimde sır
ilmimde muamma değildirler.
Ben kurtarıp kellemi nida ve sual işaretlerinden,
büyük kavgada
açık ve endişesiz
girdim safıma.
Ve dışında bu safın
toprak ve sen
bana kâfi gelmiyorsunuz.
Halbuki sen harikulâde güzelsin,
toprak sıcak ve güzeldir.

Çankırı Hapishanesi'nde

28 yıl hapis cezası kesinleşince Nâzım Hikmet'i İstanbul Tevkifhanesi'nden Çankırı Hapishanesi'ne gönderdiler.

Çankırı, Anadolu'nun göbeğinde, bozkır ortasında küçük bir kasabadır. Hapishanesi de ona göre küçük; fakat her türlü şartlardan yoksun ilkel bir zindandır. Nâzım'ı buraya göndermelerinin sebebi onu kendi çevresinden, kendi insanlarından uzaklaştırmak, bir türlü idam etmektir. Bu kuş uçmaz kervan geçmez ücra yerde Nâzım'ı kim arar kim görür. Karısından ve çok yakınlarından başka.

Nâzım Hikmet Çankırı Hapishanesi'ni şöyle anlatır:

Burası Cenevizlilerden kalma dedikleri yüksek duvarlarla çevrili. Orta Anadolu'da her eski yapıya, anıt kalıntısına, Cenevizlilerden kalma derler. Duvarların taşları birbiri üstüne harçsız filan öyle kocaman kocaman konulu vermişlerdi. Çok da geniş duvarlar. Üzerlerinde iki süngülü jandarma dolaşıyor. Hapishanenin alt katında vakfın küçük dükkânları, mahpuslara kiraya veriliyordu. Bir terzi, bir kalaycı, iki marangoz, dört kundura eskicisi, bir de aynacı. Koğuşlar üst katta, bir boydan bir boya tırabzansız yan odası, iki tecrit, bir de zindan var. Avluda bir çeşme, yerde ufacık tefecik bir ağaç, kim bilir ne ağacı. İsmail'i üçüncü koğuşa verdiler.

İsmail'in koğuşunda 30 kişi yatıyor. Yer çimento. Duvarlar boyunca kapının bir yanından başlayıp öbür yanında biten çok geniş, yüksek tahta bir peyke ile kaplı koğuş. Orta yer boş. Peykede sağ köşede, başköşede Süleyman Ağa'nın yatakları. Gündüzleri toplandı da üst üste kondu mu döşekler, yorganlar, yastıklar, seccadesinin üstünde bağdaş kurup Süleyman Ağa akşamlara kadar tespih çeker. Koğuşta işlettiği ocaktan çay kahve içer. Kasabaya iki saatlik bir köyün ağası. Cinayete teşvikten yatıyor. Komşu köyün ağalarından birini vurdurmuş çobanına. Çobanı astılar. Ağaya 15 yıl hüküm giydirdiler. Terzi Remzi de aynı koğuşta, kalaycı Şefik de. Fakir fukaranın yatakları yalınkat, pestil gibi. Çoğu gündüzleri toplamaz, üstüne oturur. Koğuş meydancısı kapının yanında, kirden kararmış ak bir koyun postunda yatar. Süleyman Ağa'nın meydancısı ayrı. Parlak İhsan, diyorlar. Fakir, yüzü kâğıt gibi bir delikanlı. Parlak İhsan'ı, ağanın, kadın gibi kullandığı da söyleniyor.

İsmail'in yatağı terzi Remzi'nin yanında.

Kunduralar, yemeniler, çarıklar orta yerdeki boşlukta çıkarılıp bırakılır. Gazocakları, maltızlar, primüsler –en çok gürültü eden primüs Süleyman Ağa'nınki ve bir primüs ne kadar şamatacı ise o kadar makbul– koğuşun önünde yatar. Kışları herkes mangalını, maltızını bacakları arasına alıp ısınır. Bir, marsık kokusu, bir marsık kokusu insan bayılacak gibi olur kimi kere.

İçerde esrar satışı Süleyman Ağa'nın elinde. Kumar oynatıp mano da topluyor.

Hapishanede açlık. Âdem baba koğuşundan haftada bir-iki ölü çıkıyor. Şişiyorlar ilk önce. Davul gibi. Sonra sönüp ölüyorlar. Köylü görüşmeciler de sıskacık çıkınlarla geliyorlar.

İsmail dükkânın önüne çıktı, ortalık günlük güneşlik, derin bir soluk aldı, karşıya baktı. Üstleri başları paramparça âdem babalar. Bir-iki köylü de var aralarında. Ceneviz duvarlarının dibinde yüzü koyun, dört ayak olmuşlar. Oralardaki taze otları elleriyle koparark değil, doğrudan doğruya ağızlarıyla hayvanlar gibi yiyor, itişip kakışmadan, kederli hayvanlar gibi.[1]

Nâzım Hikmet Çankırı Hapishanesi'nden karısına gönderdiği manzum mektuplarda da hapishanedeki izlenimlerini şöyle anlatır:

ÇANKIRI HAPİSHANESİNDEN MEKTUPLAR

1

Saat dört,
yoksun.
Saat beş,
yok.
Altı, yedi,
ertesi gün,
daha ertesi
ve belki
kim bilir...

Hapishane avlusunda
bir bahçemiz vardı.

1. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim.* (Y.N.)

Sıcak bir duvar dibinde
on beş adım kadardı.
Gelirdin,
yan yana otururduk,
kırmızı ve kocaman
muşamba torban
dizlerinde...

Çankırı Hapishanesi, Hopa Hapishanesi'nden sonra Nâzım Hikmet için Anadolu insanını ve köylüyü yakından tanıma fırsatını veren ikinci okul olmuştu. Nâzım, o vakte kadar Anadolu'da ve Hopa Hapishanesi'nde Anadolu insanını görmüştü. Fakat ne de olsa bu, dıştan ve uzaktan bir görüştü. Buradaysa onunla beraber yaşamak, onun açlığı, sefaleti ve dertleriyle kaynaşmak fırsatını bulmuştu. Bu, Nâzım Hikmet gibi bir şair için bulunmaz bir fırsattı. Hatta Bursa Hapishanesi'nden Kemal Tahir'e gönderdiği bir mektupta hapishanede bulunmanın kendisine daha rahat çalışmak imkânı verdiğinden dolayı hapis hayatını övdüğü bile görülür. O, bu fırsatı sanatı için kullanarak çok sevdiği milletine ve vatanına ödevini yapmak zevkini duyardı.

Bizde Anadolu hapishaneleri; cani, katil, hırsız, dolandırıcı gibi profesyonel suçlularla değil, gerçek halk insanlarıyla doludur. İstanbul cezaevlerinde profesyonel hırsız ve katiller bulunur fakat Anadolu hapishaneleri kız kaçırmak, vergi vermemek ve daha çok toprak ve su kavgaları yapmaktan suçlu, mazlum köylülerle dolup boşalır. Bunların çoğu saf, temiz insanlardır. Yaşadıkları sosyal şartlar onları oraya sürüklemiştir. Onlarla konuştuğunuz zaman Anadolu'nun dertli ve kederli sesini duyar gibi olursunuz. Anadolu hapishanelerinde bir de köylüyü ezen ve cinayet yüzünden buraya düşen ağa tipleri vardır. Bunlar da ayrıca Anadolu'nun derdini anlamak için tanınması lazım gelen insanlardır.

İşte Nâzım Hikmet, Hopa, Çankırı ve Bursa hapishanelerinde bu çeşitli insan tipleriyle düşüp kalkmış, onlarla bir arada yaşamış, onların dertlerine ve sevinçlerine ortak olmuştur.

Çankırı'dayken Nâzım Hikmet hapishane içinde ve hapishane dışında Türk köylüsünün açlığını ve çıplaklığını, kederini ve acısını yaşamıştır.

"Türk Köylüsü" şiirini Çankırı Hapishanesi'nde o tarihlerde yazmıştır. Bu şiirde masalları ve efsaneleriyle Anadolu köylüsünü ne güzel verir ve sonra onun ruhunda kaynayan isyana ne iyi tercüman olur.

(...)
Fakat bir kerre bir derd anlayan düşmesin önlerine
ve bir kerre vakterişip:
"Gayrık yeter!.."
demesinler.
Ve bir kerre dediler mi:
"İsrafil surunu urur
mahlukat yerinden durur,"
toprağın nabzı başlar
onun nabızlarında atmağa.
Ne kendi nefsini korur
ne düşmanı kayırır,
"Dağları yırtıp ayırır,
kayaları kesip yol eyler âbıhayat akıtmağa..."

Sonra hapishanede rastladığı dertli bir köylünün hikâyesini anlatır. Bu hikâyede köylü önce öküzünü, sonra ineğini, sonra ağacını ve sonunda tarlasını yitirir. Anadolu köylüsünün ortak derdi budur.

CEVİZ AĞACI İLE TOPAL YUNUS'UN HİKÂYESİ

Burda bir dostumuz var:
Çerkeş'in
Kavak köyünden.
Büyük kitaplar gibi
içinde bir şeyler saklı.
Akıllı adamlara.

ajans haberlerine
ve bilmeceye meraklı.
Adı: Yunus.
Ateşimizi yakıp
suyumuzu veriyor.
Ağaçlardan
ve günlerden konuşuyoruz.
Herhal ilerdedir
yaşanacak günlerin
en güzelleri.
Şimdilik
sohbetimizde kederi:
kesilip
satılmış
bir ceviz ağacının...

Nâzım Hikmet'in Çankırı Hapishanesi'nde yazdığı birbirinden güzel, birbirini tamamlayan, teknik ve biçim bakımından yepyeni üç şiiri vardır ki, özellikle üzerlerinde durulmaya değer. Bu üç şiirde biraz tasavvuf, biraz felsefe ve birçok da sanat vardır. Birinci şiir Hz. İsa'nın doğuşunu hatırlatan ve bir önderin dünyaya gelişini anlatan nefis bir parçadır.

ONUN DOĞUŞU VE DEMİRHANE BACASI

Demirhane bacası ki
yağmurda ümitsiz ve müntekim
durdu.
Ve rüzgâr ki kendini
kaldırıp kaldırıp demirhane bacasına vururdu.
Ve siyah bir yelken gibi gece rüzgârdayken,
sahip değilken ağaçlar dallarına, kuşlar kanatlarına,
ve çekerken karanlıktan yıldırımları toprak,
insanlar ve âletler bırakıp kaldırımları
derin uykulardayken
bir zemin katında bir çocuk doğdu.

Yıldızlar teker teker
deste deste yandılar.
Yıldızlar, onun çocuk gözleri gibi aydınlık
ferah veren
kerim olandılar...

İkinci şiir aksakallı dediği önderin, etrafındakilere danışmasını anlatır. Bu da bize peygamberlerin sahabeleriyle sohbetlerini hatırlatır ve halkın, yığınların önemini belirtir:

O VE AKSAKALLILAR

Yeşil selviler, beyaz mezar taşları ve elyazma kitaplar
vardı manzarada.
Gün akşama yakındı ve durgundu.

Bir yemiş sofrasının başında bağdaş kurmuş gibi
oturmuşlardı etrafına ibret aynasının.
Aksakalları bilgin, gözleri genç, elleri yorgundu,
ilhamlı, vahim ve dalgındılar.
(...)
Onlar'dır büyük macerayı yapan.
Onlar ki toprakta karınca
suda balık
havada kuş kadar
çokturlar.
Korkak, cesur
câhil, hakîm
ve çocukturlar.
Ve kahreden
yaratan ki Onlar'dır,
şarkılarımda yalnız Onlar'ın maceraları vardır...

Önder hazır. Danışmalar da tamam. Şimdi artık devrim zamanı gelmiştir. Üçüncü şiir bunun üstünedir. Ve "Duyuldu kabuğuna tık ettiği civcivin" sözleri devrim ânının geldiğini haber verir. Bu şiir şudur:

ALÂMETLER SURESİ

Yedi kat yerin altından uğultular geliyor.
Çok alâmetler belirdi, vakit tamamdır.
Haram, sevaboldu, sevap haramdır.
Ak kurt, kara tahtayı daha bir yol kemir,
çekin ki körükleri
ateşe girdi demir.

Çok alâmetler belirdi, vakit tamamdır.
Duyuldu kim ölüm satılıp kâr edile,
kendi kendilerin reddü inkâr edile
ve duyuldu kabuğuna tık ettiği civcivin.
Duyuldu uykusundun uyandığı
zincirinden başka kaybedecek şeyi olmayan devin.

(...)

Bursa Hapishanesi'nde

1940 yılının sonlarına doğru Nâzım Hikmet'i Bursa Hapishanesi'ne gönderdiler. Artık hapisten kurtulunçaya kadar hayatı burada geçecektir. On yıl için onun evi burası olacaktır. Nâzım Hikmet Bursa Hapishanesi'ni şöyle anlatır:

> Bursa'dayım. 933'ten beri Bursa Hapishanesi'nin duvarları, pencereleri, hatta boyaları değişmemiş. Ne eskimişler ne yenileşmişler. Hatta, o zamandan kalma bir-iki mahpusa da rastladım. Yalnız onlar beni, ben onları biraz ihtiyarlamış bulduk.
>
> Tayyare biçimi bir bina. Benim odam kuyrukta. Üçüncü katta. Sol tarafta. İçinde iki kişi yatıyoruz. Oda arkadaşımın adı Kemal.[1]

1. Orhan Kemal, üç yıl hapse mahkûm olarak yatmaktadır.

Odaya yerleştikten sonra Nâzım Hikmet burasını hemen yaşanacak ve rahatça çalışılabilecek bir hale koymaya çalışıyor. Yerleri sıcak suyla yıkatıp ovduruyor. Duvarları badanalatıyor. Pencereye toprak getirtip çiçekler ekiyor. Duvarları kendisinin ve annesinin yaptığı resimlerle süslüyor. Odayı bir yandan bir resim atölyesi, bir yandan da bir çalışma odası haline koyuyor. Artık ömrü bu dört duvar içinde geçecek, resimlerini burada yapacak, şiir ve eserlerini burada yazacaktır. Hapishane şartlarına bakmayarak iyi çalışmak ve insan gibi yaşamak için ne lazımsa yapılmalıdır.

Bursa, İstanbul'a da yakındır. Karısı Piraye Hanım onu istediği zaman ziyaret edebilir. Hatta bir ara Bursa'ya yerleşmesi bile düşünülmüştür.

Nâzım Hikmet yeni evine yerleştikten sonra önemli bir problemle karşılaşıyor: Burada kendisini, dışarda da Piraye Hanım'ı geçindirecek kazanç kaynakları bulmak. Çünkü Piraye Hanım çalışmıyor. Nâzım gibi büyük bir şairin karısı olarak çalışmayı ayıp sayıyor. Nâzım bu dört duvar arasında bile bir kazanç yolu bulup dışarda karısını da geçindirmek zorundadır.

Arkadaş ve dostları ona çeviri işleri getiriyor. O sırada Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, dünya klasiklerini Türkçeye çevirtmektedir. Nâzım'ın doğrudan doğruya, bakanlıktan kitap alması imkânsızdır. Bir hükümlüye resmî bir daire iş veremez. Fakat bazı arkadaşları Türkçeye çevrilecek eserlerden bazılarını vekaletten kendi adlarına alıyorlar, sonra çeviriyi yapmak üzere Nâzım'a getiriyorlar. Kitapta çevirici olarak başkasının adı görünür. Fakat gerçekte çevirici Nâzım'dır. İlk tercüme ettiği eser Lev Tolstoy'un *Savaş ve Barış* adlı romanının ilk iki cildidir. Nâzım bununla yetinmiyor, Babıâli kitapçıları için de eserler çeviriyor, gazeteler için başka adla adapte eserler yazıyor. Bu yolda çıkmış birçok roman ve kitabı vardır fakat Nâzım bunları sırf geçim aracı olarak yapmıştır. Üzerlerine hiçbir zaman adının konmasını istememiştir. Ne var ki, ölümünden sonra Nâzım'ın şiirleri ve eserleri Türkiye'de yayımlanmaya başlayınca, bazı kimseler

Nâzım'ın adını bir ticaret aracı olarak kullanmaktan çekinmedi. Onun hapisteyken yaptığı adapte eserleri veya hikâye ve romanları onun imzasıyla piyasaya sürdüler. Gerçekte bunlara Nâzım'ın eseri gibi bakmak yanlıştır. Bir süre sonra da Orhan Kemal'le birlikte hapishanenin bir atölyesinde bir tezgâh kurarak dokumacılık yaptı. İlkel araçlarla, desenlerini kendisinin yaptığı, pek çok güzel elbiselik ve perdelik kumaşlar dokudu ve piyasaya sürdü. Ne var ki, bu işten ziyanla çıktı.

Şahane tembellik

Bursa Hapishanesi onun için memleket insanlarını daha yakından tanımak bakımından üçüncü bir okul oldu. Nâzım Hikmet mahpuslarla karışıp ahbaplık etmeyi ve onların dertlerini dinlemeyi çok severdi. Aynı zamanda onlara yeni yazdığı şiirlerini okur, fikirlerini alırdı. Hapishanede memleketin dört köşesinden gelmiş her tip insan vardır. Ama Bursa Hapishanesi'nde bunların çoğunu köylüler teşkil eder. Nâzım bunların hayatlarını yakından öğrenip incelerdi. Sonra bunları şiirlerinde malzeme olarak kullanırdı.

İlk günler bir tembellik çöküyor kendisine. Günlük yaşayışı şöyle:

> Sabah sekizde kapılar açılıyor. Dokuza kadar yıkanmak, çay, dolaşmak. Dokuzda biraz okumak. Saat onda resme oturuyorum. Ve aşağı yukarı ortalık kararıncaya, yani saat akşam beşe kadar, öğle yemeği fasılası müstesna, resme çalışıyorum. Akşam saat sekizde kapılar kapanıyor. Kapılar kapandıktan sonra hâlâ okunacak bir şeyim olmadığı için, dokuzda filan yatağa giriyorum. Şiir yazmıyorum, bilmem neden ama, bu hususta bir teraküm olduğunu zaman zaman hissediyorum. Yazarsam, iyi şeyler yazacağım belki.

Kafasında birikmekte olduğunu söylediği şey, daha Çankırı Hapishanesi'nden beri zihnini yoran "ansiklopedi" fikri-

dir. Yirminci asır insanlarının hayatını ve cemiyetini bir ansiklopedi halinde yazmayı düşünüyor.

Ve bu düşünce onu şekil ve muhteva bakımından yeni şeyler aramaya sürüklüyor. Bu araştırma süresinde kalemi alıp bir şey yazamıyor.

> Sultani tembelliğim devam ediyor. Tembellik de değil, düşünmediğim, yani üzerinde durup sistemli bir surette düşünmediğim halde, kafam edebiyattan, bilhassa şiirin şekle ait değerleri üstüne sinirlerimi bozucu bir çabalama yapıyor.
>
> Son zamanlarda Çankırı'da yaptığım bir-iki denemeyi de noksan ve hatalı buluyorum. O tarzın en büyük kusuru tek taraflılığı. Yani, realist şiir şeklinde renk, koku, resim, mimari ve musiki vesair unsurların da bulunması gerekmez mi? Realitede bu unsurlar yok mu? Sonra realizm yaparken basit bir formalizmle naturalizme kaçmak temayülleri gösterilmedi mi?
>
> Bu düşünceler kafamda mütemadiyen işliyor. Bir-iki mısra yazıyorum. Bozuyorum. Beğenmiyorum. Realite ile her şeye rağmen bağım kopmuş değil. Bu sebeple bu buhranı, kalıpçı ve taslakçı bir zihniyetle, böyle bir iddia ile izah doğru değil. Bilakis realite ile bağımın bulunması ve bu bağı seneler geçtikçe daha kuvvetle duyduğum içindir ki, zaman zaman beni böyle buhranlar içine alıyor. Realiteyi daha yüksek, daha doğru, ona daha layık bir şekilde ifadeyi araştırıyorum. Buldum sanıyorum. Bu bir merhale oluyor benim için. Sonra yeni bir merhaleye ulaşmak...

Bu araştırma, bu buhran daha çok doğum sancılarıdır. Nâzım Hikmet büyük eserine hazırlanıyor. Onu yaratmadan önce üzerinde işliyor. Ve bu konu üzerinde Orhan Kemal'le ve Çankırı'da kalan Kemal Tahir'le tartışıyor. Bu araştırma sırasında Bursa Hapishanesi'nde ilk yazdığı şiir "Lodos"tur. Bu şiir üzerinde hayli titizlikle çalıştığını, bazı kısımlarını sonradan değiştirdiğini biliyoruz:

LODOS

Başlangıç
Kim bilir kaç milyon ton ağırlığında
ummanda çalkalanmakta su.
En yalnız dalganın üzerinde
boş bir konserve kutusu...

1

Bir aydır ki hapisane geceleri böyledir:
kızgın dişi kediler
– apışları ıslak
tüyleri diken diken
enselerinde diş yerleri –
bazan kuş
bazan insan sesi çıkarıp
dolaşıyorlar
gebe kalana kadar.

Mevsim bahara yakın
Hava lodos.
Nasıl şiddetli
nasıl sıcak esiyor...

Biz altı yüz adet
kadınsız erkeğiz.
Alınmış elimizden
doğurtmak imkânımız.
En müthiş kudretim yasak bana:
yeni bir hayat aşılamak,
bereketli bir rahimde yenmek ölümü,
yaratmak seninle beraber:
sevgilim, yasak bana etine dokunmak senin...
(...)

Harbe girmeyen Türkiye

Aradan kısa bir süre geçiyor, Çankırı Hapishanesi'nde bulunan arkadaşı Kemal Tahir'e gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu, Nâzım:

"Büyük şiirime başlamak üzereyim. Ara yerde bir küçük şiir yazdım. Üzerinde amil olan hadise bizim çok şükür harbe girmemiş olmamızın verdiği inşirahtır. Harbe girmeyen bir Türkiye'nin bahtiyarlığını duyarak yazdığım bu şiire 'Bir Acayip Duygu' ismini verdim."

BİR ACAYİP DUYGU

"Mürdüm eriği
çiçek açmıştır,
– İlkönce zerdali çiçek açar
mürdüm en sonra –

Sevgilim,
çimenin üzerine
diz üstü oturalım
karşı-be-karşı.
Hava lezzetli ve aydınlık
– fakat iyice ısınmadı daha –
çağlanın kabuğu
yemyeşil tüylüdür
henüz yumuşacık...
Bahtiyarız
yaşayabildiğimiz için.
(...)
Bursa Cezaevinde
acayip bir duyguya kapılarak
ve kahredici bir öfke içinde
inadına yazıyorum bunları,
kendime ve sevgili insanlarıma inat.

Nâzım Hikmet, bu şiirin altına şu notu ekliyor: "Görüyorum ki, şu gürültü patırtı içinde dünya yanarken bir Türk şairi olup böyle rahat yazmak ne zevkli şey."

Hapishaneden görülen harp

Türkiye harbe girmediği için Nâzım Hikmet rahattır ama bir yandan da dünyanın ateş içinde olması onu rahatsız etmekten geri kalmıyor. İkinci Cihan Harbi, o günlerde en şiddetli devresine girmişti. Almanlar yıldırım süratiyle Sovyet topraklarında ilerliyordu. Nazilerin bu başarıları Nâzım'ı son derece üzüyordu. Hapishane gardiyanlarından biri de Almanlardan yanaydı. Nâzım'ı üzmek için her gün sabah erkenden Nâzım'ın odasına gelir, Nazi ordularının zafer haberlerini getirirdi. Nâzım sinirlenir fakat ümitsizliğe düşmezdi. Kendi derdini, kendi kederini unutmuş gibiydi. Harbin kaderi onu daha çok ilgilendirir olmuştu. İşte o günlerde Bursa Hapishanesi'nden karısına ilk gönderdiği şiirlerden biri harp facialarına ve yarının güneşli günlerine aittir:

Sevgilim,
başlar önde, gözler alabildiğine açık,
yanan şehirlerin kızıltısı,
çiğnenen ekinler
ve bitmez tükenmez ayak sesleri:
gidiliyor.
Ve insanlar katlediliyor:
Ağaçlardan ve danalardan
daha rahat
daha kolay
daha çok.
Sevgilim,
bu ayak sesleri, bu katliâmda
hürriyetimi, ekmeğimi ve seni kaybettiğim oldu,
fakat açlığın, karanlığın ve çığlıkların içinden
güneşli elleriyle kapımızı çalacak olan

gelecek günlere güvenimi kaybetmedim hiçbir zaman...

İki sanatçı yetişiyor

Bir yandan da oda arkadaşı Orhan Kemal'le Çankırı Hapishanesi'nde bıraktığı Kemal Tahir'i yetiştirmekle meşgul. Onlara hikâyenin, romanın ve şiirin ne olduğunu anlatır. Adeta onlara devamlı olarak edebiyat dersi verir. Kemal Tahir'e sık sık gönderdiği mektuplarda onu çalışmaya, roman yazmaya, güzel Türk milletine layık eser vermeye teşvik eder. Oda arkadaşı Orhan Kemal'de de hikâye yazmak kabiliyeti keşfeder, onu da hikâye yazmaya zorlar.

Zaten bütün hayatında hep etrafında gördüğü kabiliyetleri yetiştirmeye çalışmıştır. Kemal Tahir'in onun teşvikiyle yazdığı *Göl İnsanları* adındaki uzun hikâyesini okuduktan sonra ona yazdığı mektupta der ki:

> Fizyolojik imtidadın ne olduğunu bilmiyorum. Çünkü çok sevdiğim iki çocuğum var ama bu, fiziyolojik mi, benim imtidadım değil. Sen bana "fikri imtidadın" zevkini verdin. Düşündüğüm, hatırladığım bir yığın sanat rüşeymlerinin sende inkişafı benim ömrümü senin ömrünce uzatacak... Fizyolojik babalık da böyle bir şey olacak. Ve analara yavruları bundan dolayı Zümrüdüanka görünüyorlar galiba. Bu, platonik bir muhabbet değil. Bu, neslin, nevin, soyun muhafazası, idamesi, galebesi, kavgasının gayet reel bir ifadesi. Şimdi Nail filan gibi çoğu maalesef kof bir yığın insanla niçin uğraştığımı anlıyorum. Ve bu uğraşmaya neden dolayı devam etmeye mahkûm bulunduğumu kavrıyorum. Bu genç kabiliyetleri keşfetmek, onlara yardım etmek gibi palavra hayırseverlik filan gibi hislerin neticesi değil. Bu, nevimin, neslimin idamesi kavgası.[1]

1. *Kemal Tahir'e Mapushaneden Mektuplar.* (Y.N.)

Bu duygu ve düşünceyle *Resimli Ay* zamanında Türk romancısı Sabahattin Ali'yi, Sadri Ertem'i, Emin Türk'ü ve bunların yanında daha birtakım ufak tefek kabiliyetleri yetiştirmeye çalışmıştı. Şimdi de Kemal Tahir'le Orhan Kemal'i yetiştirme işini üstüne almıştır. Onları her gün bir dost gibi, bir arkadaş gibi ve bir öğretmen gibi izlemekte, yazdıkları yazıyı okuyup fikrini söylemekte, durmadan çalışmayı teşvik etmekte ve onlara usanmaksızın yol göstermektedir. Onlara özellikle yeni realizmin ilkelerini anlatmaya çalışır. Yeni realizmi şöyle tarif eder:

> Edebiyatta modern realizm şuurlu olarak edebiyat sahasına diyalektik materyalizmin tatbikidir. Bu felsefi görüş romancı ile konu arasındaki münasebeti faal olarak kabul eder. Binaenaleyh sadece realizmin bir fotoğrafik görüşü aksettirişi kâfi gelmez. Romancının –bu felsefi görüşe göre– konu üzerinde yani aksettirmek istediği realite üzerinde, faal bir rolü vardır.
>
> Yine bu görüşe göre, şuur (bilinç) sadece mihaniki bir surette realizmi yansıtmakla kalmaz, onu işler, tahlil ve terkip eder. Mimarisini, yapısını işler, ona azami sanatkârane bir şekil ve terkip vermeye çalışır.

Böylece arkadaşlarına sosyalist realizmin ilkelerini anlatmaya çalışır ve durmadan onları çalıştırır. Kemal Tahir onun teşvikiyle Çankırı Hapishanesi'nde iken *Göl İnsanları*, *Sağırdere* ve daha birçok eser yazmış, Orhan Kemal de Nâzım'ın gösterdiği yoldan yürüyerek romancılığa ve hikâyeciliğe başlamıştır. Bugün Türk edebiyatının bu iki siması, Nâzım Hikmet'in eseri ve Türk edebiyatına hizmetidir.

Milli Kurtuluş Destanı

Ne var ki, bütün bunlar Nâzım'ı adeta eğlendiren kenar işlerdir. Onun asıl işi tezgâha koyduğunu söylediği büyük eseri üstüne, "ansiklopedi" üstüne çalışmaktır. Bu eseri üstü-

ne düşünceleri artık olgunlaşmaya başlamış, denemeleri hayli ilerlemiştir. Gene Kemal Tahir'e Bursa Hapishanesi'nden yazıp gönderdiği mektupta şu haberi veriyor:

> Meşhur adamlar ansiklopedisindeki insanları harekete geçiriyorum. Buradaki adamların bazıları hareket halindedir. Yaşarlar, bazıları ise mezar taşlarıdır. Ben onlara daha yüzlercesini katarak, ölüleri de canlılarla bağlamaya çalışarak bir vahdet halinde memleketimin muayyen bir tarihî dönemindeki insanlarını en tipik temsilcileriyle vermeye uğraşacağım. Şimdiden 300 mısra oldu. Hesabım on bin mısradır.

Bu büyük işi yaparken bir yandan da *Milli Kurtuluş Destanı* üzerinde çalışmaya devam ediyor. Hatta destandan yazmış olduğu kısımları dayısı Ali Fuat Paşa yoluyla İsmet İnönü'ye ulaştırıyor ve onların fikirlerini öğrenmek, mümkünse destanın yayımlanmasını sağlamak istiyor.

Milli Kurtuluş Savaşı üstüne o zamana kadar yazılmış bir şiir yok gibidir. Milliyetçi geçinen, vatanseverliği kimseye vermeyen şairlerimizin hiçbiri Türk'ün kahramanlıklarla dolu bu büyük başarısı için hiçbir şey yazmamıştır. Bu kutsal işi yapmak da Nâzım Hikmet'e nasip olmuştur. Nâzım Hikmet bu destanı yazmakla haklı olarak övünür, "Bu işi başarmak da bana kısmet oldu," deyip sevinirdi.

Milli Kurtuluş Destanı üzerinde Nâzım, durmadan çalışmıştır. Hatta zamanla destanın adı bile değişmiştir. İlk yazdığı destan *Kuvâyi Milliye* adını taşır. Bir ara destana "İstiklal Mücadelesi" başlığını da takmış, sonra bunu "Kurtuluş Destanı" diye adlandırmıştır.

Destanın yazılması 1941'de başlamış, üzerinde işleye işleye ta 1950 yılına kadar devam etmiştir. İsmet İnönü'ye gönderdiği, destanın ilk şeklidir ve eksiktir. Başlangıçta 10-15 daktilo sayfası tutmuş sonunda büyük ve tam bir eser halini almıştır. Sonraları destana, hastane ve hapishanelerde yazmış olduğu hikâyeleri de eklemiş ve nihayet 1950'de son düzeltmeleri de yaparak eseri tamamlamıştır.

Destan daha önceleri yine hapishanede yazıp sonradan eserin başına koyduğu şu şiirle başlar:

Onlar ki, toprakta karınca,
suda balık,
havada kuş kadar
çokturlar;
korkak,
cesur,
câhil,
hakîm
ve çocukturlar
ve kahreden
yaratan ki onlardır,
destânımızda yalnız onların mâceraları vardır.
Onlar ki uyup hainin iğvâsına
sancaklarını elden yere düşürürler
ve düşmanı meydanda koyup
kaçarlar evlerine
ve onlar ki bir nice mürtede hançer üşürürler
ve yeşil bir ağaç gibi gülen
ve merasimsiz ağlayan
ve ana avrat küfreden ki onlardır,
destanımızda yalnız onların maceraları vardır.
(...)

Sonra bütün destan boyunca Kurtuluş Savaşı'nda dövüşen, ölen, bin bir yoksunluğa, bin bir fedakârlığa katlanan halkın başından geçenleri anlatır. Cephedeki ve cephe ardındaki savaşları canlandırır. Destanda, kadınıyla, genciyle, ihtiyarıyla nasıl bütün bir milletin canını dişine takarak savaştığı görülür. Destanın ağırlık merkezi bu savaşta kanını ve canını veren insanlardır. Destanda Mustafa Kemal, Kocatepe'de son ileri emrini verdiği tarihî ânında anlatılır. O kadar. O da bu savaşın kahramanı ve büyük komutanı olarak canlandırılır.

Son taarruzdan önceki durum anlatıldıktan ve ileri hareket belirtildikten sonra, destan şu sözlerle biter:

Sonra,
Sonra, 9 Eylül'de İzmir'e girdik
ve Kayserili bir nefer
yanan şehrin kızıltısı içinden gelip
öfkeden, sevinçten, ümitten ağlıya ağlıya,
Güneyden Kuzeye,
Doğudan Batıya,
Türk halkıyla beraber
seyretti İzmir rıhtımından Akdeniz'i.

Ve biz de burada bitirdik destanımızı.
Biliyoruz ki, lâyığınca olmadı bu kitap,
(...)

ZAFERE DAİR

Korkunç ellerinle bastırıp yaranı
dudaklarını kanatarak
dayanılmakta ağrıya.
Şimdi çıplak ve merhametsiz
bir çığlık oldu ümit.
Ve zafer
artık hiçbir şey affetmeyecek kadar
tırnakla sökülüp koparılacaktır
Günler ağır.
Günler ölüm haberleriyle geliyor.
Düşman haşin
zalim
ve kurnaz.
Ölüyor çarpışarak insanlarımız
– halbuki nasıl hakketmişlerdi yaşamayı –
ölüyor insanlarımız
– ne kadar çok –
sanki şarkılar ve bayraklarla
bir bayram günü nümayişe çıktılar
öyle genç

ve fütursuz...
(...)
Ve zafer
artık hiçbir şeyi affetmeyecek kadar
tırnakla sökülüp
koparılacaktır...

Bu destanda Nâzım Hikmet yalnız Atatürk'ü işbaşında vermekle kalmaz, Milli Kurtuluş Savaşı'nın milli niteliğini de belirtmek için bu savaşa katılan er, çavuş, subay, köylü, efe, işçi ve kadın tiplerini birer birer işleyerek onların bu milli davadaki kahramanlıklarını dile getirir.

Yirminci yüzyılın şairi

Bu iki büyük eseri işlerken Nâzım Hikmet bir taraftan da ayrı ayrı küçük şiirler yazmaya devam etmektedir. 1941 tarihinde yazdığı ve çok beğendiği bu şiirlerden bir tanesi de "Yirminci Asırlı Olmak" adını taşır. Nâzım Hikmet bu şiiri üstüne şu bilgiyi verir:

> 939'da İstanbul Tevkifhanesi'nde yazdığım bir şiirceğiz vardı. Dünyaya geldiğime fevkalade memnun olduğumdan, toprağını, kavgasını, ekmeğini ve hürriyetini filan sevdiğimden ve bu dünya üzerinde yalnız olmamaklığımdan bahseden bir yazı. Şimdi 1941 senesinde bir şiir daha yazdım, onda da ana hat yirminci asırlı olmakla övündüğüm, yani ilk şiirdeki dünyaya gelişimden memnuniyet –olduğum safta olmanın bana yettiği– ila... Fakat bence bu öyle bir konudur ki, bütün genişliği ve derinliği ve taraflılığı ile tesbiti için daha birçok defalar bir tek şair tarafından değil, hatta birçoklarınca da tekrarlanabilir. Ve tekrarlandıkça künhüne biraz daha yaklaşmış olur.
>
> (...) Yirminci asır muazzam bir asırdır. Yirminci yüzyılda yaşayan şairin, muharririn, ressamın filan kıymeti, konkre

olarak yirminci yüzyılın bütününü veya hiç olmazsa parçalarını yansıttığı nisbette vardır. Şair şiir yazmış, şu veya bu cümle turnürü veya hayal oyunu ile kendi faniliğinden bahsediyor. Bize ve bana ne. Ama bu fanilik günün birinde ölmek lazım geldiği olayını yirminci yüzyılda bir küçücük tarafıyla olsun bağlamış, ümitli, hatta ümitsiz okurum. Ümitli ve neşeli ise yirminci yüzyılın ümitli ve neşeli insanlarını, yani istikbalinin sözünü ediyordur. Ümitsizce göçmeye mahkûm olan yirminci yüzyılın ifadesidir. Fakat mücerret, umumiyetle yirminci yüzyılda bu asırda içindekiler memleketler, sınıflar ve kavgalarla ufak da olsa, elle tutulur gözle görülür, bağı bulunmayan şiiri filan okumam. Çünkü bu şiirde dolayısıyla yirminci asrın insanlığının bir çeşit ifadesidir ama dolayısıyla, tahtında müstetirlerle neye uğraşayım? Onların kuvvetlileri ve aşikârları varken.

İşte bu düşünce ve duygular ona aşağıdaki şiiri ilham ediyor:

YİRMİNCİ ASRA DAİR

– Uyumak şimdi,
uyanmak yüz yıl sonra, sevgilim...
– Hayır,
kendi asrım beni korkutmuyor,
ben kaçak değilim.
Asrım sefil,
asrım yüz kızartıcı,
asrım cesur
büyük
ve kahraman.
(...)

14. yüzyıl İngiliz şairi ve 20. yüzyıl Türk şairi

Tam bu sırada Nâzım Hikmet'in eline Halide Edip Adıvar'ın *İngiliz Edebiyat Tarihi* adlı eseri geçiyor. Burada okuduğu bir olay onun o günlerde kafasını meşgul eden ve tezgâha koyduğu eseri ilgilendiren sorunlar üstüne çok etki yapıyor. Onun için bu hikâyeyi ondan dinleyelim:

1331 ila 1332 tarihlerinde İngiltere'nin güneybatısında doğmuş William Langland adında demokratik burjuva inkılabının müjdecisi, yani devrine göre, inkılapçı bir şair var. En mühim ve Halide Edip Hanım'a göre, İngiliz edebiyatı üzerinde en müessir olmuş dahiyane eseri *Çiftçi yahut Köylü, Piyerin Rüyası* namındaki poem. Bunu Langland, 1362'de yazmaya başlamıştır. Ömrünün sonuna kadar bu eserle uğraşmış. Muayyen bir prologla başlar. Dünyanın bir sembolü telakki ettiği "halkla dolu meydan"ı tarif eder. Halkla dolu meydandaki halkın üzerine şair, Malvern sırtlarının bir düziye değişen ışığını çevirir. Bize bir bir, arkasına halk dolu meydandakilerin her türlüsünü gösterir. Kimi elinde sapan işler, bunlar ne hakla eğlenir. Kimi ekin eker ve büyüklerin sömürüp israf ettiğini, alınlarının teriyle kazanırlar. Süslü püslü kıyafetleriyle kurum satanlar, tarik-i dünyalar, ayaksatıcılar, saz şairleri, hokkabazlar, kadınlara tuhafiye satanlar, eli hurma dallı veya dalsız bir sürü yalancı hacı, arkalarında kadınlarıyla güya tarik-i dünyalar gelip geçerler...

Birdenbire sahne değişir, kral ve şövalyeler görünür. Bu böyle devam ediyor. Bütün bu 14. yüzyıl hayati tablosu isim ve dekoran başkalığına rağmen... Vaziyeti içinden gösteriyor.

14. asır İngiltere'si içtimai bakımdan fesat ve adaletsizliği toplayan bir devirdir. Sefilleri, boş mideleri, çıplak sırtları, bin bir rezalet ve faziletleriyle resmeden Langland fukaranın bir ilahî komedisini bıraktı.

Bu uzun yazıyı şunun için yazdım. Evvela benim Benerci'ye bir pasaj diye aldığım –vaktiyle müstakil bir yazı, büyük

bir poem yapmak istediğim– yirminci asır tarihi diye bir şey vardır. Hani sinemaya gidilir de orada muhtelif sosyal sınıfların resmi geçidi seyredilir. "Ebe kadın– anamın kasıklarından çekti beni ve kundakladı bir sinema biletiyle" diye başlar. Langland'da rüya, bizde sinema, onda halk dolu meydan, bizde sinema salonu ve perdesi. 20. ve 14. yüzyılların hususiyetleri, özellikle teknik bir tarafa atılırsa, iki poemin de kuruluş prensibi birbirinin aynı... Ayrı ayrı sınıfların devrimci şairleri tarafından ayrı ayrı ideolojiler bakımından, muhteva da aynı. Yani muayyen bir devirdeki toplumu ana çizgileri, sınıfları ile "sembollerde kullanarak" vermek... Bu bir. Sonra "Onlar, O ve Maceraları" diye bir yazıya başlamıştım. Bunun muhtevası malum. Sonra meşhur adamlar ansiklopedisi. Bu da öyle. Çıkardığım sonuç 14. yüzyılda bir inkılapçı şair ve büyük şiir muhtevası diye en geniş ölçüde toplumu alıyor. 20. yüzyılda başka bir devrimci sınıfın şairi başka bakımdan aynı konunun etrafında dönüp dolaşıyor. Onun için var kuvvetimle "Onlar, O ve Maceraları"na devam edeceğim. Öte yandan ansiklopediyi tamamıyla yeniden, yeni bir tarzda ve üslupta kuruluşta işleyeceğim. İşte şimdilik önüme koyduğum vazife bu iki yazıyı tamamlamaktır. Tabii, "Onlar, O ve Maceraları" sona ermek için benim ölümüm lazım. Yani bu yazı ben ölene kadar devam edecektir. Fakat ansiklopedi öyle değil. O bir tek memleketin muayyen bir devirdeki tablosu olacağından hiç olmazsa bir kısmı ben ölmeden önce de bitmiş olabilir.

Görülüyor ki, o güne kadar Nâzım Hikmet'in kafasında dumanlı bir halde bulunan projeleri o tarihten sonra aydınlanmaya başlıyor. "Onlar, O ve Maceraları", "Yirminci Yüzyıl İnsanları", "Ansiklopedi", *Memleketimden İnsan Manzaraları* gibi dağınık konuları derleyip toplamasına yardım ediyor. Ondan sonra Nâzım Hikmet'in bütün bu konuları *Memleketimden İnsan Manzaraları* adı altında toplamaya karar verdiğini görüyoruz. Hatta, *Milli Kurtuluş Destanı* bile bu esere giriyor. Amma gene de eser tam adını bulmuş değildir. Şim-

dilik bütün bunları "940 Senesinde Türkiye'de İnsan Manzaraları" başlığı altında derlemeye başlamıştır. İşe var kuvvetiyle koyulmuştur. Günde 50 mısra yazmaktadır. Eser yaklaşık olarak 15 bin mısra olacaktır. Artık biçim meselesinde cümle tumurleri, fiil şekilleri, kafiye sorunları filan üzerinde durmuyor. "Bunları mümkün mertebe muhtevayı ve rahatça ve en iyi, en tam tarzda en orijinal, en yapılmamış değil, versinler diye bir alet gibi kullanıyorum," diyor. "Müstakilen, soyut olarak biçim araştırmalarına artık elveda. Muhteva, muhteva, muhteva. Muhtevayı en uygun, en basit, en berrak bir tarzda kalıplayan biçim."

Onun içindir ki, Nâzım'ın yazmakta olduğu bu eser klasik manada ne bir şiir ne de bir nesirdir. Aynı zamanda hem şiir hem nesirdir. Türk edebiyatında yepyeni, taptaze bir tarzdır.

Bu eserde yazmak istediği şeyi de şöyle anlatıyor:

> Ben bu yazının altı bin mısra kadar olacağını sanıyorum. Evet insanların birçoğu zaman zaman tekrar meydana çıkıp sosyal "talihlerini" yaşayacaklar. Kitabı okuyup bitirdiğimiz zaman kafamızda kalmasını arzu ettiğim şey, 941 senesine muayyen tarihi şartlarıyla gelen bir memleketteki insan mahşerinin, bütün sınıf ve tabakalarıyla durumu hakkında sanat çerçevesi içinde bir hülasasıdır. Ali'nin ölmesi, Galip Usta ile Ömer'in yan yana oturmaları ve saire gibi keskin raslantılar bence hayatta da vardır ve reeldir. Kaldı ki, yazının amacı itibarıyla da böyle kısaltmalar bence zorunludur.

Bu eser üzerinde çalışmaya devam ederken nihayet bu projeler de son şeklini almaya başlıyor. Artık ortada birçok proje yerine yalnız bir proje vardır. Onun da adı *Memleketimden İnsan Manzaraları*'dır. Bütün öteki projeler bu büyük eserin içinde eriyecektir. Başlangıçta altı bin mısra olmak üzere tasarlanan eserin gün geçtikçe büyüdüğü görülüyor. Nâzım diyor ki:

Şimdiye kadar 2300 mısra kadar oldu! Bu birinci kitap üç bin mısra olacak ve adı "Haydarpaşa Garı ve 510 Numaralı Üçüncü Mevki Vagon" olacak. İkinci kitap yine üç bin mısra olacak ve adı "Haydarpaşa Garı ve Ekspres". Üçüncü kitap gene üç bin mısra adı "Bozkırda Bir Hapishane ve Bir Hastane", dördüncü kitap gene üç bin. Adı: "Yol ve İstanbul". Böylelikle "Memleketimden İnsan Manzaraları" üç bin mısralık dört tane bir arada kitaptan mürekkep 12 bin mısralı bir kitap olacak. Bu bir ön tasarı.

Bu ön tasarıda Nâzım Hikmet, sinema fikrinden vazgeçmiş görünüyor. Onun yerine tren yolcularını ele alıyor. Yolcular arasında her sınıf ve her tabakadan insanlar vardır. Üçüncü mevki vagonda halk yığınlarını teşkil eden insanlar. Ekspreste sömürücüler. Bunların her birini ayrı ayrı işlemek mümkündür. Nâzım, bu olanaktan yararlanmak istiyor. Fakat üzerinde işlediği eser gittikçe büyüyüp genişliyor. Ve artık ilk yapılan hesaplar gerçeğe uymaz oluyor. Nihayet eserin aldığı son şekil üzerine Nâzım Hikmet şu bilgiyi veriyor:

Evvela kitabın adını yalnış koymuşum. "Memleketimden İnsan Manzaraları" değil, "İnsan Manzaralarından Memleketim" olacak. Ta, bu işe ilk başlarken ne yapmak istediğimi bu doğru isim meydana çıkarıyor. Ben akılda kalacak ölmez tipler "yaratmak", yahut onları tespit etmek niyetinde değilim. Ben memleketimin sosyal bakımdan karakteristik tiplerini –muayyen bir devirde yaşamış ve yaşayan– vererek muayyen bir devirde memleketimin manzarasını çizmek istiyorum. Yani kitabı okuyup bitirdikten sonra akılda kalmasını istediğim, ayrı ayrı insanlar değil, bu insanların aynasından memleketimin topyekûn –muayyen bir devirde ve inkişafı halinde– sosyal manzarasıdır. Bu meseleyi şimdiye kadar bilhassa romanda iki türlü halletmişler. Ya Balzac ile Zola'da olduğu gibi birbiriyle ilgili yahut ilgisiz müstakil bir yığın roman yazarak, yahut Tolstoy'da olduğu gibi dört ciltlik bir romanla. Bu sonuncusunda saha biraz

daha dardır. Fakat ben şiirin olanaklarından yararlanarak bir tek kitap halinde –fakat aşağı yukarı aynı prensiple– bunu biraz başka bir taraftan ele aldım... Doğan ve doğmakta olan yeni insan münasebetleri, hatta bunların fecri yeni bir şekil, daha yüksek bir keyfiyet, yani roman unsurlarını içinde taşımakla beraber, ondan ayrı ve daha yüksek bir edebiyat şeklini icap ettiriyor, diye düşünüyorum. Bu iş kafamı o kadar yormaya ve karıştırmaya başladı ki, işimi gücümü, hatta tercümeyi bıraktım, bunu düşünüyorum. Denemeler yapmaya girişiyorum. Encamımız hayrola. Ya oynatacağım, yahut bulacağım.

Görülüyor ki, *Memleketimden İnsan Manzaraları* uzun bir çalışma ve araştırmadan sonra meydana gelmiştir. İster muhteva ister biçim bakımından Türk edebiyatında misline rastlanmayan bu büyük eser onu yıllarca uğraştırmıştır. 941'de başladığı eseri ancak 947'de bitirebilmiştir ve eseri 25 bin mısraı bulmuş, 5 cilt olmuştur. Eserdeki tipler ayrı ayrı da ele alınabilir, hep bir arada bir ilim olarak da. Şiir gibi de okunabilir, hikâye gibi de, Nâzım Hikmet, bu eserine çok önem verirdi. Onca sanat hayatında yaptığı en büyük iş buydu.

Bir gün Viyana'da konuşuyorduk. O sırada Amerikan romancısı John Steinbeck'e Nobel edebiyat mükafatı verildiğini okuduk. Ben Nâzım'a bu ödüle asıl kendisinin layık olduğunu söyledim. Ve bunun için teşebbüse geçilmesini teklif ettim. Nâzım, asrımızın en büyük şairidir. Bu ödüle hak kazanmış tek şair odur. Bunu kendisine söylediğim zaman şöyle hüzünle yüzüme baktı:

"Mübalağayı bırak," dedi. "Ben şimdiye kadar yabancı dillere çevrilen derme çatma şiirlerimle böyle bir ödüle hak kazanamam. Benim asıl eserim *Memleketimden İnsan Manzaraları*'dır. Bu eserim yayımlandığı ve dünya dillerine çevrildiği zaman belki bu ödüle hak kazanabilirim."

Bu konuşma 1955'te oluyordu. Bu eser o vakit daha yayımlanmamıştı. Yayımlanıp yayımlanmayacağı da bilinemiyordu. Ne yazık ki, onun önem verdiği bu büyük eseri ancak

ölümünden sonra Türkiye'de basılabildi. Fakat dünya dillerine henüz çevrilmiş değildir. Bu büyük eser hakkında bir fikir edinmiş olmak için buradaki tiplerden bir örnek verelim:

Şubenin bahçesinde cephanelik boş.
Ve ağaçlar
dut, akasya, erik
Şubenin bahçesinde kalabalık
Muhtarları başlarında
ve takım takım geldiler.
36'lılar
toprağa çömeldiler.
Beyaz torbaları rüyada bir memleket.
Ve çarıkları
Ve yere bakan gözlerinde ayrılıkları
Mor cepkenle ipek şal
türkülerindir
ve festivallerde sıçramaların.
Hangi köylü benim köylümden iyi bilir
kahrolası hünerini yamaların?
Şubenin bahçesinde kalabalık
ve çarıkları
ve yere bakan gözlerinde ayrılıkları
ve paramparça haşin perişanlıkları
ve takım takım geldiler
36'lılar
toprağa çömeldiler.
Kadınlar uzakta
ayakta durdu
sessiz ve karanlık.
Söylemeye doyulmamış bir Allahaısmarladık.
Şubenin bahçesinde kalabalık
Sabahtı akşam oldu
Neden bu kadar kolay bu tokat?

Nâzım Hikmet bu yazısında Türk köylüsünün askere

gidişini anlatır. Ama bütün çıplaklığı ve acılığıyla... Bu olaya Çankırı Hapishanesi'ndeyken tanık olmuştur. Hapishanenin karşısında bir askerlik şubesi vardır. Köylüler buraya askere yazılmak için gelmiştir. Karıları da onları uğurlamak üzere oradadır. İşte Nâzım Hikmet, hapishane penceresinden seyrettiği bu sahneyi canlandırıyor bu eserinde. Bu sahne Anadolu'dan bir parçadır. Nâzım bu şiirinde çok realisttir. Anadolu insanının zavallılığını ne kuvvetle dile getirmiştir. *Memleketimden İnsan Manzaraları* eseri, hepsi birbirinden zengin, birbirinden orijinal sahnelerle doludur. Bu bakımdan Nâzım bu eserinde o devrin insanlarını sosyal ve ekonomik şartlarını başarıyla canlandırmıştır.

Gece 9 ila 10 şiirleri

Nâzım Hikmet kendisini altı yıl meşgul eden ve 15 bin mısraı bulduğu söylenen bu büyük eseri yazarken, bir yandan da günün izlenimlerini küçük ve güzel şiirler halinde not etmeye devam ediyordu. Mesela bir ara akşamları saat 9 ila 10 arasında ufak şiirler yazmaya başlamıştı. Ve bunlara "9 ila 10 arası şiirleri" adını veriyordu. Bunlar küçük fakat anlamca zengin, inci gibi güzel şiirlerdir. Şimdi bunlardan birkaç örnek:

En güzel deniz:
henüz gidilmemiş olanıdır.
En güzel çocuk:
henüz büyümedi.
En güzel günlerimiz:
henüz yaşamadıklarımız.
Ve sana söylemek istediğim en güzel söz:
henüz söylememiş olduğum sözdür...

Saat 21.
Meydan yerinde kampana vurdu,
nerdeyse koğuşların kapıları kapanır.

Bu sefer hapislik uzun sürdü biraz:
8 yıl...
Yaşamak: ümitli iştir sevgilim,
yaşamak:
seni sevmek gibi ciddi bir iştir...

Seni düşünmek güzel şey,
ümitli şey,
dünyanın en güzel sesinden
en güzel şarkıyı dinlemek gibi bir şey...
Fakat artık ümit yetmiyor bana,
ben artık şarkı dinlemek değil,
şarkı söylemek istiyorum.

Dörtlükler

Gene o süre içinde Nâzım Hikmet, "dörtlük" adı altında rubailer yazmayı denemişti. Ve gerçekten birbirinden güzel, felsefe kırıntılarıyla dolu şiirler meydana getirmiştir. İşte onlardan bir-iki örnek.

Telgrafın tellerinde serçeler
Telgraftan habersiz biçâreler
bakarkör ettiniz milletimi
yağlı urganlara gelesiceler.

LAKIRDI

Kabristan ölüyle dolu
kadeh rakıyla
"Biz de doluyuz" derler,
bes doludurlar
ağızlarına kadar lakırdıyla.

KELÂM
Boşlukta çürür kelâm
topraktan gelmemişse
toprağa dalmamışsa
kökünü salmamışsa.

Nâzım'a suikast

Harp yıllarında casusluktan hüküm giymiş bir-iki hükümlü gelmişti hapishaneye. Bunlar Alman'dan yanaydı. Bunlardan biri Nâzım'a musallat olmuştu. Mahpusları Nâzım'a karşı kışkırtıyordu. Onlara, "Nâzım komünisttir hükümet onun ölmesini istiyor, bu işi yapabilirseniz cezanız bağışlanır," diyordu. Sabıkalı katillerden bir-ikisi bu vaade kapılarak Nâzım'ı öldürmeye kalkmıştı. Bu hikâyeyi Nâzım'ın kendisinden dinleyelim:

> Sinop Hapishanesi'nden sürgünler geldi. Namları birçok kalelerde yürümüş İstanbullu üç eroin kaçakçısıyla İzmirli iki katil. İstanbul'dan âdem babalar da geldi. Âdem babaları –Âdem Baba gibi çıplak, perişan olduklarından öyle denir onlara– sonraki koğuşa, en fakir köylü hükümlülerin koğuşuna verdiler. Peykelere gazete kâğıdı serip yatıyorlar. Ötekiler, yani katiller, sağdan ikinci koğuşa yerleşti. Bir de Almanlara casusluk ederken yakalanmış bir topçu teğmeni geldi. Onu Süleyman Ağa'nın koğuşuna verdiler: İçerde eroin satışı başladı. Satış Sinop'tan gelenlerin elinde. Çok geçmeden Sinoplularla Ağa'nın arasında hır çıktı. Sinoplular kumarı da, esrarı da ellerine almak istiyorlar. Müdür, Sinopluları tutuyor. Başgardiyan ise Süleyman Ağa'yı. Alman casusu üsteğmen ilk önce Süleyman Ağa'yı tuttu. Sonra döndü Sinopluları tuttu. Jandarma başçavuşu da teğmenle birlik. Sinoplular Süleyman Ağa'nın meydancısı Parlak İhsan'ı satın aldı. Ve bir gün Ağa öğle namazını kılarken Sinopluların üçü koğuşa daldı, bıçaklarla arkadan vurup öl-

dürdüler Ağa'yı. İsmail de terzi Ramiz de, dükkânda idiler. Kalaycı Şefik koğuşun önünde yemek ısıtıyordu. Haykırdı yukardan:

"Ağa'yı vurdular, yetişin!"

Sinoplular bir bıçak da ona attı. Ceneviz duvarının üstüne dizildi. Başçavuş boyuna düdük çalıp haykırıyor:

"Kimse kımıldamasın yerinden, ateş emri veririm." Sinoplular bir ay aşağıda zindanda kaldı, sonra yukarı çıkıp Süleyman Ağa'nın koğuşuna konuldu.

Nâzım Hikmet'in romanında anlattığı bu tablo bize şairin ne şartlar içinde hapis hayatı yaşadığını gösterir. Caniler, katiller, esrar içenler, kumar oynayanlar arasında Türkiye'nin gelip geçmiş en büyük şairi...

Fakat iş bu kadarla bitmiyor. Hapishaneye Alman casusu adıyla gönderilen üsteğmene Nâzım'ı yok etme vazifesi veriliyor. Gene Nâzım anlatıyor bu hikâyeyi:

Bir gün terzi Ramiz dükkânda İsmail'e, "Ben bu Alman teğmeni beğenmiyorum. Hep milletin aleyhinde konuşur. Kolla kendini," demişti.

"Ne yapacak bu namussuz bana be kardeşim? Esrarla, kumarla ilgim yok."

"Sen bilirsin ama kolla kendini gene de..."

İki ay sonra bir pazar günü İsmail görüşme yerinden dönüp kapı altına girdi. Sinoplulardan üçü de kapı altında bekliyor, mahkemeye götürülecekler. Süleyman Ağa işinden. Elleri de kelepçeli. Birden Parlak İhsan'la Sinoplulardan ikisi, bir de teğmen girdi içeri. Ve arkaları kapıya dönük arkadaşlarının üstüne atıldılar. Başladılar bıçaklamaya.

İsmail, "Durun be," diye haykırdı.

Kapı altındaki Bursalı gardiyan düdük çalıyor, kelepçelilerden biri, İzmirli Murtaza kelepçeli eliyle kaptı bıçağı Parlak İhsan'dan ve delikanlıya sapladı. Bunu gören teğmen ansızın atıldı İsmail'in üstüne. İsmail geri sıçradı ve elindeki sefertasını teğmenin başına geçirdi.

Bir saat sonra Parlak İhsan revirde başı İsmail'in kucağında can çekişirken, "Bir bardak su ver, efendi," dedi.

İsmail delikanlının başını revirin ak muşambası yırtık muayene sedirine yavaşçacık yatırıp suyu verdi.

"Son yudum suyumu senin elinden içmek nasipmiş, efendi. Ben seni de öldürecektim. Hakkını helal et."

"Helal olsun."

Akşam iş anlaşıldı. Terzi Ramiz kumral bıyıklarını sıvazlayarak.

"Ben sana demedim miydi?" dedi. "Sinoplular birbirine düşmüş, payı bölüşmek işinde, iki parti olmuşlar. Birileri ötekileri temizledi işte."

İsmail, "Peki nolacak şimdi?" diye sormadı, öldürenlerin bir ay zindanda yattıktan sonra yukarı çıkıp işlerini sürdüreceklerini biliyordu.

"Parlak İhsan ne diye beni öldürecekmiş?"

"Teğmen heriflere, komünisti de bir arada çıkarırsınız aradan cezayı az keserler demiş. Ben başçavuşla konuştum, demiş. Hükümetin başdüşmanı çünkü bu komünist heriflerdir, demiş. Bu işi Parlak İhsan'a havale etmişler ama İhsan ilk önce Murtaza'ya saldırınca ve kendi de bıçak yiyince, teğmen de senin üstüne..."

Nâzım Hikmet böylece kendisini seven mahpusların yardımıyla bu vartayı atlattı ve ölümden kurtuldu. Ama hapishane katil ve canilerle dolu. Can güvenliği yok. Kumar, esrar, içki ve daha bin bir çeşit pislikler içinde, büyük Türk şairi büyük işine vermiştir kendini, dünyayı görmüyor.

Hapishanenin etkileri

Hapishanede yıllar geçtikçe Nâzım'da da değişiklikler başlıyor. İnsanları, tabiatı ve hayatı daha çok sevmeye başladığı görülüyor. Karısına yazdığı günlük notlar biçimindeki şiirleri bunu anlatıyor bize.

Genel olarak Nâzım'ın şiirleri ve sanat görüşünde de bir yenilik seziliyor. Artık eskisi gibi uzun sokak nutukları yazmıyor. Bağıra bağıra propaganda yapmıyor. Gene devrimcidir, davasından ve kavgasından bir santim bile geride değildir. Ama artık şiirlerinde yeni bir ton, yeni bir hava vardır. Hapishaneye girdiğinden beri başlayan bu eğilimin günden güne belirli bir hal aldığı açıkça görülüyor.

Nâzım Hikmet, Orhan Kemal çıktıktan sonra hapishanede yalnız kalmıştı. Şiirlerini önce ona okurdu. O gidince etrafındakilere okumak zorunda kaldı. Onun âdetiydi bu. Her yeni yazdığı şiiri mutlaka etrafındakilere okur, onlardaki izlenimini görmek isterdi. Hapishanede, bu ihtiyacını ancak mahpus arkadaşlarına okuyarak tatmin edebilirdi. Hapishaneye ilk düştüğü zamanlar bir gün yine bir şiirini etrafını saran mahpuslara okumuştu. Dinleyenler arasında orta yaşlı bir de köylü vardı. Nâzım'ın gümbür gümbür okuyuşunu dikkatle ve merakla dinledikten sonra, "Nâzım Ağabey," dedi, "çok güzel yazmışsın. Çok da güzel okuyorsun. Ama şunu daha kısa yazamaz mıydın? Bu kadar uzun söze ne lüzum var?"

Beklenmedik uyarı Nâzım'ı şaşırtmadı. Tersine bu tenkide önem verdi ve o tarihten sonra artık Nâzım Hikmet Moskova'da edindiği alışkanlığı yavaş yavaş bıraktı ve uzun şiir yazmaktan sakınarak kısa, fakat dolgun ve zengin şiirler vermeye başladı. Bu şiirlerin çoğu aynı zamanda Nâzım'ın hapishanedeki duygu ve düşüncelerini de anlattığı için ilginçtir ve önemlidir. Mesela:

Bizi esir ettiler
Bizi hapse attılar
beni duvarların içinde
seni duvarların dışında.
Ufak iş bizimkisi
asıl en kötüsü
bilerek, bilmeyerek
hapishaneyi insanın
kendi içinde taşıması,
insanların birçoğu bu hale düşürülmüş

namuslu, çalışkan, iyi insanlar,
ve seni sevdiğim kadar sevilmeye layık

Bir başka şiirinde gene aynı duyguyu şu biçimde söyler:

Mesele esir olmak değil
teslim olmamakta bütün mesele.

Nâzım bu şiirleri yazdığı tarihlerde biz dışarda kalan aydınlar, hapishaneyi içimizde taşıyorduk.

O, duvarların içinde, biz duvarların dışında hapisteydik. Biz de o vakitler bir şeyler söyleyemiyor, kavgamızı yapamıyorduk. Tek parti ve tek şef diktatörlüğü içinde kalemlerimize kelepçe vurulmuştu. Ancak İkinci Cihan Harbi'nin sonlarında dünyadaki değişikliği örnek göstererek sesimizi biraz yükseltmek istedik. Hürriyet ve demokrasi savaşına geçtik. Ama, işbaşında bulunan hükümet ve polis birtakım faşist ve gerici gençleri üzerimize saldırttı, matbaamızı yıktılar, makinalarımızı balyozlarla kırdılar, gazetemizin çıkmasına imkân bırakmadılar. Üstüne üstlük suçlu bizmişiz gibi bizi yakalayıp hapse attılar. Türkiye'nin siyasi hayatında 4 Aralık *Tan* Olayı olarak hatırlanan bu iğrenç hadise üzerine Nâzım Hikmet, Bursa Hapishanesi'nden bize şu şiiri göndermişti.

Onlar ümidin düşmanıdır, sevgilim,
akar suyun,
meyve çağında ağacın,
serpilip gelişen hayatın düşmanı.
Çünkü ölüm vurdu damgasını alınlarına:
- çürüyen diş, dökülen et -
bir daha geri dönmemek üzere yıkılıp gidecekler.
Ve elbette ki sevgilim, elbet,
dolaşacaktır elini kolunu sallaya sallaya,
dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle: işçi tulumuyla
bu güzelim memlekette hürriyet...
(...)

Zaten Nâzım hapiste dört duvar arasında yaşadığı süre-de dahi dışarıyla, dünyayla ve insanlarla ilgisini kesmemişti. Daima hayatın içindeydi. İçerde veya dışarda olup bitenleri merakla izlemekteydi. Onun şiirlerinde iç ve dış bütün önemli olayların yankılarını bulabilirsiniz. Harp içinde ve harpten sonra olup bitenleri adım adım onun şiirlerinde izlemek mümkündür. 939'da Türkiye'de Erzincan vilayetinde büyük bir deprem olmuştu. Şehir baştan başa yıkılmış, binlerce insan evsiz barksız kalmıştı, ölenlerin ve yaralananların sayısı pek çoktu. Haberi alır almaz Nâzım, vatandaşlarının uğradığı bu felaketi şu şiiriyle dile getirdi:

KARA HABER

Erzincan'da bir kuş var
kanadında gümüş yok.
Gitti yârim gelmedi
gayrı bunda bir iş yok.
Oy, dağlar, dağlar, dağlar...
Aldı ellerine kanlı başına
karın ortasında Erzincan ağlar
O ağlamasın da kimler ağlasın...
(...)

Yalnızlık ve hastalık

Nâzım Hikmet hapisteki hayatının son yıllarında çeşitli duygular içinde kıvranıyor. Bir yandan yalnızlığını duymaya başlıyor. Yalnızlık sık sık bir yük gibi üstüne çullanıyor. Bir yandan da hastalık ağır basmaya başlıyor. Siyatikleri artıyor, yüreğinde de rahatsızlıklar hissediyor; fakat bütün bunlar onda yaşama hırsını artırıyor, hayatı ve insanları her vakitten daha çok seviyor. Sevdiğini anlıyor. Ama bütün bunlar onda gizli bir keder yaratıyor. Bursa Hapishanesi'nden Vâlâ Nureddin'e gönderdiği bir mektupta bu duygularını şöyle anlatıyor:

Acayip bir yalnızlık içindeyim, mutlak ve tam bir yalnızlık değil. Mutlak ve tam yalnızlık elbette ki çok daha korkunç bir şey olacak. Mutlak ve tam esirlik gibi bir şey. Yahut mutlak ve tam körlük ayarında bir nesne. Ben yarım bir yalnızlık içindeyim. Bir tarafım böceklerinden yıldızlarına kadar kainatın kalabalığını ve dünyanın dört bucağında kaynaşan insanları burnumun dibinde hissediyorum. Onlarla beraberim. Onların içinde. Bir tarafım ise yapayalnız. Öylesine yalnız ki, bu hissi ömrümde ilk defa duyuyorum. Kederden boğuluyorum bazan.

Sonra bu duygusunu şu şiirle ifade eder.

Olamadığım yerlerde olabilmenin hasreti midir
bende bu keder?
bu güneşli kış günlerinde:
meselâ İstanbul'umda köprünün üzerinde,
meselâ Adana'da arasında ırgatların,
meselâ Yunan dağlarında, meselâ Çin'de,
meselâ, beni artık sevmeyenin başucunda.
Yoksa bir oyunu mu bu karaciğerin,
yoksa, bir rüya mı düşürdü bu hale beni,
yoksa, yalnızlık yine çullandı da üstüme,
yoksa, elliye dayadık da merdiveni ondan mı?
(...)

Ama o, her şeye rağmen yaşamak, inadına yaşamak azmindedir. Gün geçtikçe yaşama özlemini daha çok duymaktadır. Çünkü on-on beş yılını hapislerde, yaşamadan geçirmiştir. O sıralarda gene Vâlâ'ya gönderdiği bir mektupta yaşamak ihtiyacından bahseder ve der ki:

Üç türlü yaşamak var. Birincisi yaşadığının farkında olmazsın yani yaşadığını ve yaşamak denen hadiseyi bütün azametiyle idrak etmeden yaşarsın. İnsanların büyük bir çoğunluğu gibi. İkincisi, nerede olursan ol, herhangi şartlar

içinde bulunursan bulun, yaşamak bir saadettir senin için. Düşünmek, okumak, sevmek, dövüşmek, görmek, işitmek, çalışmak, işkence etmek, nefret etmek hasılı bütün bu maddi ve manevi şeyler bir saadettir senin için. Yani bizatihi yaşamak denen şey ne güzeldir. Bunu her an ve her şart içinde idrak edersin. Üçüncüsü, yaşamak sadece bir vazifedir senin için. Bazan ölmek nasıl bir vazife olursa, yaşamak da öyle bir vazifedir. Verilmiş bir sözü yerine getirmektir. Benim için yaşamak denen hadise, ister hapiste olayım, ister dışarda, ister sevgilinin eli elimde ay ışığını seyredeyim, ister hapishanedeki odamın tavanında yürüyen tahta kurusunu. Yaşamak bir saadettir. Hatta sanırım bizim Türk edebiyatında "Yaşamak ne güzel şeydir" diyen ilk şair kulunuzdur. Şimdi iş değişti. Yaşamak benim için sadece bir vazife oldu. İşte bundan dolayı da korkunç, kahrolası bir kuvvete ulaştım. Taşın, demirin, kuru tahtanın kuvveti... Niçin bu hale geldim? Zayıf bir insanken, sadece insanken ne kadar bahtiyardım, niçin bu bahtiyarlığı kaybettim, niçin böyle kuvvetli bir insan oldum. Bunun sebebi bir değil, yığınla... yazmaya değmez.

Yaşamak vazife haline gelince elden geldiği kadar da uzun yaşamak icap ediyor. Onun için sıhhatime de elden geldiği kadar bakıyorum.

İşte bu duygular altında Nâzım Hikmet hapishaneye düşecek arkadaşlarına şu nasihati yapmak ihtiyacını duyuyor:

HAPİSTE YATACAK OLANA BAZI ÖĞÜTLER

Dünyadan memleketinden insandan
umudun kesik değil diye
ipe çekilmeyip de
atılırsan içeriye
yatarsan on yıl on beş yıl
daha da yatacağından başka
sallansaydım ipin ucunda,

bir bayrak gibi keşke
demiyeceksin
yaşamakta ayak direyeceksin.
(...)
Yani içerde on yıl on beş yıl
daha da fazlası hattâ
geçirilmez değil
geçirilir
kararmasın yeter ki
sol memenin altındaki cevahir.

Hapisten çıkışı

İkinci Dünya Savaşı sonunda, her yanda olduğu gibi, bizde de bir demokrasi havası esmeye başladı. Ağızlarda dolaşan demokrasi ve hürriyet laflarıyla Nâzım'a yapılan haksızlık ve zulüm bağdaşmaz bir durum almıştı. Nâzım'ın bu işkenceli hayatına ve uğradığı haksızlığa bir son vermek zamanı gelmişti. İstanbul'da Nâzım'ı seven ve kendisine yapılan haksızlığı bir türlü hazmedemeyen birtakım aydınlar harekete geçti. Nâzım'ın hapisten çıkarılması için imza toplamaya başladılar. Bu teşebbüs bütün yurtta derin tepkiler yarattı. Basın hemen ağız birliğiyle bu teşebbüsü destekledi. Üniversiteli gençler, Nâzım'ı savunmak için *Nâzım Hikmet* adında bir küçük dergi çıkardılar. Nâzım'ın annesi elinde "Nâzım'ımı kurtarın" yazılı bir levhayla sokakları dolaştı. Nâzım'ın serbest bırakılması işi bir anda günün en önemli meselesi oluverdi. Fakat o vaktin hükümeti öyle demokratik hareketlere alışık değildi. Halkın bu gösterisine boyun eğmeyi devlet otoritesine aykırı buluyor, Nâzım'ı serbest bırakmaya yanaşmıyordu. Ama Nâzım'ı kurtarma hareketi, memleket sınırlarını aşarak dışarıya yayıldı. Dünyanın her yanından sesler yükseldi. Dünya basını bu yüz kızartıcı Ortaçağ zulmüne bir son verilmesini istiyordu. İçerden ve dışardan yükselen bu protesto hareketleri hükümeti kımıldatmaya yetmiyordu. Nihayet "Milletlerarası Hukukçular Ör-

gütü" Nâzım'a verilen hükmü ve bu hükmün nasıl yerine getirildiğini incelemek üzere Türkiye'ye bir heyet göndereceğini ilan etti. İşte o vakit hükümetin ayağı suya erdi. Milletlerarası bir hukukçular kurulunun Nâzım'a yapılan haksızlığı ve zulmü inceleyip bütün dünyaya ilan etmesi, devletin haysiyetini dünya önünde kırabilirdi. Bunu önlemek gerekti. Bu baskı altında bile hükümet, Nâzım'ı serbest bırakmaya razı olmadı. Diktatörlüğe alışmış İnönü yönetimi, Türk ve dünya kamuoyunu oyalamak için bir orta yol buldu. Nâzım'ı hastadır diye Bursa'dan alıp İstanbul'a getirtti ve tedavi edilmek üzere Cerrahpaşa Hastanesi'ne yatırdı. Bu, Nâzım'ın kurtulmasına doğru atılmış bir adımdı. Ama bu karar da protesto hareketini yatıştırmaya yetmedi. Tersine Nâzım'ı kurtarma hareketi daha da güçlendi.

Böylece aylar geçti. Nâzım da artık sabırsızlanıyordu. Sonunda hastanede açlık grevine başladı. Fakat o sırada siyasi durum normal değildi. Seçimler yeni bitmiş ve CHP seçimi kaybetmişti. Ama yeni hükümet henüz kurulamamıştı. Eski hükümet Nâzım'ı affetmeye cesaret edemiyordu. Parlamentonun toplanmasını, yeni hükümetin kurulmasını beklemek gerekiyordu. Böyle bir durumda Nâzım'ın açlık grevi olumlu bir sonuç veremezdi. Ama Nâzım bir defa başladığı için, ister istemez açlık grevini sürdürüyordu.

Aradan bir hafta kadar zaman geçti. Açlık etkisini göstermeye başladı. Nâzım'ın harareti arttı, karnı şişmeye başladı. O sırada kendisini ziyaret ettiğim zaman, yatağında ateşler içinde yatıyordu. O da durumu anlamış ve ölümü göze almıştı. Bana, "Zekeriya, bu işte ölüm de var. Ama dünyaya verilmiş bir sözüm var, dönmem," dedi. Aradan bir hafta daha geçti. Hükümette hiçbir hareket yoktu. Bizi bir telaş aldı. Nâzım ölebilirdi. Bunu önlemek gerekti. Nâzım'ı seven birkaç arkadaş bizim evde kısa bir toplantı yaptık. Siyasi durumu göz önünde bulundurarak Nâzım'a grevden vazgeçmesini teklife ve bu kararı basında açıklamaya karar verdik.

Bu kararımızı Nâzım'a bildirdiğimiz zaman, Nâzım bir ara şaşırdı. Sonra reddetti. "Olamaz, beni dünyaya rezil et-

mek mi istiyorsunuz?" diyordu. Kendisine durumu anlattık. Bu koşullar içinde ölüme gitmenin anlamsızlığını belirttik. Sonunda razı oldu. Biz de bu karara niçin vardığımızı dünya kamuoyuna açıklamak görevini üzerimize aldık. Böylece Nâzım'ı muhakkak bir ölümden kurtardık.

Ölümden kurtardık ama hapisten kurtaramamıştık. Şimdi bunu sağlamak gerekiyordu. Protesto kampanyasını hızlandırdık. İçerde ve dışarda basın ve kamuoyunu adeta seferber ettik. Artık Nâzım'ın serbest bırakılması kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştu. Yalnız yeni hükümetin kurulmasını beklemek gerekiyordu. Bu sorumluluğu ancak o üzerine alabilirdi.

Çok geçmedi, yeni hükümet kuruldu. Meclise bir af teklifi geldi. Birtakım belli suçlardan yatanlar bu aftan yararlanacaktı. Hükümet sırf Nâzım için özel bir af çıkarmaya cesaret edememişti.

Hastanede bu koşullar altında bile Nâzım şiir yazmaya devam ediyordu. Paul Robeson için yazdığı şiir, ateşler içinde yatarken yazılmıştır. Gerek Türk, gerek dünya halklarının kendisine karşı gösterdiği ilgi, Nâzım'ı pek sevindirmişti. Çünkü bu protesto gösterisi Nâzım'ın yalnız olmadığını ispat etmişti. 14 yıl hapishane duvarları arkasında dünyadan uzak bir hayat yaşayan Nâzım unutulmamıştı. Bu olay onu pek mutlu etmişti.

7

Nâzım'ın Yurttan Ayrılışı

Nâzım, hapisten çıkıp serbest hayata kavuşunca yeni bir sorunla karşılaştı. Bir iş bulmak, geçimini sağlamak zorundaydı. Önce gene Babıâli'yi denedi. Bütün gazete idarehanelerinin kapılarını kendisine kapanmış buldu. Kimse Nâzım'a iş vermeye cesaret edemiyordu. Sonunda *Resimli Ay*'dan tanıdığı bir gencin çocuk yayınları yaptığını öğrenince, gitti ondan bir iş istedi. Bu genç, Nâzım'ın isteğini sevinçle karşıladı. Nâzım'dan çocuk şiirleri ve okuma parçaları yazmasını istedi. Nâzım birkaç deneme yaptı ve yayıncıya götürdü. Fakat bu iş yürümedi. Hem Nâzım'a çocuk hikâyeleri ve şiirleri yazmak zor geliyordu hem de bu işten kazandığı para onu doyurmaya yetmiyordu. Düşündü taşındı, tekrar sinemacılığa dönmeye karar verdi. Eski patronları onu sevinçle karşıladı ve kendisine derhal iş verdiler.

Bundan sonradır ki hayatı biraz düzene girdi. Basit bir yurttaş gibi yaşıyor, eviyle işinin dışında pek görünmüyordu. Polise yeni bir fırsat vermekten çekiniyordu. Ama polis gene de onu bir gölge gibi izliyor ve hiç rahat bırakmıyordu. Nâzım onlara fırsat vermeyince, bu kez de onu kanun dışı yollarla yok etmeye kalkıştılar. Bir gece sinemadan çıkıp karanlık sokaklarda evine giderken bir otomobil kazasına kurban oluyordu. Nâzım bu suikasttan kurtulunca balıkçı kıyafetinde birini evine gönderdiler. Nâzım'a yurtdışına kaçmayı teklif ettiler. Nâzım bu oyuna da düşmedi. Sonunda, askerliğini

yapmadığını bahane ederek onu askere almak, sonra memleketin tenha bir köşesine sürmek istediler. Nâzım tehlikeyi anlamıştı. 14 yıl hapislerde çürüdükten sonra tekrar ölüme teslim olmayacaktı. Onun için çok sevdiği vatanında yaşamak olanağı kalmamıştı. Buradan uzaklaşmak, polisin oyunlarına kurban olmamak gerekti. Bir-iki hafta askerlik şubesini atlattı. Fakat sonunda askerlik şubesi de Nâzım'ın oyununu anladı. Ona şubeye gidip teslim olması için 24 saatlik son bir mühlet verdi. Fakat Nâzım da artık kaçmak için bütün hazırlıklarını tamamlamıştı.

Memleketi terk edeceğinden bir gün önce Kadıköy'de Mühürdar Gazinosu'nda görüştük. Karısı ve çocuğuyla son defa olarak buraya gelmişti. Orada beraber son bir resim çektirdik. Kendisine hayırlı ve başarılı yolculuk diledik ve ayrıldık.

İki gün merak ve endişe içinde kaldık. Üçüncü gün Nâzım'ın Romanya'ya vardığını öğrendik ve sevindik. Nâzım kurtulmuştu. Onun için yeni bir hayat başlıyordu. Memleketini, sevdiklerini, karısını ve bir yaşındaki yavrusunu arkada bırakmıştı.

Bir yıl sonra onu ilk kez Viyana'da Barış Kongresi'nde gördüm. Bir yıl içinde değişmiş, bambaşka bir adam olmuştu. Mutlu görünüyordu. Dünya barışı için savaşanların arasına katılmış, yerini bulmuştu.

Beni gururla ve sevinçle arkadaşlarına tanıttı. Güney Amerikalı ünlü şair Pablo Neruda elimi sıkarken, "Bu adamın kadrini biliniz. Biz onun yanında şair bile sayılmayız," dedi. Fakat ne yapalım ki, memleket onun kadrini bilmemiş, bu büyük şairi kaçırmıştı.

İki-üç yıl sonra Nâzım'la tekrar Moskova'da buluştuk. Fakat bu buluşma acıklı ve hazin oldu. Nâzım Viyana'da gördüğüm canlı, heyecanlı Nâzım değildi. Sararmış, solmuş, yıkılmış bir hali vardı. Güç halle yürüyordu. Pekin'de bir büyük kalp krizi geçirmiş, Moskova'ya dönüp hastanede birkaç ay tedavi görmüş, yeni taburcu olmuştu. Merak edip kalp hastalıklarını incelemiş, üç yıldan fazla yaşayamayacağı kanısına

varmıştı. Bu da onun maneviyatını sarsmıştı. Bu hastalık daha Bursa Hapishanesi'nde başlamış ve onu yıllarca üzmüştü. Bu son kriz ise sinirlerini iyice bozmuştu. Gene de durumuna pek aldırmıyor, yazmayı tasarladığı şiirleri ölmeden önce bitirmeye çalışıyordu.

Evinde kendisini ziyaret ettiğim zaman, beni karşısına oturttu. Yazdığı vasiyetnameyi okudu. Bu vasiyetnameyi ilk defa bana okuyordu. Şiiri daha o sabah bitirmişti.

Bir yandan cellâtlar girdi araya,
bir yandan oyun etti bana
bu mendebur yürek
nasip olmayacak, Memed'im, yavrum
seni bir daha görmek.

Bunu okurken gözlerinde toplanan yaşları saklamaya çalışıyordu. Fakat ben gözyaşlarımı gizlemeyi başaramadım. Nâzım öleceğine inanmıştı. Son sözlerini söylüyordu. Kendisini teselliye çalıştık.

"Ben üzgün değilim fakat realist olmak gerek. Dünyaya kazık dikecek değiliz ya!" diyordu.

Evet ama daha yaşamak isteğini de gizleyemiyordu. Bize bu şiirleri okumakla kalmadı, ölümünden sonra yürürlüğe girmek üzere yazdığı vasiyetnamesini okudu. Yemekten sonra Nâzım'ın çalışma odasına geçtik. Burada küçük bir kitaplıkta Nâzım'ın çeşitli dünya dillerine çevrilmiş şiir kitapları vardı.

"Görüyorsun ya," dedi, "şiirlerim hemen bütün dünya dillerine çevrilip basıldı. Yalnız şiirlerim kendi memleketimde basılmadı, yalnız kendi halkımın beni işitmesine izin verilmedi. Bu benim yaramdır. Bir şair için bundan acı bir şey olamaz. Ben bu şiirleri her şeyden önce kendi halkım için yazdım. Fakat herkes okuyor, o okuyamıyor. Düşün bir kere."

Gözleri gene dolu doluydu. En büyük yarasına tuz dökülmüştü. Bereket versin Nâzım'ın tahminleri doğru çıkmadı. Kötümserliği uzun sürmedi. Bir süre sonra iyileşti. Yarası

kapandı. Tekrar canlandı. Tekrar hayata kavuştu. Ve daha on yıl yeni yeni eserler verdi. Barış savaşı yaptı.

Son yıllarda Nâzım'ın vatan hasreti son derece artmıştı. Vatan hasreti içini yiyordu. Bu hasret ona öyle güzel şiirler ilham etti ki, vatan edebiyatında benzerine pek az rastlanır. Karadeniz'i görünce deliye döner, kendini istanbul'da sanıp heyecanlanırdı.

Bu Varna deli etti beni,
divane etti.

derdi. Çünkü Varna'da deniz, güneş, yemekler, insanlar hep İstanbul'u hatırlatırdı. Ve Varna kıyılarından Memet'e şöyle seslenirdi:

Karşı kıyı memleket
Sana sesleniyorum
İşitiyor musun Memet?

Hani elini uzatsa Memet'i kucaklayacakmış gibi...

Nâzım hiçbir zaman yaratıcılığını yitirmedi. Ömrünün sonuna kadar her gün bir şiir yazardı. Bu şiirler Nâzım'ın ne büyük yenilikler yarattığını gösteren değerli örneklerdir. Böyle olmakla beraber, son zamanlarda vaktinin çoğunu oyun yazmaya veriyordu. Kendisini büyük bir dramaturg sanıyordu. Piyeslerinden bazılarını beğenmediğimizi söylediğimiz zaman kızardı. Şüphe yok ki bu alanda da değerli eserler verdi. Ama oyunlarını daha çok, iyi bir gelir sağlamak için yazıyordu. Çünkü iyi ve bol yaşamak istiyordu. Hapishanelerde yazık olan yılların acısını yoğun biçimde yaşayarak çıkarmaya çalışıyordu.

Büyük adamlar çok kez ölümlerinden sonra anlaşılır. Nâzım o mutluluğa ermiştir ki, sağlığında değeri bilindi ve eserlerinin bütün dünya dillerine çevrildiğini gördü. Tek üzüntüsü şiirlerinin Türkiye'de yayımlanmamasıydı.

Nâzım'ın ölümü

Nâzım en canlı en sağlam göründüğü günlerde ansızın aramızdan ayrıldı. Fakat son günlerde hep ölüm sayıklıyordu. Şiirlerinde bile hep ölümden söz ediyordu. Ölümünden birkaç gün önce yazdığı bir şiirde nasıl evden çıkarılıp nasıl gömüleceğini anlatıyordu. İsteği Anadolu'da bir köy mezarlığına gömülmekti.

Başım ucunda bir de çınar ağacı varsa
Taş maş da istemem

diyordu. Bu isteği olmadı. Onu çok sevdiği Moskova'ya gömdük. Daha doğrusu ilerici insanların yüreklerine gömüldü. Orada ebedî hayata kavuştu.